

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ABBAS SAYAR'IN “ANILARDA YUMAK YUMAK” ADLI
ESERİNİN SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Zeynep SÜLEYMANOĞLU YILDIZ

**Haziran-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ABBAS SAYAR’IN “ANILARDA YUMAK YUMAK” ADLI
ESERİNİN SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Zeynep SÜLEYMANOĞLU YILDIZ

**Danışman
Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK**

Diğer Jüri Yeleri

Dr. Öğr. Üy. Ünal KALAYCI

Doç. Dr. Burhan BARAN

**Haziran-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Zeynep SÜLEYMANOĞLU YILDIZ tarafından hazırlanan Abbas Sayar'ın “Anılarda Yumak Yumak” Adlı Eserinin Söz Varlığı Açısından İncelenmesi adlı tez çalışması 27/06/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç. Dr. Burhan BARAN

.....

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ünal KALAYCI

.....

Üye

Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

İmza
Zeynep SÜLEYMANOĞLU YILDIZ
27.06.2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABBAS SAYAR’IN “ANILARDA YUMAK YUMAK” ADLI ESERİNİN SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Zeynep SÜLEYMANOĞLU YILDIZ

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

2025, 232 Sayfa

Bir dilin zenginliği, onun ifade gücünde saklıdır. Bu ifade gücünü oluşturan temel yapı ise o dilin söz varlığıdır. Söz varlığı, dili kullanan ve dilin devamlılığını sağlayan toplumların maddi ve manevi değerlerini, düşünce yapısını, tarihini yansıtan en önemli araçtır. Bu bağlamda, edebî eserler yalnızca estetik bir anlatım değil, aynı zamanda dilin zenginliğini ortaya koyan önemli birer kaynak niteliği taşımaktadır. Bu çalışmada, Türk edebiyatının önemli isimlerinden Abbas Sayar’ın “Anılarda Yumak Yumak” adlı eseri üzerinden, Türkçenin söz varlığı unsurları incelenmiştir.

Abbas Sayar, doğup büyüdüğü Anadolu’yu ve Anadolu yaşamını eserlerinde sıklıkla işlemiştir. İyi bir gözlemci olan yazarın eserlerinde yaşadığı çevreden izler görmek mümkündür. Özellikle roman türünde ele aldığı eserlerinde iyi bildiği Yozgat ağzı, şive taklitleri ve samimi üslubu ön plana çıkmaktadır. Köy edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Abbas Sayar, eserlerinde köylünün sosyoekonomik sıkıntılarına yer vermiş, köylünün yaşantısını tüm gerçekçiliğiyle ortaya koymuştur. Söz varlığı incelenen “Anılarda Yumak Yumak” adlı eserinde ise Abbas Sayar, yedek subaylığı sırasında muhafız komutanlığı göreviyle Zile’ye gönderilişini ve burada hâkim Canan ile olan anılarını okuyucuya aktarmaktadır.

Bu çalışmada söz varlığı kapsamı doğrultusunda şu yöntem izlenmiştir: Çalışmaya yazarın “Anılarda Yumak Yumak” adlı eseri temin edilerek başlanmış, eser okunmuş; eserde yer alan kelime ve kelime grupları saptanarak eserin söz varlığı tespit edilmiştir. Çalışma, toplamda üç ana bölüm altında ele alınmıştır. Birinci bölümde “Giriş” başlığı altında çalışmanın önemi, amacı, kapsamı, yöntemi, modeli ve Abbas Sayar’ın hayatı, edebî kişiliği, eserleri ele alınmıştır. Çalışmanın temel bölümünü oluşturan ikinci bölümde ise “Söz Varlığının Tanımı ve Abbas Sayar’ın Anılarda Yumak Yumak Adlı Eserinin Söz Varlığı” başlığı altında Türkçenin söz varlığı için önemli bir yer teşkil eden ve Türkçede sıkça kullanılan yabancı kökenli sözcükler, adlar, deyimler, atasözleri, ikilemeler, terimler, yerel söyleyişler, kalıp sözler, argo ifadeler ve ayetler verilmiştir. Üçüncü bölümde ise “Sonuç” başlığı altında çalışmada yer alan bulgular, yorum ve çıkarımlar yer almaktadır. Çalışmanın temel amacı, Abbas Sayar’ın “Anılarda Yumak Yumak” adlı romanında yer alan söz varlığı unsurlarını belirlemek ve bu unsurların Türkçenin söz varlığına olan katkısını tespit etmektir.

Çalışmanın sonucunda, dilin zengin ve güçlü bir kavram dünyasından oluşmasını sağlayan söz varlığı unsurları tespit edilmiş; bu unsurlar sayısal verilerle desteklenerek grafiklerle ifade edilmiştir. Elde edilen veriler, edebî metinlerin dil araştırmaları açısından ne kadar zengin birer kaynak olduğunu bir kez daha göstermiştir. Bu yönüyle çalışma ile hem söz varlığı araştırmalarına hem de edebiyat ve dil ilişkisine katkı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Söz varlığı, Abbas Sayar, Anılarda Yumak Yumak.

ABSTRACT

MASTER THESIS AN ANALYSIS OF ABBAS SAYAR’S WORK “ANILARDA YUMAK YUMAK” IN TERMS OF VOCABULARY

Zeynep SÜLEYMANOĞLU YILDIZ

Advisor: Doç. Dr. Mehmet Emin TUĞLUK

2025, 232 Pages

The richness of a language lies in its expressive power. The fundamental structure that constitutes this expressive power is the language’s vocabulary. Vocabulary serves as one of the most crucial tools in reflecting the material and spiritual values, mindset, and historical background of the communities that use and sustain the language. In this context, literary works are not only vehicles of aesthetic expression but also significant sources that reveal the richness of a language. This study examines the elements of Turkish vocabulary through “Anılarda Yumak Yumak” a work by one of the prominent figures of Turkish literature, Abbas Sayar.

Abbas Sayar frequently depicted Anatolia and the Anatolian way of life, where he was born and raised, in his works. As a keen observer, traces of his immediate environment can be clearly seen in his writings. In particular, his novels prominently feature the Yozgat dialect, imitations of local speech, and a sincere narrative style—all of which reflect his intimate familiarity with the region. As one of the prominent representatives of village literature, Sayar addressed the socio-economic struggles of villagers and portrayed rural life with striking realism. In his work “Anılarda Yumak Yuma”, which is the focus of this vocabulary study, Abbas Sayar recounts his memories from the time he was assigned to Zile as a guard commander during his military service as a reserve officer, including his recollections involving Judge Canan.

In this study, the following methodology was adopted within the scope of vocabulary analysis: The research began with the acquisition and reading of Abbas Sayar’s Anılarda Yumak Yumak. Words and word groups in the work were identified, and the vocabulary of the text was determined accordingly. The study is structured under three main sections. The first section, titled “Introduction,” discusses the significance, aim, scope, method, model of the study, as well as Abbas Sayar’s life, literary identity, and works. The second section, which constitutes the main body of the study, is titled “Definition of Vocabulary and the Vocabulary of Abbas Sayar’s Anılarda Yumak Yumak.” This part includes frequently used foreign-origin words in Turkish, proper nouns, idioms, proverbs, reduplications, terms, regional expressions, formulaic phrases, slang expressions, and Quranic verses—elements that represent a significant portion of Turkish vocabulary. The third section, under the heading “Conclusion,” presents the findings, interpretations, and inferences derived from the study. The primary aim of this research is to identify the vocabulary elements found in Abbas Sayar’s novel Anılarda Yumak Yumak and to determine how these elements contribute to the richness of the Turkish lexicon.

As a result of the study, various vocabulary elements that contribute to the formation of a rich and powerful conceptual world in language were identified and supported by quantitative data, which were presented through visual graphs. The findings once again demonstrated that literary texts serve as highly valuable sources for linguistic research. In this regard, the study aims to contribute both to vocabulary research and to the broader relationship between literature and language

Keywords: Language, vocabulary, Abbas Sayar, Anılarda Yumak Yumak.

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması, bir dilin hazinesi sayılabilecek nitelikte öneme sahip olan söz varlığına odaklanarak “Anılarda Yumak Yumak” adlı eseri üzerinden Abbas Sayar’ın dilsel tercihlerini ve Türkçeye katkısının ortaya konmasını hedeflemektedir. Söz varlığı, bir dildeki tüm söz dağarcığını kapsamaktadır. Bu söz dağarcığı yalnızca sözcüklerden değil; atasözleri, deyimler, özdeyişler, terimler, ikilemeler, argo sözler gibi çeşitli dil unsurlarından oluşur.

Eserlerinde genellikle Orta Anadolu yaşantısını işleyen, köylünün ekonomik sıkıntılarını ve toplumsal sorunları ele alan Abbas Sayar, köy edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmekte ve özellikle roman türünde kaleme aldığı eserlerinde köylünün yaşam koşullarını gözler önüne sermektedir. Köylünün hangi koşullar altında yaşadığını aydınlara ve siyasetçilere duyurmaya çalışan yazar, eserlerini kaleme alırken dilin zengin ifade gücünden ve halk söyleyişlerinden yoğun biçimde yararlanmaktadır.

Literatürde Abbas Sayar’ın diğer eserleriyle ilgili birkaç çalışmanın yer aldığı görülmüş ancak “Anılarda Yumak Yumak” adlı eserinin detaylı bir incelemesine rastlanmamıştır. Bu eksikliği gidermek, yazarın diğer eserleriyle ilgili yapılacak çalışmalara temel teşkil etmek ve eserin söz varlığı unsurlarını ortaya koymak amacıyla bu çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Çalışmada tespit edilen söz varlığı unsurları, özgün yazım ve noktalama düzenine müdahale edilmeksizin, örnek cümlelerle birlikte sunulmuştur. Söz varlığına dâhil edilen kelime, kelime grupları ve örnek cümleler verilirken, ait oldukları sayfa numaraları parantez içinde belirtilmiştir. Farklı bağlamlarda kullanılan sözcüklerin diğer cümle örneklerine de yer verilmiştir.

Tez çalışmam boyunca bana rehberlik eden, desteği ve süreç boyunca göstermiş olduğu sabrı ve fedakârlığı için değerli danışmanım, sayın hocam Doç. Dr. Mehmet Emin Tuğluk’a teşekkürlerimi sunarım. Lisansüstü eğitim hayatım boyunca emekleri ve desteği için ayrıca kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ünal Kalaycı’ya teşekkür ederim.

Tez çalışmamın tamamlanması aşamasında yanımda olan eşim Halil İbrahim Yıldız’a, desteği için kız kardeşim Sonnur Süleymanoğlu’na ve bu senenin bana en güzel armağanı, biricik kızım Arya Duru Yıldız’a ayrıca üzerimde sonsuz emeği olan annem Ayşe Süleymanoğlu ve babam Hüseyin Süleymanoğlu’na teşekkürü borç bilirim.

Zeynep SÜLEYMANOĞLU YILDIZ
Batman-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER TABLOSU.....	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Çalışmanın Önemi	1
1.2. Çalışmanın Amacı.....	1
1.3. Çalışmanın Kapsamı	2
1.4. Çalışmanın Yöntemi	2
1.5. Araştırma Modeli	3
1.6. Abbas Sayar'ın Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri	3
1.6.1. Abbas Sayar'ın hayatı	3
1.6.2. Edebî kişiliği	4
1.6.3. Eserleri	5
1.6.4. Anılarda Yumak Yumak.....	6
2. SÖZ VARLIĞININ TANIMI VE ABBAS SAYAR'IN “ANILARDA YUMAK YUMAK” ADLI ESERİNİN SÖZ VARLIĞI	8
2.1. Söz Varlığı	8
2.1.2. Yabancı kökenli sözcükler.....	9
2.1.2.1. Almanca sözcükler	12
2.1.2.2. Arapça sözcükler	12
2.1.2.3. Bulgarca sözcükler	23
2.1.2.4. Çince sözcükler.....	23
2.1.2.5. Ermenice sözcükler.....	23
2.1.2.6. Farsça sözcükler	23
2.1.2.7. Fransızca sözcükler.....	26
2.1.2.8. İbranice sözcükler.....	27
2.1.2.9. İngilizce sözcükler	27
2.1.2.10. İspanyolca sözcükler.....	27
2.1.2.11. İtalyanca sözcükler	27
2.1.2.12. Macarca sözcükler	28
2.1.2.13. Moğolca sözcükler.....	28
2.1.2.14. Rumca sözcükler.....	28
2.1.2.15. Rusça sözcükler	28
2.1.2.16. Sanskritçe sözcükler	28
2.1.2.17. Sırpça sözcükler.....	28
2.1.2.18. Soğdca sözcükler	28
2.1.2.19. Yunanca sözcükler.....	29
2.1.2.20. Arapça + Farsça sözcükler.....	29

2.1.2.21. Arapça + Türkçe sözcükler.....	29
2.1.2.22. Farsça + Arapça sözcükler.....	29
2.1.2.23. Farsça + Türkçe sözcükler.....	30
2.1.2.24. Fransızca + Almanca sözcükler.....	30
2.1.2.25. Fransızca + Slavca sözcükler.....	30
2.1.2.26. Türkçe + Arapça sözcükler.....	30
2.1.2.27. Türkçe + Farsça sözcükler.....	30
2.1.3. Deyimler.....	31
2.1.4. Atasözleri.....	75
2.1.5. İkilemeler.....	78
2.1.5.1. Anlam bakımından ikilemeler.....	80
2.1.5.1.1. Aynı kavram alanına giren sözcüklerle kurulan ikilemeler.....	80
2.1.5.1.2. Aynı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeler.....	80
2.1.5.1.3. Biri anlamlı diğeri anlamsız sözcüklerin bir araya gelmesiyle kurulan ikilemeler.....	87
2.1.5.1.4. Eş, yakın ve tamamlayıcı anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeler.....	88
2.1.5.1.5. Zıt anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeler.....	91
2.1.5.2. Sözcük yapısı bakımından ikilemeler.....	92
2.1.5.2.1. Adlardan kurulan ikilemeler.....	92
2.1.5.2.1.1. Yansıma ile kurulan ikilemeler.....	92
2.1.5.2.1.2. İsmi halleri ve hâl ekleriyle kurulan ikilemeler.....	93
2.1.5.2.1.3. Yapım ekiyle kurulan ikilemeler.....	101
2.1.5.2.1.4. İyelik ekiyle kurulan ikilemeler.....	103
2.1.5.2.1.5. Çokluk ekiyle kurulan ikilemeler.....	103
2.1.5.2.1.6. Edat yoluyla kurulan ikilemeler.....	103
2.1.5.2.1.7. Hece ilavesiyle kurulan ikilemeler.....	104
2.1.5.2.1.8. Sayı yoluyla kurulan ikilemeler.....	104
2.1.5.2.1.9. Ünlem yoluyla kurulan ikilemeler.....	106
2.1.6. Argo sözler.....	106
2.1.7 Kalıp sözler (ilişki sözleri).....	112
2.1.7.1. Af, özür ve bağışlama bildirenler.....	113
2.1.7.2. Alay, küçümseme ve hafife alma bildirenler.....	114
2.1.7.3. Beddua, küfür ve kızgınlık bildirenler.....	114
2.1.7.4. Birini, bir şeyi yüceltmek, saygı duymak ve onurlandırmak için kullanılanlar.....	115
2.1.7.5. Dinî inanç bildirenler.....	116
2.1.7.5.1. Tevekkül, teslimiyet ve şükür bildirenler.....	116
2.1.7.5.2. Allah'a övgü, itaat ve yücelik bildirenler.....	117
2.1.7.5.3. İnanç uğruna mücadele ve fedakârlık bildirenler.....	118
2.1.7.5.4. Allah'tan bereket ve hayır dilemek için kullanılanlar.....	118
2.1.7.5.5. Dini değerlere bir şeyi yakıştırmama ve reddetme anlamı taşıyanlar.....	118
2.1.7.5.6. Yemin ve dinî tanıklık bildirenler.....	118
2.1.7.5.7. Ayetlerden alınmış kalıp ifadeler.....	118
2.1.7.5.8. Bağışlama ve helalleşme bildirenler.....	119
2.1.7.6. Dua, iyi niyet, dilek ve temenni bildirenler.....	119
2.1.7.7. Emir bildirenler.....	122
2.1.7.8. Kararlılık ve ısrar bildirenler.....	122
2.1.7.9. Meydan okuma, tehdit, uyarı ve eleştiri bildirenler.....	123

2.1.7.10. Onay, kabul ve rahatlama bildirenler	124
2.1.7.11. Rica, çaresizlik, yalvarma ve yakarma bildirenler.....	125
2.1.7.12. Ünlem bildirenler.....	126
2.1.7.13. Selamlaşma ve karşılama bildirenler	128
2.1.7.14. Seslenme ve hitap bildirenler	129
2.1.7.15. Sitem ve hayıflanma bildirenler	130
2.1.7.16. Şaşkınlık ve hayret bildirenler	131
2.1.7.17. Tespit ve saptama bildirenler.....	132
2.1.7.18. Teşekkür ve minnet bildirenler.....	132
2.1.7.19. Vedalaşma ve uğurlama bildirenler	132
2.1.7.20. Yetinme, kanaat ve rıza bildirenler.....	133
2.1.7.21. Kötü dilek ve nazardan korunma anlamı taşıyanlar	134
2.1.7.22. Uzlaşma ve karşılıklı çıkar anlamı taşıyanlar.....	134
2.1.7.23. Umursamazlık ve kayıtsızlık bildirenler.....	134
2.1.7.24. Üzüntü ve hayal kırıklığı bildirenler	134
2.1.7.25. Görev bilinci ve manevi sorumluluk bildirenler.....	134
2.1.7.26. Diğer kalıp sözler.....	135
2.1.8. Terimler	136
2.1.8.1. Askerlik terimleri.....	136
2.1.8.2. Botanik terimler	141
2.1.8.3. Coğrafi terimler	142
2.1.8.4. Dil ve edebiyat terimleri	148
2.1.8.5. Dinî terimler	150
2.1.8.6. Duygu terimleri.....	160
2.1.8.7. Eğitim terimleri.....	160
2.1.8.8. Ekonomi terimleri.....	161
2.1.8.9. Felsefe terimleri	163
2.1.8.10. Fizik terimleri	163
2.1.8.11. Hayvancılık terimleri	164
2.1.8.12. Hukuk terimleri.....	164
2.1.8.13. Kentlik terimleri	165
2.1.8.14. Kimya terimleri.....	167
2.1.8.15. Malzeme ve nesne terimleri.....	168
2.1.8.16. Mimari terimler.....	168
2.1.8.17. Müzik terimleri	169
2.1.8.18. Ölçü terimleri.....	170
2.1.8.19. Sanat terimleri.....	171
2.1.8.20. Spor terimleri	171
2.1.8.21. Tarım terimleri.....	172
2.1.8.22. Tarih terimleri.....	173
2.1.8.23. Tıp ve sağlık terimleri.....	174
2.1.8.24. Toplum terimleri.....	177
2.1.8.25. Yöntembilim terimleri	178
2.1.9. Yerel söyleyişler (ağız kullanımları)	178
2.1.10. Adlar	188
2.1.10.1. Özel adlar.....	189
2.1.10.1.1. Dil adları	189
2.1.10.1.2. Din, inanç, mezhep ve tarikat adları	189
2.1.10.1.3. Gazete, dergi ve kitap adları	190
2.1.10.1.4. Hayvanlara verilen özel adlar	190

2.1.10.1.5. Kişi ad ve soyadları.....	190
2.1.10.1.6. Marka adları	195
2.1.10.1.7. Millet ve devlet adları	196
2.1.10.1.8. Özel gün, tarih ve kavram adları	197
2.1.10.1.9. Yer adları	197
2.1.10.2. Cins adlar	204
2.1.10.2.1. Akrabalık bildiren adlar	204
2.1.10.2.2. Bitki, meyve ve sebze adları	205
2.1.10.2.3. Hayvan adları	208
2.1.10.2.4. Lakap, meslek, nvan ve rütbe adları	210
2.1.10.2.5. Renk adları	217
2.1.10.2.6. Taşıt adları	218
2.1.10.2.7. Vücut bölümleri ve organ adları	219
2.1.10.2.8. Yiyecek adları	222
2.1.11. Ayetler	224
3. SONUÇ	225
KAYNAKÇA.....	229

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 3.1. Söz varlığı unsurları 1	228
--	-----

KISALTMALAR

ABTS	:Asalakbilim Terimleri Sözlüğü
ATS	:Ayaktopu Terimleri Sözlüğü
BBTS	:Budunbilim Terimleri Sözlüğü
BTS	:Biyoloji Terimleri Sözlüğü
CTS	:Coğrafya Terimleri Sözlüğü
ÇTS	:Çiftteker Terimleri Sözlüğü
DS	:Deyimler Sözlüğü
ESSTS	:Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü
ETS	:Eğitim Terimleri Sözlüğü
FİTS	:Fizik Terimleri Sözlüğü
FTS	:Felsefe Terimleri Sözlüğü
GBTS	:Gökbilim Terimleri Sözlüğü
GSTS	:Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü
GTS	:Gramer Terimleri Sözlüğü
GÜSTS	:Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü
HBTS	:Halkbilim Terimleri Sözlüğü
İTS	:İktisat Terimleri Sözlüğü
KAS	:Kadın Argosu Sözlüğü
KBTS	:Kentbilim Terimleri Sözlüğü
KTS	:Kimya Terimleri Sözlüğü
KTTs	:Kitaplıkbilim Terimleri Sözlüğü
MATS	:Mantık Terimleri Sözlüğü
MİTS	:Metalbilim İşlem Terimleri Sözlüğü
MTS	:Matematik Terimleri Sözlüğü
OAS	:Osmanlı Argosu Sözlüğü
OÖTK	:Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu
s.	:sayfa
STTS	:Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü
SÜS	:Su Ürünleri Sözlüğü
TA	:Tarafımızca Anlamlandırıldı
TAS	:Türk Argosu Sözlüğü
TDK	:Türk Dil Kurumu
TİTS	:Tiyatro Terimleri Sözlüğü
TMSGTS	:Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü
TS	:Türkçe Sözlük
TTDK	:Türkçe Tıp Dili Kılavuzu
TTS	:Tarih Terimleri Sözlüğü
VHTS	:Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü
YBTS	:Yerbilim Terimleri Sözlüğü
YÖBTS	:Yöntembilim Terimleri Sözlüğü
YTS	:Yazın Terimleri Sözlüğü
ZATS	:Zanaat Terimleri Sözlüğü
ZTS	:Zooloji Terimleri Sözlüğü

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Önemi

Abbas Sayar'ın "Anılarda Yumak Yumak" Adlı Eserinin Söz Varlığı Açısından İncelenmesi isimli bu çalışma, yapılan söz varlığı araştırmalarına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda çalışma Türkçenin söz varlığına dair derinlikli ve sayısal bir inceleme sunarak bu alandaki literatüre somut bir katkı sağlamaktadır. Söz varlığı çalışılan bu eserde 2.861 söz varlığı unsurunun tespit edilmesi Sayar'ın dilindeki zenginliği ve özellikle yerel söyleyişlerin belgelenmesi halk dilinin önemini ortaya koymaktadır. Çalışma, yazarın çeşitli eserlerine yönelik söz varlığı incelemelerini tamamlayıcı nitelikte bir katkı sunmaktadır. Çalışma, hem edebî bir inceleme hem de dilbilimsel analiz yöntemlerini bir araya getirmiş disiplinler arası bir yaklaşıma sahip olması yönüyle de önem taşımaktadır. Söz varlığı incelenen eserde yer verilen deyim, atasözü, argo ifade gibi kültürel unsurların dil aracılığıyla aktarılması çalışmanın önemini artıran diğer husustur. Tespit edilen söz varlığı unsurlarının sonuç bölümünde nicel verilere dayandırılarak grafiksel verilerle sunulması çalışmanın bilimsel gücünü artırmaktadır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı, eserde yer alan deyim, atasözü, ikileme, argo, terim, yerel söyleyiş gibi ögeler aracılığıyla yazarın Türkçenin söz varlığına katkısını belirlemektir. Çalışmanın diğer amaçları arasında edebî bir eserin söz varlığı yönünden incelenmesiyle hem dilbilimi hem de edebiyat incelemelerine veri sağlamak, Sayar'ın bu eseri üzerinden diğer çalışmalara özgün ve tamamlayıcı bir katkı sağlamak vardır. Söz varlığı odaklı yapılmış bu tür çalışmaların, ileride benzer incelemelere temel teşkil etmesini sağlamak da hedefler arasında yer almaktadır.

1.3. Çalışmanın Kapsamı

Yapılan çalışmada Abbas Sayar'ın sadece Anılarda Yumak Yumak adlı eseri ele alınmıştır. Yazarın diğer yapıtları kapsam dışı bırakılmıştır. Eserin odak noktası söz varlığıdır. Bu doğrultuda yazım ve noktalama kuralları, cümle yapısı gibi dil bilgisel ya da biçimsel unsurlar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Eserde tespit edilen söz varlığı unsurları şunlardır: deyimler, atasözleri, argo ifadeler, ikilemeler, özel ve cins isimler, yerel söyleyişler, ayetler, kalıp sözler, terimler ve yabancı kökenli sözcükler. Tespit edilen söz varlığı öğelerinin anlamlarının belirlenmesinde TDK 2023 yılı baskılı ve Güncel Türkçe Sözlük, Ömer Asım Aksoy'a ait olan Deyimler Sözlüğü kullanılıp cümle bağlamına uymayan anlamlar ise tarafımızca ifade edilmiştir. Anlamına ya da yapısına göre sınıflandırılmayan söz varlığı unsurları ise “diğer” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Çalışma; Giriş, Söz Varlığının Tanımı, Kapsamı ve İçerdiği Unsurlar, Abbas Sayar'ın “Anılarda Yumak Yumak” Eserinin Söz Varlığı olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun önemi, çalışmanın amacı, yöntemi, kapsamı, modeli ve Sayar'ın hayatı, edebî kişiliği, eserleri yer almaktadır. Söz varlığının tanımı, kapsamı ve içerdiği unsurlar başlığı altında ise dilin tanımı ve söz varlığı unsurları hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın esas bölümünü oluşturan üçüncü bölümde söz varlığı unsurları eserden cümle örnekleri sunularak verilmiştir.

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Sözcük ve sözcük gruplarının türlerine göre sınıflandırılması nitel; sayısal olarak ifade edilmesi ve grafiksel gösterimi nicel yönü ifade etmektedir. Anılarda Yumak Yumak adlı eser satır satır okunarak söz varlığı unsurları tespit edilmiş ve tespit edilen her bir unsur kayıt altına alınıp sınıflandırılmıştır. Sözcük ve sözcük grupları; deyim, atasözü, argo söz, terim, ikileme, kalıp söz, özel ve cins ad, yerel söyleyiş, ayet ve yabancı kökenli sözcükler başlıklar altında anlam ve yapı özelliklerine göre gruplandırılmıştır. Söz varlığı unsurları sayısal olarak değerlendirilmiş, hangi türden ne kadar kullanıldığı belirlenmiş ve grafiklerle görselleştirilmiştir.

1.5. Araştırma Modeli

Çalışma, belge incelemesine dayalı betimsel bir araştırma modeli ile gerçekleştirilmiştir. Betimsel araştırma modeli ile eserin söz varlığı herhangi bir müdahale yapılmadan mevcut dil malzemesi ile sınıflandırılmıştır. İncelenen eser, veri kaynağı olarak kullanılmış ve taranarak söz varlığı unsurları belirlenmiştir.

1.6. Abbas Sayar'ın Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri

1.6.1. Abbas Sayar'ın hayatı

Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olan Nail Abbas Sayar, 21 Mart 1923 tarihinde Yozgat'ta doğmuştur. Dört erkek, üç kız kardeşi olan yazarın babası Mehmet Abdüllatif Sayar Bey, annesi İkbâl Sayar Hanım'dır.

Babası Mehmet Abdüllatif Bey, Düyun-ı Umumiye'den emekli bir memurdur. Yazar liseyi bitirdiğinde (1941) babası ayda on bir (üç ayda 33) lira maaş ile emeklidir. Annesi İkbâl Hanım ev hanımıdır. Abbas Sayar'ın babası Mehmet Abdüllatif Bey, medrese eğitimi görmüş biridir. Bu sebeple halk arasında “Latif Hoca” diye tanınmaktadır (Karabulut, 2011, s. 6, 7).

Sayar'ın babasına hoca denmesinin sebebi şöyle yorumlanabilir: Babası, tasavvufi yapının bir parçası olup “manevi önder” niteliği taşıyor olabilir. Ayrıca medrese eğitimi gören babası, okuryazarlığın yaygın olmadığı dönemde okumuş biridir. Bu da onu toplumda ayrıcalıklı kılmıştır. Abbas Sayar, öğrenim hayatının ilk yıllarını başarılı bir öğrenci olarak geçirmiştir. 1934-1935 senelerinde ilkokulu bitiren yazar, 1935 senesinde ise ortaokula başlamıştır. 1937-1938 eğitim öğretim döneminde ortaokulu tamamlayıp lise öğrenimine ise 1938-1939 eğitim öğretim döneminde başlamış ve 1941 senesinde mezun olmuştur. 20 Şubat 1939 tarihinde annesini kaybeden yazarın babası yeniden evlenmiştir. Daha sonra ağabeyinin de evlenmesiyle ev daha kalabalık bir hâl almıştır. Bu durum ise Sayar'ın çalışmasını gerekli kılmıştır. Vekil öğretmenliğe müracaat eden yazar, mezun olduğu ilkokulda vekil öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Vekil öğretmenliği fazla sürdürmeyen Sayar, kısa süre sonra iâşe memurluğu kazanarak Yozgat Belediyesinde işe başlamıştır. Daha sonra kadrosu verilmediği için bu işten ayrılmak zorunda kalmıştır. Askere gidinceye kadar iâşe memurluğu görevini sürdüren yazar, 1943 yılı mart ayından 1945 yılı eylül ayına kadar yedek subay olarak askerlik hizmetini yerine getirmiştir. Yazar, gazeteciliğe 1940'lı yıllarda başlamıştır. Ankara ve Yozgat'ta çeşitli gazetelerde çalışmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren gazeteciliği bırakan yazar tamamen

edebiyata yönelmiştir. İlk olarak şiir daha sonra hikâye ve roman yazarlığı yapmıştır. Toplumcu gerçekçi anlayışla köy hayatını, insan ve çevre ilişkisini eserlerinde işleyen yazar, “Yılkı Atı” isimli romanıyla büyük bir çıkış yapmıştır. Hayatının büyük bölümünü memleketi Yozgat’ta geçiren Abbas Sayar, son yıllarında fazla yazmamış ve içe dönük bir yaşam sürmüştür. “12 Haziran 1999’da İzmir’de hayata gözlerini yummuştur.” (Ağıt, 2022, s. 54).

1.6.2. Edebî kişiliği

Romanlarıyla adından söz ettiren Abbas Sayar, edebî hayatına şiirle başlamıştır. Yazar bu doğrultuda “Gönül Sandalı (1946)”, “Sereserpe (1953)”, “Neco’ya Mektuplar (1957)”, “Gibi (1960)”, “Şey (1966)”, “Esinti (1969)” isimli toplam 6 şiir kitabı yayımlamıştır. Yazarın yayımlamış olduğu bu şiir kitapları romanları kadar bilinmemektedir. Daha önce yayımlamış olduğu tüm şiirler 1992 yılında derlenip “Boşluğa Takılan Ses” adıyla kitaplaştırılmıştır. Ölümünden sonra derlenen şiirleri ise “Şiirler” adıyla yayımlanmıştır. Abbas Sayar’ın peş peşe kaleme aldığı romanları, onun şair yönünün zamanla gölgede kalmasına neden olmuştur. Halbuki yazar, hayatı boyunca şiirle bağıni hiç koparmamış; son anlarına kadar şiir yazmayı sürdürmüştür. Yazarın şair kimliğinin yanı sıra hikâyeci kimliği de romancı kimliği kadar ön planda değildir. Bunu tek öykü kitabının “Yorganımı Sıkı Sar” oluşu gözler önüne sermektedir. 1950’li yıllarda roman türünde eser vermeye başlayan Abbas Sayar’ın ilk romanı 1970’de yazıp adını duyurduğu “Yılkı Atı” olmuştur.

‘Yılkı Atı’ romanı tek bir olaydan oluşmaktadır. Doru Kısarak’ın sahibi İbrahim tarafından yıldıya bırakılışıyla olaylar başlar. Kış mevsiminde yaşam savaşıyla devam eder. Doru Kısarak bahara gelindiğinde ise sahibine görünmeden tayını da alarak ortadan kaybolur. Roman, İbrahim’in bu durumdan duyduğu pişmanlık ve öfkeyle biter (Kızılgöl, 2015, s. 13).

Yazarın sırasıyla 1972’de “Çelo”, 1974’te ise “Can Şenliği” isimli eserleri yayımlanmıştır. Ardından 1976’da tek öykü kitabı olan “Yorganımı Sıkı Sar”, 1977’de ise “Dik Bayır” adlı romanı yayımlanmıştır. 1987’de “Tarlabası Salkım Saçak” roman türünde, 1990’da “Anılarda Yumak Yumak” anı roman türünde, 1991’de “Boşluğa Takılan Ses” şiir türünde ve 1991’de “Noktalar” adlı deneme türündeki eserlerini yayımladı. Abbas Sayar’ın romanlarının konusu hayatıyla olan benzerliği ile dikkat çekmektedir. Romanları bu yönüyle otobiyografik niteliğe sahiptir. Romanlarının otobiyografik nitelik taşıması “ben” anlatıcının kullanılmasında etkili olmuştur. Yazar, memleketi olan Yozgat’ı ve o yörenin insanını iyi tanımaktadır. Onun edebî kişiliğinin

oluşmasında ailesi ve yakın çevresinin etkisi vardır. Bu duruma yazın hayatına şiirle başlamasını sağlayan, annesini erken yaşta kaybetmesinin etkisiyle duygularını daha rahat ifade etme imkânı bulduğu şiirleri örnek teşkil eder.

Abbas Sayar, yapıtlarında köy insanının yaşantısını başarıyla sergilemektedir. Yarattığı anlatım dünyası, kimi zaman köylülerin toprak kavgalarına ya da yaşadıkları ekonomik sıkıntılara kimi zaman etkili olan Almanya işçiliğinin köylülerin yaşamlarında yol açtığı değişimlere uzanır. Sayar ayrıca, yapıtlarında köy mekânını ve doğayı ustalıkla yansıtmaktadır. Hemen her anlatısının konusu Yozgat civarlarında Orta Anadolu’da geçer (Kızılgöl, 2015, s. 9).

Yılkı Atı’nda net olarak il, ilçe ismi belirtmemekle birlikte Yozgat Yerköy arasındaki “Sekili” civarı; Çelo romanında Yozgat ili Yerköy ilçesine bağlı Gündoğdu Köyü; Dik Bayır’da tarıma elverişli olmayan bir dağ köyü olan Beydiyar; El Eli Yur El De Yüzü romanında ise Yozgat ilinin doğusunda yer alan Zağcıoğlu olayların asıl geçtiği yerlerdir. Romanlarında köy dışındaki mekânlar Can Şenliği’nde Yozgat merkez; Tarlabası Salkım Saçak’ta Bursa ve İstanbul; anı roman tarzında kaleme aldığı “Anılarda Yumak Yumak” ta Tokat-Zile ve Amasya ile bunların dışında Ankara ve Almanya’nın Köln şehridir. Yozgat’ın Nohutlu sırtlarında 1953 yılında satın alıp bağcılık yaptığı araziye Can Şenliği romanında; 1933 hasat mevsimi süresince ailecek gidip kaldıkları ve halkını yakından tanıdığı Beydiyar köyünü Dikbayır romanında; askerlik yükümlülüğünü yerine getirdiği Amasya’yı da Anılarda Yumak Yumak’ta işleyen yazarın romanlarında birçok otobiyografik unsur dikkat çeker (Karabulut, 2011, s. 26, 173, 291).

Sayar’ın romanlarında işlediği konuların Orta Anadolu yaşantısıyla olan benzerliği, romanlarının dil özelliklerini de etkilemiş böylece yazar yöresel söyleyiş ve deyimleri, atasözlerini, kalıp sözleri, şive taklitlerini eserlerinde sıkça kullanılmıştır. Kahramanlarını da ait oldukları Yozgat yöresinin dili ile konuşturmuştur. Yazar, eserlerini kaleme alırken farklı teknikler kullanmıştır. “Anılarda Yumak Yumak” eseri anı niteliği taşıırken “Tarlabası Salkım Saçak” mektup tekniğiyle kaleme alınmıştır. Bu eser ana kahraman Cemil’in arkadaşına yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Abbas Sayar, edebî kişiliğiyle Türk edebiyatında Anadolu insanının iç sesi olmuştur. Onun Türk edebiyatına kattığı eserler, yalnızca dönemine değil, günümüz yazınına da ışık tutmuştur. Ölümünden sonra da eserleri okunmaya devam eden Sayar, edebiyatımızda derin izler bırakmış bir kalemidir.

1.6.3. Eserleri

Nail Abbas Sayar, özellikle roman türünde yazdığı eserleriyle köy edebiyatı geleneği içerisinde değerlendirilen önemli yazarlardan biridir. Eserlerinde ele aldığı konular ile kullandığı sade ve yerel halk söylemine dayalı dili, onun bu edebî akım içinde konumlandırılmasına neden olmuştur. Sayar, edebî yaşamı boyunca roman, hikâye ve şiir türlerinde eserler kaleme almıştır. Bu eserler türlerine göre aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

Romanları:

Yılkı Atı (1970)

Çelo (1972)

Can Şenliği (1974)

Dik Bayır (1977)

Tarlabası Salkım Saçak (1987)

Anılarda Yumak Yumak (1990)

El Eli Yur, El de Yüzü (2003)

Öyküleri:

Yorganımı Sıkı Sar (1976)

Yazarın tek öykü kitabı olan bu eserinde dört ayrı hikâye bulunmaktadır:

Yorganımı Sıkı Sar (1976)

Emrine Şükür (1976)

Cami Yaptırma Derneği (1976)

Bulut Ekip Yel Biçen (1976)

Şiirleri:

Yazarın yayımlanmış sekiz tane şiir kitabı bulunmaktadır.

Gönül Sandalı (1946)

Sereserpe (1953)

Neco'ya Mektuplar (1957)

Gibi (1960)

Şey (1966)

Esinti (1969)

Boşluğa Takılan Ses (2002)

Şiirler (2002)

1.6.4. Anılarda Yumak Yumak

Abbas Sayar'ın yirmi bir yaşındayken Amasya ve Zile'de subaylık yaptığı yıllarını anlatan “Anılarda Yumak Yumak” anı roman niteliği taşır. Eserin ilk baskısı 1990 yılında yapılmıştır. Sayar'ın bireysel yaşamından izler taşıyan ve dönemin toplumsal yapısını yansıtan eser, anı türünün sınırlarını aşmış, hayatının bir bölümünden kesitler sunması yönüyle otobiyografik bir nitelik kazanmıştır. Abbas Sayar, bu eserinde “Canan” diye hitap ettiği Hâkim Bey ile olan sohbetlerini, Hâkim Bey'in ölümünden

kaynaklanan derin üzüntüsünü zaman zaman yerel söyleyişlerle zenginleştirerek okuyucuya sunmuştur. Eser, Sayar'ın yedek subaylık yaptığı dönemde Zile'de yaşadığı zamana dair izlenimlerini merkeze almıştır. Eserin olay örgüsünü muhafız komutanı olarak Zile'ye tayin edilen Abbas Sayar'ın ve Zile'de hâkimlik görevini sürdüren Hâkim Canan'ın kurduğu dostluk oluşturur. Yazar ve hâkimin kurmuş olduğu bu dostluk aralarında bir etkileşime sebep olmuş, dolayısıyla bu etkileşim eserin klasik bir romandan ziyade anı roman niteliği taşımasına neden olmuştur. Eserin merkezinde anılar, gözlemler, diyaloglar yer alırken arka planda Türkiye'nin 1960'lardaki sosyokültürel yapısına dair veriler sunulmuştur. Eserinde yer alan "Aman yavrum küçüklükten zevk duyma. Küçüklük, adamı yer bitirir; büyüklüğe açılan yolu kapar. Sonunda 'eyvah' dersin, ama iş işten geçmiş olur." (Sayar, 2002, s. 105) öğüdünü yedek subayken tanıdığı Hâkim Canan'dan sık sık işitir Abbas Sayar. Yazar, eserde edebî kimliğini yansıtan yalın ama etkili bir Türkçe kullanmıştır. Eserlerinde yerel söyleyişlere, deyimlere, atasözlerine ve yaygın kalıp sözlere yer vermesi yazarın halk kültürüne olan bağlılığını göstermektedir. Eser, aynı zamanda dönemi yansıtan bir ayna niteliği taşımaktadır. Eserde yer alan kişiler, mekânlar ve olaylar, toplumun yansıtıcısı olmuştur. Anılarda Yumak Yumak, Türk edebiyatında taşra yaşamını dile getiren eserler arasında yer alıp hem anı türü hem de edebiyat sosyolojisi için önem arz etmektedir.

2. SÖZ VARLIĞININ TANIMI VE ABBAS SAYAR'IN “ANILARDA YUMAK YUMAK” ADLI ESERİNİN SÖZ VARLIĞI

2.1. Söz Varlığı

Dilde sıkça kullanılan ve dili kullanan toplumların duygu, düşünce ve ihtiyaçlarını ifade etmek için kullandıkları kelime ve kelime grupları söz varlığı kapsamında yer alır. Bu kelime ve kelime grupları arasında deyimler, atasözleri, ikilemeler, argo ve kalıp sözler, terimler ve adlar sayılabilir. Söz varlığını Türkçe Sözlük, “Bir dildeki sözlerin bütünü; söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler.” (2023, s. 3023) şeklinde tanımlamaktadır. Bir dilin zenginliği yalnızca var olan kelime sayısıyla değil, bu kelimelerin kullanım sıklığıyla da ölçülür.

Bir dilin söz varlığı içindeki sözcükler incelenirken bunlardan bir bölümü temel söz varlığı olarak adlandırılır. Bunlara çekirdek sözcük, kalıt sözcükler ya da temel söz varlığı denir. Organ ve vücut bölümlerinin, insanın başlıca gereksinimleri olan yiyecekler ve içeceklerin, başlıca tarım araçlarının ve insana en yakın olan hayvanların adları, sayılar ve akrabalık ilişkilerini, gösteren adlar, maddi ve manevi kültür çerçevesi içindeki kavramlar, en çok kullanılan eylemler temel söz varlığını oluşturur (Aksan, 2001, s. 116). Dilin yaşaması ve gelişmesi ancak kuşaktan kuşağa aktarılan birikimle mümkündür. “Söz varlığı bir dilin servetidir. Yüzyıllar içinde dilin kendini işleye işleye kazandığı zenginlik çeşitli özellikteki sözlüklere ve örneklendirilmiş kaynaklara aktarılmadıkça, yaşayan nesiller ve sonradan gelecek dillerinin inceliklerini tanıyamazlar, sadece kendi dönemlerinin sınırlı anlatım imkânlarıyla yetinmek zorunda kalırlar.” (Ergüzel, 2007, s. 118). Bu nedenle, bir dilin söz varlığını kayıt almak ve gelecek nesillere aktarmak, kültürel hafızanın korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Türkçe sahip olduğu söz varlığı ile zengin bir dildir. “Hikmetleriyle, atasözleriyle, deyimleriyle, ikilemeleriyle, birleşik fiilleriyle, özdeyişleriyle Türkçe gerçekten bir hazinedir.” (Zülfikar, 2018, s. 221). Türkçe tarihi köklü bir dildir. Aynı zamanda yer aldığı coğrafyanın jeopolitik konumu da dilin zenginleşmesinde belirleyici bir faktör olmuştur. Diller arası kültürel alışveriş, milletler arası yaşanan savaşlar, göçler, mübadeleler Türkçenin söz varlığını etkilemiştir. Diller, sahip oldukları özellikler ve tarihsel gelişimleri bakımından farklılık gösterir.

Türkçe, yaşayan diller arasında bazı özellikleriyle büyük ve zengin bir dildir diyebiliriz. Bu özellikler:

Yaşayan diller arasında en eski yazılı eserlere sahip olması, çok geniş bir coğrafyada konuşulması, konuşan insan sayısının fazla olması, sözcük sayısının çok olması Türkçeyi büyük ve zengin bir dil yapmaktadır. Dil, sadece bir iletişim aracı olmanın ötesinde, bir toplumun tarihî ve kültürel birikiminin taşıyıcısıdır (Eker, 2003, s. 89-93).

Dil, iletişim ve düşünceyi mümkün kılan temel araçlardan biridir. Dünyadaki bütün diller sonsuz sayıda söz yetisine sahiptir. Yani herhangi bir dil milyonlarca insan tarafından da konuşuluyor ya da sadece birkaç yüz kişi tarafından konuşuluyor olabilir; ama önemli olan o dilin konuşurlarının yeterli derecede söz varlığına sahip olmasıdır. Türkçe, söz varlığı bakımından yoksul değildir. Çünkü insan aklının yarattığı, ortaya koyduğu her kavramın ya bir karşılığı vardır ya da buna karşılık üretilmesi mümkündür (Eker, 2003, s. 87).

Bu nedenle Türkçe, ifade gücü ve kavram zenginliği açısından gelişmiş bir dil olarak varlığını sürdürmektedir. Dilin, kendine özgü sözcüklerden oluşan zengin bir yapısı vardır. “Her dilin söz varlığını oluşturan sözcükleri, yerli sözcükler, yabancı sözcükler ya da alınma sözcükler olmak üzere, kabaca ikiye ayırabiliriz. Bu iki küme içinde başka küme ya da öbekler de vardır ki, bunlar üzerinde, ayrı ayrı durmak gerekir.” (Aksan, 2015, II, s. 17). Diller sürekli bir değişim ve gelişim içerisindedir. Böylece dilde yeni sözcükler türetilirken bazı sözcükler kullanımdan kalkar. Dillerin birbiriyle olan etkileşimi söz varlığını olumlu yönde etkileyip sözcük türemesine sebep olurken dillerde sözcük ölümü de meydana getirebilir.

Söz varlığının diğer bir önemli durumu ise, sözcük ölümüdür. Sözcük ölümü; söz varlığı içerisindeki sözcüklerin bazılarının çeşitli nedenlerle zaman içinde unutulması, yitirilmesi. Aksan’a göre bir dilde sözcüklerin yitirilmesinin en önemli nedeni; sözcüğün gösterdiği nesnenin, toplumun ve bireyin yaşamında artık yeri kalmaması, tanınmaz olmasıdır (Karababa, 2013, s. 12).

Bu nedenle, dilin dinamik yapısı içerisinde sözcüklerin doğuşu kadar kaybı da doğal olarak kabul edilmelidir.

2.1.2. Yabancı kökenli sözcükler

Bir dile tarihsel, kültürel, ekonomik ya da dinî etkileşimler sonucu giren ancak kökeni başka dile ait olan ve zamanla girdiği dilin konuşma ve yazılı dilinde yer edinen kelimelere yabancı kökenli sözcük denir. Toplumlar, tarih boyunca çeşitli nedenlerle özellikle ticaret, savaş, göç ve kültürel etkileşimler yoluyla birbirleriyle sözcük alışverişinde bulunmuşlardır. Bu etkileşimler, dillerin doğal gelişim süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır. Türk toplumları da tarihsel süreçte farklı medeniyetlerle kurdukları ilişkiler neticesinde, başta ticaret, savaş ve sanat olmak üzere çeşitli alanlarda yabancı dillerin etkisi altında kalmıştır. Yabancı sözcüklerin Türk diline etkisi başlangıçta sınırlı olmuştur. Bu durumun ilk izlerine Orhun ve Yenisey Yazıtlarında rastlanmaktadır.

İslamiyet'in kabulüyle birlikte ise, özellikle Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin Türkçeye yoğun bir biçimde girmesiyle, dilde belirgin bir yabancılaşma süreci başlamıştır.

İslâm dini, yedinci asırdan başlayarak, Arap diliyle anlatılan yüksek bir kültür geliştirmişti; İran Orta Asya'dan önce İslâm kültürü ile kaynaştı. Arapçadan alınmış yeni din ve kültür kelimeleriyle Farsçanın görünüşü değişti; İslâm dinini kabulde daha sonraya kalan Türklerin kültür dili de yavaş yavaş Farsçanın etkisi altında kaldı (Emre, 1946, s. 31).

Bu süreç sonucunda, Türkçeye hem Arapçadan hem de Farsçadan çok sayıda dinî, kültürel ve edebî terim girmiş; böylece Türk dili, özellikle yazı dili düzeyinde, bu iki dilin yoğun etkisiyle önemli ölçüde değişime uğramıştır.

XI. yüzyıldan bu yana Arapçanın ve özellikle yazın alanında Farsçanın giderek artan etkisi, Tanzimat'tan başlayarak Fransızcayla ilişkiler ve aydınlarımızın anadilleri karşısındaki tutumları Cumhuriyet'e gelinceye kadar geniş halk kitlelerinin konuştuğu dille kültürlü kimselerin, eğitim, bilim ve sanatın dili arasında bir uçurumun açılmasına neden olmuş, Türkçe, öz benliğinden çok şeyler yitirmiştir. Yazı Devrimini izleyen Dil Devrimi Türkçenin benliğine yeniden kavuşmasını amaçlayarak bu yolda küçümsenmeyecek başarılar elde etmiştir. Yabancı kavramları Türkçeden türetmelerle karşılama, anadilinin eski ve lehçelerde, ağızlarda yaşayan, unutulmuş sözcüklerini canlandırma yöntemiyle, dile binlerce sözcük, terim kazandırılmıştır (Aksan, 2001, s. 158).

Tanzimat Dönemi yazarları Fransızcanın etkisiyle dilde çok sayıda yabancı sözcük kullanmışlardır. Daha sonra özellikle II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle dile yabancı sözlükler geçmiştir. “Yabancı sözcükler, dilin kendi bünyesinde yer almayıp çeşitli nedenlerle o dile geçen, çoğu zaman o dilin bir parçası hâline gelen sözcüklerdir. Dile giren bir yabancı kelimenin zamanla Türkçe karşılığına üstün geldiği, yabancı kelimenin türevlerinin olduğu yüzyıllardan beri yaşanan bir durumdur.” (Zülfikar, 2018, s. 148). Dillerin birbirleriyle olan etkileşimi, yabancı kökenli sözcüklerin dilin bir parçası hâline gelmesinde önemli bir yere sahiptir. İnsanlar arası iletişim dillerin birbirleriyle etkileşimini artırmıştır. Bu etkileşim sayesinde diller birbirlerinden etkilenmiş ve çoğu zaman dile geçen yabancı sözcükler dilin söz varlığını gölgede bırakmıştır.

Diller, toplumsal etkileşimlerin bir sonucu olarak sürekli dönüşüm içinde olan canlı varlıklardır. Bir toplumun başka toplumlarla hiçbir ilişki kurmaksızın yaşaması nasıl olanaksız ise, bir dilin yabancı dillerden hiç etkilenmeden yaşaması da öylece olanaksızdır. Bir arada yaşama, ticaret, siyaset, kültür ilişkileri, savaşlar, aynı din çevresi içinde bulunma gibi değişik etkenler diller arasında sözvarlığı açısından alışverişlere yol açmakta, en başta sözcükler olmak üzere, ilişkilerin artışıyla birlikte birtakım ses, yapı ve sözdizimi öğeleri dilden dile geçebilmektedir (Aksan, 2021, s. 135).

Bu durum, dillerin zamanla başka dillerden beslenerek zenginleşmesine ya da yer yer özgünlük kaybına uğramasına neden olabilmektedir. Türkçe, köklü geçmişi ve geniş kullanım alanıyla zengin bir kelime hazinesine sahiptir. Bu zenginliğin oluşumunda, tarih boyunca farklı kültür ve medeniyetlerle kurulan ilişkiler önemli rol oynamıştır. Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca ve İngilizce başta olmak üzere pek çok dilden binlerce sözcük Türkçeye girmiştir. Bu alıntılar yalnızca sözcük düzeyinde kalmamış, zamanla deyim, terim ve kavramları da kapsayarak Türkçenin ifade gücünü çeşitlendirmiştir. Türk dili,

eski ve zengin bir dildir. Onun zengin bir dil olduğu, ilkin, XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmut'un yazdığı Divânü Lügat'it-Türk adlı sözlükte gösterilmiştir. Bu sözlükteki Türkçe kelimelerin ve verilen örneklerin bolluğu, Türk dilinin genişliğini ve zenginliğini belirtmekte; Türkçe'nin Arapça kadar zengin bir dil olduğunu göstermektedir (Ediskun, 1999, s. 27). Türkçenin tarihsel gelişim süreci, farklı dönemlerde çeşitli dillerden alınan sözcüklerle şekillenmiş ve bu etkileşim dilin söz varlığına doğrudan yansımıştır. En eski Türk toplumlarında ilk defa Orhun ve Yenisey Kitabelerinde %1 dolayında yabancı sözcük alınmıştır. Daha sonra Arapça ve Farsçadan önemli ölçüde sözcük alımı yapılmıştır. Tanzimat ile birlikte Fransızcadan alınan sözcükler de yadsınamayacak derecededir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve bugün hala devam eden İngilizce sözcüklerin dilimizdeki etkisi görülmektedir (Karababa, 2013, s. 24). Türkçenin yüzyıllar boyunca farklı kültürlerle kurduğu ilişkiler, dilin söz varlığında çeşitli yabancı kökenli sözcüklerin yer almasına neden olmuştur. Modern Türkiye Türkçesindeki yabancı sözcükler yoğunluğuna bakıldığında ilk sırayı Arapça, ikinci sırayı Fransızca kökenli sözcükler almaktadır. Ardından sırasıyla Farsça, İtalyanca, İngilizce ve Yunanca kökenli sözcükler gelmektedir. Türkçede; Latince, Almanca, İspanyolca, Rusça, Macarca, Slovakça, Ermenice, Moğolca, Portekizce, Bulgarca ve Japonca kökenli sözcükler de bulunmaktadır. Son elli yılda Fransızca kökenli sözcüklerin yerini İngilizcenin aldığı görülmekle birlikte, Fransızca kökenli sözcüklerin oranı hâlâ çok yüksek; İngilizce sözcüklerin oranı ise sanılanın aksine, düşüktür (Eker, 2003 s. 157). Yabancı dillerle kurulan etkileşim, sadece kültürel unsurların değil, dilin söz varlığının da dönüşmesine neden olmuştur. Yabancı sözcük, bir dilin kendi kökünden gelmeyen ve yabancı dillerden alınmış olan sözcüklerdir. Bunlardan bir kısmı Türkçeleşerek artık alıntı sözcükler (Bir dile başka bir dilden girmiş ve o dilde benimsenmiş olan sözcük) durumuna geçmişse de bir kısmı daha yabancılık özelliğinden kurtulamamıştır. Bu nedenle yabancı sözcükleri alıntı sözcükler ve gerçek yabancı sözcükler olarak ikiye ayırmak gerekir (Korkmaz, 1992, s. 167).

Türkçe, tarih boyunca yalnızca diğer dillerin etkisine maruz kalmamıştır. Aynı zamanda bu diller üzerinde de etki yaratmıştır; nitekim pek çok Türkçe kökenli sözcük, farklı dönemlerde çeşitli dillere geçerek söz varlıklarını etkilemiştir. “Yabancı dillerde büyük bir yer tutan Türkçe sözler, Türkçenin yalnız alıcı bir dil olmadığına açık ve inandırıcı bir tanıktır.” (Eren, 1999, s. 24).

Türkçenin tarih boyunca göstermiş olduğu coğrafi yayılım, dili yalnızca etkilemekle kalmayıp başka dilleri de etkilemesine zemin hazırlamıştır.

Türkçenin en çok etkilediği, sözvarlığından pek çok ögenin geçtiği diller sıralanacak olursa en başta, Balkan ülkelerinde konuşulan dilleri, Sırp-Hırvatça ve Bulgarca'yı saymak gerekir. Bunların yanı sıra Arnavutça, Rumence, Macarca, Makedonca ve Yeni Yunancada da pek çok öge bulunmaktadır. Bunların büyük bölümü Balkanlardaki Türk egemenliği döneminden kalmadır. Doğu dünyasında en çok ilişkilerimizin bulunduğu İranlıların ve Arapların dillerine de birçok söz geçmiş ve bugün de kullanılır durumda bulunmaktadır (Aksan, 2021, s. 146).

Bu durum, Türkçenin tarih boyunca yalnızca alıcı değil, aynı zamanda verici bir dil olduğunu da açıkça göstermektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, eserde kullanılan yabancı kökenli kelimeler, kaynak dillerine göre sınıflandırılmış ve aşağıda listelenmiştir:

2.1.2.1. Almanca sözcükler

general (s. 13, 52, 53...)

kuruş (s. 79, 81, 82)

2.1.2.2. Arapça sözcükler

Abbas (s. 10)

abdâl (s. 37)

abide (s. 92)

Acem (s. 34, 39)

acemi (s. 55)

aceb (s. 29, 40, 100)

adalet (s. 35, 36, 38...)

adam (s. 18, 22, 24...)

adap (s. 20)

adet (s. 54, 96)

âdet (s. 28, 89)

adi (s. 17)

adliye (s. 36, 42, 98...)

af (s. 24)

afyon (s. 34, 47)

ahali (s. 19, 36, 48)

ahbap (s. 42, 74, 75...)

ahir (s. 35)

ahiret (s. 35, 81)

ahmak (s. 33)

ahret (s. 35, 81)

ahsi ita (s. 41)

ahşap (s. 12, 15, 16)

akıbet (s. 19)

akıl (s. 14, 21, 33...)

akl-ı evvel (s. 79, 82)

akrep (s. 45)

âlâ (s. 32)

alamet (s. 33, 95)

âlem (s. 10, 24, 35...)

alem-i dünya (s. 66)

Ali (s. 9, 10, 34...)

alenen (s. 95)

âlet (s. 24, 43, 84...)

Alevi (s. 29, 30)

aleykümselam (s. 94)

âlim (s. 43, 83, 108)

Allah (s. 7, 13, 18, ...)

Allahu Ekber (s. 47, 92)

âmâ (s. 92)

amel (s. 108)

amel-i salih (s. 108)

âmin (s. 47, 84)

an (s. 32)

ân (s. 37)

aptal (s. 33, 92)

Arap (s. 19, 56, 92)

arazi (s. 63, 69)

arsa (s. 82)

arz-ı hal (s. 97)

asalet (s. 33, 57)

asıl (s. 37, 38, 110)

asır (s. 49, 92)

asil (s. 46)
asker (s. 15, 19, 20...)
askerî (s. 53)
asli (s. 106)
asliye (s. 38, 39)
aşk (s. 22, 34, 56...)
âşık (s. 89)
aşıret (s. 47)
avam (s. 73)
avrat (s. 27, 96, 102)
ayet (s. 20)
Bağdadi (s. 46, 49)
bekâr (s. 18)
belâ (s. 7, 8, 87)
belâgat (s. 75)
beraat (s. 64)
besmele (s. 15, 20)
beyaz (s. 54, 99)
beyit (s. 49)
bina (s. 12, 15, 16...)
cadde (s. 20, 21, 54...)
cahil (s. 43, 92)
cami (s. 9, 19, 47...)
cefa (s. 78)
cehalet (s. 34, 92, 108)
cehennem (s. 83)
cem (s. 25)
cemaat (s. 31, 38, 55...)
cemiyet (s. 38, 43)
Cenab-ı Allah (s. 108)
Cenab-ı Mevla (s. 108)
cenaze (s. 34, 107)
cennet (s. 20, 37, 38...)
cep (s. 9, 31, 32...)

cephe (s. 19, 20, 79)
ceriha (s. 41)
ceset (s. 71)
cevap (s. 25, 68, 75...)
ceza (s. 39, 48)
ciddi (s. 40)
cima (s. 20)
cins (s. 7, 8, 24)
cirit (s. 83)
cuma (s. 19, 79, 109)
cumhuriyet (s. 23, 34, 47...)
cübbe (s. 36)
cümle (s. 10, 18, 20...)
daire (s. 68, 83, 99...)
dakika (s. 15, 33, 55...)
darbuka (s. 77)
darp (s. 54)
dava (s. 26, 37, 40...)
davul (s. 94)
def (s. 44, 76, 84)
defîn (s. 106)
define (s. 109)
defter (s. 19, 96, 107...)
delalet (s. 80)
ders (s. 33, 106)
dersiam (s. 79)
devir (s. 15, 16, 49...)
devlet (s. 24, 39, 40...)
devre (s. 9, 10, 40...)
devriye (s. 16)
deyyus (s. 85, 101, 102)
dikkat (s. 24, 45, 49...)
din (s. 42, 43, 47...)
dirhem (s. 27, 37, 46...)

diyar (s. 46)
dua (s. 20, 24, 33...)
dükkân (s. 17, 21, 48...)
dünya (s. 8, 9, 10...)
dürzü (s. 103)
düvel (s. 8, 102)
Ebû'l-Alâ el-Maarri (s. 92)
edep (s. 108)
edib (s. 83)
efkâr (s. 84)
eflak (s. 75)
efrat (s. 10)
ehl-i mütegalib (s. 74)
ehl-i şekva (s. 75)
ehl-i şeriat (s. 43, 47)
ehl-i vukuf (s. 102)
elbise (s. 9, 52, 54...)
Elhükmü lillah (s. 106)
emanet (s. 19, 70, 72...)
emir (s. 8, 9, 13...)
emmi (s. 28)
emniyet (s. 9, 42, 63)
emsal (s. 25, 45, 102)
emval-i metruke (s. 69, 96)
enkaz (s. 88)
erbap (s. 40, 46)
erkân (s. 20, 108)
erzak (s. 70)
esaret (s. 73)
esas (s. 34, 40, 55)
esef (s. 50, 51, 63)
eser (s. 7, 95)
esir (s. 85)
esnaf (s. 87, 97)

esvap (s. 68)
eşhedü (s. 42, 85, 98)
eşref (s. 42)
etraf (s. 16, 104)
evlat (s. 18, 33, 38...)
evvel (s. 29, 43, 79...)
Eyvallah (s. 21, 56, 89...)
ezan (s. 36, 39, 49...)
eziyet (s. 79, 97)
fakir (s. 47, 108)
farz (s. 109)
fasıl (s. 20, 24, 38)
fayda (s. 36, 44, 47)
fazla (s. 23, 26, 31)
fedai (s. 74)
felek (s. 77)
felsefe (s. 35, 38, 45...)
ferah (s. 17)
fetva (s. 23, 24, 25)
fezleke (s. 39)
fıkıh (s. 39, 100)
fıkra (s. 20, 21, 23...)
fikir (s. 66)
fincan (s. 66)
firavun (s. 96)
fitre (s. 26, 43, 108)
fiyat (s. 69, 82)
gafil (s. 80)
gaflet (s. 32, 78, 80...)
gaile (s. 13, 67, 70)
gam (s. 32, 40, 84)
garip (s. 8, 14, 19...)
gavim (s. 109)
gayet (s. 24, 25)

gayret (s. 19, 25, 67...)
gayri (s. 79, 81, 105)
gayrimüslim (s. 55)
gazel (s. 46)
gazi (s. 79, 87)
gına (s. 70)
gurur (s. 39, 89)
haber (s. 17, 19, 42...)
hac (s. 70, 71)
hacı (s. 21, 28, 29...)
had (s. 24)
hadisat (s. 75)
hadise (s. 95)
hafız (s. 74, 75, 91)
hafif (s. 89, 91, 95...)
hain (s. 21)
hak (s. 35, 49, 70...)
hakaret (s. 28, 101)
hakikat (s. 97, 104)
hâkim (s. 23, 24, 25...)
hakir (s. 104)
hakkaniyet (s. 35)
hal (s. 8, 13, 24...)
hâl (s. 24, 89, 93...)
hala (s. 59)
halife (s. 19)
hal-i keyfiyet (s. 82)
halim (s. 16)
halk (s. 36, 38, 39...)
halka (s. 16, 105)
Halveti (s. 79)
harabat (s. 109)
hararet (s. 78)
hareket (s. 35)

harf (s. 97)
harp (s. 47, 54)
has (s. 44, 60)
hasat (s. 96)
hasıl (s. 81, 83, 87)
hasılat (s. 84)
hasır (s. 24, 25, 31...)
hasret (s. 105)
haşa (s. 36, 82, 108)
hat (s. 7, 95)
hatır (s. 35, 61, 84...)
hatıra (s. 97)
hava (s. 12, 14, 15...)
havale (s. 20, 38, 106)
hayâ (s. 42)
hayal (s. 28, 34, 37...)
hayat (s. 30, 41, 43...)
hayır (s. 15, 16, 33...)
haysiyet (s. 39)
haz (s. 28, 64)
hazır (s. 8, 13, 15)
hazine (s. 29, 69, 108)
hekim (s. 58, 74)
helal (s. 46, 76, 94)
herif (s. 101)
hesap (s. 10, 22, 28...)
heybe (s. 71)
heyecan (s. 11, 13, 35...)
heykel (s. 33)
hırka (s. 64)
Hırkayı şerif (s. 80)
hırs (s. 95, 103)
hikâye (s. 19, 20, 43...)
hikmet (s. 19, 40, 50)

hile-i şeri (s. 82)
his (s. 22, 101)
hisse (s. 80)
hizmet (s. 24, 55, 71...)
hudut (s. 100)
hukuk (s. 39, 74, 85...)
hurafe (s. 34)
husus (s. 24)
huzur (s. 42, 60, 75...)
hücre (s. 26)
hücum (s. 13)
hüküm (s. 33, 36, 42...)
hür (s. 42, 64)
hürmet (s. 21, 36, 84...)
hürriyet (s. 45)
ıztırap (s. 106)
ibaret (s. 43)
ibret (s. 78, 87, 106)
icap (s. 18, 19, 25...)
icat (s. 25, 38, 98)
icma (s. 39, 100)
içtimai (s. 100)
idare (s. 38, 95)
idare-i maslahat (s. 104, 109)
idrak (s. 49, 64, 65...)
iftira (s. 68)
ihale (s. 69)
ihtilaf (s. 43)
ihtiyaç (s. 40, 43, 74)
ihtiyar (s. 99, 102, 103)
ihسان (s. 35)
ikram (s. 24, 36)
ilaç (s. 107)
ilan (s. 21, 23, 51)

ilim (s. 34)
iltimas (s. 109)
imam (s. 8, 19, 92)
iman (s. 42, 108)
imkân (s. 97)
imza (s. 54)
inat (s. 71, 80, 81...)
inkâr (s. 43, 72, 73...)
insan (s. 8, 28, 33...)
insaf (s. 90, 97, 101)
intikal (s. 53)
inzibat (s. 8, 9, 42...)
irade (s. 64, 106)
irfan (s. 34, 49)
irtibat (s. 76)
isâl (s. 75)
ism-i celil (s. 84)
istida (s. 74, 75)
istidat (s. 33, 81)
istikamet (s. 13, 112)
istirham (s. 24)
istisna (s. 43, 97)
isyan (s. 33, 74, 87)
işaret (s. 45, 53)
ıştah (s. 68, 105)
itibar (s. 36, 38, 42...)
ittihat (s. 39)
izin (s. 21, 51)
kabir (s. 93)
kadar (s. 8, 11, 20...)
kadeh (s. 23)
kader (s. 8, 61)
kadı (s. 24, 34, 38 ...)
kafa (s. 24, 25, 107...)

kâfir (s. 11, 36, 55...)
kahır (s. 77)
kahkaha (s. 21, 63)
kahve (s. 17, 21, 23...)
kaide (s. 43, 46, 97)
kâinat (s. 67)
kalbur (s. 45, 97)
kale (s. 10, 15, 16...)
kalem (s. 34)
kamet (s. 47)
kanun (s. 33, 35, 39...)
karar (s. 32, 36, 38...)
Karun (s. 108)
kasaba (s. 68, 87, 92...)
katar (s. 112)
kati (s. 72)
katil (s. 72)
katran (s. 65)
kavim (s. 43, 103, 109)
kaymakam (s. 38, 39)
kaza (s. 18, 22, 63...)
kebab (s. 21, 67, 68)
keder (s. 21, 50, 91...)
kelâm (s. 87)
kemal (s. 26, 39, 48...)
kenef (s. 57)
keten (s. 82)
keşif (s. 97, 102)
keyfiyet (s. 38, 94)
keyif (s. 29, 66, 78...)
kible (s. 85)
kirat (s. 110)
kısmet (s. 79)
kırmızı (s. 16, 61, 78...)

kıta (s. 9, 13, 82...)
kibar (s. 18)
kira (s. 45, 83, 86)
kitap (s. 25, 34, 40)
kudret (s. 67)
kumar (s. 30)
kumaş (s. 82)
kumkuma (s. 43)
kunfe yekun ve ileyhi turcaun (s. 108)
Kur'an (s. 93, 110)
kurban (s. 8, 28, 29)
kurra (s. 42, 44)
kuvvet (s. 41, 42, 43...)
küfür (s. 14, 32, 91...)
küheylan (s. 56)
küp (s. 44, 81)
kürsü (s. 19, 20, 83)
la havle (s. 105)
lâyık (s. 96)
levha (s. 78)
lokma (s. 57, 68, 86)
lokum (s. 80)
lütuf (s. 73, 86)
lüzum (s. 24)
maaş (s. 9, 29, 57)
mabeyn (s. 95)
madde (s. 23, 25, 42...)
maden (s. 62)
mağrip (s. 91)
mahalle (s. 57, 80, 91...)
mahcup (s. 20, 22)
mahkeme (s. 42, 85, 97...)
mahkumiyet (s. 34)
mahluk (s. 20, 36, 41...)

mahmuz (s. 17)
mahrum (s. 41)
mahsul (s. 74)
mahsulât (s. 70)
mahşer (s. 20, 91)
makam (s. 40, 55, 68...)
makam-ı sadaret (s. 75)
makat (s. 59)
makber (s. 91)
mal (s. 69)
mâlik (s. 109)
maliye (s. 69)
malum (s. 24, 104)
malzeme (s. 54)
mamur (s. 100)
mana (s. 21, 35, 37...)
mânâ (s. 21, 38, 73...)
mancınık (s. 65)
manevi (s. 35)
mangal (s. 32)
mantık (s. 40)
maruzat (s. 24, 74)
maslahat (s. 23, 24)
masum (s. 92)
matem (s. 32)
mavi (s. 7, 13, 14...)
Mecelle (s. 23, 25, 39...)
mecidiye (s. 46)
meclis (s. 82)
Mecusi (s. 92)
Mecusî (s. 96)
medar (s. 25)
medrese (s. 35, 43, 79...)
mehaz (s. 25)

mektep (s. 74)
mektup (s. 36, 39, 84...)
Melami (s. 79)
memleket (s. 18, 86)
memnu (s. 20)
memuriyet (s. 19)
mendil (s. 8)
menfaat (s. 35, 43, 47...)
merasim (s. 23)
merhaba (s. 17, 18, 23...)
merhamet (s. 37, 38, 66)
merhum (s. 87)
mermi (s. 15, 16, 38)
mertebe (s. 8, 20, 26)
mes (s. 109)
mesafe (s. 68, 88)
mesai (s. 48)
mescit (s. 49)
mesele (s. 81, 98, 99)
meslek (s. 41, 46)
mesuliyet (s. 40)
meşhur (s. 87)
meşveret (s. 82, 85, 95...)
mevcut (s. 92)
mevki (s. 22, 91)
Mevlut (s. 110)
mevsim (s. 35, 53, 68)
mevzuat (s. 100)
mezar (s. 108, 112)
mızrak (s. 22)
mızrap (s. 89)
mihnet (s. 83)
millet (s. 19, 30, 40...)
minare (s. 47, 54, 75...)

minnet (s. 39, 46, 92)
minyatür (s. 33)
miras (s. 29)
misafir (s. 18, 22, 74...)
misil (s. 96)
muallim (s. 38)
muamele (s. 97)
mucip (s. 100)
muhafaza (s. 13)
muhafız (s. 13, 16, 18...)
muharebe (s. 79, 87)
muhasebe (s. 63, 95, 100)
muhatap (s. 33)
muhtar (s. 98)
muhterem (s. 24)
muhteşem (s. 92)
murat (s. 77, 92)
mutasarıf (s. 74, 75)
musibet (s. 109)
mutlak (s. 100)
muvazene (s. 43, 66)
mübarek (s. 19, 45, 83...)
mübaşir (s. 36)
müddet (s. 82)
müdür (s. 97)
müezzin (s. 47, 92)
mülk (s. 23, 24, 25...)
münasebet (s. 23)
münkir (s. 96)
müntesip (s. 79)
müsaade (s. 23, 54)
müsrif (s. 76)
müstesna (s. 24)
müşekkel (s. 68)

müşkül (s. 24, 25)
müşteri (s. 9, 10, 84)
nabız (s. 43, 61, 106)
nağme (s. 104)
nahiye (s. 97)
namus (s. 42, 68)
nasihat (s. 33, 40, 105)
nasip (s. 38, 79, 94)
nedamet (s. 52)
nefes (s. 68, 88)
nefis (s. 35, 80, 81...)
nesil (s. 48, 110)
netice (s. 25, 79)
nezaret (s. 42)
nimet (s. 90, 91, 101)
niyet (s. 44, 58, 71...)
nizam (s. 47, 66)
nokta (s. 42, 45, 70...)
nöbet (s. 9, 15, 16...)
Nuh (s. 103)
nur (s. 22, 39, 58...)
okka (s. 27, 37, 46...)
ömür (s. 11, 24, 26...)
örf (s. 28)
özür (s. 66)
Rab (s. 44, 70, 92...)
Rabbani (s. 45, 96)
Rabbaniyet (s. 88)
rahat (s. 11, 12, 13...)
Rahim (s. 84)
Rahman (s. 84)
rahmet (s. 39, 85)
rakı (s. 9, 12, 13...)
ravi (s. 43)

rehavet (s. 47)
rehine (s. 80)
rekât (s. 8)
rezalet (s. 34, 101, 102...)
rezil (s. 37, 94, 108)
rıza (s. 19, 25, 35...)
rızık (s. 81)
rivayet (s. 34, 43)
riyâ (s. 46, 48)
ruh (s. 34, 47, 88...)
Ruhban (s. 35)
ruhsat (s. 106)
Rum (s. 55, 69)
rüşvet (s. 73, 76)
rütbe (s. 38, 39, 54...)
rüya (s. 60, 105)
rüyâ (s. 55, 56)
saat (s. 11, 16, 19...)
sabah (s. 8, 13, 22...)
sabır (s. 35, 74, 84...)
sadaka (s. 26)
sadaret (s. 74, 75)
sadık (s. 80)
saf (s. 92)
sahi (s. 11)
sahibe (s. 12, 57)
sahife (s. 25)
sahil (s. 78)
sahip (s. 17, 39, 41...)
sahne (s. 77, 78, 106)
salim (s. 66)
saltanat (s. 8, 83)
sandalye (s. 12, 17, 18...)
saniye (s. 12, 95)

sarrafi (s. 30)
satır (s. 36)
sayfa (s. 20)
sebep (s. 18, 25, 43...)
seda (s. 99)
sefa (s. 23, 51, 87)
sefalet (s. 34, 48, 101...)
sefil (s. 86, 108)
sefir (s. 74, 75)
sel (s. 43)
selam (s. 9, 16, 31...)
selamet (s. 35, 45, 46...)
Selamunaleyküm (s. 94)
selim (s. 16)
senet (s. 37, 96)
servet (s. 108)
seyir (s. 34)
seyis (s. 55, 56)
seyyar (s. 53, 54, 55...)
sıfat (s. 24)
sıfır (s. 100)
sınıf (s. 35)
sır (s. 61, 75)
simit (s. 80)
siyaset (s. 38, 46, 95)
sofra (s. 12, 13, 29 ...)
sohbet (s. 21, 27, 28...)
sohbet ehli (s. 77)
sokak (s. 22, 31, 52...)
soytarı (s. 101)
sual (s. 101)
sulh (s. 39, 48)
sultan (s. 57, 78, 79)
surat (s. 8, 20, 95...)

sureta (s. 101)
sülale (s. 29, 32, 108)
sülüs (s. 13)
sah (s. 81)
şahit (s. 98)
şahsî (s. 100)
şair (s. 39, 44, 49...)
şan (s. 98)
şarap (s. 20, 37, 60)
şarkı (s. 78, 91, 104...)
şart (s. 23, 27, 46...)
şehit (s. 79, 87)
şehvet (s. 60)
şekil (s. 68)
şekva (s. 14, 42, 75)
şemail (s. 68, 69)
şer (s. 24, 73, 93)
şerbet (s. 33, 35)
şeref (s. 12, 13, 77...)
şeriat (s. 39, 43, 47...)
şerif (s. 24, 25, 80)
şevk (s. 22, 23)
şeytan (s. 36)
şikâyet (s. 14, 42)
şubat (s. 107)
şube (s. 13, 15, 16...)
şuur (s. 40)
şükür (s. 34, 41, 44...)
şükran (s. 39)
şüphe (s. 36, 41, 108...)
tabak (s. 13, 21)
tabiat (s. 30, 33)
tabii (s. 42, 104)
tabla (s. 11, 106)

tabut (s. 107, 108)
tafra (s. 7)
tahammül (s. 99)
takdir (s. 24, 100)
taksit (s. 9)
talep (s. 25)
talih (s. 24)
talim (s. 7, 43, 111)
talimat (s. 16, 50)
talkın (s. 108)
tam (s. 14, 16, 54...)
tambur (s. 39)
taraf (s. 19, 42, 81...)
tarif (s. 63, 110)
tarih (s. 35, 53, 103)
tarihî (s. 62)
tarikât (s. 43)
tas (s. 42)
tasfiye (s. 74)
tatil (s. 9)
tavassut (s. 75)
tavır (s. 89)
tavla (s. 46, 54, 55)
tayin (s. 35)
tebessüm (s. 20)
tebligat (s. 97, 98)
tecavüz (s. 24)
tedbir (s. 78, 99)
teferruat (s. 98)
tefsir (s. 25)
teftiş (s. 14)
tehcir (s. 69)
tekâmül (s. 100)
tekbir (s. 8, 105)

tekke (s. 39, 43)
tekmil (s. 23, 52, 87)
tekrar (s. 24, 38)
telaş (s. 53)
tellal (s. 90)
temiz (s. 54)
temmuz (s. 7)
Terakki (s. 39)
terbiye (s. 35, 81)
tesadüf (s. 24, 39)
tesbih (s. 84)
teselli (s. 47, 88)
teseyyüp (s. 49)
tesir (s. 100)
teslim (s. 13, 15, 16...)
tespit (s. 107)
teşekkür (s. 22, 24, 28...)
teşrif (s. 18, 45, 48)
teveccüh (s. 24, 100)
tevekkül (s. 33, 35, 36)
tiftik (s. 99)
tilmiz (s. 46, 93)
türbe (s. 39)
ud (s. 77)
ufuk (s. 66)
unsur (s. 43)
ücret (s. 45)
ümme (s. 39, 100)
vaaz (s. 19, 20, 93...)
vah (s. 44, 65, 80...)
vaiz (s. 36, 37)
vakıf (s. 23, 25)
vakit (s. 17, 38, 43...)
vasıf (s. 45)

vasiyet (s. 27, 33, 40...)
vatan (s. 19)
vazife (s. 18, 36)
veba (s. 93)
vebal (s. 40, 97, 98)
vekâlet (s. 35, 100)
vekil (s. 38)
ve lâddâllîn (s. 47, 84)
vesair (s. 39)
vezaret (s. 42)
vezir (s. 34)
vicdan (s. 35, 42)
vicdani (s. 42)
vilayet (s. 76, 93)
Yahudi (s. 55)
yemin (s. 42, 102, 103)
yetim (s. 48)
zafer (s. 20)
zakkum (s. 43)
zalim (s. 30, 102)
zaman (s. 13, 22, 35...)
zat (s. 23, 24, 39...)
zat-ı âli (s. 24)
zayiat (s. 19)
zekât (s. 26, 43, 108)
zerre (s. 31, 43, 67...)
zevk (s. 105)
zıkkım (s. 107)
zina (s. 20, 96)
ziyaret (s. 9, 18)
zulüm (s. 7, 8, 43...)

2.1.2.3. Bulgarca sözcükler

kuluçka (s. 55)

vişne (s. 81)

2.1.2.4. Çince sözcükler

çay (s. 17, 18, 23...)

2.1.2.5. Ermenice sözcükler

avanak (s. 30)

2.1.2.6. Farsça sözcükler

agâh (s. 49)

âhenk (s. 84)

ahır (s. 55, 56)

armut (s. 89)

asayiş (s. 43)

ateş (s. 16, 22, 89...)

ayna (s. 89)

bağ (s. 69, 89)

bahane (s. 9)

bahar (s. 7, 46, 53...)

bahçe (s. 23, 46, 69...)

baht (s. 77)

bahtiyar (s. 24)

barut (s. 15, 16, 19)

beduş (s. 46)

bende (s. 80)

bent (s. 44, 87)

beraber (s. 48)

berbat (s. 38)

berduş (s. 60)

berhudar (s. 62, 70)

berhudar başet (s. 62)

berhudar şod (s. 62)

birader (s. 34)

bülbül (s. 99, 104)

can (s. 19, 52, 63)

canân (s. 25, 26, 30...)

cam (s. 32, 67, 76)

cenk (s. 70, 73, 87)

ciğer (s. 78, 86)

cilve (s. 69, 77)

cop (s. 42)

cüda (s. 66)

cümbüş (s. 89)

çabuk (s. 10)

çare (s. 34, 70, 76...)

çark (s. 48, 49, 73...)

çarşı (s. 16, 17, 47...)

çene (s. 18, 20, 30...)

çengel (s. 77, 80)

çeşit (s. 80)

çift (s. 48)

çifte (s. 56)

çile (s. 35, 36, 46...)

çil-ü pençah (s. 49)

çirkin (s. 21)

çoban (s. 21)

çöp (s. 31, 57, 76)

damat (s. 82, 86, 87...)

dem (s. 17, 84)

derbeder (s. 17, 32, 66...)

dert (s. 86, 90, 93...)

derviş (s. 46, 73)

divan (s. 94)	in rah rah-ı iran nist (s. 62)
divane (s. 79)	kâğıt (s. 54, 98)
dolap beygiri (s. 84)	kahraman (s. 28)
dost (s. 26, 34, 37...)	kâr (s. 33, 99, 102)
dubara (s. 47, 48)	karpuz (s. 78, 79, 81...)
duvar (s. 11, 15, 16...)	kâşane (s. 85)
düşüş (s. 48)	kavga (s. 39, 82, 111)
düşman (s. 20, 40, 48...)	kayısı (s. 25, 81)
efsane (s. 34)	kel (s. 94)
ejder (s. 16)	kelepçe (s. 33)
endaze (s. 81, 82)	kelle (s. 65, 66, 67)
fer (s. 46)	kerhane (s. 10, 57, 58)
ferman (s. 41, 82)	kilim (s. 30, 83, 89...)
feryad (s. 71, 73, 75...)	kilit (s. 16)
gâvur (s. 7, 32, 55...)	kin (s. 103)
gül (s. 41, 44, 68...)	köfte (s. 21)
hafta (s. 61, 78, 83...)	kör (s. 14, 34, 35...)
han (s. 44, 87)	kösele (s. 73)
hane (s. 9, 34, 37...)	köşe (s. 21, 31, 32...)
harman (s. 40, 84)	köy (s. 26, 56, 62...)
hasta (s. 54, 80, 93)	lades (s. 101)
hastane (s. 53, 54, 55...)	laf (s. 19, 23, 38...)
hayli (s. 16)	lal (s. 75)
hemen (s. 13, 15, 18...)	lale (s. 88)
hemşire (s. 55)	lebâleb (s. 15)
her (s. 16, 70, 93...)	maya (s. 36, 47)
herkes (s. 27, 35, 38...)	menteşe (s. 58, 60)
hışım (s. 78)	mercimek (s. 99)
hiç (s. 15, 17, 18...)	merdiven (s. 9, 31, 51...)
hoca (s. 19, 20, 21...)	meşe (s. 89)
hor (s. 109)	meyhane (s. 27, 29, 77...)
hoş (s. 12, 13, 17 ...)	meyve (s. 21, 22)
hoşaf (s. 69)	meze (s. 10)
huy (s. 35, 89, 99)	mıh (s. 59)

mum (s. 16)
mühür (s. 15, 111)
nâçizâne (s. 24)
nam (s. 49, 92, 102)
namaz (s. 8, 19, 20...)
namzet (s. 83)
nâz (s. 67)
niyaz (s. 19, 38, 49...)
orospu (s. 57, 68)
padişah (s. 37, 41, 81 ...)
pamuk (s. 54)
para (s. 9, 29, 52...)
parça (s. 52, 58, 60 ...)
pazar (s. 9, 37, 41...)
pembe (s. 44)
pencere (s. 15, 31, 32...)
pençe (s. 94)
perde (s. 17, 52, 59...)
perişan (s. 10, 32, 34...)
peş (s. 10, 31, 62...)
peygamber (s. 36, 38, 40...)
pirinç (s. 15)
piyade (s. 7, 53)
post (s. 38, 40)
poşu (s. 71)
pul (s. 7, 12, 70...)
put (s. 55)
pür (s. 35, 91)
renk (s. 7, 66, 30...)
ruz (s. 20)
sahte (s. 98)
sahtekâr (s. 69, 102)
saray (s. 79)
saz (s. 23, 89, 90...)

sebze (s. 37)
ser (s. 85)
serap (s. 70)
sermaye (s. 37, 41, 42...)
sert (s. 96)
serüven (s. 56)
siper (s. 8)
sitem (s. 45)
siyah (s. 7, 58, 99)
sümbül (s. 88)
şâd (s. 93, 100)
şah (s. 37, 82, 83...)
şahin (s. 73, 90)
şeftali (s. 81)
şehir (s. 8, 9, 10...)
şeker (s. 80)
şişe (s. 12, 13, 21...)
taht (s. 40)
tahta (s. 15, 31, 107)
tane (s. 36)
teneşir (s. 107)
tenha (s. 68)
terazi (s. 33, 35, 37...)
testi (s. 37)
tezgâh (s. 80)
tımar (s. 55, 56)
tırış (s. 33)
tohum (s. 36, 70)
turşu (s. 8)
tüfek (s. 7, 9, 10...)
ümit (s. 24)
virane (s. 109)
yar (s. 44)
yâr (s. 37, 73)

yegân (s. 18)
yer (s. 48)
zehir (s. 30, 77, 86...)
zemin (s. 19)
zengin (s. 47, 53, 70)
zırnık (s. 76, 96, 105)
zil (s. 55)
zincir (s. 9, 105)
zinhar (s. 45)
zira (s. 38)
zor (s. 26, 32, 63...)

2.1.2.7. Fransızca sözcükler

adres (s. 74, 76, 82...)
apartman (s. 68, 82, 99...)
as (s. 89)
balkon (s. 64)
bej (s. 30)
benzin (s. 61)
beton (s. 103)
bordro (s. 55)
Budist (s. 92)
ceket (s. 12)
daktilo (s. 22)
dekolte (s. 9)
depo (s. 54)
direksiyon (s. 62)
disiplin (s. 9)
diyalog (s. 18)
doktor (s. 54, 105, 106...)
dosya (s. 100)
dram (s. 44)
duş (s. 55)

fakülte (s. 62)
fayton (s. 50)
garson (s. 17, 18, 21...)
gaz (s. 32, 62)
gramofon (s. 22, 30, 91)
gri (s. 107)
grup (s. 107, 108)
hangar (s. 54)
istasyon (s. 13, 14, 17...)
kamyon (s. 63, 64)
kanal (s. 94, 97)
kanyak (s. 106)
kapsül (s. 15)
kaput (s. 61)
kilo (s. 54)
klarnet (s. 77)
kolera (s. 93)
komedi (s. 44)
kompartıman (s. 64)
kongre (s. 23)
kontrol (s. 9, 50, 56)
koridor (s. 12, 14, 36...)
kulis (s. 78)
laik (s. 47)
lastik (s. 26, 58, 99)
lavabo (s. 32)
lojman (s. 64)
lokomotif (s. 50, 112)
makinist (s. 112)
manto (s. 59, 60, 61)
marş (s. 7, 8, 9...)
metre (s. 15, 17, 31...)
mikrop (s. 41, 47)
milyon (s. 8, 13)

moral (s. 19)
motor (s. 87, 97)
müzik (s. 91)
otel (s. 23, 24, 44...)
paket (s. 11, 32, 52...)
pardösü (s. 107)
park (s. 31)
parşömen (s. 54)
parti (s. 39)
patron (s. 52)
plak (s. 22, 30, 91...)
poker (s. 29, 89)
prensip (s. 35)
pudra (s. 52)
rapor (s. 79)
ray (s. 14, 112)
ritim (s. 91)
rölans (s. 89)
salon (s. 10, 12, 23...)
santim (s. 31, 82)
sinema (s. 77)
sinyal (s. 53)
sistem (s. 35)
sivil (s. 9, 10, 15...)
stabilize (s. 63)
şef (s. 50, 112)
şoför (s. 21)
tablo (s. 59, 87, 90...)
telefon (s. 53)
telgraf (s. 74, 107)
ton (s. 110)
trafik (s. 63)
tramvay (s. 83)
tren (s. 7, 14, 36...)

tur (s. 83)
vagon (s. 14, 64)
valiz (s. 85, 87)

2.1.2.8. İbranice sözcükler

havra (s. 92)

2.1.2.9. İngilizce sözcükler

ful (s. 89)
gol (s. 111)
pot (s. 89)

2.1.2.10. İspanyolca sözcükler

sigara (s. 10, 11, 30...)

2.1.2.11. İtalyanca sözcükler

banka (s. 108)
banyo (s. 55)
baston (s. 18, 20, 21...)
bavul (s. 36)
berber (s. 55)
çimento (s. 32, 105)
fırtına (s. 59)
gazete (s. 61, 68)
gazino (s. 9, 17, 20...)
İngiliz (s. 19)
ispermeçet (s. 16)
ispirto (s. 36, 68, 95)
jandarma (s. 97, 98)
kadro (s. 26, 55)

karyola (s. 11, 13, 54)

kopya (s. 99)

kumanya (s. 13)

limonata (s. 44)

lira (s. 9, 29, 30...)

liste (s. 16)

lokanta (s. 9, 10, 21...)

makina (s. 66)

manifatura (s. 48)

manivela (s. 79)

parola (s. 65)

pasta (s. 83)

plaka (s. 62)

posta (s. 97)

rampa (s. 62, 76)

ranza (s. 15)

reçete (s. 110)

salata (s. 21)

tabela (s. 102)

tempo (s. 60)

tiyatro (s. 77)

2.1.2.12. Macarca sözcükler

soba (s. 32)

2.1.2.13. Moğolca sözcükler

ağa (s. 20, 48, 56...)

2.1.2.14. Rumca sözcükler

alay (s. 7, 8, 9...)

anahtar (s. 16, 31, 67)

avlu (s. 46, 90, 97)

efendi (s. 16, 17, 25...)

fırça (s. 13, 14)

fide (s. 43)

filiz (s. 99)

kiraz (s. 12, 13, 53...)

kilise (s. 92)

kiremit (s. 17)

lamba (s. 14, 32)

masa (s. 12, 13, 17...)

mayıs (s. 53)

muşmula (s. 68)

nodul (s. 47, 49)

poyraz (s. 89)

sınır (s. 41, 55)

2.1.2.15. Rusça sözcükler

semaver (s. 57, 60)

şapka (s. 8, 11, 12...)

votka (s. 63)

2.1.2.16. Sanskritçe sözcükler

Buda (s. 92, 93)

2.1.2.17. Sırpça sözcükler

kral (s. 57)

2.1.2.18. Soğdca sözcükler

borç (s. 23, 98)

2.1.2.19. Yunanca sözcükler

Arnavut (s. 17)

feylozof (s. 41, 92)

menderes (s. 7)

2.1.2.20. Arapça + Farsça sözcükler

ahd-ü peyman (s. 103)

cefakeş (s. 8)

cüzdan (s. 70)

harcırah (s. 9)

hayalhane (s. 34, 44)

hürmetkâr (s. 18, 24, 48)

idarehane (s. 24)

kumarhane (s. 89)

Müslüman (s. 19, 43)

saadethane (s. 67)

sanatkâr (s. 83)

şikâyetname (s. 75)

tarik-i nakşibendi (s. 79)

terkibibent (s. 49)

zekât-ı mey (s. 46)

2.1.2.21. Arapça + Türkçe sözcükler

addetmek (s. 24)

âlet etmek (s. 24, 43)

arz etmek (s. 24, 25, 74...)

bereket vermek (s. 73)

davet etmek (s. 24, 59, 79...)

devralmak (s. 15)

eda etmek (s. 23, 109)

emretmek (s. 11, 17)

esef duymak (s. 50, 51)

gavm olmak (s. 49)

iade etmek (s. 75)

icat etmek (s. 25, 38, 69...)

iflah etmek (s. 93)

iflah olmak (s. 80)

iflah vermek (s. 78)

ihya etmek (s. 57)

irtikâp etmek (s. 73)

istirahat etmek (s. 93)

isyan etmek (s. 74, 87)

itaat etmek (s. 107)

halt etmek (s. 87)

havale etmek (s. 20, 38, 106)

helal etmek (s. 94)

Kadir günü (s. 80)

müracaat etmek (s. 75)

mürtekip olmak (s. 73)

müşerref olmak (s. 45)

rezil etmek (s. 108)

rezil olmak (s. 94)

sefil etmek (s. 108)

tebellüğ edilmek (s. 35, 74)

tedarik etmek (s. 75)

terfi ettirmek (s. 52)

tescil etmek (s. 76)

teslim almak (s. 13, 53, 54...)

teşrif eylemek (s. 45)

teveccüh etmek (s. 100)

zina etmek (s. 96)

2.1.2.22. Farsça + Arapça sözcükler

bedava (s. 42, 44, 45...)

gergef (s. 28, 64)

herhâl (s. 15)

tac- devlet (s. 83)

2.1.2.23. Farsça + Türkçe sözcükler

arzu etmek (s. 69, 80)

pişman olmak (s. 52)

şad etmek (s. 110)

zehretmek (s. 30, 77, 104)

2.1.2.24. Fransızca + Almanca sözcükler

landon (s. 55)

2.1.2.25. Fransızca + Slavca sözcükler

patroniçe (s. 52)

2.1.2.26. Türkçe + Arapça sözcükler

başkâtip (s. 97)

baştabip (s. 54, 55)

elalem (s. 94)

pekâlâ (s. 50, 69)

türkü (s. 90)

2.1.2.27. Türkçe + Farsça sözcükler

babacan (s. 54)

el pençe divan (s. 94)

ay parçası (s. 60)

2.1.3. Deyimler

En az iki sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan, çoğu zaman mecaz anlam taşıyan ve kalıplaşmış bir yapıya sahip olan söz varlığı unsurlarına deyim denir. Bu tür dil birimlerinin kullanım amacı çoğu kez söyleyiş gücünü artırmak, anlatımı renklendirmek ve soyut kavramları somutlaştırmaktır. Deyimlerin, atasözleriyle benzer yönü kültürel birikimin ve ortak yaşantıların ürünü olmasıdır. Ancak atasözlerinden farklı olarak genellikle kesin yargılar içermezler. Ayrıca, atasözlerinin öğretici ya da öğüt verici özelliğine karşılık, deyimlerde bu tür bir didaktik amaç daha geri plandadır. Bunun yerine deyimler, günlük hayatın doğal bir parçası olarak, halkın dilindeki mizah, abartı ve gözlem gücünü yansıtan anlatım biçimleri olarak ön plana çıkar. Deyim sözcüğü, Türkçe Sözlük'te "Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği; tabir." (2023, s. 996) şeklinde; Korkmaz'a göre "Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeğidir." (1992, s. 43) şeklinde; Vardar'a göre "Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlam birim toplaşması, genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz." (1980, s. 57) şeklinde tanımlanmıştır. Aksan'a göre deyim, "Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür." (2015, III, s. 35). Aksoy ise deyim sözcüğünü "Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce." (1995, s. 52) olarak tanımlamaktadır. Dil, yalnızca iletişim aracı olmanın ötesinde, toplumun tarihî birikimini, düşünce tarzını ve estetik anlayışını yansıtan dinamik bir yapıdır. Deyimler, dilin zenginliğini ve ifade gücünü artıran, kültürel mirasın önemli bir parçasını oluşturan dil öğeleridir. Deyimler dilin en önemli söz varlığı unsurlarından biridir. Aksan bu konuda şunları söylemektedir: "Deyimlerimize eğiliniz; onları başka dillerin deyimleriyle karşılaştırınız: Bambaşka bir anlatımla taptaze, canlı benzetmelerle, değişik imgelerle karşılaşacak, anlatımı, açıklanması güç duyguların, belirtilmesi zor durumların bir çırpıda kuruluveren bir sahne üzerinde ortaya konduğunu göreceksiniz." (Aksan, 2001, s. 7). Deyimler, yalnızca söz varlığının bir unsuru değildir. Aynı zamanda dilin estetik yönünü ve anlatım gücünü yansıtan önemli yapılardır.

Bir dilin söz varlığı içinde özellikle o dile özgü anlatım yollarının en tipik taşıyıcıları olarak düşünülen deyimler, dilde çekici anlatım özelliği taşıyan, kelimelerin çoğu kez gerçek anlamından uzaklaştığı kalıplaşmaları içerir. Deyim nitelikli söz kalıplaşmaları, bir durumu ve bir davranışı çeşitli benzetmeler ve aktarmalarla daha güçlü ve daha ilginç bir biçimde anlatmaya yararlar. Bir başka deyişle dildeki kelime kadrosunu ustaca kullanarak değişik yapılarda değişik anlatım yollarını ortaya çıkararak dilin yapı ve anlam zenginliğine katkıda bulunurlar (Şahin, 2004, s. 2).

Deyimler, toplumların ortak yaşantılarına, değer yargılarına ve kültürel birikimlerine dayanır. Aynı zamanda dili konuşan toplulukların dünyayı algılama ve ifade etme biçimlerini yansıtan anlatım biçimleridir.

Her dilde deyimler belli bir durumu, oluşumu, insanların tutum ve davranışlarını, fiziksel ve ruhsal niteliklerini, kendi anlamları dışında kullanılan birkaç sözcükten oluşan birimlerle dile getirir. Atasözlerindeki gibi bir yargı bildirmez, çeşitli benzetme ve aktarmalarla, güçlü bir anlatımla betimlemeye giderler. Örneğin Türkçede bir kadının bir ev, bir aile ya da insan için büyük bir özveriyle, uzun süre, her türlü yokluğa göğüs gererek çalıştığını anlatan saçını süpürge etmek deyimini böyle, güçlü bir anlatıma ulaştırmıştır. Bu deyimle, saçlarıyla yer süpürmek gibi bir imge yaratılmış, olanaksız sayılabilecek, zor, özveri isteyen bir çaba, bir aktarmayla dile getirilmiştir (Aksan, 2021, s. 182-183).

Sonuç olarak, deyimler hem dilin ifade gücünü artıran hem de toplumun kültürel, sosyal ve psikolojik yapısını yansıtan özgün anlatım biçimleri olarak, dil araştırmaları açısından önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, eserde yer alan deyimler aşağıda listelenmiştir:

acısını almak (çıkarmak) (s. 37, 60)

“Birinin sıkıntısını, üzüntüsünü azaltmak.” (TA).

“O, ben bilmeye bilmeye bütün acılarımı alır.” (s. 37)

“Bir kimse ya da bir şeyden öç almak.” (TA).

“Gök yerden acısını alıyordu dışarda.” (s. 60)

adalet dağıtmak (s. 38, 39)

“Kanunların saydığı hakları sahiplerine vermek.” (TS, 2023, s. 42).

“Beni çok sevdi Zileliler. Ben de Asliye Hukukta, Sulh Hukukta, Sulh Cezada adalet dağıtıyordum.” (s. 39)

afiyet (afiyet şeker) olsun (s. 68)

“Yarasın, ağız tadıyla yensin” anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü.” (TS, 2023, s. 58).

“Haydi, dedi, âfiyet olsun.. Ve büyük bir iştah içinde tüketti lokmalarını..” (s. 68)

ağır basmak (s. 10)

“Bir işte gücü ve etkisi üstün gelmek.” (TS, 2023, s. 68).

“Bugün müşteri ağır bastı.” (s. 10)

ağır gelmek (s. 40, 110)

“Gücüne gitmek, onuruna dokunmak.” (TS, 2023, s. 68).

“Ağır geldim üstüne. Benimki bir türlü gevezelik. Yüreğim yangın yeri.” (s. 40)

“Yapılması güç gelmek.” (TS, 2023, s. 68).

“Kasabaya girişim ağır geldi bana.” (s. 110)

ağıt yakmak (veya düzmek veya tutturmak) (s. 28)

“Ölen bir kimsenin iyiliklerini, arkada bıraktıklarının acılarını veya büyük felaketlerin acılı etkilerini söz veya ezgi ile dile getirmek.” (TS, 2023, s. 73).

“Bir ‘Hacı Bey’ ağıdı tutturup, ağıt tutuyorlardı.” (s. 28)

ah almak (s. 76, 94, 103)

“İçteki sıkıntı, dert ya da üzüntüyü dışa vurup rahatlamak.” (TA).

“Ohh ahımı alıyorum kendimden ve de ferahlıyorum.” (s. 76)

ah vah etmek (demek) (s. 112)

“Lokomotifin uğultulu, inleyen sesler çıkarması.” (TA).

“Bütün işlemler tamamlandı. Biraz sonra da ‘ah-vah’ eden bir lokomotifin sürüklediği katar, istasyonu şereflendirdi.” (s. 112)

akıl almak (s. 37)

“Danışmak, görüş almak.” (TS, 2023, s. 99).

“Ömrüm boyu benden akıl alanlardan geçemedim.” (s. 37)

akıl vermek (s. 66)

“Akıl öğretmek.” (TS, 2023, s. 100).

“Allah akıl fikir versin şu Hakim Bey’e deyin.. Deyin, deyin.. Amma, doksan üç yıldır vermediği akli duanız berekâtına vermez.” (s. 66)

akıllı geçinmek (s. 34, 37)

“Kendini çok akıllı sanmak.” (TS, 2023, s. 105).

“Ben sözüm ona fazla akıllı geçinenlerden biriydim.” (s. 37)

akla gelmek (s. 102)

“Hatırlamak.” (TS, 2023, s. 100).

“Akla gelen yeminleri üst üste yığmışım.” (s. 102)

aklı başında (s. 74)

“Davranışları akıllıca olan.” (Deyimler Sözlüğü, 1995, s. 552).

“Çorum’da mı, Yozgat’ta mı, oraların birinde Hafız Şahap diye, o güne göre okumuş, akli başında bir zat varmış..” (s. 74)

aklı ermek (s. 39, 94)

“Anlayabilmek.” (TS, 2023, s. 101).

“Aklınız ermez sizin Şeriat kanunlarına, ne icmai ümmete, ne Fıkıha, ötesine berisine, ne de Mecelle’sine..” (s. 39)

aklına esmek (s. 72)

“Daha önce düşünmemiş olduğu şeyi birden yapmaya karar vermek.” (TS, 2023, s. 101).

“Aklına esmiş. ‘Devenin bağırsaklarında su kalmıştır.’ Bağırsakları yarmış. Kupkuru.” (s. 72)

aklına gelmek (s. 56, 100, 107...)

“Anımsamak.” (TS, 2023, s. 102).

“Kızım, damadım geldi aklıma..” (s. 100)

aklını takmak (s. 64)

“Sürekli olarak bir düşünceyi veya birini zihninde tutmak, ona saplanmak.” (TA).

“İstasyon İnzibat Subayı iken aklını takmıştı bana..” (s. 64)

al gülüm, ver gülüm (s. 41)

“Yapılan bir şeyden karşılık bekleme durumu.” (TA).

“Al gülüm, ver gülüm. Olmaz olası böyle bir pazar elimizin altındaki..” (s. 41)

âlem yapmak (s. 24)

“Sazlı sözlü eğlenmek.” (TS, 2023, s. 139).

“Anlaşılan aşağıdaki lokantada içkili bir âlem yapıp otel salonuna çıkmışlar.” (s. 24)

Allah akıl fikir (veya akıllar) versin (s. 66)

“Akılsızca bir davranışta bulunanlar için kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 151).

“‘Allah akıl fikir versin şu Hakim Bey’e’ deyin.. Deyin, deyin.. Amma, doksan üç yıldır vermediği aklı duanız berekâtına vermez..” (s. 66)

Allah ne verdiyse (s. 12)

“‘Yiyecek olarak evde ne varsa’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 153).

“Kadın bütün kıvraklığı ile kaş ile göz arası bir masa hazırladı. Kirazların olduğu günlerdi. Kiraz koydu bir büyük tabağa. Sonra, Allah ne verdi ise, bir şişe rakı birlik donattı sofrayı..” (s. 12)

Allah rızası için (s. 19, 36, 43...)

“Karşılık beklemeksizin.” (TS, 2023, s. 154).

“Gayreti, fedakârlığı Allahın rızası içindir.” (s. 19)

Allah’a emanet (s. 19)

“Belirsizlik, endişe veya çaresizlik anlamında Allah’ın takdirine kalmış anlamında kullanılan bir söz.” (TA).

“Yer gök asker kaynıyor. Cepheye sürülecek Mehmetçik dolu her bir taraf.. Arada bir bölüğü yola çıkıyor. Akıbet Allah’a emanet.” (s. 19)

alt etmek (s. 111)

“Üstünlük sağlamak, yenmek.” (TS, 2023, s. 160).

“İçimde alt edemediğim bir huzursuzluk başlamıştı.” (s. 111)

ana kuzusu (s. 18)

“İyi yetişmiş, nazik ve ailesine düşkün çocuk.” (TA).

“Kendi içimde söylendim: ‘Ne kibar, ne saygılı, ne efendi, ne hörmetskâr, ne ana guzusu.’” (s. 18)

anasını bellemek (s. 42, 102, 107)

“Birini çok zor duruma düşürmek, canını çıkarmak anlamında kullanılan bir söz.” (TA).

“Vicdan yumuşak, Adalet hükümleri katıdır. İşte bu noktada hakim ortaya çıkar. Ortaya çıkar, ama sonunda anasını bellerler.” (s. 42)

anasının gözü (s. 55)

“Çok kurnaz, çok açığöz, dalavereci, hinoğluhin.” (TS, 2023, s. 181).

“İki hastabakıcı var. Biri karı. İstanbullu. Anasının gözü.. Üstüne yıkılmak ister.” (s. 55)

arayıp sormak (s. 82)

“Biri ile ilgili haber sormak.” (DS, 1995, s. 579).

“Dönüp bakıyorum Fatih’ten yana. Ne Eskiali, ne Malta.. Ne ana baba yurdu.. Zaten büyük yangın evi barkı alıp götürmüş. Derler, yangın yeri belli belirsiz bir arsa kalmış.. Arayıp sormadım bile.. Kendi kavgam bana yetiyordu.” (s. 82)

aslan kesilmek (s. 75)

“Aslan gibi güçlü ve cesur duruma gelmek.” (TS, 2023, s. 262).

“Mutasarrıfın huzuruna beş kuruşsuz gitsem, dilim lal olur. Konuşmayı şaşırıyorum. Amma cebimde üç altın, beş altın olunca arslan kesilirim.” (s. 75)

aslı faslı yok (s. 38)

“Yalan, uydurma.” (TS, 2023, s. 263).

“O deyişinin de aslı yok, faslı yok. Dedim ya, herkes kendi sahtekârlığı içinde..” (s. 38)

astığı astık, kestiği kestik (s. 55, 87)

“Çok kaba ve zorba davranan kimseler için söylenen söz.” (TA).

“Astığım astık, kestiğim kestik.. Kadro gereği, altımda at, arkamda atlı seyis..” (s. 55)

ateş almak (s. 16)

“Bir şeyin tutuşması, yanmaya başlaması.” (TA).

“Otuz yıla yakın buradaymış bu mermiler.. Kapsulünde de, barutunda da hayır kalmamıştır herhal.. Ya, azıcık hayır kaldıysa mazallah bir ateş alırsa, Zile’yi Kalesi ile birlik havaya uçurur diyorlar.” (s. 16)

atıp tutmak (s. 110)

“Yüksek laflar etmek, büyük işler yapacağını söylemek.” (DS, 1995, s. 592).

“Ula senin de tabanın, aslın neslin köylü. Ne atıp tutarsın garib ehaliye?” (s. 110)

atsan atılmaz, satsan satılmaz (s. 95)

“Gözden çıkarılacak kimse ve şeyler için söylenen söz.” (TA).

“Atsan atılmaz, satsan satılmaz. Bir keder, bir hırs kapladı içimi.” (s. 95)

ayağa kaldırmak (herkesi) (s. 15)

“Telaş ve heyecana düşürmek.” (DS, 1995, s. 595).

“Beş dakikada Şube’yi tümüyle ayağa kaldırdık. Nöbeti devralacağım arkadaş hazırmış. O da Takımını hemen kaldırdı ayağa. Bizimkiler dağınık düzen yataklara ‘pers’ oldular.” (s. 15)

ayağa kalkmak (s. 50)

“Birisine saygı göstermek için oturma durumundan ayak üzeri durumuna geçmek.” (DS, 1995, s. 595).

“Birden saygılı saygılı ayağa kalktım.” (s. 50)

ayak uydurmak (s. 65, 100)

“Kendi gidiş ve davranışını başkasınıninkine benzetmek.” (DS, 1995, s. 602).

“Adi adım marş’a ayak uydurdum.” (s. 65)

ayaklar altına almak (s. 42)

“Önem verilecek şeyleri hiçe saymak, çiğnemek.” (DS, 1995, s. 601).

“Ben yemin etmem, Allah’ı, dini, devleti ayaklar altına alamam.” (s. 42)

ayakta kalmak (s. 48)

“Yıkılmamak, pes etmemek.” (TA).

“Bu çileli halk, ehali, köylü yine ayakta kaldı.” (s. 48)

bağ bozmak (s. 51)

“Bağın üzümlerini toplamak.” (TS, 2023, s. 351).

“—Zile’nin pekmezi iyi olur..

—Daha bağları bozmadılar..” (s. 51)

bağdaş kurmak (s. 68, 71, 89...)

“Sağ ayağı sol uyluğun, sol ayağı sağ uyluğun altına alarak oturmak.” (TS, 2023, s. 352).

“Bağdaşını kurdu. Yatağın başucundaki Padişahlığına geçti.” (s. 68)

bahis açmak (s. 25)

“Belli bir konuda konuşmaya başlamak.” (TS, 2023, s. 369).

“Akşam bahsini açtığım ‘Halil’ isimli kitabı bir aşağı bir yukarıeledim, beledim.” (s. 25)

baş tacı etmek (s. 81)

“Üstün tutmak, sevip saymak.” (TA).

“Efendiliği baş tacı ettim her zaman.” (s. 81)

başa çıkmak (bir şeyle) (s. 69, 76)

“Bir şeye gücü yetmek.” (TS, 2023, s. 417).

“Yaşlı boğa gülümsemiş:

—Yavrum, demiş. Biraz ötemdeki boğalar o kadar azgın ki, kükremesem, böğürmesem beni bile dizecekler.. Ancak böyle başa çıkıyorum onlarla.” (s. 69)

başa çıkmak (biriyle) (s. 82)

“Güçlükler çıkararak biriyle olan işini, kendi istediği yolda sonuçlandırabilmek.” (TS, 2023, s. 417).

“İnsanın başa çıkana aşk olsun..” (s. 82)

başına bela olmak (kesilmek) (s. 87)

“Sıkıntı vermek, tedirgin etmek, musallat olmak.” (TS, 2023, s. 419).

“Benim rahatım, huzurum, haksızlığa isyan etmektir. Ve onunla muharebeye tutuşmaktır. Yaşımı, başımı biliyorum. Bu kerhanecilerle cenge tutuşmazsam, hukukumu, hakkımı arayıp sormazsam, tüm âlemin başına belâ kesilirler.” (s. 87)

başına dikilmek (s. 21)

“Bir şeyin yanında ve ayakta beklemek.” (TS, 2023, s. 419).

“Garson saygıyla dikildi başıma.” (s. 21)

başına gelmek (birinin) (s. 85)

“Beklenmedik, şaşırtıcı bir olay veya durumla karşılaşmak.” (TS, 2023, s. 419).

“Ertesi sabah sütlü kahvemi içtim.. Geçmiş gece, kendimle bir meşveret tutturup karara varmıştım: ‘Yavrum Canân, bu deyyuslar bu işi yapar.. Hakimliğinde binlercesini gördün. Bir sen eksik imişsin.. İşte senin de başına geldi.’” (s. 85)

başına iş açmak (s. 59)

“Uğraştırıcı ve üzücü bir işin çıkmasına yol açmak.” (TS, 2023, s. 420).

“—Anne, kız güzel ama, başıma bir iş açılır..” (s. 59)

başına sarmak (bir şeyi birinin) (s. 58)

“Birine musallat etmek.” (TS, 2023, s. 420).

“O gâvur gariyi bilirim. Kızını başına sarmak ister. Nerde bulacak böyle teğmeni?” (s. 58)

başına toplamak (s. 66, 81)

“Bir şey konuşmak, ya da birlikte bir iş yapmak için başkalarını etrafına toplamak.” (DS, 1995, s. 621).

“Cânan yine cemaati başına toplamıştı.” (s. 66)

başından geçmek (s. 58)

“Daha önce aynı duruma uğramış olmak.” (TS, 2023, s. 420).

“Hekim kim? Başından geçen.. Bende rahmetliden çok çektim. Yine ‘toprak sıksın’ diyemem.” (s. 58)

başını alıp gitmek (s. 9, 17, 30...)

“Kimseye danışmadan ve nereye gideceğini kimseye bildirmeden çevresindekilerle ilgisini kesip bulunduğu yerden uzaklaşmak.” (DS, 1995, s. 623).

“Birden alıp başımı gittim yedi sekiz ay öncesine..” (s. 9)

başüstüne (s. 13, 21, 50...)

“Bir buyruğun hemen yapılanacağını bildiren söz.” (TA).

“Erler Askerlik Şubesindeki koğuştta yatacak..

—Başüstüne Komutanım.” (s. 13)

batağa saplanmak (s. 81)

“İçinden çıkılması güç bir durumda olmak.” (TS, 2023, s. 442).

“İnsan bir defa özünün boş davasına düşmeyegörsün.. Manasızlığın batağında tepinir durur. Tepindikçe de, biraz daha batağa saplanır. Tıpkı benim gibi..” (s. 81)

bereket versin (s. 73)

“Para alan kimsenin söylediği iyi dilek sözü.” (TS, 2023, s. 484).

“—Bir çay daha doldur.. Gelelim lafın esasatına.. Daha önce söyledim. Birinci sene tarlalardan koşam ile para aldım... Tarlalara verdiğim paranın aşağı yukarı üçte birini.. ‘Bereket versin,’ dedik...” (s. 73)

berhudar ol! (s. 70)

“‘İyi günler göresin’ anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü.” (TS, 2023, s. 485).

“‘Sağol, berhudar ol,’ dedim yeniden.” (s. 70)

bildiğinden şaşmamak (kalmamak) (s. 33)

“Hiçbir etkiye aldırış etmeyerek doğru bildiği davranışı sürdürmek.” (DS, 1995, s. 639).

“Mutlaka her canlı ölümü tadacak.. O şerbet içilecektir er geç.. ‘Hükmü kanunu tabiat böyledir..’ Öyle hüküm, öyle kanun olmaz olsun.. İnsan böyle demek istiyor, istiyor ama,

hiçbir şeyi, olmuşu, olacağı değiştiremiyor. Gücü sınırlı.. Ve bildiğinden şaşmaz.. Varsın şaşmasın.” (s. 33)

birbirine katmak (s. 80)

“Karıştırmak.” (TS, 2023, s. 545).

“Aah, bir daha o çocukluk günlerime ulaşısam.. Allah, bir de geri geri saymaya, saydırmaya başlasa.. Doksan üçten seksen üçe düşsem.. Yetmiş üç, altmış üç, on üç.. Eskiali’yi yeniden birbirine katsam. Kadir günü Hırkayı Şerife giden kadınların, kızların eteklerini çeksem.. Lokum, şeker, simit satanlardan hissemi alsam.. Heyhat giden gün bir daha dönmüyor.” (s. 80)

bir hoş olmak (s. 47)

“Şaşkınlıktan ne yapacağını bilemez duruma gelmek.” (TA).

“İnsan kendinin hem zengini, hem de fakiridir. Ama insan çoğunluğu için fakir kuyruğundan tutar. Davaları küçüklüktedir. Küçüklükten hoşlanırlar. Ve yürek karınlarını küçüklükle doyururlar. Küçüklüğün rahatlığında bir hoş olur, eriyip giderler.” (s. 47)

bir şey sanmak (s. 69)

“Aslında olmadığı hâlde bir değeri var sanmak, değerlendirmede yanılmak.” (TS, 2023, s. 542).

“Boyuna, posuna, kükremene baktım da, seni bir şey sandım.” (s. 69)

boğazında düğümlemek (s. 111)

“Söylemek istediğini heyecan veya üzüntü yüzünden diyememek.” (TS, 2023, s. 571).

“Amasya’ya dönüş günleri boğazımda düğümlendi.” (s. 111)

boy göstermek (s. 109)

“Görünmek.” (TS, 2023, s. 594).

“Farzın üstüne bir çizgi çektin, insan heç yoksa, Cuma’da bir boy gösterir.” (s. 109)

boyun eğmek (s. 8, 77)

“İsteyerek veya istemeyerek uymak, katlanmak.” (TS, 2023, s. 600).

“Gönül yarasından acı duyanlar

Feleğin kahrına boyun eğermiş

Kara bahtın cilvesine uyanlar

Bir gün olur muradına erermiş..” (s. 77)

boyun kırmak (s. 97, 109)

“Saygı duyulan bir kimse karşısında ses çıkarmamak.” (TS, 2023, s. 600).

“Köy bekçileri de haftada, on günde bir nahiyeye uğrayıp: ‘Müdür Bey bizim köye bir şeyler var mı?’ diye boyun kırıp bekliyorlar..” (s. 97)

boyun vermek (s. 109)

“Buyruk altına girmek.” (TS, 2023, s. 601).

“Hakimliğinde yüzlerce tarla davası geçmiş elinden. Bizim köylünün kolay kolay boyun vermeyeceğini bilmez miydi?” (s. 109)

boyunun ölçüsünü almak (s. 49)

“Beklediği yakınlığı görememek.” (TS, 2023, s. 594).

“Sonunda aldım boyumun ölçüsünü. İdraksizliğin, İnsafsızlığından pay sahibi oldum. O çarkta bir dişli olarak dönüp durdum..” (s. 49)

burnunun dibinde (s. 7)

“Çok yakınında.” (DS, 1995, s. 666).

“Bizim bulunduğumuz yönde, burnumuzun dibinde karışık bir siyah çizgi ovayı ikiye bölüyordu.” (s. 7)

burun kıvrırmak (s. 52, 56, 79...)

“Önem vermemek, küçümsemek, beğenmemek.” (TS, 2023, s. 640).

“Kaşlarını çatıp, burun kıvrırıp alaylı alaylı baktı.” (s. 52)

buyur etmek (s. 11, 18, 59...)

“Konuğu ‘buyurun’ diye saygı ile karşılayıp içeri almak ya da sofraya çağırmak.” (DS, 1995, s. 667)

“Doğrusu titriyordum. Ama yiğitliğe bok sürmedim. Centilmence ‘buyur’ ettim. Aslında ‘buyur’ etmeyi orda görmüş, orda öğrenmiştim.” (s. 11)

buyurun cenaze namazına (s. 34)

“Beklenmedik kötü bir durum karşısında üzüntü anlatan bir söz.” (TS, 2023, s. 645).

“‘Hakim Bey bu kitabı okudun mu?’ Buyrun cenaze namazına.. ‘Okusam ne olur, okumasam ne olur?’ Anlat anlatabilirsen.. ” (s. 34)

caka satmak (s. 67)

“Gösteriş yapmak.” (TS, 2023, s. 665).

“Dört beş çocuk birbirine caka satıyordu.” (s. 67)

can vermek (s. 28)

“Ölmek.” (TS, 2023, s. 671).

“Evlerinin önü arpa

Kırat gelir kırpa kırpa

Hacı Beyim can veriyor

Kollarını çırpı çırpı

Uyan Hacı Bey'im uyan

Allı gelin sana kurban” (s. 28)

can yakmak (s. 70)

“Üzmek, acı vermek.” (TS, 2023, s. 671).

“Deve uzanmış can yakan kumların üstüne.” (s. 70)

canı burnuna (burnundan) gelmek (s. 69)

“Dayanma sınırına ulaşmak, sabrının sonuna gelmek.” (TA).

“İneğin canı burnuna gelmiş.” (s. 69)

canı çekmek (s. 80, 81)

“Bir şeyi istemek, istek duymak, arzulamak.” (TS, 2023, s. 671).

“Tezgâhlarda balıkların türlü çeşidi.. Canı çekiyor.” (s. 80)

canı sıkılmak (s. 94)

“İçi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik duymak.” (TS, 2023, s. 672).

“Bizim Ağa, suskun, donuk.. Ölmeyi bekliyor sözü icabı. Ama, ölümün bir türlü geldiği yok.. Canı sıkılmış.” (s. 94)

canını vermek (s. 19)

“Kendisini feda etmek.” (TS, 2023, s. 673).

“—Mübarek millettir asker milleti. Gayreti, fedakârlığı Allahın rızası içindir. Vatanın, Milletin rızası içindir. Cephede canını kendi için değil milleti için verir.” (s. 19)

cebi delik (s. 75)

“Para tutmayan, cebinde hiç para bulunmayan, parasız.” (DS, 1995, s. 678).

“Siz bilirsiniz ben cebi cepkeni delik bir adamım.” (s. 75)

ciğerini sökmek (birinin) (s. 86)

“Bir kimseyi çok büyük zararlara uğratmak.” (TS, 2023, s. 717).

“Hakimlik zamanında hakkını bir yerine beş verenler, sen kuvvetten düştükten sonra, ellerinden gelse, kol atar, yüreğinden ciğerini sökerler.” (s. 86)

cim karnında bir nokta (s. 45)

“Hiçbir bilgisi olmayan, karacahil olan.” (TS, 2023, s. 723).

“Yahu dersin kendi kendine. Ne mübarek şu zât.. Sonra döner bakarsın. ‘Cim karnında bir nokta.’ Altında bir kalbur cücük yatıyor.” (s. 45)

cirit oynamak (s. 83)

“İstediği biçimde, keyfince davranmak.” (TS, 2023, s. 728).

“Hasırlı, kilimli bir oda bana yeter. Ötesinde de, siz isterseniz cirit oynayın..” (s. 83)

çaptan düşmek (s. 20, 68)

“Çalışma gücü, verimi azalmış veya tükenmiş olmak.” (TS, 2023, s. 764).

“Boğalar arasında müşekkel, dağ gibi, göz dolduran bir yaşlı boğa.. Çaptan düşmüş bir boğa..” (s. 68)

çekip gitmek (s. 86, 111)

“Bırakıp gitmek, ayrılmak, savuşmak.” (TS, 2023, s. 791).

“Yoksa biz mi seni rahatsız ediyoruz? Öyleyse, biz hemen çeker gideriz.” (s. 86)

çiğ çiğ yemek (birini) (s. 96)

“Bir kimseye parça parça edecek derecede öfke duymak.” (TS, 2023, s. 840).

“Çiğ çiğ yiyecekmiş gibi bakıyorsunuz insana..” (s. 96)

çile çekmek (s. 46)

“Büyük sıkıntı ve üzüntü içinde yaşamak.” (TS, 2023, s. 842).

“Minnet çektim, çile çektim, yine de yüreğimden gelmeyen bir ‘evet efendim’ i kimselere demedim..” (s. 46)

dalıp gitmek (s. 30, 40, 50...)

“Bir düşünce veya hayal ile bulunduğu ortamdan uzaklaşmak.” (TS, 2023, s. 908).

“Kaşları çatık, bakışları isteksiz bir görmezliye dalıp gitmişti.” (s. 30)

davet etmek (s. 24, 59, 79...)

“Çağırarak.” (TS, 2023, s. 925).

“Beni davet eden zat sözü aldı.” (s. 24)

“Yol açmak.” (TS, 2023, s. 925).

“Şaşkınlığımı idrakimi davet etti.” (s. 97)

dediği çıkmak (s. 86)

“Dediği şey gerçekleşmek.” (TS, 2023, s. 953).

“Garip anam, ben ölürsem bu adam sefil olur, derdi. Dediği çıktı.” (s. 86)

deme gitsin (s. 7, 35, 74...)

“Anlatılması güç, anlatılamaz anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 953).

“Allahın belâsı kara bir sinek sürüsü zulüm kusuyordu üstümüze.. Tatarcık cinsinden bir yaratık. Küçük mü küçük. Biraz abartma olur ama, nerede ise mikroskopik.. Milyonlarcası bölük bölük bulutlar halinde bir inip bir kalkıyordu. Sık sık dağınık düzene dönüşüp saldırıya geçiyorlardı. Bir de acı yakıyorlardı ki, deme gitsin..” (s. 7)

ders almak (s. 106)

“Bir olaydan deneyim kazanmak, ibret almak.” (TS, 2023, s. 980).

“Canân’ın hayatından hepimizin alacağı bir ders var.” (s. 106)

diken üstünde oturmak (olmak) (s. 86)

“Bir yerde tedirginlik duymak.” (TS, 2023, s. 1005).

“Gideceğim hakkımı alacağım. Yoksa buradaki rahatlığım bana zehir lokması olur. Kendimi diken üstünde oturmuş sanırım.” (s. 86)

dikilip kalmak (s. 30)

“Bir yerde kısa bir süre ayakta beklemek.” (TS, 2023, s. 1006).

“Masanın başında dikilip kalmıştım.” (s. 30)

dili açılmak (s. 75)

“Herhangi bir sebeple konuşmayan kişinin konuşmaya başlaması.” (TA).

“Konuşmayı şaşıyorum. Amma cebimde üç altın, beş altın olunca arslan kesilirim. Dilim açılır, belâgatım artar. Şahan kuş kesilirim eflâkinde.” (s. 75)

dirsek çevirmek (s. 109)

“Daha önce iş birliği yaptığı kişiyi uzaklaştıracak davranışlarda bulunmak.” (TS, 2023, s. 1029).

“—Namazını, niyazını Allah soracak. Lakin, ben bunun gibi namaza dirsek çevirmiş bir adam görmedim.” (s. 109)

dolap beygiri gibi dönüp durmak (dolaşmak) (s. 84)

“Dar bir çevrede hep aynı işi yapmak.” (TS, 2023, s. 1056).

“Elinde tesbih dolap beygiri gibi döner durur, sen de gönlüne göre ferahlar gidersin.” (s. 84)

dolup taşmak (s. 77)

“Çok kalabalık olmak.” (TS, 2023, s. 1060).

“Küçük bir sinema salonu.. Dolmuş taşıyor.” (s. 77)

doyum olmamak (s. 48)

“Bir şeyden bıkmamak.” (TS, 2023, s. 1070).

“Şu Anadolu ehâlisinin yürekten olanına doyum olmaz.” (s. 48)

döl almak (s. 68)

“Cins bir hayvandan yararlanarak iyi cins yavru almak.” (TS, 2023, s. 1074).

“Mevsimde inekleri getirirler, boğalardan döl aldırırlarmış.” (s. 68)

dönüp dolaşmak (s. 37, 86)

“Uzun süre gezmek.” (TS, 2023, s. 1077).

“Yıllar yılı tek başına sersefil döndün dolaştın, tüm bir memleketi.” (s. 86)

dönüp geriye bakmak (s. 106)

“Eskiği hatırlamak, geçmişi gözden geçirmek.” (TS, 2023, s. 1077).

“Hele hele doksan üç yıl kederden, çileden, insanın zulmünden payını almış birini niye yeniden sahneye çağırıyorsunuz? Aslında çağırırsanız da, ne dönüp geriye bakacağı, ne de geleceği var..” (s. 106)

dört başı mamur (s. 100)

“Her bakımdan istenildiği gibi olan.” (TS, 2023, s. 1079).

“Oğul, yavrum, cânan, benim gönlüm üzre, dört başı mamur bir hikâyem olmadı..” (s. 100)

dört bir taraf (yön) (s. 19, 81)

“Her yan, bütün çevre.” (TS, 2023, s. 1079).

“Asık kaşları, bakışıyla dört bir yönü taradı.” (s. 19)

dünyaevine girmek (s. 100)

“Evlenmek.” (TS, 2023, s. 1106).

“Rahmetli ile dünyaevine girince parmaklarımin kaç karış olduğunu gördüm.” (s. 100)

dünyaya gelmek (s. 41)

“Bir canlının doğması.” (TA).

“Meryem’den olma Allah’ın oğlu İsa’dan dört yüz yıl önce gelmiş dünyaya.” (s. 41)

efkâr dağıtmak (s. 84)

“Keyifli bir şey yaparak içinde bulunulan hüzünden uzaklaşmak.” (TS, 2023, s. 1132).

“Niye tesbih merakım yok? diye içimden çok söylenmişimdir. Sonra aldım. O da bir defi gam âleti.. Bir çeker, bir sallarsın. ıslık çalmak gibi bir şey. Efkâr dağıtmaya birebir..” (s. 84)

el atmak (s. 38)

“Bir işe girişmek, teşebbüs etmek.” (TS, 2023, s. 1153).

“Dünyanın neresine el attımsa siyasetten başka bir şey görmedim.” (s. 38)

el bebek gül bebek (s. 44, 68, 79...)

“Nazlı, şımarık bir biçimde.” (TS, 2023, s. 1153).

“Zile’ye geldik, oturduk. Adımız büyük. Hakim Bey.. Bizim de Hakimliğimizi boklayacak bir halimiz yok. Kurraların hasıyız. Ve ‘el bebek, gül bebek..’ Daha önce dedim ya, hakime halkın itibarı büyük olur.” (s. 44)

el çekmek (s. 37, 58)

“Vazgeçmek.” (TS, 2023, s. 1153).

“Dönüp dolaşıp, boş davalardan el çekip gideceğimiz yer orası..” (s. 37)

el elde baş başta (s. 103)

“Elde bulunan her şeyin tükendiğini anlatan bir söz.” (TS, 2023, s. 1154).

“El elde, baş başta, yapayalnız dünyada.. Sap, saman hepsi ortada..” (s. 103)

el ele vermek (s. 90)

“Dertle iç içe olmak, derdin yakasını bırakmaması.” (TA).

“Bu dert verdi benim ile el ele

Çok uğraştım konamadım bir dala,

Giyittim, kuşattım verdim tellala

Satılmadı yine buldu dert beni.” (s. 90)

el etek çekmek (bir şeyden) (s. 66)

“O şeyle artık uğraşmaz olmak.” (DS, 1995, s. 753).

“Sizin şu şaşkın, derbeder halinize bakınca O da merhametinizden el etek çeker..” (s. 66)

el etmek (s. 71, 95)

“Bir kimseyi el işaretiyle çağırmak.” (TS, 2023, s. 1154).

“Elbet birileri geçer buradan. El ederim çağırırım.” (s. 71)

el pençe divan (s. 94)

“Aşırı saygı göstererek.” (TS, 2023, s. 1154).

“Manifaturacı rahmetliğin dükkânına gittim. İki oğlu ‘el pençe divan..’” (s. 94)

ele geçirmek (s. 110)

“Gizlenmek istenen bir şeyi elde etmek.” (TS, 2023, s. 1156).

“Tarif reçetesini bir türlü ele geçiremiyordum.” (s. 110)

eli altında olmak (bir şey) (s. 108)

“Bir şeyin kişinin kolayca erişebileceği, kullanabileceği bir yerde ya da onun denetiminde olması.” (TA).

“Karun’un hazinesi varmış eli altında. Servetinin, sâmanın ucu bucağı yokmuş.” (s. 108)

eli kolu (ayağı) bağlı olmak (kalmak) (s. 8)

“Bir engel dolayısıyla hiçbir iş yapamaz duruma gelmek.” (TS, 2023, s. 1157).

“‘Hazır ol’ komutundaki erin elleri, kolları bağlı.” (s. 8)

elinden kurtulmak (s. 98)

“Birinden kaçmayı başarmak.” (TS, 2023, s. 1158).

“Ölmedin, kurtulmadık elinden..” (s. 98)

eline düşmek (s. 42)

“Elde edilmek.” (DS, 1995, s. 752).

“Şimdi beş on bin tosunu kasaplık edip Emniyet Kuvvetinin eline vereceksin. Tabii biri de senin eline düşer, inzibat, muhafız subayı olduğun için..” (s. 42)

eline geçmek (s. 37)

“Bir şeyin birine ulaşması, onun eline, kontrolüne, sahipliğine geçmesi.” (TA).

“Benim toprak olacak bedenim binlerce yıl sonra bir kiremitçinin, bir çanakçı, çömlekçinin eline geçse, senin toz kül ufak olan bedenini çamur çamur yuğursalar, elden ele atsalar, çömlek testi olup kırk pazarda satsalar.” (s. 37)

elinden gelmek (s. 86)

“Yapabilmek.” (TS, 2023, s. 1157).

“Hakimlik zamanında hakkını bir yerine beş verenler, sen kuvvetten düştükten sonra, ellerinden gelse, kol atar, yüreğinden ciğerini sökerler.” (s. 86)

elinin altında (olmak) (s. 29, 42)

“Hazırda bulundurmak.” (TS, 2023, s. 1159).

“Elinin altında çoğu zaman katı hükümlü maddeler vardır.” (s. 42)

eli para görmek (s. 9)

“Daha önce kazancı yokken artık para kazanmaya başlamak, para sıkıntısından az çok kurtulmak.” (DS, 1995, s. 679).

“Subaylıkla birlikte elimiz para görmüştü.” (s. 9)

emrine vermek (s. 44, 46)

“Yaptıklarını ve söylediklerini zulmün hizmetine sokmak, imkanlarını kötülük için kullanmak.” (TA).

“Elini, dilini zulmün emrine verir.” (s. 44)

eriyip gitmek (s. 40, 47, 66...)

“Yok olmak.” (TS, 2023, s. 1199).

“Benliğimi bana düşman ettiler. Her gün eriyip gittim.” (s. 40)

eser kalmamak (s. 7)

“Hiçbir belirti, iz olmamak.” (TS, 2023, s. 1208).

“Bu temmuz sıcağında bahar ayları tafрасından, deli coşkunluğundan kıl ucu eser kalmamıştı..” (s. 7)

farkına varmak (s. 34)

“Fark etmek.” (TS, 2023, s. 1257).

“Mecnun’un başına karga yuva yapmış, kaç yıl o yuvada oturmuş da Mecnun Leylâ’nın aşkı yüzünden bunun farkına varmamış.” (s. 34)

farkında olmamak (s. 91)

“Bir şeyin var olduğunu anlamamak, bir durumu sezmek.” (DS, 1995, s. 780).

“Bir süre gelişimin farkında olmadı.” (s. 91)

fayda vermemek (s. 44)

“Yararlı olmamak.” (TS, 2023, s. 1262).

“Kim haksız ya da kim haklı

Yarin niyetinde saklı

Bana fayda vermez aklı

Çalsa da hoş, çalmasa da..” (s. 44)

fedakârlık etmek (s. 80)

“Özverili davranmak.” (TS, 2023, s. 1265).

“Adamın biri varmış, işi gücü yerinde.. Bir cami yaptırmaya niyet etmiş.. Kendi kendine: Nefsimden fedakârlık ederim.” (s. 80)

ferahlık vermek (s. 44)

“İç açmak, rahatlık hissettirmek.” (TS, 2023, s. 1271).

“İnsan çok korkak bir yaratık. Bu yüzden hep hayalhanesine sığınır. Bu hal ona rahatlık verir, ferahlık verir.” (s. 44)

ferman çıkarmak (s. 82)

“Padişah tarafından herhangi bir konuda emir verilmek.” (TS, 2023, s. 1272).

“Vaktiyle İran Şahlarından biri, bir ferman çıkarmış: ‘Endaze on santim büyüyecek, ama keten, basma, kumaş fiyatları bir kuruş artmayacak..’” (s. 82)

feryadı basmak (s. 94)

“Çığlık koparmak, yüksek sesle haykırmaya başlamak.” (TS, 2023, s. 1273).

“Gördüğü tablodan ürpermiş, feryadı basmış: ‘Yetişin, yetişin.. Bizim adam kendini asıyor..’” (s. 94)

fetva vermek (s. 23, 25)

“Gereksiz yere emir verir gibi konuşmak.” (TS, 2023, s. 1275).

“—Ee, sonra ne oldu?

—Sonra ne olacak? Fetvayı verdim.” (s. 23)

gaza basmak (dayanmak) (s. 62)

“Harekete geçirmek veya hızını artırmak için motorlu taşıtın gaz pedalına basmak.” (TS, 2023, s. 1329).

“—Berhudar başet. Efendi teşekkür, deyip Sivas yoluna doğru arabalarının gazlarına bastılar.” (s. 62)

geç kalmak (s. 60, 74)

“Vaktinden sonra davranmak, gecikmek.” (TS, 2023, s. 1336).

“—Kalkın, gidin, dedi ablası, ama geç kalmayın..” (s. 60)

geçinip gitmek (s. 43)

“Çok iyi değilse de şöyle böyle geçinmek.” (TS, 2023, s. 1338).

“Ben aralarında muvazene unsuruyum. Onların da garib acılarını yüreğimdeki küllüğe gömerim.. Böylece bir aramızda geçinip gideriz.” (s. 43)

gelen ağam giden paşam (s. 109)

“‘Yönetim kimde olursa olsun benim için fark etmez’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 1344).

“Sefillîğe, yokluğa, muhanete boyun kırarsan, her bir musibete, ‘bendensin’ dersen, ‘gelen ağam, giden paşam’ demeyi bilersen seninle kimse başa çıkamaz.” (s. 109)

gelip geçmek (s. 12)

“Kısa bir süre etkin olmak.” (TS, 2023, s. 1349).

“Biraz önce anlattığım Bentderesi öyküsü bir saniye içinde us’umdan geldi geçti.” (s. 12)

geri dönmek (s. 102)

“Geldiği yere gitmek.” (TS, 2023, s. 1362).

“Hakkımı almadan geri dönersem, ana avrat, üçten dokuza şart..” (s. 102)

gırla gitmek (s. 95)

“Uzun sürmek, sürüp gitmek.” (TS, 2023, s. 1375).

“Bir ‘merhaba’ gitti gırla..” (s. 95)

gol yemek (s. 111)

“Topun kendi kalesine girmesine engel olamamak.” (TS, 2023, s. 1387).

“Sokakta iki mahalle arası taş kavgası ettik. Top oynadık kendi bir aramızda. Beni hep kaleci yaparlardı. Çok gol yedim.” (s. 111)

göçüp gitmek (s. 35, 76)

“Ölmek.” (TS, 2023, s. 1391).

“Pireyi deve yapardı. Bir de geveze ki deme gitsin.. Azıcık güzelliği olsa hani? Güzellik hatırına biraz bir şeyler çekilir. Ne ise göçüp gitti.” (s. 35)

göz atmak (s. 17, 25, 105)

“Kısa bir süre, fazla dikkat etmeden bakıvermek.” (TS, 2023, s. 1417).

“Odamda fetvaları cem eylemiş ‘Halil’ isimli kalın bir kitap var. Bu gece ona bir göz atıp zât-ı âlilerinin vakıf dileğinize âyine olacak bir cevap bulurum inşallah..” (s. 25)

göz doldurmak (s. 9, 68)

“Görünüşü ile umulduğundan çok etkilemek.” (TS, 2023, s. 1417).

“Boğalar arasında müşekkel, dağ gibi, göz dolduran bir yaşlı boğa..” (s. 68)

göz göre göre (s. 94)

“Belli ve apaçık olarak, herkesin gözü önünde.” (TS, 2023, s. 1418).

“Göz göre göre tapulu tarlalarının üstüne oturacaklar, hiç de sıkılıp utanmadan: Ne Hakim Bey’i desinler.” (s. 94)

göz göze gelmek (s. 22, 59)

“İki tarafın bakışlarının karşılaşması.” (TA).

“Adamla göz göze geldik.” (s. 22)

göz gözü görmemek (s. 77)

“Sis, duman, toz vb. sebeplerle hiçbir şey göremez duruma gelmek.” (TA).

“Bir sigara dumanı göz gözü görmüyor.” (s. 77)

göz kırpma (s. 14, 58)

“Yıldızların parlaması, yanıp sönmesi.” (TA).

“Yıldızlar göz kırptıyordu koyu maviliğe..” (s. 14)

göz yummak (s. 52)

“Görmezlikten gelmek, hoş görmek, bağışlamak.” (TS, 2023, s. 1418).

“‘Gitme,’ demesine göz yumamadım.” (s. 52)

gözden kaçmak (s. 104)

“Görülmemek, farkına varılmamak.” (TS, 2023, s. 1419).

“Gözümüzden hiçbir şeyin kaçmadığını bilmenizi isterim.” (s. 104)

gözleri fıldır fıldır olmak (s. 58)

“Kişinin gözlerinin canlı, hareketli, sürekli ve dikkatli bir şekilde etrafı taraması.” (TA).

“Bir otuz beşlerinde gözüküyordu. Gözleri fıldır fıldırdı. Ve çok güzeldi..” (s. 58)

gözleri ısıldamak (s. 10)

“İçkinin ardından gelen keyifli bir ruh halinin dışa yansıması.” (TA).

“Bir iki tek vurduktan sonra gözlerimiz ısıldadı.” (s. 10)

gözü doymak (s. 108)

“Çok istenen bir şeyin yeterli miktarı elde edildikten sonra daha çoğunu istememek.” (TS, 2023, s. 1421).

“Gözünü doyuracak bir avuç toprak.” (s. 108)

gözü kesmemek (birini veya bir şeyi) (s. 35)

“Bir işi yaparken kendine veya başkalarına güvenmemek.” (TS, 2023, s. 1422).

“Ben sağ, o selamet.. Bir daha da evliliği gözüm kesmedi.” (s. 35)

gözünde büyümek (s. 107)

“Bir şeyin bir kimseye olduğundan güç ve önemli gelmesi.” (TA).

“Ölüm gözümde büyüdü.” (s. 107)

gözüne çarpmak (s. 9, 21, 31...)

“Görünür olmak, dikkati çekmek.” (TS, 2023, s. 1423).

“Yarı dekolte üç beş kadın çarptı gözüme.” (s. 9)

gözüne ilişmek (s. 17)

“Birdenbire, istemeden görmek.” (TS, 2023, s. 1423).

“Çarşı ortalarında gözüme geniş, ferah bir kahve ilişti.” (s. 17)

gözünü doyurmak (s. 108)

“Bol bol vermek.” (TS, 2023, s. 1424).

“Gözünü doyuracak bir avuç toprak.” (s. 108)

gücü yetmek (s. 80)

“Üstesinden gelebilir olmak.” (TS, 2023, s. 1440).

“Bana diyemiyorlar, ama güçlerinin yettiği kıravat takanlara söylüyorlar.” (s. 80)

güme gitmek (s. 36)

“Değeri anlaşılmadan yitip gitmek.” (TS, 2023, s. 1447).

“O zaman çektiğimiz tüm bir çile ‘güme gitti’ demektir.” (s. 36)

günleri sayılı olmak (s. 111)

“Bir yerde kalmak için ancak birkaç günü bulunmak.” (TS, 2023, s. 1451).

“Sayılı günlerim kalmıştı Zile’de.” (s. 111)

güven vermek (s. 35)

“Güven duygusu uyandırmak, itimat telkin etmek.” (TS, 2023, s. 1465).

“Bizim bu prensipler ölçüsünde hareketimiz davalıya da, davacıya da büyük bir güven verdi.” (s. 35)

haber almak (s. 42)

“Kendisine bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek.” (TS, 2023, s. 1475).

“Her bir yön ‘kör kuyu..’ Tas at, ip sallandır. Ne tasta haber alırsın, ne ipten..” (s. 42)

haber vermek (s. 109)

“Bildirmek, haber ulaştırmak.” (TS, 2024, s. 1476).

“Kızına, damadına da haber vermediler.” (s. 109)

haberli olmak (s. 66)

“Bir şeyin varlığından haberdar olmak, bir durumu veya kimseyi öğrenmiş olmak.” (TA).

“Daha önce de varlığımdan haberli olduğu halde, bir süre hiç orali gözükmedi.” (s. 66)

hafife almak (s. 104)

“Küçümsemek, önemsememek.” (TS, 2023, s. 1485).

“Bilgisizliğinizin perişanlığı içinde, kendine göre bir şeyler bilen ben hakiri hürmet perdesi gerisinde hafife aldığınız malumu devletimizdir.” (s. 104)

hak getire (s. 35, 54, 85)

“Yoktur, bulunmaz, ne arar’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 1491).

“Güzellik hatırına biraz bir şeyler çekilir. O da hak getire.” (s. 35)

hâkim olmak (birine veya bir şeye) (s. 35)

“Etkili olmak, hükmetmek.” (TS, 2023, s. 1494).

“Rıza felsefesi hakim oldu dört bir yöne..” (s. 35)

hakkı olmak (s. 70)

“Payı, alacağı, hissesi olmak.” (TS, 2023, s. 1490).

“Köylüler hakkım olan buğdayı kağnılarla Zile’ye, Hüseyin Efendi’ye getirmişler.” (s. 70)

hakkını aramak (s. 87)

“Hakkı olduğuna inandığı şeyi elde etmeye çalışmak.” (TS, 2023, s. 1490).

“Bu kerhanecilerle cenge tutuşmazsam, hukukumu, hakkımı arayıp sormazsam, tüm âlemin başına belâ kesilirler.” (s. 87)

hakkını helal etmek (s. 94)

“Hakkını, emeğini bağışlamak.” (TS, 2023, s. 1491).

“Ben gidiyorum. Helal edin hakkınızı.” (s. 94)

hakkını vermek (s. 86)

“Birinin çalışmasının karşılığını gereğince değerlendirmek.” (TS, 2023, s. 1491).

“Tapulu tarlamı ekip biçenler, hem sözleşmeden doğan hakkımı vermiyorlar, hem de tarlalarımın üstüne yatmaya çalışıyorlar.” (s. 86)

hâl hatır (hâlini hatırını) sormak (s. 95)

“Bir kimseye ‘nasılsınız, ne durumdasınız’ anlamında nezaket sorusu yöneltmek.” (TS, 2023, s. 1496).

“Yaşlı, orta yaşlı on, on beş kişi, caminin gölgesine çömelmiş.. Bir ‘merhaba’ gitti gırla.. Hal hatır soruldu.” (s. 95)

halt etmek (s. 87)

“Uygunsuz bir söz söylemek, uygunsuz davranmak, uygunsuz bir iş yapmak.” (TS, 2023, s. 1504).

“Otel denilen hana ‘merhaba’ dedik.. Bu ikinci geliş. Birinde ‘Hakim Bey’, birinde ne halt ettiğini bilmeyen bir kişi.” (s. 87)

hasıraltı etmek (s. 81)

“Önemli düşüncelerin gevezelik yüzünden arka plana itilmesi.” (TA).

“Söyleyeceklerimi gevezeliğim hasıraltı ediyor.” (s. 81)

hasretini çekmek (birinin veya bir şeyin) (s. 105)

“Çok özlemek.” (TS, 2023, s. 1528).

“Kızım, bir sütlü kahve yap. Yıllar boyu hasretini çektim..” (s. 105)

haşır neşir olmak(s. 46, 83)

“Kaynaşmak, bir arada bulunup uğraşmak.” (TS, 2023, s. 1531).

“Ben kırk elli yıl Anadolu’nun mihnetini yaşadım. Oranın insanı ile haşır neşir oldum.” (s. 83)

hatırı için (birinin) (s. 94)

“Bir kimsenin, gönlü hoş olsun diye.” (TS, 2023, s. 1533).

“Babanızın hatırı için bir şeyler verdiklerini söylesinler..” (s. 94)

havaya uçmak (s. 16)

“Patlama dolayısıyla zarar görmek.” (TS, 2023, s. 1537).

“Otuz yıla yakın buradaymış bu mermiler.. Kapsülünde de, barutunda da hayır kalmamıştır herhal.. Ya, azıcık hayır kaldıysa mazallah bir ateş alırsa, Zile’yi Kalesi ile birlik havaya uçurur diyorlar.” (s. 16)

hayal etmek (s. 28)

“Bir şeyi zihinde tasarlayıp canlandırmak, hayallemek.” (TS, 2023, s. 1544).

“Sanki, hayâl etmediğim bir dünya içinde mutluluk gergefini işliyordum.” (s. 28)

hayır kalmamak (s. 15)

“İşe yarar durumu kalmamak, artık işe yaramaz olmak.” (TS, 2023, s. 1550).

“Kapsülünde de barutunda da hayır kalmamıştır herhal..” (s. 15)

hayran olmak (kalmak) (s. 68)

“Çok beğenmek.” (TS, 2023, s. 1552).

“Bizim yaşlı boğa tenhalarda bir yerde.. Ama gür sesiyle ‘Böööğ, bööğ’ diye bağıyor.. Ve sağı solu inletiyor, ineklerden biri şekline şemailine, gür sesine hayran olup bizim yaşlı boğaya yaklaşmış..” (s. 68)

haz duymak (s. 28)

“Hoşlanmak.” (TS, 2023, s. 1554).

“Yaşamının büyük hazzını duyuyor gibiydim içimde.” (s. 28)

helal olsun (s. 46)

“‘Hakkımı helal ediyorum’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 1561).

“Ona da, serçelere de helal olsun mecidyelerim.” (s. 46)

her kafadan bir ses (s. 107, 108)

“Bir konu üzerinde herkesin farklı görüşler ileri sürmesi.” (TA).

“Her kafadan bir ses geliyordu. Biri bağıırıyordu:

—Bir namaz kilimi getirelim. Onunla taşıyalım Cami’ye..” (s. 107)

hop oturup hop kalkmak (s. 99)

“Öfke, heyecan vb. duygular sebebiyle yerinde duramaz olmak, kalkıp kalkıp oturmak.” (TS, 2023, s. 1601).

“Kıpır kıpır kanat tüylerimle, mercimek mercimek gözlerimle, hop oturup, hop kalkışımla, tedbirli bir düzene sahip çıkarım.” (s. 99)

hor bakmak (birine) (s. 109)

“Değersiz saymak, değer vermemek.” (TS, 2023, s. 1602).

“Harabat ehline hor bakma Şakir

Defineye mâlik virâneler var” (s. 109)

hoş bulduk (s. 9, 12, 17...)

“Hoş geldiniz sözüne verilen karşılık.” (TS, 2023, s. 1605).

“Orta boylu bir bekçi Emniyet adına nöbet tutuyordu. Selam çaktı:

—Hoş geldiniz Teğmenim, dedi.

—Hoş bulduk..” (s. 9)

hoş geldin, hoş geldiniz (s. 9, 12, 17...)

“Gelen kişiye söylenen selamlama sözü.” (TS, 2023, s. 1605).

“—Hoş geldiniz Teğmenim, ne emredersiniz?” (s. 17)

hoşuna gitmek (birinin) (s. 56)

“Beğenmek.” (TS, 2023, s. 1606).

“Kaşağı sesi, duyulmaz sanılan gebre sesi, atların hapsırmalı oynaşmaları, yalandan çifte atışı, homurdanması, musuluğu işveli baş uzatması.. Atların hoşlaşıp sırtlarını bırakması, ahır kokusu.. Hepsi, hepsi hoşuma gidiyordu.” (s. 56)

hu çekmek (s. 79)

“Kişilerin yolculuğa ya da bir amaca mistik bir biliçle Allah’ı anarak çıkmaları.” (TA).

“Girit giderken onlar ‘hu’ çekiyorlardı.” (s. 79)

hüküm geçmek (hüküm yürütmek) (s. 73)

“Dünyada kişinin kararlarının, etkilerinin ya da otoritesinin öncelikli olması.” (TA).

“Bektaş ne demiş: ‘Allah olmaya Allah değilsin, ama Allah’tan önce senin hükmün geçiyor dünyada..’” (s. 73)

ıslık çalmak (s. 84)

“‘Islık’ sesi çıkarmak.” (TS, 2023, s. 1631).

“Niye tesbih merakım yok? diye içimden çok söylenmişimdir. Sonra aldım. O da bir defi gam âleti.. Bir çeker, bir sallarsın. Islık çalmak gibi bir şey. Efkâr dağıtmaya birebir..” (s. 84)

icat etmek (s. 25, 38, 69...)

“O zamana kadar kimsenin bilmediği, henüz yapmadığı bir şey yaratmak; bulmak.” (TS, 2023, s. 1642).

“Ben de lafın, paranın kösteğine vurarak ayakta duruyor, itibarımı tazeliyorum. Böyle bir sahtekâr hayatı icat edenin...” (s. 69)

iç gıcıklamak (s. 14)

“İstek uyandırmak.” (TS, 2023, s. 1643).

“Şimdiden özlem duyguları gıcıklıyordu içimi.” (s. 14)

içi çekmek (s. 36)

“İstek duymak.” (TS, 2023, s. 1643).

“Hakimliği bırakıp ne yapacaksın? Tevekkül köşesine çekilip ölümü mü beklemek? Yoksa, avukatlık mı? Cübbeye bürünüp Adliye koridorlarında mübaşirin seslenişine kulak kabartmak? Bunu da içim çekmedi. En iyisi hakimlik.” (s. 36)

içi titremek (s. 63)

“Kazanın ciddiyeti ve tehlikesi karşısında oluşan derin bir endişe ve korku hissi.” (TA).

“Akdağmadeni yakınlarında bizim Yeşil Mustafa’nın Man arabası altına İran plakalı bir mersedes araba girmiş, içindeki biri erkek, biri kadın iki kişi külhaş olup gitmiş. Arkadaki ikinci araba canını zor kurtarmış.. İçim titredi birden..” (s. 63)

içinde duymak (bir şeyi) (s. 78)

“Hissetmek, varlığını algılamak.” (TS, 2023, s. 1644).

“Yokluklarını üç beş gün içimde duydum.” (s. 78)

içinden geçmek (s. 96)

“Düşünmek, aklından geçmek.” (TS, 2023, s. 1645).

“Tükürmek geçti içimden hepsine.” (s. 96)

idare etmek (s. 38)

“İnsanın Tanrı’yı kendi aklına göre yönetmeye çalışması.” (TA).

“Tanrıyı da şu insanoğlu aklınca siyasetle idare eder.” (s. 38)

iflah olmamak (s. 80)

“Onmamak, düzelmemek.” (TS, 2023, s. 1660).

“İflah olmaz beyin hastaları. Acınacak taifedir bunlar.” (s. 80)

iğne deliğinden Hindistan'ı seyretmek. (s. 109)

“Küçük bir olaydan büyük gerçeklere ulaşacak kadar keskin görüşü ve geniş kavrayışı bulunmak.” (DS, 1995, s. 873).

“Köylü milleti iğnenin deliğinden Hindistan'ı seyreder.” (s. 109)

ihtilafa düşmek (s. 43)

“Anlaşmamak, bozuşmak, uyuşamamak.” (TS, 2023, s. 1668).

“Diyeceğimi deyip, kahveye dönüp bizim Canân takımlarının arasına karışalım. Ben aralarında olmayınca hayal haneleri boş kalır. Kendileri ile ihtilafa düşerler.” (s. 43)

ihtiyaç duymak (bir kimseye, bir şeye) (s. 74)

“Bir kimseyi veya bir şeyi gerekli saymak.” (TS, 2023, s. 1670).

“Cumhuriyet bu kısa devreli hakimlere ihtiyaç duydu.” (s. 74)

iki büklüm olmak (s. 104)

“Öne eğilmek, beli bükülmek.” (TA).

“Bastonunu alnına dayamış, sandalyesinde iki büklüm olmuştu.” (s. 104)

iki ucu boklu değnek (s. 102)

“Elle tutulacak tarafı olmayan, ne yapılırsa yapılsın sonucu berbat, olumsuz, çirkin iş veya durum.” (TS, 2023, s. 1675).

“İşte sefaletimin, rezaletimin son kertesii.. Her bir şey ortada.. İki ucu boklu bir değnek. Tut, neresinden tutacaksan...” (s. 102)

iki yakası bir araya gelmemek (s. 109)

“Geçim sıkıntısından bir türlü kurtulamamak, borçtan kurtulamamak.” (TS, 2023, s. 1675).

“Yalnızım yalnız iki yakalarının bir araya geldiği görülmüşlerden değil..” (s. 109)

ikram görmek (s. 36)

“Ağırlanmak.” (TS, 2023, s. 1682).

“Hakim ne olursa olsun, daim büyük itibar, ikram görmüştür ehaliden.” (s. 36)

ilgi göstermek (s. 63)

“İlgisini esirgememek, belli etmek.” (TS, 2023, s. 1689).

“İstasyona bakan Hamza ilgi gösteriyor.” (s. 63)

inadım inat olmak (s. 81)

“Söylediğinden veya yaptığından vazgeçmemek, çok direnmek.” (TS, 2023, s. 1706).

“Beni bağışlayın. Ama inadım inat. O parayla bir cami yaptırın.” (s. 81)

iple çekmek (s. 22)

“Sabırsızlıkla beklemek.” (TS, 2023, s. 1724).

“Doğrusu devresi gün sabahı iple çektim.” (s. 22)

iş işten geçmek (s. 105)

“Bir işi gerçekleştirme imkânı kalmamış olmak.” (TS, 2023, s. 1750).

“Sonunda ‘eyvah’ dersin ama iş işten geçmiş olur.” (s. 105)

işe yaramak (s. 67)

“Kendisinden faydalanılmak, bir yerde kullanılmak.” (TS, 2023, s. 1751).

“Vaktiyle verse idi belki bir işlere yarardı. Şimden geru vereceği aklı, ata atsan at yemez, ite atsan it yemez...” (s. 67)

işin içinden çıkamamak (s. 88)

“Başaramamak, sorunu çözümleyememek.” (TS, 2023, s. 1752).

“İnsan kendini çok aldatmaya çalışır. Ama, bir türlü işin içinden çıkamaz.” (s. 88)

işin içinden çıkmak (sıyrılmak) (s. 98)

“Bir konudan veya işten uzak durmak, kaçmak.” (TS, 2023, s. 1752).

“İşi hep teferruata bağlayıp işin içinden sıyrılmak istiyorum.” (s. 98)

işine gelmek (s. 36, 79)

“Çıkarına, amacına, düşüncesine uygun olmak.” (TS, 2023, s. 1752).

“Kimi Allah rızası için adalete hürmetinden, kimi de işine geldiği, faydasına yonttuğu için...” (s. 36)

itibar görmek (s. 38)

“Sayılmak, kendisine değer verilmek.” (TS, 2023, s. 1766).

“Hakim de itibar görüyor, muallim de.” (s. 38)

iyi etmek (s. 86, 95)

“Uygun, yerinde bir davranışta bulunmak.” (TS, 2023, s. 1771).

“Yine sen bilirsin, ama gitmesen iyi edersin...” (s. 86)

iyi gelmek (s. 47)

“Yaramak.” (TS, 2023, s. 1771).

“Bu harp de işlerine iyi geldi.” (s. 47)

izin istemek (s. 21)

“Bir şeyi gerçekleştirmek amacı ile onay almaya kalkmak.” (TS, 2023 s. 1776).

“Ben de izin istedim saygılı saygılı.” (s. 21)

kaçamak yapmak (s. 10)

“Hoş görülmeven şeyi gizlice ara sıra yapmak.” (TS, 2023, s. 1796).

“Geçirdiğimiz altı aylık okul devresinde üç beş kaçamak yaptım.” (s. 10)

kaçın kurası (s. 42)

“Çok görmüş, geçirmiş; aldatılması güç.” (DS, 1995, s. 896).

“Hakim Bey aşağı, Hakim Bey yukarı. Ben kaçın kurrasıyım? Ömrümü, seksen yaşımı insan sahtekârlığı ile alış verişe vermişim, insan denen eşref mahluku dip tabanından yakalamışım..” (s. 42)

kan kusup kızılık şerbeti içtim demek (s. 35)

“Çok eziyet çektiği hâlde durumunu iyi göstermek.” (TS, 2023, s. 1847).

“Çekerim bu yalnızlığın çilesini. Kan kusarım, kızılık şerbeti içtimdi derim.” (s. 35)

kanıya varmak (s. 64)

“Belli bir kanı edinmiş olmak.” (TS, 2023, s. 1854).

“Biz içimizde beraati sağladık ama, olayların oluşmasında, gelişmesinde, insanın hür iradesinin tek başına egemen olmadığı kanısına vardık.” (s. 64)

kara kara düşünmek (s. 82)

“Çok üzüntülü olmak, düşünceye dalmak.” (TS, 2023, s. 1874).

“Vaktiyle İran Şahlarından biri, bir ferman çıkarmış: ‘Endaze on santim büyüyecek, ama keten, basma, kumaş fiyatları bir kuruş artmayacak.. Bunun burası Şah ve fermanı. Emri devletine karşı gelinir mi hiç? Haşaa.. Kumaşçılar kara kara düşünmeye başlamışlar..” (s. 82)

karanlığa gömülmek (s. 57)

“Koyu karanlık içinde kalmak.” (TS, 2023, s. 1884).

“Tren ofla pofla işveli işveli girdi istasyona. Sonra akşamın ilk karanlığına gömüldü.” (s. 57)

karar vermek (s. 36, 42, 92...)

“Bir sorunu karara bağlamak, kararlaştırmak.” (TS, 2023, s. 1885).

“Ve Hakimliği sürdürmeye karar verdim.” (s. 36)

karara varmak (s. 85)

“Bir konuda anlaşılmak, bir şeyi kararlaştırmak.” (TS, 2023, s. 1885).

“Geçmiş gece kendimle bir meşveret tutturup karara varmıştım.” (s. 85)

karşı gelmek (birine) (s. 82)

“Başkaldırmak.” (TS, 2023, s. 1909).

“Emri devletine karşı gelinir mi hiç?” (s. 82)

kaşı (kaşları) çatılmak (s. 80)

“Öfkelenmek, kızmak.” (TS, 2023, s. 1925).

“Bu aralık beş on saniyelik bir duraksama geçirdi. Kaşları çatılı çatılıverdi.” (s. 80)

kaşla göz arasında (s. 12, 42, 51...)

“Kimsenin sezmesine imkân vermeyecek kadar kısa bir zaman içinde, çok çabuk.” (TS, 2023, s. 1925).

“Kadın bütün kıvraklığı ile kaş ile göz arası bir masa hazırladı.” (s. 12)

kaşlarını çatmak (s. 52)

“Kızmak, öfkelenmek.” (TS, 2023, s. 1925).

“Kaşlarını çatıp, burun kıvrıp alaylı alaylı baktı.” (s. 52)

kavgaya girişmek (tutuşmak) (s. 39)

“Kavgaya başlamak.” (TS, 2023, s. 1940).

“Ben bir gün Biga’da hakim iken mektuplarla Yunus Nadi ile de kavgaya giriştim.” (s. 39)

kazık gibi (s. 11, 95)

“Dimdik.” (TS, 2023, s. 1961).

“Oda ortasında kazık gibi durakalmıştım.” (s. 11)

keder vermek (s. 104)

“Üzüntü vermek, kederlendirmek.” (TS, 2023, s. 1965).

“Bana türlü haliniz hiçbir keder vermedi.” (s. 104)

kemal bulmak (s. 26)

“Kişinin yaşının artık çok olgun, hayatının önemli bir aşamasında olduğu.” (TA).

“Benim yaşım fazlasıyla kemalini buldu.” (s. 26)

kendi hâline bırakmak (birini veya bir şeyi) (s. 81)

“İlgilenmemek, karışmamak.” (TS, 2023, s. 1978).

“Kendi haline bıraksan, geri geri kaçıp bir çukuru doldurur.” (s. 81)

kendi kendine (s. 45, 80, 85...)

“Kendi başına.” (DS, 1995, s. 921).

“Güldüm kendi kendime.” (s. 85)

kendinden geçmek (s. 99)

“Bir şey karşısında coşkuya kapılmak, duygulanmak.” (TS, 2023, s. 1979).

“Sen, bir ses çılgınlığı ile kendinden geçerken, ben tedbire sahip çıkarım.” (s. 99)

kendine gelmek (s. 57)

“Akıllı başına gelmek.” (TS, 2023, s. 1979).

“Azıcık kendine gel.. Erkeksin, gençsin.” (s. 57)

kendini bilmek (s. 81)

“Akıllı ve muhakemesi yerinde olmak.” (TS, 2023, s. 1980).

“Karşında kendini bilen bir adam var.” (s. 81)

kendini bulmak (s. 49)

“Kişinin iç dünyasında keşfe çıkarak, gerçek benliğini anlaması.” (TA).

“Kendimi bulmaya hiç niyetli olmadığım için yürek yitişimden sonra anladım her bir şeyi..” (s. 49)

kendini göstermek (s. 52)

“Ortaya çıkmak, belirtmek.” (TS, 2023, s. 1980).

“Dışarı çıkıp kendimi gösteremem.” (s. 52)

kendini toparlamak (veya toplamak) (s. 17, 59)

“Çeki düzen vermek.” (TS, 2023, s. 1981).

“Çarşıya açılan son aralığa girince kendimi toparladım.” (s. 17)

kendini yemek (s. 41)

“Açığa vurmadan gizli gizli üzölmek.” (TS, 2023, s. 1981).

“İnsan, bencilliğinde kendini kemirip, sonra da yiyen bir yaratık.” (s. 41)

keyfi yerinde olmak (s. 84)

“Neşeli olmak, huzuru bulunmak.” (TA).

“Keyfim yerinde. Evde âhenk yerinde.. Gelenimiz, gidenimiz eksik değil. Hoş bir dünya..” (s. 84)

kıran girmek (s. 29)

“Bir kişi ya da ailenin başına bela, musibet ya da kötü bir durumun gelmesi.” (TA).

“Sölalelerine kıran mı girdi aceb?” (s. 29)

kırıp geçirmek (s. 80)

“Tuhaf söz ve davranışlarıyla herkesi çok güldürmek.” (TS, 2023, s. 2020).

“Er yaşımda mahalleyi kırar geçirirdim.” (s. 80)

kokusunu almak (s. 83)

“Gizli tutulan bir şeyi sezmek.” (TS, 2023, s. 2071).

“Beni hiç aramayan kızım, damadım, nasıl olduysa geldiğimi duymuşlar, adresimi bulmuşlar. Senin anlayacağın, kokuyu almışlar.” (s. 83)

kol atmak (s. 86)

“Birine zarar vermek, saldırmak ya da kötü niyetle müdahale etmek.” (TA).

“Hakimlik zamanında hakkını bir yerine beş verenler, sen kuvvetten düştükten sonra, ellerinden gelse, kol atar, yüreğinden ciğerini sökerler.” (s. 86)

kol gezmek (s. 59)

“Kişinin yüreğinde kontrolsüz, yoğun bir duygu fırtınasının yayılması, dolaşması.” (TS, 2023, s. 2072).

“Herkesin yüreğinde bir fırtına kol geziyordu.” (s. 59)

kolaçan etmek (s. 83)

“Bir Şeye öğrenmek amacıyla kısaca bakmak, göz atmak.” (TS, 2023, s. 2073).

“Bir gün ıkageldiler. Elim o kadar mbarekmiŐ.. ptler de efendim öptüler.. Sonra daireyi bir kolaçan ettiler.” (s. 83)

komut vermek (s. 13)

“Herhangi bir davranış, hareket vb. için buyrukta bulunmak.” (TS, 2023, s. 2085).

“Bir ere komut vermiş:

—A sırt antanı.” (s. 13)

kötü olmak (s. 84)

“Arayı bozmak, ters düşmek.” (TA).

“Onlarla kötü olmak istemeyiz.” (s. 84)

kulağına fısıldamak (s. 10)

“ok alçak ve hafif bir ses tonuyla kulağına eğılip bir Şeyler söylemek.” (TS, 2023, s. 2149).

“Kulağına fısıldadı:

—Al Őunu, gir odasına..” (s. 10)

kulak kabartmak (s. 36)

“Bilgilenmek ve haberdar olmak için kulak vermek, dinlemek.” (TA).

“Hakimliğı bırakıp ne yapacaksın? Tevekkül kŐsenine çekilip ölümü m beklemek? Yoksa, avukatlık mı? Cübbeye bürünüp Adliye koridorlarında mübaşirin seslenişine kulak kabartmak? Bunu da içim çekmedi. En iyisi hakimlik.” (s. 36)

kusura bakmamak (s. 88)

“Hoş görmek.” (TS, 2023, s. 2177).

“Kusura bakma yavrum, ben itin bile yatmayacağı bu derbederhane, rezilhanede on  yıl yaşadım.” (s. 88)

kuş gibi (s. 61, 90)

“abuk iş gören, eline ayağına abuk.” (TS, 2023, s. 2178).

“Mantosunu giyen F.’yi asker kaputumun içine sararak, karanlık, merdivenli dar ara sokaklardan kuş gibi uurdum.” (s. 61)

kuvvetten düşmek (s. 86)

“Gücü azalmak.” (TS, 2023, s. 2186).

“Hakimlik zamanında hakkını bir yerine beş verenler, sen kuvvetten düştükten sonra, ellerinden gelse, kol atar, yüreğinden ciğerini sökerler.” (s. 86)

küfür savurmak (s. 14)

“Küfretmek.” (TS, 2023, s. 2195).

“Bir küfür savurdum önceki geceye..” (s. 14)

kül olmak (s. 22, 66, 110)

“Bütünüyle yanmak.” (TS, 2023, s. 2196).

“Diyorlar kül olmaz ateş yanmadan

Denizler durulmaz dalgalanmadan.” (s. 22)

kül ufak olmak (s. 37, 98, 102...)

“Çok küçük parçalara ayrılmak.” (TS, 2023, s. 2197).

“Kemikleri kül ufak oldu.” (s. 98)

“Kişinin yaşadığı ağır yük ve baskı altında kendini çok zayıf ve bitkin hissetmesi.” (TA).

“Şimdi, üst üste yığdığım yeminlerin altında ezilen, kül ufak olan benim..” (s. 102)

laf etmek (s. 38, 68)

“Konuşmak.” (TA).

“Bizim masa cemaatinin hepsi Cennet öküzü.. Böyle laf etsem, alıp beni uçururlar.” (s. 38)

“Bir kimseyle sohbet etmek, bir konu üzerinde konuşmak.” (TA).

“Önce şu kebabları soğutmadan yiyelim.. Sonra lafımızı ederiz.” (s. 68)

lahavle çekmek (okumak) (s. 105)

“‘Lahavle’ sözünü söylemek.” (TS, 2023, s. 2216).

“Uğultu kapladı dört bir yönü. Tekbir getirenler, lahavle çekenler..” (s. 105)

mal etmek (s. 56)

“Bir şeyi zorlamak, acı veya sıkıntı vermek.” (TA).

“Bir gece geç saatte Hastaneyi kontrolümde, koridorun loş bir köşesinde dudaklarıyla beni teslim aldı. Ama bir dudağı ağıra mal etmek istedi.” (s. 56)

mal olmak (s. 40, 85)

“Bir iş, bir davranış sonucu zarara uğramak.” (TS, 2023, s. 2280).

“Bu adamlar bana ciddiyetime mal oldular.” (s. 40)

merhaba etmek (s. 53)

“Hâl hatır sormak, görüşüp konuşmak.” (TS, 2023, s. 2339).

“Arayollardan, arka sokaklardan, Beyazıt Camii arkasından istasyonu buldum. Bir kahve vardı istasyon yakınında. Vahit Ağanın kahvesi.. Oraya ‘merhaba’ ettik.” (s. 53)

muradına (murada) ermek (s. 77)

“İsteğine kavuşmak, dileği gerçekleşmek, arzusu yerine gelmek.” (TS, 2023, s. 2413).

“Gönül yarasından acı duyanlar
Feleğin kahrına boyun eğermiş
Kara bahtın cilvesine uyanlar
Bir gün olur muradına erermiş.” (s. 77)

nabzını tutmak (s. 106)

“Nabzını saymak için bileğini tutmak.” (TS, 2023, s. 2453).

“Doktor, dudağına yapışık sigarasını sağa sola oynata oynata, başı, kolları masaya dağılmış Canân’ın üstüne eğildi. Nabzını tuttu. Kulağını yalandan sırtına yaklaştırdı.” (s. 106)

ne var ne yok? (s. 66)

“Ne gibi havadis var?” (DS, 1995, s. 979).

“Yaa, sen de hoş geldin, dedi Teğmen Efendi.. Gözükmedin üç beş gün.. Ne var, ne yok âlem-i dünyada?” (s. 66)

nöbet tutmak (beklemek) (s. 9)

“Kurum ve kuruluşlarda işlerin aksamadan yürümesi için sıra ile görev yapmak.” (TS, 2023, s. 2503).

“Orta boylu bir bekçi Emniyet adına nöbet tutuyordu.” (s. 9)

Nuh deyip, peygamber dememek (s. 103)

“Dediğim dedik olmak.” (TA).

“Edepsiz kavm ‘Nuh der, Peygamber demez.. Öp babanın elini..’ Çocuk bağırmış: ‘Baba bir hırsız tuttum.’ ‘Al getir.’ ‘Gelmiyor.’ ‘Bırak gitsin.’ ‘Bırakmıyor.’” (s. 103)

nur gibi (s. 58)

“Saf, temiz, iyi, güzel.” (TA).

“Ben de rahmetliden çok çektim. Yine ‘toprak sıksın’ diyemem. O da nur gibi karısını bırakıp kerhanelerde ömür arardı. Yedi içti, çaldı çağırdı. En sonu ömrünün yolunu kesti..” (s. 58)

olan oldu (s. 48)

“‘İş işten geçti, artık yapacak bir şey kalmadı’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 2532).

“Olan oldu, biten bitti. Bu çileli halk, ehali, köylü yine ayakta kaldı.” (s. 48)

oldum olası (oldum bittim) (s. 43)

“İleriden beri, başından beri.” (DS, 1995, s. 986).

“Kuvvetten oldum olası, ömrüm boyu nefret etmişimdir.” (s. 43)

omuz vermek (s. 108)

“Omzuyla dayanmak.” (TS, 2023, s. 2537).

“Ben de birkaç kez tabutuna omuz verdim.” (s. 108)

onarım görmek (s. 16)

“Yenilenmek.” (TA).

“Kale Roma devri. Sanıyorum sonraları bir iki onarım görmüş.” (s. 16)

oralı (bile) olmamak (s. 89)

“Önemsememek, umursamamak, aldırmamak, ilgilenmemek.” (TS, 2023, s. 2545).

“Yenildi, içildi. Çalındı, söylendi. Sonra bizim poker takımı gün batıya sarkmadan, bir kilim halı serdiler dere kıyı çemenliğe. Bağdaş kurdular. Poker tavrının gururu incindi. Onlar hiç oralı olmadılar. Huyları, âdetleri buymuş..” (s. 89)

ortada kalmak (s. 100)

“Çaresiz ve güç durumda kalmak.” (TA).

“İçtimai tekâmüle hiçbir ayak uyduramıyor. Sen kalıyorsun ortada.” (s. 100)

ortak olmak (s. 74, 98)

“Bir şeyi paylaşmak veya bir şeye katılmak.” (TS, 2023, s. 2553).

“Zile-Haydarpaşa.. Bir uzun yol ki deme gitsin.. Yollar en son tükenir. Yeter ki, sen sabrına ortak ol..” (s. 74)

ortalık karışmak (s. 105)

“Toplumda veya devletler arasında düzensizlik baş göstermek.” (TS, 2023, s. 2555).

“Ortalık birden karıştı. Herkes ayakta idi.” (s. 105)

ortaya çıkmak (s. 28, 42)

“Yokken var olmak, meydana çıkmak, türemek.” (TS, 2023, s. 2552).

“Çok kez asan kesen, vuran, kıran bir kahraman olarak ortaya çıkıyor.” (s. 28)

“Birinin kendini göstermesi, belirmesi.” (TA).

“Adliye Nezaretine nice şekva şikâyetlerde bulundular. Soruşturmalar açıldı. Evvel Allah hepsinin içinden sıyrılıp çıktım. Vicdan yumuşak, Adalet Hükümleri katıdır. İşte bu noktada hakim ortaya çıkar.” (s. 42)

oyun oynamak (s. 85)

“Birini aldatmak, kandırmak.” (TS, 2023, s. 2573).

“Koca Kadiya, koca Hakime oynanıyor bu oyun..” (s. 85)

oyunbozanlık etmek (s. 66)

“Birlikte yapılması planlanan bir işten çekilmek.” (TS, 2023, s. 2574).

“Anlattığı öyküyü yarıda bırakarak alıp başımı keyfime gitmiş, büyük bir oyun bozancılık etmişim.” (s. 66)

önünü kesmek (s. 62)

“Yolunu kesmek.” (TS, 2023, s. 2599).

“Abdi, dedim. Bunlar ters yola girdiler. Şunların hemen önünü kes. Sivas yoluna, İran yoluna yöneltelim..” (s. 62)

öpücük göndermek (yollamak) (s. 64)

“Parmaklarının iç ucunu öpüp birine atar gibi yaparak onu selamlamak.” (TS, 2023, s. 2608).

“Amasya istasyonundan tren kalkarken üst kat lojmanlardan güzel, sevdalı bir kız bir eliyle battaniye çırparken, bir eliyle ağlamaklı bir öpücük gönderiyordu bana.” (s. 64)

öyle gelmek (birine) (s. 91)

“Sanmak, zannetmek.” (TS, 2023, s. 2619).

“Canân’ın başı müziğin ritmine uymuştu. Hafif sağ hafif sol yapıyordu. Sonra kırpık gözleri tümüyle kapandı. Dudakları kıpırdanıyordu. Kendi içinde duyduğu bir sesle: ‘Makber mi Yarab,’ diyordu. Ya da bana öyle geliyordu.” (s. 91)

özür dilemek (s. 66)

“Yaptığı bir yanlıştan ötürü bağışlanmasını istemek.” (TS, 2023, s. 2630).

“Hakim Bey’e özürler diledim içimde..” (s. 66)

payını almak (s. 106)

“Kendine ayrılanı almak.” (TS, 2023, s. 2671).

“Hele hele doksan üç yıl kederden, çileden, insanın zulmünden payını almış birini niye yeniden sahneye çağırıyorsunuz?” (s. 106)

peşine düşmek (gitmek) (s. 62, 101)

“Arkasından gitmek, izlemek.” (TS, 2023, s. 2691).

“Abdi hemen peşlerine düştü.” (s. 62)

“Bir isteğin gerçekleşmesini sağlamaya çalışmak.” (TS, 2023, s. 2691).

“Niçin düştün bir boş, kör davanın peşine?..” (s. 101)

peşinde (peşinden) koşmak (s. 106)

“Elde etmek için uğraşmak.” (TS, 2023, s. 2691).

“Yiğit adamdı. Canân’ın hayatından hepimizin alacağı bir ders var. Sabır ve inatta büyük bir irade gücü vardı. Ancak boş davalar peşinde koştu.” (s. 106)

pılıyı pırtıyı (pılı pırtı) toplamak (s. 41, 52)

“Birini gördüğünde hemen hazır olup kaçmak.” (TA).

“Her ne ise, her ne hal olursa olsun, insanı gördüğün yerde hemen pılını pırtını toplayacaksın..” (s. 41)

pireyi deve yapmak (s. 35)

“Önemsiz bir olayı büyötmek.” (TS, 2023, s. 2702).

“Dirliksizin biriydi. Pireyi deve yapardı.” (s. 35)

put gibi (s. 55)

“Ciddi ve hareketsiz bir biçimde durmak.” (TA).

“Çavuş dakika geçmeden ‘hazırolla’ karşımda put gibi dikildi.” (s. 55)

rahatına bakmak (s. 83)

“Hiçbir şeye aldırış etmeyerek rahatını sağlamaya çalışmak.” (TS, 2023, s. 2757).

“Eviniz varsa, rahatınıza bakın.” (s. 83)

rehine koymak (vermek) (s. 80)

“Bugünün değerini geleceğe saklamamak, anı yaşamak.” (TA).

“İnsan aslında eline geçen güne sahip çıkmalı. O günü gelecek gün için rehine koymamalı.” (s. 80)

rezil olmak (s. 94)

“Çok utanılacak bir duruma gelmek.” (TS, 2023, s. 2782).

“İlk evvel kendi özümün huzuruna çıkacak yüzüm kalmaz. Önce kendime rezil olurum, sonra elaleme..” (s. 94)

rıza göstermek (vermek) (s. 25)

“Razı olmak, onamak, uygun bulmak.” (TS, 2023, s. 2782).

“Eğer bu hale rıza gösterirsen, hemen ve derhal fetvayı vereyim.” (s. 25)

ruhunu şad etmek (s. 110)

“Ölmüş bir kimseyi hayırla anmak.” (TS, 2023, s. 2792).

“Hakim Bey’in aziz ruhunu hep birlikte şad edelim.” (s. 110)

sabahlar (sabah-ı şerifler) hayrolsun! (s. 25)

“‘Günaydın’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 2803).

“Güleç bir yüzle selamladım beyleri.. Sabahı şerifleriniz hayrolsun..” (s. 25)

sağ ol (s. 18, 31, 48...)

“İyilik, yardım veya hoşla giden bir davranış karşısında ‘çok yaşla, teşekkür ederim’ anlamlarında söylenen bir söz.” (TS, 2023, s. 2815).

“Sağ olun efendim, merhaba.” (s. 18)

sahip çıkmak (s. 41, 69, 87...)

“Onunla ilgilenmek, korumak.” (TA).

“Sahibi olmayan mülke hazine sahip çıkar.” (s. 69)

“Korumak, koruyucu olmak, ilgilenip gözetmek.” (TS, 2023, s. 2822).

“En sonu içindeki kokuşmuşluğa sahip çıkar.” (s. 41)

saltanat sürmek (s. 83)

“Büyük bir etki ve güçle varlığını sürdürmek.” (TA).

“Beyoğlu -Pera- büyük saltanatını sürdürüyor.” (s. 83)

saman altından su yürütmek (s. 45, 109)

“Belli etmeden iş çevirmek, ortalığı karıştırmak.” (TS, 2023, s. 2840).

“Ehali Rabbani gözüксе de, saman altından su yürütür.” (s. 45)

satıp savmak (s. 85)

“Gereken parayı sağlamak için elindeki malı ucuza satıp tüketmek, yok pahasına elden çıkarmak.” (TS, 2023, s. 2867).

“Tapun cebinde. Koskoca da yılların hakimisin. Yol senin, yordam senin... Kalk git, var Zile’ye. Önce meşveret eyle. Akıllarının altını çal.. Olmadı mahkeme senin eski kapın.. Üç beş ayda halledersin işini. Satıp savıp dönersin yine bu kâşaneye...” (s. 85)

savaş vermek (s. 37)

“Zorluklarla, engellerle mücadele etmek.” (TA).

“Ben, akıllı Hâkim Canân on üç yıldır sözüm ona ömür sürdürüyor, kargaların güleceği bir savaş veriyorum.” (s. 37)

saygı duymak (beslemek) (s. 22)

“Birine, bir şeye karşı saygı hissetmek.” (TS, 2023, s. 2873).

“Saygı duyarım, teşekkür ederim... İyi geceler dileğiyle ayrıldım lokantadan.” (s. 22)

selam çakmak (s. 112)

“Selam vermek.” (TS, 2023, s. 2890).

“İlk selamı İstasyon Şef’ine çaktım.” (s. 112)

selam (selama) durmak (s. 16)

“Bir büyüğe, bir üste veya saygı duyulan bir şeye ayakta selam vermek.” (TS, 2023, s. 2890).

“Karşılıklı selam durduk. Devir teslim bitmişti. Bizim iki er tüfek asıp yüksek tel örgü dışında nöbete başladı.” (s. 16)

selam olsun (s. 88)

“‘Esenlik dileklerim ulaşsın’ anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü.” (TS, 2023, s. 2890).

“Allah rızası için, nefes alıp veren bir insan? Ben görmedim. Görenlere selam olsun.” (s. 88)

selam vermek (s. 31)

“Birini görünce saygıyla veya dostça selamlamak.” (TA).

“Bastonun üstüne fazla varmıyordu Canân. Dik ve yiğit gözükmeye çalışıyordu. Aralığı bir kırk elli metre tükettik. Selam verip bir kişi geçti sadece.” (s. 31)

sen bilirsın (s. 86)

“Nasıl uygun bulursa öyle yap’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 2896).

“Yine sen bilirsın, ama gitmesen iyi edersin.” (s. 86)

sen sağ, ben selamet (s. 45, 61, 67)

“İyi veya kötü bir sonuçla biten bir iş karşısında artık yapacak bir şey kalmadığını anlatan bir söz.” (TS, 2023, s. 2897).

“Bizim hane-i mübarek Sivas yapılarını aratmadı. Sen sağ, ben selamet..” (s. 45)

ses kesilmek (s. 32, 57)

“Sesin artık duyulmaması.” (TA).

“Ayağımızın dibinden geliyordu sesler:

—Ulan eşşoğlueşşek..

—Eşşoğlu sensin..

—Öyleyse it sıpası.

—İt sıpası da sensin..

—Ulan gâvur dölü.

—Gâvur dölü de sensin. Senin ananı, bacını, yedi sülaleni, gelmişi geçmişini..

Sonra sesler kesildi.” (s. 32)

ses vermek (s. 99, 107)

“Karşılık vermek.” (TA).

“Serçe, bülbüle ses veriyor, ‘Benim sesim, senden önce..’” (s. 99)

seyreyle gümbürtüyü (s. 44)

“‘Çıkacak olayları gör’ anlamında kullanılan ifade.” (TA).

“Elini, dilini zulmün emrine verir. Ondan sonra, ‘sen seyreyle gümbürtüyü..’” (s. 44)

sıraya koymak (s. 97)

“Herkesi aynı sırada değerlendirmek.” (TA).

“Ben de hakim olduğum için ve de Allahın doğrusu hakimim bana biraz istisnai muamele yapmasını bekledim. Olmadı. Sıraya koymuş.” (s. 97)

sırtını dayamak (vermek) (birine) (s. 71, 92, 93...)

“Bir yere dayanmak, yaslanmak.” (TS, 2023, s. 2947).

“Sırtını dayadığı ölü devenin karnı düşmüş.” (s. 71)

siktir et (s. 99)

“‘Aldırma, önem verme!’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 2957)

“Siktir et bizim ihtiyarı.. Başımıza dert olmadan alıp başını gitti.” (s. 99)

silkip atmak (s. 8)

“Unutmak.” (TA).

“İki aylık öyküyü silkip atamıyordum duygularımdan, düşüncelerimden..” (s. 8)

size ömür (sizlere) (s. 84)

“Bir kimsenin öldüğünü bildirmek için kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 2979).

“Babamız sizlere ömür vefat etti.” (s. 84)

sofra donatmak (s. 12)

“Sofraya bol ve türlü yiyecekler koymak.” (TS, 2023, s. 2983).

“Kirazların oluştuğu günlerdi. Kiraz koydu bir büyük tabağa. Sonra, Allah ne verdi ise, bir şişe rakı birlik donattı sofrayı..” (s. 12)

sona ermek (s. 73, 103)

“Son bulmak.” (TS, 2023, s. 2995).

“Ve hikâye burada sona ermiş.” (s. 73)

sonunu almak (s. 94)

“Bir işi önlemeye çalışmak.” (TA).

“Bu işin sonunu almazsam, kendimi kel, bodur görürüm.” (s. 94)

soruşturma açmak (s. 42)

“Bir sorunu açıklığa kavuşturmak amacıyla bir idari veya adli makamın yönettiği, ilgililerden ve tanıklardan bilgi toplamak, konuyu incelemek.” (TS, 2023, s. 3002).

“Adliye Nezaretine nice şekva şikâyetlerde bulundular. Soruşturmalar açıldı. Evvel Allah hepsinin içinden sıyrılıp çıktım.” (s. 42)

söküp atmak (s. 79)

“Gözden çıkarmak, kıymak, feda etmek.” (TS, 2023, s. 3011).

“Netice Nafile hanımı da hayal hanemizden söküp atmadan gayri elimizde sermaye kalmadı...” (s. 79)

söz açmak (s. 20, 24, 38...)

“Bir konu üzerine konuşmaya başlamak.” (TS, 2023, s. 3017).

“Cepheden söz açtı. Şehitlik mertebesinden söz açtı.” (s. 20)

söz almak (s. 24, 53)

“Konuşmak için, toplantı başkanından izin almak konuşmaya başlamak.” (TS, 2023, s. 3017).

“Beni davet eden zat sözü aldı.” (s. 24)

söz etmek (bir şeyden) (s. 75)

“Bir şey üzerine konuşmak.” (TS, 2023, s. 3017).

“‘Su, su, su’ diye feryat ile kumlara saçan adamdan söz ettim.” (s. 75)

söz vermek (s. 93)

“Bir işi yapacağını kesinlikle bildirmek.” (TS, 2023, s. 3018).

“O günlerde de söz verdiği bir kasabaya gidip vaaz verecek..” (s. 93)

sözüm ona (s. 8, 37, 81)

“Sanki, güya, sözde.” (DS, 1995, s. 1046).

“Sözüm ona, oğulları babalarının vasiyetini yerine getirmişler.” (s. 81)

sözünü kesmek (s. 50)

“Biri konuşurken söze karışıp onun konuşmasına fırsat vermemek.” (TS, 2023, s. 3019).

“Hakim Beyin sözünü yarıda kestiğim için yüreğimde acı bir keder duydum.” (s. 50)

sudan ucuz (s. 69)

“Çok ucuz, bedava gibi.” (DS, 1995, s. 1048).

“İhaleye girmiş Hüseyin Efendi. Üç beş tarla da benim için almış.. Tarla fiyatı sudan ucuz. Paralarını verdim..” (s. 69)

sürüm sürüm sürünmek (s. 47, 101, 103)

“Yoksul ve perişan bir biçimde yaşamak.” (TS, 2023, s. 3063).

“Yavrum! Sen bu afyon tarlasına yaklaşma.. Bu afyon tarlası Koca Kadıyı, Hakimi koltuğu altına aldı.. Parçaladı ve tüketti. Ve de şimdi on üç yıldır sürüm sürüm süründürüyor.” (s. 47)

sürüp gitmek (s. 75, 77)

“Eskiden olduğu gibi, eskiden nasılsa gene öyle olmak, öyle devam etmek.” (TS, 2023, s. 3060).

“Yıllar yılı bu hadisat sürüp gitmiş.” (s. 75)

şart etmek (s. 27, 102)

“‘Şart olsun’ diyerek yemin etmek.” (TS, 2023, s. 3088).

“Şart etmişim. Akla gelen yeminleri üst üste yığmışım.” (s. 102)

şaşkına dönmek (s. 85)

“Beklenmedik bir durum karşısında şaşkınlaşmak.” (TS, 2023, s. 3091).

“Hazırlayın benim valizimi, yine yol görünür garib serime, deyince şaşkına döndüler.” (s. 85)

şeref vermek (s. 77)

“Onurlandırmak, değerli kılmak.” (TA).

“Siz de bizim aziz misafirimizsiniz. Şeref verirsiniz.” (s. 77)

şikâyetle bulunmak (s. 42)

“Bir durumdan duyulan rahatsızlığı resmî yolla yetkili makama bildirmek.” (TA).

“Adliye Nezaretine nice şekva şikâyetlerde bulundular.” (s. 42)

şunun şurası (s. 86)

“Küçümseme, azımsama anlatan bir söz.” (TS, 2023, s. 3125).

“Şunun şurası Zile.. Zile’ye kadar..” (s. 86)

şüphe etmek (s. 108, 109)

“Kuşkulanmak.” (TS, 2023, s. 3128).

“Emme ve lakin imanından şüphe ederim.” (s. 108)

şüpheye düşmek (s. 36)

“Kuşkulanmak.” (TS, 2023, s. 3129).

“Tanrıdan değil, o ahım şahım ululuğundan şüpheye düşer gibi oluyorum.” (s. 36)

tabana kuvvet kaçmak (s. 41)

“Çok hızlı, koşarak kaçmak.” (TS, 2023, s. 3134).

“Öyle, insanı gördüğün yerde deniz yoksa, hemen tabanına kuvvet kaçacaksın.” (s. 41)

takılıp kalmak (s. 51)

“Herhangi bir noktadan ayırlamamak”. (TS, 2023, s. 3155).

“Soframı kurdu, içkimi sundu. Ama, aklım Hakim beye takılıp kalmıştı. Arsızlığım beni kurtaramadı..” (s. 51)

talimat vermek (s. 16, 50)

“Bir konu hakkında emir vermek, ne yapılacağı hakkında bilgilendirmek.” (TA).

“Nöbet listesini koğuşun duvarına astırdım. Ve çavuşa talimatlarımı verdim.” (s. 16)

taş attın da kolun mu yoruldu? (s. 29)

“‘Bu kazancı hiç yorulmadan elde ettin’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 3193)

“Elinin altında dünyanın hazinesi var. Zile, Çekerek köylerinde sayısız değirmeni, tarlası, tapanı.. Taş attı da kolu mu yoruldu? Hepiciği Dede mirası..” (s. 29)

tayini çıkmak (s. 35)

“Atanmak.” (TS, 2023, s. 3210).

“Sivasa tayinim çıktı.” (s. 35)

tedbir almak (s. 78)

“Önlem almak.” (TS, 2023, s. 3218).

“Dört bir yandan tedbirini al. Gafletine gelme insanın.” (s. 78)

tekbir getirmek (s. 105)

“Müslümanlıkta Tanrı’nın büyüklüğünü, yüceliğini anmak için söylenen ve ‘Allahuekber’ sözü ile başlayan duayı okumak.” (TS, 2023, s. 3225).

“Uğultu kapladı dört bir yanı. Tekbir getirenler, lahavle çekenler..” (s. 105)

tempo tutmak (s. 60)

“El çırparak veya el ve ayaklarını bir yere vurarak bir müziğe eşlik etmek.” (TS, 2023, s. 3248).

“Kendine has müzikli bir tempo tutturmuştu.” (s. 60)

ters yüz etmek (s. 104)

“Yönünü değiştirmek.” (TA).

“Şarkı bitiyor, garson plağı ters yüz ediyordu.” (s. 104)

teslim almak (s. 13, 53, 54...)

“Cephaneliğin sorumluluğunu almak, devralmak.” (TA).

“Zile’deki Muhafız Takım Komutanından Cephaneliği teslim alacaksın.” (s. 13)

Tutsak almak.

“Zile İstasyonu beni teslim aldı.” (s. 65)

tırıs kalkmak (at) (s. 56)

“Tırıs gitmeye başlamak.” (TS, 2023, s. 3288).

“Yalvarsak yakarsak da, burnunu kıvrır atı tırıs kaldırırdı.” (s. 56)

toprak olmak (s. 37)

“Ölümün üzerinden çok zaman geçtiği için artık çürümüş olmak, toprağa karışmış olmak.” (TS, 2023, s. 3314).

“Ömer Hayyam nice Şahın, Padişahın toprak olmuş bedenini çanak yapar, çömlek yapar, testi yapar.” (s. 37)

tur atmak (s. 83)

“Dolaşmak, dolaşıp gelmek, dönmek.” (TS, 2023, s. 3334).

“Beyoğluna çıkmak, İstiklal Caddesinde bir tur atmak, Taksim’e doğru yürümek, bir ibadetti sanki..” (s. 83)

tuttuğunu koparmak (s. 74)

“Becerikli olmak, giriştiği her işte başarı sağlamak.” (TS, 2023, s. 3341).

“Hafız Şahap diye, o güne göre okumuş, akli başında bir zat varmış.. Cerbezer biri, tuttuğunu koparan biri.. Değil mutasarrıfınan, sadaretle cebelleşen biri.. ” (s. 74)

ucu bucağı yok (kayıp) (s. 108)

“Başı sonu olmayan, sınırsız, sonsuz.” (TS, 2023, s. 3369).

“Servetinin, sâmanının ucu bucağı yokmuş.” (s. 108)

uçup gitmek (s. 28)

“Kaybolmak, yok olmak.” (TS, 2023, s. 3372).

“İlk günlerin yalnızlığı, tedirginliği uçup gitmiş üstümden..” (s. 28)

ununu elemek, eleğini asmak (s. 86)

“‘Geri kalan ömrü süresince yapacak önemli bir işi kalmamak’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 3391).

“Ben ununu elemiş, eleğini duvara asmış bir kişiyim. Ömür boyu haklıyı haksızdan ayırmaya çalıştım.” (s. 86)

üç aşağı beş yukarı (s. 66)

“Yaklaşık olarak, az bir farkla.” (TS, 2023, s. 3431).

“Her birimiz birbirimize zulüm makinası.. Ben de dahil.. Ben de 24 ayar altım değilim. Üç aşağı beş yukarı. Her birimiz birbirimizi dengeleriz.” (s. 66)

üstüne oturmak (s. 87, 94, 101)

“Hakkı yokken bir şeyi kendisine mal etmek.” (TS, 2023, s. 3446).

“Koca hakimın hakkının üstüne oturduk, ne oldu?” (s. 87)

üstüne (üzerine) varmak (birinin) (s. 45, 95)

“Bir şey yapmasını baskı yaparak istemek.” (TS, 2023, s. 3446).

“Karım rahmetlinin biraz önce üzerine vardım. ‘Pek geveze idi,’ dedim.” (s. 45)

üstüne yatmak (bir şeyin) (s. 86)

“Hakkı yokken bir şeyi kendine mal etmek, bir şeyi alıp vermemek.” (TS, 2023, s. 3447).

“Tapulu tarlamı ekip biçenler, hem sözleşmeden doğan hakkımı vermiyorlar, hem de tarlalarımın üstüne yatmaya çalışıyorlar.” (s. 86)

vaaz vermek (s. 93)

“Cami, mescit vb. yerlerde dinî konuşma yapmak.” (TS, 2023, s. 3459).

“O günlerde de söz verdiği bir kasabaya gidip vaaz verecek..” (s. 93)

veda etmek (s. 74)

“Vedalaşmak, esenleşmek.” (TS, 2023, s. 3475).

“Eşe dosta vedâ ettim. Beş sekiz ehbab tren istasyonundan uğurladı.” (s. 74)

vız gelip tırıs gitmek (s. 29)

“Önemsememek, aldırış etmemek.” (TS, 2023, s. 3485).

“Üç yüz sene yaşasa, üç yüz sene ütülse, vız gelir, tırıs gider.” (s. 29)

ya sabır (s. 84)

“Katlanılması güç durumlarda insanın kendisini sakinleştirmek için söylediği bir söz.

“(TS, 2023, s. 3499).

“Otuz üçlük ise, istersen her on birde bir: ‘Yâ sabır,’ dersin.” (s. 84)

yan çizmek (s. 96)

“İşten kaçmak, sorumluluk almamak, sözünü tutmamak.” (TA).

“Ben bu köyde emval-i metrukeden altı adet tarla aldım. Tapuları cebimde, ortakçıları da aranızda.. Şimdi bana düşman gibi bakan bu kişiler, geçen yıl hasatta hakkımı gönderdiler de, bu yıl niye göndermediler? Niye yan çizerler.” (s. 96)

yanına kâr kalmak (s. 33, 99, 102)

“Cezasız kalmak.” (TS, 2023, s. 3528).

“Nasıl olsa olacak olur, aptalın, ahmağın çabası yanına kâr kalır.” (s. 33)

yatağa (yataklara) düşmek (s. 81)

“Yataktan kalkamayacak kadar hasta olmak.” (TS, 2023, s. 3569).

“Hasılı yıllar yılı nefesine zulm ede ede, bir iğne, bir iplik günün birine geliyor. Ve düşüyor yatağa.” (s. 81)

yayan yapıldak (s. 13)

“Yalın ayak bir biçimde.” (TS, 2023, s. 3576).

“Güneş boynunu batının maviliğine yavaş yavaş tutsak ederken, 9 kilometrelik Cercürüm-Amasya yolunu tuttuk. Yayan yapıldak.” (s. 13)

yenik düşmek (s. 37)

“Yenilmek, mağlup olmak.” (TS, 2023, s. 3599).

“En son aklımın çelmesine yenik düştüm.” (s. 37)

yer değiştirmek (s. 51)

“Bulunduğu yerden bir başka yere geçmek.” (TS, 2023, s. 3602).

“Benim salona girişimle gölgeler yer değiştirdiler.” (s. 51)

yer demir, gök bakır (s. 72, 79)

“Çorak ve sıcak bir yeri niteler.” (TS, 2023, s. 3602).

“Suu, suu, su.. Her damlaya on altın.. Yer demir, gök bakır..” (s. 72)

“Hiçbir yardım ve umut olmadığında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 3602)

“‘Nafile hanım, Nafile hanım.. Yok. Yer demir, gök bakır..’” (s. 79)

yitip gitmek (s. 7)

“Görünmez olmak, ortadan kaybolmak.” (TS, 2023, s. 3630).

“Taa, taa, çok çok uzaktaki dağlar yassılmış, küçülmüş, boz bir renk içinde eriyip, yitip gitmişlerdi sanki..” (s. 7)

yiyip bitirmek (s. 105)

“Kendini üzme, yıpratmak.” (TA).

“Küçüklük, adamı yer bitirir.” (s. 105)

yok etmek (s. 105)

“Ortadan kaldırmak, ifna etmek, izale etmek.” (TS, 2023, s. 3634).

“Yeri göğü yaratan, o zinciri kıracağına, yok edeceğine çoğaltıyor.” (s. 105)

yol açmak (s. 106)

“Kapanmış olan yolu geçilir duruma getirmek.” (TS, 2023, s. 3637).

“Kalabalığı yara yara içeri girdik. Yol açtılar.” (s. 106)

yol görünmek (s. 85)

“Gitmek gerekmek.” (TS, 2023, s. 3637).

“Hazırlayın benim valizimi, yine yol görünür garib serime, deyince şaşkına döndüler.” (s. 85)

yol göstermek (s. 31, 47, 54)

“Kılavuzluk etmek, yolu bilmeyene anlatmak, tarif etmek.” (TS, 2023, s. 3637).

“Kapıyı açtım. Yol gösterdim.” (s. 31)

“Ne yapılacağını, nasıl davranılacağını öğretmek.” (TS, 2023, s. 3637)

“Osmanlının alın yazısını bunlara böyle yol gösteren ehl-i şariat yazdı.” (s. 47)

yola çıkmak (s. 19, 61, 65...)

“Bir yere varmak için bulunduğu yerden ayrılarak yolculuğa başlamak, harekete geçmek.” (TS, 2023, s. 3637).

“Arada bir bölüğü yola çıkıyor.” (s. 19)

yola (yollara) düşmek (s. 87, 93)

“Yola çıkmak.” (TA).

“Damadım, kızım beni Haydarpaşa’dan uğurladılar. Eller şehit biz gazi.. Yine düştük yollara. Eskişehir, Ankara..” (s. 87)

yolunu kesmek (s. 39, 58)

“Engel olmak, engellemek.” (TS, 2023, s. 3638).

“Birincisi tekke, türbe vesair yolla üçkâğıtçıların yolunu kesti.” (s. 39)

yük olmak (birine) (s. 74)

“Zahmet, sıkıntı vermek.” (TS, 2023, s. 3662).

“Hiç kimseye de yük olmak niyetinde değilim.” (s. 74)

yüreği ferahlamak (hafiflemek) (s. 103)

“Kaygıdan kurtulmak.” (TS, 2023, s. 3668).

“Oh iyi oldu kerhanecilere dedim. Yüreğimi yalandan ferahlattım.” (s. 103)

yüreğine oturmak (birinin) (s. 44)

“Çok üzmek.” (TS, 2023, s. 3669).

“Sıcak günde soğuk limonata içmiş gibi yüreğini serinletir. Sonra o geçici serinliğin acı bir yanıklığı oturur yüreğine.” (s. 44)

yüreğini serinletmek (s. 71)

“Üzüntüsünü azaltmak.” (TS, 2023, s. 3670).

“Çöl ortasında kalmış perimperişan.. Ama, garip yüreğini bir şey serinletiyor: ‘Bir torba altını..’ Ölü devenin sırtındaki heybeden altını çıkarmış.” (s. 71)

yüz çevirmek (s. 49)

“Dünyevî olandan yüz çevirip Allah’a yönelme.” (TA).

“Andan yüz çevirip dedim ey gavm olun agâh

Kim sizden ırağ ise Hakka yakındır” (s. 49)

yüz sürmek (s. 71)

“Aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek.” (TS, 2023, s. 3673).

“Beytullah’a yüz sürmeye gidiyorum.” (s. 71)

yüzü kalmamak (s. 94)

“Bir kimseden daha önce birçok ricada bulunduğu için yeni bir şey istemeye sıkılmak. “ (TS, 2023, s. 3674).

“İlk evvel kendi özümün huzuruna çıkacak yüzüm kalmaz.” (s. 94)

yüzü karışmak (allak bullak olmak veya alabora olmak) (s. 59)

“Can sıkkan bir durumun kişinin yüzünden belli olması.” (TA).

“Kızın yüzü karıştı. Anasının yüzü karıştı. Bir suskunluk zamanı oturdu ortaya.” (s. 59)

yüzüne bakmamak (s. 101)

“Önem vermemek, ilgilenmemek.” (TS, 2023, s. 3675).

“Dönüp gelmedi, yüzüme bakmadı.” (s. 101)

zora koşmak (s. 86)

“Kişinin kendini ya da başkasını gereksiz yere sıkıntıya sokması.” (TA).

“Niye olmayacak bir dava için kendini zora koşarsın?” (s. 86)

2.1.4. Atasözleri

Atasözü, toplumların ortak değerlerini, gelenek ve göreneklerini, örf ve âdetlerini yansıtan; deyimlerden farklı olarak didaktik ve öğüt verici nitelik taşıyan özlü sözlerdir. Atasözleri, kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir işlev üstlenmiştir. Geçmişten günümüze uzanan bu önemli dil öğeleri, onları ortaya koyan bireylerin yaşam

tecrübelerini, değer yargılarını ve toplumsal gözlemlerini yansıtır. Büyük ölçüde anonim nitelik taşıyan bu sözler, çoğunlukla yaşanmış olaylardan çıkarılan derslerle şekillenmiş ve deneyim temelli bir bilgi aktarımı amacıyla dile getirilmiştir. Atasözleri derin anlamlar barındıran ve dilin özlü anlatım gücünü yansıtan sözlü kültür öğeleridir. Tek bir cümle ile geniş kapsamlı bir durumu, yaşantıyı ya da toplumsal gözlemi özetleyerek aktarabilme yetisine sahiptirler. “Atasözleri çoğu kez geniş zaman ifade eden bir yüklem taşır. Atasözlerinin sahibi belli değildir.” (Zülfikar, 2018, s. 218). Atasözleri Türkçe Sözlük’te “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz; deme, mesel, sav, darbimesel.” (2023, s. 281) şeklinde; Aksoy tarafından “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş önsözler.” (1995, s. 37) şeklinde; Tuğluk tarafından “Atasözü, söyleyeni belli olmayan, toplumların kültüründen izler taşıyan, bilgece düşünceler veya felsefi hikmetleri içeren, uzun yıllar süren gözlem ve deneyimlere dayanan, genel kural niteliğinde, kalıplaşmış, özlü, veciz sözlerdir.” (2012, s. 2) şeklinde tanımlanmaktadır. Atasözleri, yalnızca dilin inceliklerini değil, aynı zamanda ait oldukları toplumların tarihî, sosyokültürel ve ekonomik yapısını da yansıtan önemli birer kültürel göstergedir.

Her ulusun kendi deneyimleriyle, bilgeliğiyle oluşturduğu atasözleri bir dilbirliğinin dünya görüşünü, yaşayış biçimini yansıttığı gibi o toplumun kültür tarihiyle ilgili, önemli ipuçları da verir. Örneğin atla ilgili Yörük at yemini artırır, At sahibine göre eşer, At ölür meydan kalır; yiğit ölür şan kalır, At beslenirken kız istenirken... gibi atasözleri, tarih boyunca Türklerin yaşamında atın tuttuğu yeri göstermesi bakımından ilginçtir (Aksan, 2015, III, s. 38).

Atasözlerinin kökeni, toplumların sözlü kültür birikimiyle şekillenmiş tarihsel süreçlere dayanmaktadır. “Atasözleri uzun bir dönem sözlü edebiyat ürünleri olarak dilden dile dolaşmış, zamanla yazıya geçirilmişlerdir. Yazılı bir kaynağa dayanan Türk atasözlerinin ilk örnekleri Türk Dilinin ilk yazılı belgeleri olarak kabul edilen Orhun Abidelerine dayanır.” (Caferoğlu, 1930, s. 43-46). Bu yönüyle atasözleri hem sözlü hem de yazılı kültürün devamlılığını sağlayan önemli dil ve düşünce ürünleri arasında yer almaktadır.

Orhun abidelerinden sonra kaleme alınan Uygur dönemi ve Karahanlı dönemi eserlerinde de atasözlerine sıkça yer verilmiştir. Karahanlı dönemi eseri olan ve Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan Divanü Lügati’t- Türk Türkçenin söz varlığı konusunda yapılan ilk kapsamlı çalışmadır. Kaşgarlı, eserine aldığı malzemeyi Türk kabile ve boylarını gezerek toplamıştır (Ercilasun, 2008, s. 314). Bu yönüyle Divanü Lügati’t Türk, yalnızca dilsel bir sözlük değil, aynı zamanda dönemin atasözleri aracılığıyla Türk kültürünün düşünsel ve toplumsal yapısını yansıtan önemli bir kaynaktır. Kaşgarlı Mahmut’un topladığı bu malzeme arasında atasözleri de yer almaktadır. Divânü Lügati’t-Türk’te atasözü terimi karşılığı olarak sav sözcüğü kullanılmıştır. Eserde 300’e yakın sav vardır. Divânü Lügati’t-Türk’ten sonra kaleme

alınan gerek manzum gerek nesir klasik ve halk edebiyatı metinlerinde de atasözleri yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Cumhuriyet döneminde atasözleri üzerine yapılan çalışmalar daha sistematik bir hale gelmişse de bu çalışmaların çoğu derleme ve tasnif çalışmalarıdır (Tuğluk, 2013, s. 1853). Atasözlerinin biçimsel özellikleri, onların halk arasında yaygınlaşmasında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Atasözlerini konu edinen hemen her çalışmada atasözlerinin kısa ve veciz sözler olduğuna vurgu yapılmıştır. Atasözü incelemelerinde kısalık, atasözlerinin temel bir özelliği olarak kabul edilmiştir. Atasözlerinin kısa cümlelerden oluşması bu sözlerin akılda kalmasını ve daha etkileyici bir anlatım kazanmalarını sağlamıştır. Kısa cümlelerden oluşan atasözleri, söylenişleriyle hafızalarda daha kolay yer etmiştir. Uzun cümlelerden oluşan atasözlerinin söyleniş zorlukları nedeniyle zaman içerisinde hafızalardan silindiği, bundan dolayı kısa cümlelerden oluşan atasözlerinin uzun cümlelerden oluşan atasözlerinden daha fazla olduğunu söylemek mümkündür (Tuğluk, 2012, s. 3).

Atasözleri, yapıları bakımından kalıplaşmış ve değiştirilemez nitelikteki ifadelerdir. Bu tür söz öbeklerinde, sözcüklerin diziliş sırası korunmalı ve kullanılan kelimelerin yerine eş ya da yakın anlamlıları getirilememelidir. Ancak, dilin doğal evrimi ve kullanım çeşitliliği sonucunda, bazı atasözlerinde bu kurala istisna teşkil eden varyantlara rastlanabilmektedir. Atasözlerinin kalıplaşmış yapısı konusunda araştırmacılar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu bağlamda, Veciye Hatipoğlu'nun konuyla ilgili değerlendirmesi, literatürdeki bu görüş ayrılıklarına örnek olarak gösterilebilir. Hatipoğlu'na göre:

Atasözleri ve deyimlerin bir iki kelimesi veya eki değişebilir, öteki kelimeler birbirine kenetlenmiş gibi kalıplaşmıştır, değiştirilemez. Deyimlerde de kalıplaşma önemli olduğu halde, atasözlerinden daha çok, kelimenin değişme imkânı belirir. Çünkü aslında deyimlerin, bazı kelimelerin çeşitli çekimlere girmesi özelliği vardır (Hatipoğlu, 1964, s. 470).

Atasözleri, yalnızca dilsel bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal belleğin ve kültürel kimliğin taşıyıcısı olarak da değerlendirilmelidir. Bir topluma özgü olan atasözleri, o toplumun uzun yüzyıllar boyu belirlenen deneyimlerinin, dünya görüşünün, yaşam biçiminin ve anlatım gücünün sergilendiği sözlerdir. Deyimlerinde olduğu gibi, atasözlerinde de Türkçe, konuları canlandırarak, somutlaştırarak güçlü bir biçimde ortaya koymakta, onları kalıcı kılan anlatım yollarından yararlanmaktadır (Aksan, 2021, s. 192-193).

Bu yönüyle atasözleri, dilin estetik imkânlarıyla düşünsel birikimin birleştiği özgün anlatım biçimleri olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, eserde yer alan atasözleri aşağıda listelenmiştir:

Amasya'nın bardağı, biri olmazsa biri daha (s. 53)

“Kaçırılan fırsat için üzülmeye gerek yoktur, her zaman bir yenisi çıkar” anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 172).

“Tarihin kalın çizgileri üstüne Amasya Kalesi oturmuş.. ‘Amasya’nın bardağı’ diye bir deyiş var. Aslı:

Amasya'nın bir dağı/ O olmazsa öbür dağı” (s. 53)

hangi taş pekse (katıysa), başını ona vur (s. 96)

“‘Kendi kusurun yüzünden zor bir duruma düştüğünde kendini suçla ve başkalarından yardım isteme’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 1511).

“Dinleyin.. Ben bu köyde emval-i metrukeden altı adet tarla aldım. Tapuları cebimde, ortakçılarım da aranızda.. Şimdi bana düşman gibi bakan bu kişiler, geçen yıl hasatta hakkımı gönderdiler de, bu yıl niye göndermediler? Niye yan çizerler. Hak Allahahtandır. Niye, ‘Hangi taş sert ise başını ona vur’ derler. Beni hiç bilmezcelikten gelir.” (s. 96)

ne ekersen onu biçersin (s. 36)

“‘Nasıl davranırsan öyle karşılık görürsün’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 2472)

“Biz kızımıza iyi bir maya vermemişiz ki.. Ne ekersen onu biçersin elbet..” (s. 36)

ölmek var, dönmek yok (s. 103)

“‘Neye mal olursa olsun, bu iş yapılacak, yapılmasından kaçınılmayacak’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 2593).

“Bunlardan, bu kâfir takımından ahımı almadan gidersem... Yeni yeminler, ahd-ü peymanlar.. Kendimi iyice şartlandırımdı. Ölmek var, dönmek yoktu artık.. On üç yıl ölmedik, dönmedik ama, bedenimizle de ruhumuzla da sürüm sürüm süründük.” (s. 103)

sarımsak yemedim ki ağzım koksun (s. 98)

“‘Kötü bir iş yapmadım ki sonucundan korkayım, sorumlu olayım’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 2859).

“Ben mi icat ettim bu tebligatı? Sarımsak yemedim ki ağzım koksun. Köyümüze bunu icat edenler aramızda..” (s. 98)

tırnağın varsa başını kaşı (s. 76)

“Kendi işini kendi gör.” (TS, 2023, s. 3290).

“Ya, o çerçöp kızı? İstanbul’da kocası ile.. Ben Sirkeci otellerinde.. Adresleri yok. Olsa da gitmem. Tırnağın varsa başını kaşı yavrum. Bu dünya böyle işte..” (s. 76)

2.1.5. İkilemeler

Türkçede anlatımı zenginleştirmek, pekiştirmek ve etkili kılmak amacıyla kullanılan önemli söz varlığı unsurlarından biri de ikilemelerdir. İkilemeler, iki sözcüğün yan yana getirilmesiyle oluşan yapılardır ve bu sözcükler; aynı, eş anlamlı, zıt anlamlı, yakın anlamlı olabildiği gibi, biri anlamlı diğeri anlamsız ya da her ikisi de anlamsız biçimde de kullanılabilir. Farklı biçimsel yapılara sahip olan ikilemeler, Türkçenin anlatım gücünü ve estetik derinliğini ortaya koyan dilsel yapılardan biridir. İkileme,

Güncel Türkçe Sözlük'te “Biçim veya anlamca birbirleriyle ilgisi bulunan aynı, yakın veya zıt anlamlı kelimelerin art arda getirilmesiyle oluşturulan kelime grubu.” (2023, s. 1677) şeklinde; Ergin tarafından “Tekrarlar aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime gruplarıdır.” (2009, s. 377) şeklinde; Korkmaz tarafından “Aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesidir.” (1992, s. 82) şeklinde; Hatipoğlu tarafından “anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılması.” (Hatipoğlu, 1981, s. 12) olarak tanımlanmaktadır. İkilemeler, Türkçenin tarihsel gelişimi boyunca her dönemde kullanılagelen söz varlığı unsurları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Aksan, Köktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerinde ikilemelerin kullanımına ilişkin olarak dikkate değer değerlendirmelerde bulunmuştur.

Eğer Türkçenin tarihsel dönemlerine doğru gidecek olursak ikilemelerin çeşitli biçimleriyle baştan beri yaygın olduğunu görürüz. Köktürk Yazıtları'nın kendine özgü, sanatlı anlatımı olan dilinde ikilemelerin sık sık yer aldığına tanık oluruz. Bunlar içinde eşanlamlı adlardan kurulmuş iş küç (bugünkü iş güç, “hizmet”), oğuş bodun “kabileler, halk”, eçü apa “ecdat”, ad kü “ad, şöhet”, bugünkü dağda bayırda ikilemesine çok benzeyen ıda taşda “ormanda taşta”, sıfatlardan oluşmuş kürlüg teblig “hilekâr”, yok çıgan “fakir, sefil”; eylemlerden bir araya gelen yañılmak yazınmak “yanılmak, hata etmek”, arılmak alkınmak “azalmak, tükenmek”, ögirmek sebinmek “sevinmek” gibilerine rastlandığı gibi enili eçili “küçüklü büyüklü” (insan için), beg bodun “bey ve halk, ulus” gibi zıt anlamlılardan kurulmuş ikilemelerle de karşılaşılmalıdır. Uygur metinlerinde busuş kadgu “üzüntü, kaygı”, bulun buçgak “köşe”, ton tonangu “giyim, giysi”, yaruk yaşuk “parlaklık” gibi eşanlamlı adlardan kurulmuş ikilemelerin yanında ayıg yabız “kötü”, telim öküş “çok, fazla”, sansız tümen “sayısız”, kutlug ülüglüg “bahtlı, talihli” gibi, sıfatlarla oluşturulmuş olanlarına rastlanmakta; ulug kiçig “büyük küçük”, edgü yabız “iyi kötü” gibi zıt anlamlı sıfatlardan bir araya gelmiş örneklerle karşılaşılmalıdır. Eylemlerde kurulmuş ürkemek belinlemek “korkmak”, yirinmek övkelenmek “hiddetlenmek, kızmak”, bilmek ukmak “bilmek” gibi pek çok ikileme de bu dilin anlatım zenginliğine katkıda bulunmaktadır. Karahanlı Türkçesinde de ikilemelerin yine sık kullanıldığına tanık oluyoruz. Kutadgu Bilig'de eşanlamlı adlardan oluşmuş kü çav “ün, şöhet”, ukuş bilig “akıl, bilgi”, iş tuş “eş dost”, sıfatlarla kurulmuş ukuşlug biliglig “akıllı bilgili”, tersanamlılardan bir araya gelen ulug kiçig “büyük küçük” gibi örnekler çoktur (Aksan, 2021, s. 69).

Türk dilinin önde gelen temsilcilerinden Kaşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk adlı eserinde ikilemelere dair dikkat çekici ifadelerle yer vermiştir.

Bilinmelidir ki Oğuzların dili incedir, Türklerin, birisi asıl ve kök, öbürüsü takıntı olmak üzere çift olarak kullandıkları her bir ismin ve fiilin Oğuzlar “takıntı” olanını kullanırlar. Halbuki, öbür Türkler, bunu tek olarak söylemezler. Söz gelimi: Türkler bir şeyi bir şeye kattıkları zaman “kattı kardı” derler. Burada kök olan “kattı”dır. “Kardı” kelimesi takıntıdır. Oğuzlar, bir şeyi bir şeye karıştırdıkları zaman “kardı” deyip, asıl olanını bırakırlar. Yine böyle, Türkler “edhgü yawlak” derler, “iyi kötü” demektir. “Edhgü” iyi, “yawlak” yavuz, kötü anlamındadır. Bu ikisini birlikte kullanırlar, tek olarak

birisini kullanmazlar. Oğuzlar ise bunları tek, yalnız olarak kullanırlar (Atalay, 1985, s. 432).

Bu örnekler, Oğuz Türkçesinin ikilemelerdeki kullanım tercihlerinin, diğer Türk boylarından farklı yönleri olduğunu ve zamanla dilin sadeleşme eğilimine girdiğini ortaya koymaktadır. Türkçedeki ikilemelerin yapısal ve işlevsel özellikleri, dil araştırmacılarının ilgisini çekmiş ve bu alanda tarihsel süreç içerisinde pek çok çalışma yapılmıştır.

Türkçe, ikilemeler bakımından zengin bir dildir. Söz varlığı içinde geniş bir yer tutan ikilemeler üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Türkçede ikilemeler konusunda ilk çalışmayı 1899 yılında Karl Foy yapmıştır. Foy, 1899 yılında yayınladığı Studien Zur Osmanischen Syntax adlı çalışmada ikilemelerin kuruluşunu ele almıştır. Foy'un çalışmasını Ahmet Cevat Emre (1945), Osman Nedim Tuna (1949-1950) ve Mehmet Ali Ağakay'ın (1953-1954) çalışmaları izlemiştir (Tuğluk, 2021, s. 116).

Özetle bu çalışmalar, Türkçedeki ikilemelerin yalnızca biçimsel değil, aynı zamanda tarihî ve işlevsel boyutlarının da sistemli bir biçimde ele alındığını göstermektedir

Çalışmanın bu bölümünde, eserde yer alan ikilemeler aşağıda listelenmiştir:

2.1.5.1. Anlam bakımından ikilemeler

2.1.5.1.1. Aynı kavram alanına giren sözcüklerle kurulan ikilemeler

ana baba (s. 82)

“Dönüp bakıyorum Fatih'ten yana. Ne Eskiali, ne Malta.. Ne ana baba yurdu. Zaten büyük yangın evi barkı alıp götürmüş.” (s. 82)

kuşu kurdu (s. 41)

“İnsan, bencilliğinde kendini kemirip, sonra da yiyen bir yaratık. Mahlukların en acaibi... Kuşu kurdu insana göre yüz defa yunmuş yıkanmış. Sen insandan kork.” (s. 41)

namazı niyazı (s. 38)

“Dünyanın neresine el attımsa siyasetten başka bir şey görmedim. Kariya siyaset, eşe dosta siyaset, yarâna siyaset.. Tanrıyı da şu insanoğlu aklınca siyasetle idare eder. Namazı niyazı da siyaset. Sonunda sahtekârlıklarının buruk, acı çağla eriğini yerler.” (s. 38)

yatak yorgan (s. 35)

“Evlilikte yatak yorgan bir kızım oldu.” (s. 35)

2.1.5.1.2. Aynı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeler

ağır ağır (s. 7, 16, 17...)

“Dağ dikliklerinin dibindeki Yeşilırmak büyük bir yorgunluk ve umursamazlık içinde menderesler çizerek ağır ağır Amasya’ya doğru yürüyordu.” (s. 7)

alaylı alaylı (s. 27, 52)

“Kartal, bitkin, çelimsiz serçeye alaylı alaylı bakmış.” (s. 27)

Allah Allah (s. 40)

“Allah Allah, dedi. Ne kadar da söyleyeceğim söz varmış..” (s. 40)

ara ara (s. 78)

“Bir günde söylemek istediğim hikâyemi ara ara günlere parçaladın.” (s. 78)

arsız arsız (s. 88)

“Ağzımdaki sarımsak kokusu değil, ruhuma sinmiş pis koku, arsız arsız bir tesellide yürek komşum oldu..” (s. 88)

aval aval (s. 28)

“Aval aval bakıyordum dört bir yöne..” (s. 28)

ayak ayak (s. 111)

“Evimizin dört beş odasını ayak ayak dolaştım.” (s. 111)

bol bol (s. 8, 42, 63)

“Bol bol sallıyordum ellerimi..” (s. 8)

bölük bölük (s. 7, 90)

“İpıl ıpıl titreşimli sarıışık yetmez gibi, Allahın belâsı kara bir sinek sürüsü zulüm kusuyordu üstümüze.. Tatarcık cinsinden bir yaratık. Küçük mü küçük. Biraz abartma olur ama, nerede ise mikroskopik.. Milyonlarcası bölük bölük bulutlar halinde bir inip bir kalkıyordu.” (s. 7)

büngül büngül (s. 72)

“Kum, büngül büngül kaynamaya başlamış.” (s. 72)

çabuk çabuk (s. 10)

“—Gızlaar, çabuk çabuk bitirin işinizi. Bugün müşteri ağır bastı..” (s. 10)

çamur çamur (s. 37)

“Benim toprak olacak bedenim binlerce yıl sonra bir kiremitçinin, bir çanakçı, çömlekçinin eline geçse, senin toz kül ufak olan bedenini çamur çamur yuğursalar, elden ele atsalar, çömlek testi olup kırk pazarda satsalar.” (s. 37)

çiğ çiğ (s. 96)

“Çiğ çiğ yiyecekmiş gibi bakıyorsunuz insana..” (s. 96)

çok çok (s. 7)

“Taa, taa, çok çok uzaktaki dağlar yassılmış, küçülmüş, boz bir renk içinde eriyip, yitip gitmişlerdi sanki...” (s. 7)

dağlar dağlar (s. 33)

“Ölüm bazan dil dudak yakınlığında, bazan da yürüye yürüye bitiremediğin dağlar dağlar ötesinde..” (s. 33)

deste deste (s. 108)

“İstanbul, Şişli, Osmanbey’de koskoca apartmanı, bankalarda deste deste para..” (s. 108)

devresi devresi (s. 42)

“Devresi devresi günler sardılar sağımı, solumu..” (s. 42)

dik dik (s. 31, 51)

“Kalktı, dik dik kahveyi çıktı.” (s. 31)

donuk donuk (s. 23)

“Masadakiler başlarını önlerine eğip, edeplince kıs kıs güldüler.. Ben donuk donuk baktım. Fıkranın sonuna geldiğim için fazla bir şey anlamamıştım.” (s. 23)

durgun durgun (s. 11)

“Çok bekletmedi kadıncağz beni. Birazdan çıkıp geldi. Kapısını kapattı. Bana baktı durgun durgun. Şaşkınlığımı anladı.” (s. 11)

fıldır fıldır (s. 58, 104)

“Siyah bürüklü bir kadın, mantolu bir kız gözüksü.. Kadın birden bürüğünü teklifsizce attı. Bir otuz beşlerinde gözüküyordu. Gözleri fıldır fıldırdı. Ve çok güzeldi..” (s. 58)

geri geri (s. 80, 81)

“Aah, bir daha o çocukluk günlerime ulaşısam.. Allah bir de geri geri saymaya, saydırmaya başlasa.. Doksan üçten seksen üçe düşsem.. Yetmiş üç, altmış üç, on üç..” (s. 80)

gevşek gevşek (s. 17)

“Erler gevşek gevşek tel örgüyü dolaşıyorlardı.” (s. 17)

gıcır gıcır (s. 62)

“Biz bu ayırım yerine geldiğimiz zaman gıcır gıcır iki mercedes arabanın Alaca yönüne döndüğünü gördük.” (s. 62)

gizli gizli (s. 36)

“Karışıklık ya oluşta, ya da bizim oluşa karşı içimize gizli gizli sinmiş olmaz olası bencilliğimizde..” (s. 36)

gozel gozel (s. 69)

“Emvâl-i metrukeden Maliye çok ucuz fiyatlarla tarla satıyor. Kuvvetli toprağı olan taban arazi.. Gozel gozel tarlalar var. Ben üç beş tarla alacağım.” (s. 69)

göre göre (s. 94)

“Göz göre göre tapulu tarlalarının üstüne oturacaklar, hiç de sıkılıp utanmadan: ‘Ne Hakim Bey’i?’ desinler.” (s. 94)

gözel gözel (s. 20)

“Buz gibi şarapları içip, gözel gözel garırlarla yatıyormuşsunuz.” (s. 20)

güle güle (s. 21, 82)

“Masadakiler bastonunu çenesine dayamış kişiye ‘Eyvallah’ çökertip gazinoyu terkettiler. Ben de izin istedim saygılı saygılı. Bakışı yarı yüzümü yakaladı:

—Güle güle, yavrum, güle güle, dedi..” (s. 21)

güleç güleç (s. 71, 95)

“Gökyüzünün maviliğı güleç güleç.” (s. 71)

hayran hayran (s. 20)

“Saygıdeğer kişiye baktım. Hayran hayran.” (s. 20)

homurdana homurdana (s. 14)

“Samsun-Havza yönünden gelen tren gecenin karanlığını yarararak, ışık sarhoşluğu ile birlik, homurdana homurdana İstasyona girdi.” (s. 14)

ıpıl ıpıl (s. 7)

“İpıl ıpıl titreşimli sarıışık yetmez gibi, Allahın belâsı kara bir sinek sürüsü zulüm kusuyordu üstümüze..” (s. 7)

iplik iplik (s. 50)

“İplik iplik ışıklar içinde bir fayton buldum hemen..” (s. 50)

iştahsız iştahsız (s. 93)

“Yelek cebinden sigarasını iştahsız iştahsız çıkardı.” (s. 93)

işveli işveli (s. 57)

“Tren ofla pofla işveli işveli girdi istasyona.” (s. 57)

kâfir kâfir (s. 71)

“Güneşin ışığı sıcak sıcak, kâfir kâfir düşüyor üstüne.” (s. 71)

kara kara (s. 82)

“Kumaşçılar kara kara düşünmeye başlamışlar.” (s. 82)

kıpır kıpır (s. 99)

“Kıpır kıpır kanat tüylerimle, mercimek mercimek gözlerimle, hop oturup, hop kalkışımla, tedbirli bir düzene sahip çıkarım.” (s. 99)

kıvrıla kıvrıla (s. 70)

“Çöl, çöl, çöl... Bir serab bile yok.. Bir noktada deve yıkılmış, erzak bitmiş. Su tulumları kuruya kuruya, kıvrıla kıvrıla kalmışlar..” (s. 70)

kolay kolay (s. 109)

“Bizim köylünün kolay kolay boyun vermeyeceğini bilmez miydi?” (s. 109)

korka korka (s. 79, 96)

“Korka korka yatağıma davet ediyorum.” (s. 79)

kötü kötü (s. 52)

“Aslında bu saatlerde Genelev odalarında büyük bir nedamet çarşısı kurulur. Bu çarşının yanında da arsızlık çarşısı.. Kadınlarda umursamazlık artar. Kötü kötü öksürürler. Yine de ellerini sigara paketlerine atarlar..” (s. 52)

kuruya kuruya (s. 70)

“Çöl, çöl, çöl... Bir serab bile yok.. Bir noktada deve yıkılmış, erzak bitmiş. Su tulumları kuruya kuruya, kıvrıla kıvrıla kalmışlar..” (s. 70)

mercimek mercimek (s. 99)

“Kıpır kıpır kanat tüylerimle, mercimek mercimek gözlerimle, hop oturup, hop kalkışımla, tedbirli bir düzene sahip çıkarım.” (s. 99)

nazlı nazlı (s. 89)

“Söğüt, nazlı nazlı ırgalanır.” (s. 89)

pırıl pırıl (s. 9, 72)

“Bir seksene yakın boyumla, ortanın incesi bedenimle ilgilenenler için göz dolduruyordum.. Üstelik pırıl pırıl subay giysimle..” (s. 9)

pul pul (s. 7, 12, 72)

“Gök mavisinden toprağa düşen sarı ışık pul pul titriyordu.” (s. 7)

rahat rahat (s. 53)

“Amasya Kalesi ile o zaman o malûm evin üstündeki Zincirlikaya o kadar birbirine yakın ki, biraz abartma payı olsa da, iki kayalığın nirengilerine oturan iki kişi, sesleri sıtma görmemişe karşıdan karşıya rahat rahat konuşurlar.” (s. 53)

saygılı saygılı (s. 21, 32, 50)

“Masadakiler bastonunu çenesine dayamış kişiye ‘Eyvallah’ çökertip gazinoyu terkettiler. Ben de izin istedim saygılı saygılı.” (s. 21)

sıcak sıcak (s. 71, 78)

“Güneşin ışığı sıcak sıcak, kâfir kâfir düşüyor üstüne.” (s. 71)

sık sık (s. 8, 33, 63)

“Sık sık dağınık düzene dönüşüp saldırıya geçiyorlardı.” (s. 8)

sıra sıra (s. 95)

“On otuz adım ötemizde sıra sıra kavaklar.” (s. 95)

sicim sicim (s. 59, 91)

“Su memelerini sicim sicim boşaltmaya başladılar.” (s. 59)

söke söke (s. 103, 105)

“Yalnız bir tarla davası sona ermedi. Öbürlerini söke söke aldım ellerinden. Düşmanlarına sattım.” (s. 103)

suskun suskun (s. 33)

“Yüreğimin bütün içtenliği ile suskun suskun baktım.” (s. 33)

süre süre (s. 22)

“Ben uyur iken süre süre sabah gelmiş.” (s. 22)

sürüm sürüm (s. 47, 101, 103)

“Yüzlerce, binlerce davaları geçti elinden. Bilmiyor musun, dinsizliklerini, imansızlıklarını? Bunların birbirine ödünçlü şahitlik yaptıklarını.. Haksızlıklarını sureta haklılığa çevirseler bile, sürüm sürüm süründüklerini.” (s. 101)

sürüne sürüne (s. 72)

“Karar kat’î, sürüne sürüne öleceksin.” (s. 72)

şüpheli şüpheli (s. 11)

“Şüpheli şüpheli mırıldandı:

—Demek artık çocuklar da subay oluyor..” (s. 11)

tatlı tatlı (s. 12)

“Rahat, gailersiz yorgun bir yüz, dağınık saçlar ortasında tatlı tatlı uyuyordu.” (s. 12)

tel tel (s. 12)

“Sarışık pul pul, tel tel dikine toprağa saplanıyordu..” (s. 12)

tepe tepe (s. 112)

“Gerimizde orta halli bir toz bulutu bırakarak yolu ve ağır sıcağı tepe tepe istasyonu bulduk.” (s. 112)

terbiyeli terbiyeli (s. 53)

“Ben iki üç masa ötede terbiyeli terbiyeli oturuyorum.” (s. 53)

umutlu umutlu (s. 26)

“Serçe çaresizlik içinde kıvranırken bedeninin elli kat büyüğü bir kartalın yanına indiğini görmüş. Korkmamış, üstelik umutlu umutlu yanına yaklaşmış.” (s. 26)

uzun uzun (s. 97)

“Başkâtîp kanalı ile arzihalleri sürdürdüm Hakim huzuruna.. Gün bekle, hafta bekle, ay bekle.. Ben de böyle yapıyor muydum, milleti böyle bekletiyor muydum? Uzun uzun düşündüm.” (s. 97)

üstüme üstüme (s. 65)

“Yıldızlar üstüme üstüme geldiler.” (s. 65)

var var (s. 87)

“Koca hakimın hakkının üstüne oturduk, ne oldu? Heeç. Ardından merhum arkadaşımın tarlalarının üstüne oturmaya çalışırlar.. Astıkları astık, kestikleri kestik olur. Ama diyeceksin: Senin iki haksızın bir dünya mı? Başkaları, binlercesi, on binlercesi yok mu? Var var.” (s. 87)

yana yana (s. 46)

“Evet hanım, evet canım, derdim, içim yana yana..” (s. 46)

yanık yanık (s. 57)

“Anlatırdım bütün içimi yanık yanık.” (s. 57)

yara yara (s. 19, 106)

“Merak ettim, ilk Cumada asker bastırmadan camiye varıp vaaz kürsüsünün dibine oturdum. Çok geçmeden asker bastırdı. Daha sonra bir Hoca askerlerin omuzlarından yol yara yara kürsüsüne geldi.” (s. 19)

yarım yarım (s. 31)

“Yüzleri kirli üç beş çocuk çarptı gözümüze. Onların da sesleri yarım yarım..” (s. 31)

yavaş yavaş (s. 13, 37, 40)

“Güneş boynunu batının maviliğine yavaş yavaş tutsak ederken, 9 kilometrelik Cercürüm-Amasya yolunu tuttuk.” (s. 13)

yegân yegân (s. 18)

“Ellerini göğüslerine bastıra bastıra, yegân yegân (tek tek):

—Merhaba, hoş geldiniz..” (s. 18)

yiğit yiğit (s. 67)

“Kahve içinde bastonunu üç beş kez ‘tikitak’ etti. Caddeye çıkınca da yiğit yiğit salladı boşlukta.” (s. 67)

yok yok (s. 34, 51, 52)

“Belki de söylüyorlardır? Yok yok, söylüyorlardır.” (s. 34)

yürüye yürüye (s. 33)

“Ölüm bazan dil dudak yakınlığında, bazan da yürüye yürüye bitiremediğin dağlar dağlar ötesinde..” (s. 33)

zaman zaman (s. 100)

“Ben yine zaman zaman, davasına göre, aklımca, gönlümce bir fıkıh, bir icmayı ümmet tutturur, kararı çekerdim.” (s. 100)

2.1.5.1.3. Biri anlamlı diğeri anlamsız sözcüklerin bir araya gelmesiyle kurulan ikilemeler

boy bos (s. 35, 76, 99)

“Huyda husta, boyda bosta tıpatıp anasının burnundan düşmüş.” (s. 35)

çer çöp (s. 31, 57, 76)

“Çerden çöpten ‘boktan konend’, sarı çamur sıvalı evler sağlı sollu uzayıp gidiyordu.” (s. 31)

çoluk çocuk (s. 81, 93, 94...)

“Topluyor çoluğunu çocuğunu başına: ‘Karım, yavrularım.. Sözüm ona ahretimi kazanayım diye bir cami yaptırmaya niyet ettim.’” (s. 81)

eğri büğrü (s. 32)

“Bir yanda eğri büğrü borulu, saç bir soba.” (s. 32)

harman hasın (s. 84)

“Babamız sizlere ömür vefat etti. Son deminde: ‘ama yavrularım, Hakim Bey’in hakkını köylülerden alıp, adresine ulaştırın,’ dedi. Biz de vasiyeti gereği köye gittik Harman hasın kaldırılmış.” (s. 84)

hayal meyal (s. 112)

“On otuz mezar taşı hayal meyal çizgiler halinde görünüyordu.” (s. 112)

huy hus (s. 35, 99)

“Huyda husta, boyda bosta tıpatıp anasının burnundan düşmüş.” (s. 35)

kıldır gücük (s. 99)

“Olmadı bir oğlum.. Kıldır gücük bir kız. Şimdi Osmanbey’de evimde oturan.. Rahmetli anasının kopyası..” (s. 99)

pılı pırtı (s. 41, 52, 84)

“Her ne ise, her ne hal olursa olsun, insanı gördüğün yerde hemen pılını pırtını toplayacaksın..” (s. 41)

tek tük (s. 14)

“Tek tük tökeziyordu erler yürürken.. Burunlarına dolan tozlar hapşırtıyordu üç beşini..” (s. 14)

yamru yumru (s. 67)

“Yine anahtarları verdi. Yine kavak, yamru yumru dik merdiveni tükettik. Yine açtık Hakim Bey’in saadethanesinin kapısını..” (s. 67)

yarım yamalak (s. 91)

“Yarım yamalak bakışı pis masanın bir noktasına çivilenip kalmıştı.” (s. 91)

zar zor (s. 26, 87)

“Zar zor, gizlene gizlene, sıçraya sürüne, çocukların elinden kurtarmış kendini.” (s. 26)

2.1.5.1.4. Eş, yakın ve tamamlayıcı anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeler

ağır aksak (s. 31, 108)

“Cânan yüksünmeden ağır aksak basamakları tüketti.” (s. 31)

asıl nesil (s. 110)

“Ula senin de tabanın, aslın neslin köylü.” (s. 110)

can ciğer (s. 78)

“Yavrum! Sen ibret olasıca insandan kork.. Dört bir yandan tedbirini al. Gafletine gelme insanın. Nereden ne zaman vuracağı hiç belli olmaz. Taşı hep cebindedir. Vaktini, saatini iyi bilir. Vurunca da yürek sırtının ortasına vurur. Ve de iflah vermez. Yıkılır gidersin.. ‘Nerden geldi?’ dersin. Nereden gelecek? Canın ciğerin insandan.” (s. 78)

cep cepken (s. 75)

“Siz bilirsiniz ben cebi cepkeni delik bir adamım.” (s. 75)

dayalı döşeli (s. 57)

“Evim Çilhane’de. Dayalı döşeli bir oda.” (s. 57)

değiş tokuş (s. 69)

“Tehcirde, ‘değiş tokuşta’, onlar gidince malları mülkleri hazineye kalmış..” (s. 69)

derli toplu (s. 11, 62)

“Güzel, anlamlı bir yüzü, derli toplu bedeni vardı.” (s. 11)

edep erkân (s. 108)

“Ağzı pek küfürlüydü.. Din, devlet, edep erkân tanımazdı. O ne sinkaflı fıkralar.. O yaşa, o başa yakışır işler değildi.. Çoğumuzun imanını bozdu.” (s. 108)

eş dost (s. 37, 38, 72...)

“Ömer Hayyam nice Şahın, Padişahın toprak olmuş bedenini çanak yapar, testi yapar. Ve o testilere şarap doldurup eşe dosta, yarâna sunar.” (s. 37)

hâl hatır (s. 95)

“Yaşlı, orta yaşlı on, on beş kişi, caminin gölgesine çömelmiş.. Bir ‘merhaba’ gitti gırla.. Hal hatır soruldu.” (s. 95)

halim selim (s. 16)

“Bütün günü Şube ile evi arasında geçen halim selim, efendiden biri..” (s. 16)

haşır neşir (s. 46, 83)

“Her gittiğim yerde hemen halk ile haşır neşir oldum.” (s. 46)

ip sap (s. 88, 98)

“İpi sapı karışmış bir geçmişi anlatmak insanı kötüsünden yoruyor.” (s. 88)

iş güç (s. 104)

“—Ne söyledi size? İşinize gücünüze, çıkarınıza bakın. İdare-i maslahat eyleyin.” (s. 104)

kap kakak (s. 54)

“Selçuklulardan kalmış, minaresi yıkık bir cami hastanenin deposu imiş. Karyolalar, battaniyeler, pamuk yataklar, kap kakak, o zaman kilosu yüz lira olmuş kalay ve öteberi..” (s. 54)

kara kuru (s. 76)

“Biz aslen Fatihliyiz. Büyük yangında yanıp gitmiş evimiz. Malta-Eskiali rampasında.. Ben o zaman hangi vilayette idim? Bilemiyorum şimdi.. Anam, babam da göçüp gitmişlerdi. Bir kara kuru bacım vardı.” (s. 76)

kul köle (s. 39)

“Şurda bir Kaymakam var. Halk Partisi Reisinin kulu kölesi.” (s. 39)

kül ufak (s. 37, 98, 102...)

“Şimdi, üst üste yığdığım yeminlerin altında ezilen, kül ufak olan benim.” (s. 102)

küs kırgın (s. 49)

“İnsanlar birbirine küs kırgın düşürülüyorlar toprağa..” (s. 49)

mal mülk (s. 69)

“Oğlum yavrum ‘Emval-i metruke’ senin anlayacağın ‘terk edilmiş mal mülk’ demektir.” (s. 69)

para pul (s. 70, 107)

“Adamın biri Hacca niyetlenmiş. Eyisinden zengin, bi zat. Tek başına binmiş devesine.. Ve çıkmış yola.. ‘Kimse başıma gaile olmasın, para pul istemesin.’ diye ..” (s. 70)

pür nur (s. 91)

“Her yer karanlık, pür nur o mevki,
Mağrib mi yoksa mahşer mi Yarab” (s. 91)

sağ salim (s. 66)

“Ne var, ne yok âlem-i dünyada? Fincan katırını ürküten var mı? Cephanelik sağ salim mi?” (s. 66)

sarmaş dolaş (s. 110)

“İnsanların beni sevmelerini istiyordum. Yürek dolu bir ‘merhaba’, yürek dolusu sarmaş, dolaş..” (s. 110)

ses seda (s. 99)

“Siktir et bizim ihtiyarı.. Başımıza dert olmadan alıp başını gitti. İnşaallah dönmez. Zaten sesi sedası kesik.” (s. 99)

şan şeref (s. 98)

“Köyün şanı şerefi sizin neyinize..” (s. 98)

şekil şemail (s. 68, 69)

“Bizim yaşlı boğa tenhalarda bir yerde.. Ama gür sesiyle ‘Böööğ, bööğ’ diye bağırıyor. Ve sağı solu inletiyor, ineklerden biri şekli şemailine, gür sesine hayran olup bizim yaşlı boğaya yaklaşmış..” (s. 68)

toz kül (s. 37)

“Benim toprak olacak bedenim binlerce yıl sonra bir kiremitçinin, bir çanakçı, çömlekçinin eline geçse, senin toz kül ufak olan bedenini çamur çamur yuğursalar, elden ele atsalar, çömlek testi olup kırk pazarda satsalar.” (s. 37)

uç bucak (s. 70, 108)

“Adamın biri Hacca niyetlenmiş. Eyisinden zengin, bi zat. Tek başına binmiş devesine.. Ve çıkmış yola.. ‘Kimse başıma gaile olmasın, para pul istemesin.’ diye.. Yolu Çöl’ü tutmuş.. Gider de gider. Lakin yol bitmeyi bilmez.. Biraz da yolu iyi şavullamış olmamalı ki ucu bucağı tükenmez, sağı solu belirsiz bir çöl ortasında kalıvermiş..” (s. 70)

uçsuz bucaksız (s. 72)

“Bakmış, bakmış, bakmış uçsuz bucaksız boşluğa.” (s. 72)

yer yurt (s. 37)

“Benim yerime yurduma gelince, yerim yurdum toprağın merhameti..” (s. 37)

yolsuz belsiz (s. 97)

“O günlerde hakimın köye keşfe gitmesi eziyetli, zorun zoru bir iş.. Motor yok. At, araba...Yolsuz belsiz bir dünya.” (s. 97)

yunmak yıkanmak (s. 41)

“Kuşu kurdu insana göre yüz defa yunmuş yıkanmış. Sen insandan kork.” (s. 41)

zehir zıkkım (s. 107)

“Bir yer yatağında, zehir zıkkım, soğuk bir Şubat gününün ilk alaca aydınlığında:
‘Yavrularım, yavrularım,’ diye inliyerek, gözümün önünde ölüşü geldi aklıma..” (s. 107)

2.1.5.1.5. Zıt anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulan ikilemeler

acı tatlı (s. 64)

“Tren acı tatlı düdüğünü çaldı.” (s. 64)

alış veriş (s. 41, 42)

“Her zaman olduğu gibi şimdi de o arsızlık sermayesi ile asuvata – ahsi ita, alış veriş-
ediyorum.” (s. 41)

aşağı yukarı (s. 26, 73, 111)

“Bilgilerine başvurdularım genellikle aşağı yukarı şu bilgiyi aktardılar: Çok yıl önce, iki
yıl süreyle Zile’de hakimlik yapmış.” (s. 26)

en boy (s. 81)

“Terazimin okkası, dirhemi dağıldı dört bir tarafa.. Endazemin eni boyu ölçüldü.” (s. 81)

er geç (s. 33)

“Ölüm bazan dil dudak yakınlığında, bazan da yürüye yürüye bitiremediğin dağlar dağlar
ötesinde.. Bitmeye bitecek. Mutlaka her canlı ölümü tadacak.. O şerbet içilecektir er
geç..” (s. 33)

gece gündüz (s. 32, 40)

“Gam karar eyleyemez gussa-yı matem de geçer
Gece gündüz bir olur ân-ı demâdem de geçer.” (s. 32)

git gel (s. 103)

“Git gel Konya altı saat.” (s. 103)

sağ sol (s. 17)

“Sağ sol dükkânlardan bana bakanların farkındaydım.” (s. 17)

sağa sola (s. 17, 32, 65...)

“Bir yanda eğri büğrü borulu, saç bir soba. Yanında külleri sağa sola dağılmış derbeder
bir mangal..” (s. 32)

sağda solda (s. 20)

“Sağda solda haşarılık yapıp çizgiden çıkıyormuşsunuz..” (s. 20)

sağdan soldan (s. 87)

“Devresi gün her şeyi toparladık. Sağdan soldan sahip çıkanlar oldu.” (s. 87)

sağı solu (s. 68, 70)

“Bizim yaşlı boğa tenhalarda bir yerde.. Ama gür sesiyle ‘Böööğ, bööğ’ diye bağıyor. Ve sağı solu inletiyor, ineklerden biri şekline şemaline, gür sesine hayran olup bizim yaşlı boğaya yaklaşmış..” (s. 68)

sağım solum (s. 44)

“Sağım solum birden kalabalıklaştı.” (s. 44)

sağımı solumu (s. 42)

“Devresi, devresi günler sardılar sağımı, solumu..” (s. 42)

sağına soluna (s. 101)

“Allah, herkesi önce kendine, sonra en yakınlarına, sağına soluna bağışlasın..” (s. 101)

sağlı sollu (s. 31)

“Çerden çöpten ‘boktan konend’, sarı çamur sıvalı evler sağlı sollu uzayıp gidiyordu.” (s. 31)

yaz kış (s. 30)

“Üzerinden yaz kış çıkarmadığı bej renk perdesüsü sırtında büyük bir kamburluk yaratmıştı.” (s. 30)

yer gök (s. 19, 105)

“Yer gök asker kaynıyor.” (s. 19)

2.1.5.2. Sözcük yapısı bakımından ikilemeler

2.1.5.2.1. Adlardan kurulan ikilemeler

2.1.5.2.1.1. Yansıma ile kurulan ikilemeler

cas cas (s. 13)

“Milyonlarca sinek bulutlar halinde üstümüzde uçuşuyor, sonra geniş düzen dağılıyor, ‘hücum’ emriyle birlik yüzümüzü ‘cas cas’ yakıyordu..” (s. 13)

kıpır kıpır (s. 99)

“Kıpır kıpır kanat tüylerimle, mercimek mercimek gözlerimle, hop oturup, hop kalkışımla, tedbirli bir düzene sahip çıkarım.” (s. 99)

kıs kıs (s. 23, 30)

“Masadakiler başlarını önlerine eğip, edeplince kıs kıs güldüler..” (s. 23)

pıt pıt (s. 89)

“Adını bilmediğim bir armut türü, orta bir yel esişinde ‘pıt pıt’ bırakıyor olgunlarını.” (s. 89)

tikitak (s. 64, 65, 67)

“Vagonların ‘tiketak’ları arttı. Yaylanıyordu kompartımanlar.” (s. 64)

2.1.5.2.1.2. İsmi halleri ve hâl ekleriyle kurulan ikilemeler

2.1.5.2.1.2.1. Yalın durumdaki adlarla kurulan ikilemeler

2.1.5.2.1.2.1.1. Yalın durumdaki aynı adlarla kurulan ikilemeler

ağır ağır (s. 7, 16, 17...)

“Dağ dikliklerinin dibindeki Yeşilırmak büyük bir yorgunluk ve umursamazlık içinde menderesler çizerek ağır ağır Amasya’ya doğru yürüyordu.” (s. 7)

Allah Allah (s. 40)

“Allah Allah, dedi. Ne kadar da söyleyeceğim söz varmış..” (s. 40)

ara ara (s. 78)

“Bir günde söylemek istediğim hikâyemi ara ara günlere parçaladın.” (s. 78)

aval aval (s. 28)

“Aval aval bakıyordum dört bir yöne..” (s. 28)

ayak ayak (s. 111)

“Evimizin dört beş odasını ayak ayak dolaştım.” (s. 111)

bol bol (s. 8, 42, 63)

“Bol bol sallıyordum ellerimi..” (s. 8)

büngül büngül (s. 72)

“Kum, büngül büngül kaynamaya başlamış.” (s. 72)

çabuk çabuk (s. 10)

“—Gızlaar, çabuk çabuk bitirin işinizi. Bugün müşteri ağır bastı..” (s. 10)

çamur çamur (s. 37)

“Benim toprak olacak bedenim binlerce yıl sonra bir kiremitçinin, bir çanakçı, çömlekçinin eline geçse, senin toz kül ufak olan bedenini çamur çamur yağursalar, elden ele atsalar, çömlek testi olup kırk pazarda satsalar.” (s. 37)

çiğ çiğ (s. 96)

“Çiğ çiğ yiyecekmiş gibi bakıyorsunuz insana..” (s. 96)

çok çok (s. 7)

“Taa, taa, çok çok uzaktaki dağlar yassılmış, küçülmüş, boz bir renk içinde eriyip, yitip gitmişlerdi sanki...” (s. 7)

deste deste (s. 108)

“İstanbul, Şişli, Osmanbey’de koskoca apartmanı, bankalarda deste deste para..” (s. 108)

dik dik (s. 31, 51)

“Kalktı, dik dik kahveyi çıktı.” (s. 31)

fıldır fıldır (s. 58, 104)

“Siyah bürüklü bir kadın, mantolu bir kız gözükte.. Kadın birden bürüğünü teklifsizce attı. Bir otuz beşlerinde gözüküyordu. Gözleri fıldır fıldır. Ve çok güzeldi..” (s. 58)

geri geri (s. 80, 81)

“Aah, bir daha o çocukluk günlerime ulaşısam.. Allah bir de geri geri saymaya, saydırmaya başlasa.. Doksan üçten seksen üçe düşsem.. Yetmiş üç, altmış üç, on üç..” (s. 80)

gıcır gıcır (s. 62)

“Biz bu ayrım yerine geldiğimiz zaman gıcır gıcır iki mercedes arabanın Alaca yönüne döndüğünü gördük.” (s. 62)

gozel gozel (s. 69)

“Emvâl-i metrukeden Maliye çok ucuz fiyatlarla tarla satıyor. Kuvvetli toprağı olan taban arazi.. Gozel gozel tarlalar var. Ben üç beş tarla alacağım.” (s. 69)

göre göre (s. 94)

“Göz göre göre tapulu tarlalarının üstüne oturacaklar, hiç de sıkılıp utanmadan: ‘Ne Hakim Bey’i?’ desinler.” (s. 94)

gözel güzel (s. 20)

“Buz gibi şarapları içip, güzel güzel garılarla yatıyormuşsunuz.” (s. 20)

hayran hayran (s. 20)

“Saygıdeğer kişiye baktım. Hayran hayran.” (s. 20)

ıpıl ıpıl (s. 7)

“İpıl ıpıl titreşimli sarıışık yetmez gibi, Allahın belâsı kara bir sinek sürüsü zulüm kusuyordu üstümüze..” (s. 7)

kâfir kâfir (s. 71)

“Güneşin ışığı sıcak sıcak, kâfir kâfir düşüyor üstüne.” (s. 71)

kara kara (s. 82)

“Kumaşçılar kara kara düşünmeye başlamışlar.” (s. 82)

kolay kolay (s. 109)

“Bizim köylünün kolay kolay boyun vermeyeceğini bilmez miydi?” (s. 109)

kötü kötü (s. 52)

“Aslında bu saatlerde Genelev odalarında büyük bir nedamet çarşısı kurulur. Bu çarşının yanında da arsızlık çarşısı.. Kadınlarda umursamazlık artar. Kötü kötü öksürürler. Yine de ellerini sigara paketlerine atarlar..” (s. 52)

mercimek mercimek (s. 99)

“Kıpır kıpır kanat tüylerimle, mercimek mercimek gözlerimle, hop oturup, hop kalkışımla, tedbirli bir düzene sahip çıkarım.” (s. 99)

pırıl pırıl (s. 9, 72)

“Bir seksene yakın boyumla, ortanın incesi bedenimle ilgilenenler için göz dolduruyordum.. Üstelik pırıl pırıl subay giysimle..” (s. 9)

pul pul (s. 7, 12, 72)

“Gök mavisinden toprağa düşen sarı ışık pul pul titriyordu.” (s. 7)

rahat rahat (s. 53)

“Amasya Kalesi ile o zaman o malûm evin üstündeki Zincirlikaya o kadar birbirine yakın ki, biraz abartma payı olsa da, iki kayalığın nirengilerine oturan iki kişi, sesleri sıtma görmemişse karşıdan karşıya rahat rahat konuşurlar.” (s. 53)

sıcak sıcak (s. 71, 78)

“Güneşin ışığı sıcak sıcak, kâfir kâfir düşüyor üstüne.” (s. 71)

sık sık (s. 8, 33, 63)

“Sık sık dağınık düzene dönüşüp saldırıya geçiyorlardı.” (s. 8)

sıra sıra (s. 95)

“On otuz adım ötemizde sıra sıra kavaklar.” (s. 95)

sicim sicim (s. 59, 91)

“Su memelerini sicim sicim boşaltmaya başladılar.” (s. 59)

tel tel (s. 12)

“Sarışık pul pul, tel tel dikine toprağa saplanıyordu..” (s. 12)

uzun uzun (s. 97)

“Başkâtip kanalı ile arzihalleri sürdüm Hakim huzuruna.. Gün bekle, hafta bekle, ay bekle.. Ben de böyle yapıyor muydum, milleti böyle bekletiyor muydum? Uzun uzun düşündüm.” (s. 97)

var var (s. 87)

“Koca hakimın hakkının üstüne oturduk, ne oldu? Heeç. Ardından merhum arkadaşımın tarlalarının üstüne oturmaya çalışırlar.. Astıkları astık, kestikleri kestik olur. Ama

diyeceksin: Senin iki haksızın bir dünya mı? Başkaları, binlercesi, on binlercesi yok mu? Var var.” (s. 87)

yavaş yavaş (s. 13, 37, 40)

“Güneş boynunu batının maviliğine yavaş yavaş tutsak ederken, 9 kilometrelik Cercürüm-Amasya yolunu tuttuk.” (s. 13)

yegân yegân (s. 18)

“Ellerini göğüslerine bastıra bastıra, yegân yegân (tek tek):

—Merhaba, hoş geldiniz..” (s. 18)

yiğit yiğit (s. 67)

“Kahve içinde bastonunu üç beş kez ‘tikitak’ etti. Caddeye çıkınca da yiğit yiğit salladı boşlukta.” (s. 67)

yok yok (s. 34, 51, 52)

“Belki de söylüyorlardır? Yok yok, söylüyorlardır.” (s. 34)

zaman zaman (s. 100)

“Ben yine zaman zaman, davasına göre, aklımca, gönlümce bir fıkıh, bir icmayı ümmet tutturur, kararı çekerdim.” (s. 100)

2.1.5.2.1.2.1.2. Yalın durumdaki ayrı adlarla kurulan ikilemeler

ana baba (s. 82)

“Dönüp bakıyorum Fatih’ten yana. Ne Eskiali, ne Malta.. Ne ana baba yurdu. Zaten büyük yangın evi barkı alıp götürmüş.” (s. 82)

asıl nesil (s. 110)

“Ula senin de tabanın, aslın neslin köylü.” (s. 110)

çer çöp (s. 31, 57, 76)

“Çerden çöpten ‘boktan konend’, sarı çamur sıvalı evler sağlı sollu uzayıp gidiyordu.” (s. 31)

çoluk çocuk (s. 81, 93, 94...)

“Topluyor çoluğunu çocuğunu başına: ‘Karım, yavrularım.. Sözüm ona ahretimi kazanayım diye bir cami yaptırmaya niyet ettim.’” (s. 81)

edep erkân (s. 108)

“Ağzı pek küfürlüydü.. Din, devlet, edep erkân tanımazdı. O ne sinkaflı fıkralar.. O yaşa, o başa yakışır işler değildi.. Çoğumuzun imanını bozdu.” (s. 108)

en boy (s. 81)

“Terazimin okkası, dirhemi dağıldı dört bir tarafa.. Endazemin eni boyu ölçüldü.” (s. 81)

er geç (s. 33)

“Ölüm bazan dil dudak yakınlığında, bazan da yürüye yürüye bitiremediğin dağlar dağlar ötesinde.. Bitmeye bitecek. Mutlaka her canlı ölümü tadacak.. O şerbet içilecektir er geç..” (s. 33)

eş dost (s. 37, 38, 72...)

“Ömer Hayyam nice Şahın, Padişahın toprak olmuş bedenini çanak yapar, testi yapar. Ve o testilere şarap doldurup eşe dosta, yarâna sunar.” (s. 37)

hâl hatır (s. 95)

“Yaşlı, orta yaşlı on, on beş kişi, caminin gölgesine çömelmiş.. Bir ‘merhaba’ gitti gırla.. Hal hatır soruldu.” (s. 95)

halil malil (s. 25)

“Ve kalktım. Odama çekildim. Odamda Halil malil diye bir kitap yok. Uydurma bir mehaz.” (s. 25)

harman hasın (s. 84)

“Babamız sizlere ömür vefat etti. Son deminde: ‘ama yavrularım, Hakim Bey’in hakkını köylülerden alıp, adresine ulaştırın,’ dedi. Biz de vasiyeti gereği köye gittik Harman hasın kaldırılmış.” (s. 84)

haşır neşir (s. 46, 83)

“Her gittiğim yerde hemen halk ile haşır neşir oldum.” (s. 46)

hayal meyal (s. 112)

“On otuz mezar taşı hayal meyal çizgiler halinde görünüyordu.” (s. 112)

huy hus (s. 35, 99)

“Huyda husta, boyda bosta tıpatıp anasının burnundan düşmüş.” (s. 35)

ip sap (s. 88, 98)

“İpi sapı karışmış bir geçmişi anlatmak insanı kötüsünden yoruyor.” (s. 88)

iş güç (s. 104)

“—Ne söyledi size? İşinize gücünüze, çıkarınıza bakın. İdare-i maslahat eyleyin.” (s. 104)

kap kakak (s. 54)

“Selçuklardan kalmış, minaresi yıkık bir cami hastanenin deposu imiş. Karyolalar, battaniyeler, pamuk yataklar, kap kakak, o zaman kilosu yüz lira olmuş kalay ve öteberi..” (s. 54)

kara kuru (s. 76)

“Biz aslen Fatihliyiz. Büyük yangında yanıp gitmiş evimiz. Malta-Eskiali rampasında.. Ben o zaman hangi vilayette idim? Bilemiyorum şimdi.. Anam, babam da göçüp gitmişlerdi. Bir kara kuru bacım vardı.” (s. 76)

kıldır gücük (s. 99)

“Olmadı bir oğlum.. Kıldır gücük bir kız. Şimdi Osmanbey’de evimde oturan.. Rahmetli anasının kopyası..” (s. 99)

kul köle (s. 39)

“Şurda bir Kaymakam var. Halk Partisi Reisinin kulu kölesi.” (s. 39)

kül ufak (s. 37, 98, 102...)

“Şimdi, üst üste yığdığım yeminlerin altında ezilen, kül ufak olan benim.” (s. 102)

mal mülk (s. 69)

“Oğlum yavrum ‘Emval-i metruke’ senin anlayacağın ‘terk edilmiş mal mülk’ demektir.” (s. 69)

of pof (s. 57)

“Tren ofla pofla işveli işveli girdi istasyona.” (s. 57)

para pul (s. 70, 107)

“Adamın biri Hacca niyetlenmiş. Eyisinden zengin, bi zat. Tek başına binmiş devesine.. Ve çıkmış yola.. ‘Kimse başıma gaile olmasın, para pul istemesin.’ diye..” (s. 70)

pılı pırtı (s. 41, 52, 84)

“Her ne ise, her ne hal olursa olsun, insanı gördüğün yerde hemen pılını pırtını toplayacaksın..” (s. 41)

pür nur (s. 91)

“Her yer karanlık, pür nur o mevki,
Mağrib mi yoksa mahşer mi Yarab” (s. 91)

sağ salim (s. 66)

“Ne var, ne yok âlem-i dünyada? Fincan katırını ürküten var mı? Cephanelik sağ salim mi?” (s. 66)

sağ sol (s. 17)

“Sağ sol dükkânlardan bana bakanların farkındaydım.” (s. 17)

ses seda (s. 99)

“Siktir et bizim ihtiyarı.. Başımıza dert olmadan alıp başını gitti. İnşaallah dönmez. Zaten sesi sedası kesik.” (s. 99)

şan şeref (s. 98)

“Köyün şanı şerefi sizin neyinize..” (s. 98)

şekil şemail (s. 68, 69)

“Bizim yaşlı boğa tenhalarda bir yerde.. Ama gür sesiyle ‘Böööğ, bööğ’ diye bağırıyor. Ve sağı solu inletiyor, ineklerden biri şekli şemailine, gür sesine hayran olup bizim yaşlı boğaya yaklaşmış..” (s. 68)

şöyle böyle (s. 31)

“Kalktı, dik dik kahveyi çıktı. Şöyle böyle yeşilli küçük parkı tükettik. Bir ara sokağa saptık.” (s. 31)

tek tük (s. 14)

“Tek tük tökeziyordu erler yürürken.. Burunlarına dolan tozlar hapşırtıyordu üç beşini..” (s. 14)

yer gök (s. 19, 105)

“Yer gök asker kaynıyor.” (s. 19)

yer yurt (s. 37)

“Benim yerime yurduma gelince, yerim yurdum toprağın merhameti..” (s. 37)

zar zor (s. 26, 87)

“Zar zor, gizlene gizlene, sıçraya sürüne, çocukların elinden kurtarmış kendini.” (s. 26)

zehir zıkkım (s. 107)

“Bir yer yatağında, zehir zıkkım, soğuk bir Şubat gününün ilk alaca aydınlığında: ‘Yavrularım, yavrularım,’ diye inliyerek, gözümün önünde ölüşü geldi aklıma..” (s. 107)

2.1.5.2.1.2.2. Bulunma hâl ekiyle kurulan ikilemeler

sağda solda (s. 20)

“Sağda solda haşarılık yapıp çizgiden çıkıyormuşsunuz..” (s. 20)

2.1.5.2.1.2.3. Çıkma hâl ekiyle kurulan ikilemeler

sağdan soldan (s. 87)

“Devresi gün her şeyi toparladık. Sağdan soldan sahip çıkanlar oldu.” (s. 87)

2.1.5.2.1.2.4. İsim + belirtme + isim + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler

tamı tamına (s. 35, 54, 79)

“928 yılına kadar Sivas’ta Hakimliğim sürdü. Bir de Vekâletten Zile Hakimliğime tayinim tebellüğ edildi. O zaman yaşıam tamı tamına yetmiş sekiz..” (s. 35)

2.1.5.2.1.2.5. İsim + çıkma + isim + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler

ağaçtan ağaca (s. 111)

“Türlü ağaçlı, sebzeli, çiçekli, yarım dönümlük bahçede ağaçtan ağaca atladım.” (s. 111)

alttan alta (s. 47)

“Altan alta bu alafı görmüyor mu?” (s. 47)

daldan dala (s. 23)

“Laf daldan dala atladı.” (s. 23)

damdan dama (s. 58)

“Kedinin damdan dama atladığı gibi karagözlü olursunuz.” (s. 58)

elden ele (s. 23, 37)

“Bir kadeh ki dolaşır elden ele.” (s. 23)

karşıdan karşıya (s. 53)

“Amasya Kalesi ile o zaman o malûm evin üstündeki Zincirlikaya o kadar birbirine yakın ki, biraz abartma payı olsa da, iki kayalığın nirengilerine oturan iki kişi, sesleri sıtma görmemişse karşıdan karşıya rahat rahat konuşurlar.” (s. 53)

2.1.5.2.1.2.6. Yalın hâl + yönelme hâl ekiyle kurulan ikilemeler

el ele (s. 90)

“Bu dert verdi benim ile el ele
Çok uğraştım konamadım bir dala,
Giyittim, kuşattım verdim tellala
Satılmadı yine buldu dert beni.” (s. 90)

göz göze (s. 22, 59)

“Adamla göz göze geldik. Yalın, içten, boynu yarı sola bükük bakıyordu bana..” (s. 22)

kendi kendime (s. 35, 38, 55...)

“928 yılına kadar Sivas’ta Hakimliğim sürdü. Bir de Vekâletten Zile Hakimliğime tayinim tebellüğ edildi. O zaman yaşım tamı tamına yetmiş sekiz.. Kendi kendime: Yavrum Canân emekliliğini iste. Geç koy git İstanbul’a.” (s. 35)

kendi kendine (s. 45, 80, 85...)

“Yahu dersin kendi kendine. Ne mübarek şu zât.. Sonra döner bir bakarsın. ‘Cim karnında bir nokta.’” (s. 45)

sırt sırta (s. 56)

“Serüvenler sırt sırta yığılıp durdu...” (s. 56)

üst üste (s. 102, 105)

“Akla gelen yeminleri üst üste yığmışım.” (s. 102)

yarı yarıya (s. 106)

“Kahvedekileri yine ayakta bulduk. Üstelik Hakim Canân’ ın ölümünü duyan çarşı ehali kahveye yürümüş caddeyi yarı yarıya doldurmuştu.” (s. 106)

2.1.5.2.1.2.7. Her ikisi de yönelme hâl eki ile kurulan ikilemeler

sağa sola (s. 17, 32, 65...)

“Bir yanda eğri büğrü borulu, saç bir soba. Yanında külleri sağa sola dağılmış derbeder bir mangal..” (s. 32)

2.1.5.2.1.2.8. Her ikisi de belirtme hâl eki almış ikilemeler

kuşu kurdu (s. 41)

“Kuşu kurdu insana göre yüz defa yunmuş yıkanmış. Sen insandan kork.” (s. 41)

namazı niyazı (s. 38)

“Dünyanın neresine el attımsa siyasetten başka bir şey görmedim. Kariya siyaset, eşe dosta siyaset, yarâna siyaset.. Tanrıyı da şu insanoğlu aklınca siyasetle idare eder. Namazı niyazı da siyaset. Sonunda sahtekârlıklarının buruk, acı çağla eriğini yerler.” (s. 38)

sağı solu (s. 68, 70)

“Bizim yaşlı boğa tenhalarda bir yerde.. Ama gür sesiyle ‘Böööğ, bööğ’ diye bağırıyor. Ve sağı solu inletiyor, ineklerden biri şekline şemaline, gür sesine hayran olup bizim yaşlı boğaya yaklaşmış..” (s. 68)

2.1.5.2.1.3. Yapım ekiyle kurulan ikilemeler

açık saçık (s. 19)

“Namaz öncesi açık saçık laflarla dolu bir vaaz veriyormuş.” (s. 19)

alaylı alaylı (s. 27, 52)

“Kartal, bitkin, çelimsiz serçeye alaylı alaylı bakmış.” (s. 27)

arsız arsız (s. 88)

“Ağzımdaki sarımsak kokusu değil, ruhuma sinmiş pis koku, arsız arsız bir tesellide yürek komşum oldu..” (s. 88)

belli belirsiz (s. 82)

“Dönüp bakıyorum Fatih’ten yana. Ne Eskialı, ne Malta.. Ne ana baba yurdu.. Zaten büyük yangın evi barkı alıp götürmüş. Derler, yangın yeri belli belirsiz bir arsa kalmış.” (s. 82)

dayalı döşeli (s. 57)

“Evim Çilhane’de. Dayalı döşeli bir oda.” (s. 57)

derli toplu (s. 11, 62)

“Güzel, anlamlı bir yüzü, derli toplu bedeni vardı.” (s. 11)

gizli gizli (s. 36)

“Karışıklık ya oluşta, ya da bizim oluşa karşı içimize gizli gizli sinmiş olmaz olası bencilliğimizde..” (s. 36)

iştahsız iştahsız (s. 93)

“Yelek cebinden sigarasını iştahsız iştahsız çıkardı.” (s. 93)

işveli işveli (s. 57)

“Tren ofla pofla işveli işveli girdi istasyona.” (s. 57)

nazlı nazlı (s. 89)

“Söğüt, nazlı nazlı ırgalanır.” (s. 89)

sağlı sollu (s. 31)

“Çerden çöpten ‘boktan konend’, sarı çamur sıvalı evler sağlı sollu uzayıp gidiyordu.” (s. 31)

saygılı saygılı (s. 21, 32, 50)

“Masadakiler bastonunu çenesine dayamış kişiye ‘Eyvallah’ çökertip gazinoyu terkettiler. Ben de izin istedim saygılı saygılı.” (s. 21)

şüpheli şüpheli (s. 11)

“Şüpheli şüpheli mırıldandı:

—Demek artık çocuklar da subay oluyor..” (s. 11)

tatlı tatlı (s. 12)

“Rahat, gailesiz yorgun bir yüz, dağınık saçlar ortasında tatlı tatlı uyuyordu.” (s. 12)

terbiyeli terbiyeli (s. 53)

“Ben iki üç masa ötede terbiyeli terbiyeli oturuyorum.” (s. 53)

uçsuz bucaksız (s. 72)

“Bakmış, bakmış, bakmış uçsuz bucaksız boşluğa.” (s. 72)

umutlu umutlu (s. 26)

“Korkmamış, üstelik umutlu umutlu yanına yaklaşmış.” (s. 26)

yolsuz belsiz (s. 97)

“O günlerde hakimın köye keşfe gitmesi eziyetli, zorun zoru bir iş.. Motor yok. At, araba...Yolsuz belsiz bir dünya.” (s. 97)

2.1.5.2.1.4. İyelik ekiyle kurulan ikilemeler

sağım solum (s. 44)

“Sağım solum birden kalabalıklaştı.” (s. 44)

2.1.5.2.1.4.1. İyelik eki + belirtme ekiyle kurulan ikilemeler

sağımı solumu (s. 42)

“Devresi, devresi günler sardılar sağımı, solumu..” (s. 42)

2.1.5.2.1.4.2. İyelik eki + yönelme ekiyle kurulan ikilemeler

sağına soluna (s. 101)

“Allah, herkesi önce kendine, sonra en yakınlarına, sağına soluna bağışlasın..” (s. 101)

üstüme üstüme (s. 65)

“Yıldızlar üstüme üstüme geldiler.” (s. 65)

2.1.5.2.1.5. Çokluk ekiyle kurulan ikilemeler

dağlar dağlar (s. 33)

“Ölüm bazan dil dudak yakınlığında, bazan da yürüye yürüye bitiremediğin dağlar dağlar ötesinde..” (s. 33)

2.1.5.2.1.6. Edat yoluyla kurulan ikilemeler

hiç mi hiç (s. 57, 69, 93)

“Senin asaletine şu kerhâne hikâyesi hiç mi hiç yakışmıyor.” (s. 57)

küçük mü küçük (s. 7)

“Tatarcık cinsinden bir yaratık. Küçük mü küçük. Biraz abartma olur ama, nerede ise mikroskopik..” (s. 7)

pek mi pek (s. 58)

“O gâvur garıyı bilirim. Kızını başına sarmak ister. Nerde bulacak böyle teğmeni? Ayağını dengeli at. Bana göre gönül eğlentine bacısı yeter. Kızından da gönüllü.. Pek mi pek güzel.. Lakin ben sana derim ki: Sürgeç değil, gör geç..” (s. 58)

uzun mu uzun (s. 15)

“Cephanelik salaş bir bina.. Uzun mu uzun. Boyu bir otuz, eni bir on beş metre gözüktüyor.” (s. 15)

2.1.5.2.1.7. Hece ilavesiyle kurulan ikilemeler

bembeyaz (s. 54)

“Subay elbisesinin üstüne beyaz, bembeyaz bir pardesü giymişti.” (s. 54)

besbelli (s. 17)

“Çarşı ortalarında gözüme geniş, ferah bir kahve ilişti. Kahveden çok gazino havası vardı. Besbelli yeni bir yaptı.” (s. 17)

dipdiri (s. 33, 34, 84)

“Sigarasını yineledi. Bir tek de bana uzattı yeniden. Dipdiriydi şimdi. Biraz öncesi insandan tek bir iz kalmamıştı.” (s. 33)

koskoca (s. 67, 90, 108)

“İstanbul, Şişli, Osmanbey’de koskoca apartmanı, bankalarda deste deste para..” (s. 108)

sersefil (s. 86)

“Yıllar yılı tek başına sersefil döndün dolaştın, tüm bir memleketi.” (s. 86)

tıpatıp (s. 9, 35)

“Bir üstteğmen taksitle yirmi dört liraya körüklü bir çizme satmıştı bana.. Ayağıma tıpatıp uygun.” (s. 9)

2.1.5.2.1.8. Sayı yoluyla kurulan ikilemeler

altı yedi (s. 15)

“Cephanelik salaş bir bina.. Uzun mu uzun. Boyu bir otuz, eni bir on beş metre.. Dört bir yönü ahşap duvar. Yüksekliği de bir altı yedi metre gözüktüyor.” (s. 15)

beş on (s. 69, 73, 80)

“Beş on gün geçmeden tapularını getirdiler.” (s. 69)

beş on bin (s. 42)

“Şimdi beş on bin tosunu kasaplık edip Emniyet Kuvvetinin eline vereceksin.” (s. 42)

beş sekiz (s. 33, 53, 74...)

“Göremediği bakışlarla ona bakıyordum. Bir beş sekiz dakika böyle geçti böylece. Oysa ki, saatlerce beklerdim.” (s. 33)

bir iki (s. 9, 10, 16...)

“Gazinoda bir iki tek attım. (s. 9)

dört beş (s. 10, 18, 67...)

“Salonsu, odamsı bir yerde dört beş erkek yamuk, çökük koltuklarda oturuyordu.” (s. 10)

dört sekiz (s. 107)

“Bir kilim bulundu. Canân’ı incitmeden üstüne uzattılar. Ve kilimin dört sekiz yerinden tutarak Camiye doğru götürdüler.” (s. 107)

iki üç (s. 51, 53, 70)

“Salon kapısından içeri baktım. İki üç erkek, üç beş kadın vardı.” (s. 51)

kırk elli (s. 31, 41, 49...)

“Üstelik kırk elli yıl adalet dağıtıcısı olmuşsun.” (s. 41)

kırk kırk beş (s. 62)

“Arabada direksiyonda olan, kırk, kırk beşlerinde gözükten yiğitçe, derli toplu, yanında güzel bir hanım oturan adam:

—Berhudar şod, dedi.” (s. 62)

on on beş (s. 74)

“On on beş gün Sirkeci otellerinin misafiri oldum.” (s. 74)

on otuz (s. 44, 75, 83...)

“Hepimizin içinde üstümüze çöken hayalhanemizin yarattığı bir gümbürtü var. Ben o gümbürtünün o çöküntünün altında on otuz yılımı tükettim.” (s. 44)

on yirmi (s. 68)

“Bir döl zamanı, öğürsek on yirmi ineği Boğa İstasyonuna sokmuşlar.” (s. 68)

sekiz on (s. 31)

“Cebinden sekiz on santim boyunda bir anahtar çıkardı. (s. 31)

üç beş (s. 9, 10, 12...)

“Gururlu, ağır adımlarla merdiveni çıktım. Karşıma müşteri bekleme odası çıktı. Yarı dekolte üç beş kadın çarptı gözüme.” (s. 9)

üçer beşer (s. 107, 108)

“Kırk elli kişi üçer beşer kişilik gruplar halinde, cami duvarına sırtlarını dayamış, kendi aralarında konuşup duruyorlardı.” (s. 107)

üç otuz (s. 96)

“Kendi içimde üç otuz parça oldum.” (s. 96)

yedi sekiz (s. 9, 31)

“Birden alıp başımı gittim yedi sekiz ay öncesine..” (s. 9)

yüz iki yüz (s. 111)

“Kaşlarım çatık kaleden aşağı iniyor, talim adımıyla yüz iki yüz metrelik caddeyi tüketiyor, alıp başımı cephaneliğe ulaşıyordum.” (s. 111)

2.1.5.2.1.9. Ünlem yoluyla kurulan ikilemeler

ah vah (s. 112)

“Biraz sonra da ‘ah-vah’ eden bir lokomotifin sürüklediği katar, istasyonu şerefliendirdi.” (s. 112)

hay hay (s. 77)

“Teğmenim, dedi biri. Tiyatora gelmiş Zile’ye. Ön ganepelerden beş sekiz goltuk ayırttık. Siz de bizim aziz misafirimizsiniz. Şeref verirsiniz..

—Hay hay, dedim.” (s. 77)

hele hele (s. 106)

“Hele hele doksan üç yıl kederden, çileden, insanın zulmünden payını almış birini niye yeniden sahneye çağırıyorsunuz?” (s. 106)

marş marş (s. 112)

“İstikamet tren. Marş marş..” (s. 112)

of pof (s. 57)

“Tren ofla pofla işveli işveli girdi istasyona.” (s. 57)

vah vah (s. 80)

“Gel gör ki: ‘Vah vah, delaletе düşmüş, yoldan sapmış gafiller’ diye onlar sana acırlar..” (s. 80)

2.1.6. Argo sözler

Standart dilin sınırları dışında yer alan, her ortamda ve herkese yönelik olarak kullanılamayan, çoğu zaman mecazlı ve örtülü anlatım özellikleri taşıyan dil biçimleri argo olarak tanımlanır. Argo, çoğu zaman toplumsal gruplar içinde, belirli bir çevrede ve bu çevreye ait bireyler arasında özel bir iletişim aracı olarak kullanılır. Bu yönüyle argo, sınırlı ve herkes tarafından kolaylıkla anlaşılabilen bir dil söz varlığı unsurudur. Argo,

Devellioğlu tarafından “Toplumda belli bir gruba veya sosyal bir sınıfa mahsus olan ve genel dilin koynunda asalak bir kelime hazinesi bulunan konuşma sistemlerine argo (fr. argot) adı verilir, hırsız argosu, talebe argosu, asker argosu, artist argosu, umumhane argosu vb. gibi.” (1980, s. 9) olarak; Aktunç tarafından “Argo dilin gizli örgütüdür.” (1998, s. 19) olarak tanımlanmaktadır. Dil, yalnızca iletişim aracı olmanın ötesinde, toplumsal yapıların, kimliklerin ve aidiyetlerin de bir yansımasıdır. Bu bağlamda, standart dilin dışında gelişen özel dil biçimleri, özellikle belirli gruplar arasında özgün bir iletişim ağı oluşturur.

Argo, farklı bir anlaşma biçimi sağlamak üzere aynı meslek veya topluluktaki insanların ortak dildeki kelimelere özel anlamlar vermek, bazı kelimelerde değişiklik yapmak, dilin lehçelerinden, eskimiş öğelerinden ve yabancı kökenli biçimlerinden de yararlanmak suretiyle oluşturdukları, herkesçe anlaşılmayan kelime ve deyimlerden oluşan özel dil; genel olarak teklifsiz, kaba vb. çeşitli konuşma biçimleri olarak tanımlanır (Sağlık, 2009, s. 16).

Dilin toplumsal bir olgu olarak ele alınması, yalnızca biçimsel özelliklerini değil, aynı zamanda kültürel, tarihsel ve sosyolojik boyutlarını da göz önünde bulundurmaya gerektirir.

Dil pek çok katmandan oluşan bir varlık... Genel geçer dil, resmi dil, argo, kaba dil, küfür gibi unsurlarıyla yaşayan, her gün kullanılan ve yeniden üretilen, ortak payda kıymetinde bir olgu. Dilin tüm katmanları şüphesiz tek tek incelenmeye değer. Argo da öyle! Toplumların kültüründen, coğrafyasından, ortak duyarlılıklarından beslenerek dilde görünür hale gelen, kullanıldığı devrin tarihine kopmaz bağlarla sınıksız bağlı olarak gelişen argo da tüm diğer dil katmanları gibi neredeyse toplumunun ve tarihinin bir aynası işlevi görmektedir (Bingölçe, 2011, s. 9).

Argo ifadeler, toplumun genel ahlaki ve kültürel normları çerçevesinde hoş karşılanmayan, kullanımı ve duyulması çoğu zaman sakıncalı görülen dil unsurlarıdır. “Toplum içinde deyimlerden yararlanmak konuşmaya ağırlık, çekicilik verir. Ama toplum karşısında gaza getirmek, atıyorum, kartaloz, toka etmek, vartayı atlatmak denmez. Hele kıyak yapmak yakışıksız bir sözdür.” (Zülfikar, 2018, s. 468). Bu nedenle, deyim ve argo kullanımı, bağlama ve muhataba uygunluk bakımından dilsel seçicilik gerektiren bir alan olarak değerlendirilmelidir. Toplumda argo ve küfür sıklıkla birbirine karıştırılmakta; ancak bu iki kavram, içerik, işlev ve kullanım bağlamı açısından birbirinden ayrılmaktadır. Bu konuya ilişkin olarak Bingölçe, argo ile küfür arasındaki farklara dikkat çeken şu değerlendirmede bulunmuştur:

Argo, bireysel psikolojilerin ürünü olarak üretilmiyor, toplumda yaşayan bir grubun ortak yaratısı olarak dikkat çekiyor. Grup ilişkileri, dil ve etkileşim meselesi argonun temellerini oluşturuyor... Bu anlamda argonun var olabilmesi için bir grup aidiyeti mutlaka gerekiyor. Bu noktanın argo ile küfürün ayrıştığı yer olduğuna dikkat etmek belki bir oranda açıklayıcı olabilir. Çünkü küfür dediğimiz dil birimi toplumun tamamı tarafından anlaşılıyor. Örtülü küfür diye bir şey yok. Küfrün mecazı diye bir şey de. Küfür söylenir söylenmez etkiliyor ve tepkiyi çekiyor; çünkü amaç hakaret etmek.

Oysa argonun derdi hakaret değil. Olsa olsa “yanal düşünme” yoluyla ifadeyi güçlendirmek, zenginleştirmek ve bir tutam mizaha bir tutam kara mizah bulaştırarak var ettiği grup ilişkilerini özelleştirip pekiştirmek olabilir (Bingölçe, 2011, s. 12).

Dolayısıyla, argo bireysel bir çıkıştan ziyade toplumsal bağlamda şekillenen, grup aidiyetine dayalı bir dilsel pratik olarak değerlendirilirken; küfür, bireysel tepki ve doğrudan hakaret amacı taşıyan evrensel bir anlamla öne çıkar. Bu yönüyle argo, iletişimi çeşitlendiren ve sosyokültürel dinamikleri yansıtan bir ifade biçimi olarak küfürden ayrılarak kendine özgü bir dil katmanı oluşturur. Sonuç olarak argo, sadece gündelik iletişimin sıradışı bir unsuru değil; aynı zamanda toplumsal yapı, kültürel kimlik, grup aidiyeti ve dilin yaratıcı boyutları açısından incelenmeye değer önemli bir dilsel olgudur.

Çalışmanın bu bölümünde, eserde yer alan argo sözler aşağıda listelenmiştir:

afyon (s. 34, 47)

“Hap.” (Türk Argosu Sözlüğü, 1980, s. 165).

“Küçüklük, geçici rahatlık veren, sarhoşluk veren bir afyondur.” (s. 47)

ahmak (s. 33)

“Boşuna çabalayan saf kimse.” (TA).

“Her Tanrıya bir oyuncak lazım. Ve bildiğinden şaşmaz. Nasıl olsa olacak olur, aptalın, ahmağın çabası yanına kâr kalır. Hele benim gibi ahmakların.” (s. 33)

anasını bellemek (s. 42, 102, 105)

“‘Annesinin ırzına geçmek’ anlamında küfür sözü.” (TS, 2023, s. 181).

“Uğursuzun, haksızın yaptığı yanına kâr kalırsa o milletin anası yedi bayram da bellendir.” (s. 102)

anasının gözü (s. 55)

“Çok kurnaz, çok açığöz, dalavereci, hinoğluhin.” (TS, 2023, s. 181).

“İki hastabakıcı var. Biri karı. Anasının gözü.. Üstüne yıkılmak ister.” (s. 55)

aptal (s. 33, 92)

“Keriz.” (TAS, 1980, s. 166).

“Nasıl olsa olacak olur, aptalın, ahmağın çabası yanına kar kalır.” (s. 33)

aval aval (s. 28)

“Aptal aptal.” (TAS, 1980, s. 60).

“Aval aval bakıyordum dört bir yöne..” (s. 28)

avanak (s. 30)

“Saf.” (TS, 2023, s. 295).

“Hep suç senin avanak takımının.. derler arabirlik ‘kısıks’ gülerlerdi.” (s. 30)

avanta (s. 30)

“(kumarda) Önemsiz bir faydalanma, yarım hırsızlıkla para kazanan bir kumarbazdan ‘sus payı’ alma.” (TAS, 1980, s. 60).

“Dünya avanta verenlerin üstüne kurulmuş.” (s. 30)

bok (s. 11, 31, 44...)

“Değersiz, önemsiz bir şey.” (TA).

“Senin bir boka aklın ermez.” (s. 94)

boktan (s. 31, 45, 103)

“Değersiz, yararsız olan.” (TS, 2023, s. 577).

“Böylesine: Yanmış yüreğe boktan yelpaze denir..” (s. 103)

caka satmak (s. 67)

“Gösteriş yapmak.” (TAS, 1980, s. 67).

“Dört beş çocuk birbirine caka satıyordu.” (s. 67)

cennet öküzü (s. 38, 39)

“Zamparalık yapmayan, karısına ya da sevgilisine sadık erkek.” (Kadın Argosu Sözlüğü, 2001, s. 35).

“Bizim masa cemaatının hepsi Cennet öküzü.” (s. 38)

cima (s. 20)

“Cinsel ilişki.” (Osmanlı Argosu Sözlüğü, 2011, s. 47).

“Yüzünün tebessüm -gülüş- çizgileri arttı. ‘Cima’ faslına girmişti. Adabı, erkânı anlattı.” (s. 20)

çaptan düşmek (s. 20, 68)

“Artık iş göremeyecek, kendisinden iş beklenemeyecek bir hale gelmiş olmak.” (TAS, 1980, s. 71).

“Boğalar arasında müşekkel, dağ gibi, göz dolduran bir yaşlı boğa.. Çaptan düşmüş bir boğa.” (s. 68)

çüş (s. 49)

“Yakışksız ve haddini aşan bir durum karşısında söylenen kaba uyarı sözü.” (TA).

“İnsan akli bazan eşşekleşir. Çüş derler durur.” (s. 49)

deyyus (s. 85, 101, 102)

“Yakını kadının iffetsizliğine göz yuman kimse.” (OAS, 2011, s. 57).

“Geçmiş gece, kendimle bir meşveret tutturup karara varmıştım: ‘Yavrum Cânan, bu deyyuslar bu işi yapar.’” (s. 85)

dost (s. 26, 34, 37...)

“Sevgili.” (OAS, 2011, s. 58).

“Genelevde dost, Seyyar Hastanenin Hayriyesi, Bedriyesi.. Sonra ilk büyük aşkım F. Hiçbir şey, hiçbir şey doyurmuyordu beni.” (s. 64)

dürzü (s. 103)

“Ağır hakaret ve küfür sözü.” (TS, 2023, s. 1109).

“Varsın boğuşsun dürzüler birbirleriyle.” (s. 103)

eşekleşmek (s. 49)

“Çok anlayışsız ve kaba davranışlarda bulunmak.” (TS, 2023, s. 1219).

“İnsan akıllı bazan eşekleşir.” (s. 49)

eşekoğlueşek (s. 32)

“Hakaret içeren bir seslenme sözü.” (TS, 2023, s. 1219).

“Ayağımızın dibinden geliyordu sesler:

—Ulan eşşoğlueşek..

—Eşşoğlu sensin..” (s. 32)

gırgır (s. 97)

“Laf, söz, gevezelik.” (TAS, 1980, s. 88).

“Köylüyü başka arayan soran yok. Jandarma da işin gırgırında. Köyden nahiye gelen birine: ‘Sizin köyden falana bir tebligat var. Hemen karakola gelsin’ diye haber yolluyor.” (s. 97)

gırla (s. 95)

“Boyuna, bir düziye, alabildiğine.” (TAS, 1980, s. 89).

“Yaşlı, orta yaşlı on, on beş kişi, caminin gölgesine çömelmiş.. Bir merhaba gitti gırla.” (s. 95)

gömmek (s. 43)

“Bir kimseyi bütünüyle unutmak.” (KAS, 2001, s. 80).

“Onlarında garib acılarını yüreğimdeki küllüğe gömerim.” (s. 43)

halt etmek (s. 87)

“Uygunsuz bir söz söylemek, uygunsuz davranmak, uygunsuz bir iş yapmak.” (TS, 2023, s. 1504).

“Otel denilen hana ‘merhaba’ dedik.. Bu ikinci geliş. Birinde, ‘Hakim Bey’, birinde ne halt ettiğini bilmeyen bir kişi..” (s. 87)

karı (s. 55, 58, 81...)

“Kadın anlamında küçültücü kullanım.” (TA).

“İki hastabakıcı var. Biri karı. İstanbullu. Anasının gözü..” (s. 55)

kaymak (s. 9)

“Basıp gitmek.” (TAS, 1980, s. 105).

“Hepimize yakın bir çoğunluk aşağıya Ulus’a kaydık.” (s. 9)

kıç (s. 69, 78, 87...)

“Mahrem beden bölgesi.” (TA).

“Şaşkın ördeğe döndüm. Baştan mı dalıyorum, kıçtan mı? Hiç belli değil..” (s. 101)

kıt (s. 74)

“Saf ve aptal kimse.” (KAS, 2001, s. 100).

“Bahar yaz ayları karışımında emekliliğim tebellüğ edildi. Aslında çok geç kalmıştı emekliliğim benim arsızlığımdan.. O zaman biraz da hakim takımı kıttı. O aralık ilkokul öğretmenlerini Hukuk Mektebine kabul ettiler.. ” (s. 74)

orospu (s. 57, 68)

“Fahişe.” (TS, 2023, s. 2550).

“Vahit Ağa’nın sesi yakaladı içimi: ‘O orospu ablası yok mu? Beni de mahveden o kenef, bacasını, seninkini on yedi yaşında beş yüz lira karşılığı Pancar Kralına sattı..’” (s. 57)

pezevenk (s. 101)

“Gizli ve yasal olmayan cinsel ilişki öncesinde aracılık eden kimse.” (TS, 2023, s. 2695).

“Ulan deyyus, ulan pezevenk, ulan murtad takımı, idrakten, insaftan nasipsiz herif.” (s. 101)

siktir (s. 59, 99)

“‘Defol!’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 2957).

“İçimden: ‘Siktir ol şimdilik. Girme aklımın bir köşesine,’ dedim.” (s. 59)

siktir etmek (s. 99)

“‘Aldırma, önem verme!’ anlamında kullanılan bir söz.” (TS, 2023, s. 2957).

“Siktir et bizim ihtiyarı.” (s. 99)

taşak (s. 75)

“Üreme için gerekli spermleri üreten ve erkeklik hormonu salgılayan, sağ ve sol olmak üzere iki tane oval şekilli organ.” (TS, 2023, s. 3194).

“Eşşeği anırtan taşşağı.” (s. 75)

tekleme (s. 17)

“Konuşurken kekelemek.” (TAS, 1980, s. 146).

“Tekleme çocuklar oynuyor kapı önlerinde..” (s. 17)

uçurmak (s. 38, 51)

“Yok etmek, ortadan kaldırmak.” (TA).

“Bizim masa cemaatinin hepsi Cennet öküzü. Böyle laf etsem, alıp beni uçururlar.” (s. 38)

ulan (s. 10, 32, 94...)

“Hey, hişt, buraya bak!’ gibi ünlem ve seslenme.” (TAS, 1980, s. 152).

“Ayağımızın dibinden geliyordu sesler:

—Ulan eşşoğlueşşek..

—Eşşoğlu sensin..” (s. 32)

üstüne oturmak (s. 87, 94, 101)

“Hakkı yokken bir şeyi kendisine mal etmek.” (TS, 2023, s. 3446).

“Koca hakimın hakkının üstüne oturduk, ne oldu? Heeç. Ardından merhum arkadaşımın tarlalarının üstüne oturmaya çalışırlar.” (s. 87)

yan çizmek (s. 96)

“Kaytarmak.” (TA).

“Şimdi bana düşman gibi bakan bu kişiler, geçen yıl hasatta hakkımı gönderdiler de, bu yıl niye göndermediler? Niye yan çizlerler.” (s. 96)

2.1.7 Kalıp sözler (ilişki sözleri)

Deyimler ve atasözleri gibi kalıp sözler de konuşma dilinde en sık karşılaşılan yapılar arasında yer almaktadır. Deyim ve atasözlerinin, dili konuşan toplumun kültürel yapısını yansıtmaya işlevi bulunduğu gibi, kalıp sözler de toplumsal değerlerin ve kültürel kodların bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Toplumun geleneklerini ve ortak yaşantı biçimlerini yansıtan bu söz öbekleri, günlük iletişimde yaygın biçimde kullanılmaktadır. Kalıp sözler, içinde bulundukları bağlama göre farklı anlamlar kazanabilmektedir. Örneğin, “geçmiş olsun” ifadesi yalnızca bir hastalık ya da kaza durumunda değil, sınavdan çıkan bir kişiye yönelik olarak da kullanılabilir. Bu bağlam çeşitliliği, kalıp sözlerin yalnızca iletişimsel değil, aynı zamanda kültürel ve yapısal açıdan da dilin zenginleşmesine katkı sağladığını ortaya koymaktadır.

Bilindiği gibi, her toplumda belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş sözler, duyulan açığa vuran kalıplar, çeşitli klişeler vardır. Örneğin bir kimseyle karşılaşıldığında, onu selamlarken, bir kimseden yardım ya da iyilik görüldüğünde, bir şey rica edildiğinde, hasta olduğunu öğrendiğimiz bir kimseye söylenen sözler gibi (Aksan, 2001, s. 140).

Kalıp sözler, hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanılabilme özellikleri bakımından atasözleri ve deyimlerle benzerlik göstermektedir. Bu duruma, doğrudan anlamıyla kullanılan “ellerinden öperim” ifadesi ile gerçek anlamından uzaklaşıp yeni ve

dolaylı bir anlam kazanan “buyurun cenaze namazına” ifadesi örnek olarak verilebilir. İkinci örnekte, söz konusu ifade artık temel anlamda bir cenaze törenine daveti değil, olumsuz ya da beklenmedik kötü bir durumun gerçekleştiğini bildirme amacı taşımaktadır. Bu tür anlam kaymaları, kalıp sözlerin hem dilin anlam dünyasını derinleştiren hem de toplumsal iletişimde işlevsellik kazandıran unsurlar olduğunu göstermektedir. Kalıp sözler, Zülfikar tarafından “Yapı ve kuruluş bakımından değişikliğe uğramamış birtakım kalıp cümleler, günlük dilde iletişim kurmaya yarayan başlıca sözlerdir.” (2018, s. 217) şeklinde tanımlanmaktadır. Toplumsal iletişim, sadece bireyler arası bilgi alışverişinden ibaret değildir; aynı zamanda kültürel değerlerin ve geleneksel söylemlerin dil yoluyla aktarımını da içerir. Söz varlığının önemli unsurlarından biri kabul edilen bu sözler, kişiler arası ilişkilerin vazgeçilmezidir. Güne başlarken söylenen “günaydın”, vedalaşırken kullanılan “güle güle, hoşça kal” gibi... Bu tür kalıplaşmış ifadeler, dil aracılığıyla toplumun ortak değerlerini pekiştirmekte ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Türkçe, kalıp sözler açısından oldukça zengin bir dildir. Türk toplumlarında, gündelik hayatın hemen her anı ve durumu için yerleşik hâle gelmiş bir kalıp sözün bulunması, bu zenginliğin en belirgin göstergelerindendir. Toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir rol oynayan bu ifadeler, hem nezaket hem de kültürel aidiyet açısından işlevseldir. Örneğin, uzun bir yolculuğa çıkan birine yöneltilen su gibi git, su gibi gel ifadesi, eve gelen misafire söylenen hoş geldin ifadesi ya da yemek yiyen birine dile getirilen afiyet olsun ifadesi gibi kalıplaşmış ifadeler, sadece sözlü iletişimi kolaylaştırmakla kalmaz; aynı zamanda toplumsal dayanışma, misafirperverlik ve iyi dilek bildirme gibi kültürel değerlerin de yansımasıdır. Bu tür sözler, Türkçenin hem iletişimsel hem de kültürel boyutunu güçlendiren önemli unsurlar arasında yer alır. İkilemeler, anlatımı güçlendirmek, duyguyu yoğunlaştırmak ve söze akıcılık kazandırmak gibi işlevleriyle Türkçenin söz varlığı içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Çalışmanın bu bölümünde, eserde yer alan kalıp sözler aşağıda listelenmiştir:

2.1.7.1. Af, özür ve bağışlama bildirenler

kusura bakma (s. 88)

“Kusura bakma yavrum, ben itin bile yatmayacağı bu derbederhane, rezilhanede on üç yıl yaşadım..” (s. 88)

2.1.7.2. Alay, küçümseme ve hafife alma bildirenler

lüt fettiniz (s. 83)

“Kadılık kürsüsünde de oturdum, yer hasırında da.. Yürek sermayemi insanlarla paylaştım.. Gelgelelim sizin insan sermayenize? Lüt fettiniz, aradınız, buldunuz.. On otuz sene sonra..” (s. 83)

sözüm ona (s. 8, 37, 81)

“Sıcağın, zulüm kusan sineğin zulmünden biraz olsun kurtulmak için mendilimi ‘sözüm ona’ şapkamın altında siper etmiştim.” (s. 8)

vay babam vay (s. 109)

“Hakimliğinde yüzlerce tarla davası geçmiş elinden. Bizim köylünün kolay kolay boyun vermeyeceğini bilmez miydi? Bunun burasına köylü denmiş.. Kuru saptan saat yapar, saman altından su yürütür.. Eşşeğe tersinden bindirir adamı.. Ödünçlü şahitlik yapar. Birbirine: ‘Benim senden iki şahitlik alacağım var,’ der ve tavan direğine bıçak ile iki çizgi kazır.. Vay babam vay.. Kim yitirdi de sen buldun..” (s. 109)

vız gelir, tırıs gider (s. 29)

“Çekerek köylerinde sayısız değirmeni, tarlası, tapanı.. Taş attı da kolu mu yoruldu? Hepiciği Dede mirası.. Üç yüz sene yaşasa, üç yüz sene ütülse, vız gelir, tırıs gider..” (s. 29)

2.1.7.3. Beddua, küfür ve kızgınlık bildirenler

Allah’ın belası (s. 7)

“Allahın belâsı kara bir sinek sürüsü zulüm kusuyordu üstümüze..” (s. 7)

Allahlarından bulsunlar (s. 102)

“İyi, hoş ama, bir haksızlığa, bir edepsizliğe, bir namussuzluğa: ‘Adam aldırma, olur böyle şeyler, Allahlarından bulsunlar’ deyip geçmek de olmaz.” (s. 102)

olmaz olsun (s. 33)

“Mutlaka her canlı ölümü tadacak.. O şerbet içilecektir er geç.. ‘Hükmü kanunu tabiat böyledir..’ Öyle hüküm, öyle kanun olmaz olsun.. İnsan böyle demek istiyor, istiyor ama, hiçbir şeyi, olmuşu, olacağı değiştiremiyor.” (s. 33)

senin ananı, bacını, yedi sülaleni, gelmişi geçmişi (s. 32)

“—Ulan gâvur dölü.

—Gâvur dölü de sensin. Senin ananı, bacını, yedi sülaleni, gelmişi geçmişi..” (s. 32)

siktir ol (s. 59)

“İçimden: ‘Siktir ol şimdilik. Girme aklımın bir köşesine.’ dedim.” (s. 59)

toprak sıksın (s. 58)

“Ben de rahmetliden çok çektim. Yine ‘toprak sıksın’ diyemem. O da nur gibi karısını bırakıp kerhanelerde ömür arardı.” (s. 58)

2.1.7.4. Birini, bir şeyi yüceltmek, saygı duymak ve onurlandırmak için kullanılanlar

aslanım (s. 56)

“—Ayağımız yola hazır. Bir şey sorup da ‘eyvallah’ diyeyim. Fikriye’den, Ablasından ne habar?

—Niye sordun giderayak aslanım?

—Aklıma geldiler de.. Allahaismarladık..” (s. 56)

efendim (s. 16, 17, 18...)

“—Merhaba, hoş geldiniz..

—Merhaba efendim, hoş bulduk efendim..” (s. 18)

ellerinizden öperiz (s. 84)

“Durumu arzeder, hürmetle ellerinizden öperiz..” (s. 84)

el pençe divan (s. 94)

“Manifaturacı rahmetliğin dükkânına gittim. İki oğlu ‘el pençe divan..’” (s. 94)

ne emredersiniz? (s. 17)

“—Hoş geldiniz Teğmenim, ne emredersiniz?” (s. 17)

saygı duyarım (s. 22)

“—Saygı duyarım, teşekkür ederim... İyi geceler dileğiyle ayrıldım lokantadan..” (s. 22)

şerefine (s. 12, 77)

“Kadın bütün kıvraklığı ile kaş ile göz arası bir masa hazırladı. Kirazların olduğu günlerdi. Kiraz koydu bir büyük tabağa. Sonra, Allah ne verdi ise, bir şişe rakı birlik donattı sofrayı..

—Hoş geldin, şerefine..

—Hoş bulduk, senin de şerefine..” (s. 12)

şereflendirdin (s. 87)

“Devresi gün her şeyi toparladık. Sağdan soldan sahip çıkanlar oldu.

—Vay, Hakim bey, dediler. Hoş geldin, sefalar getirdin.. Şereflendirdin kasabamızı.” (s. 87)

şeref verirsiniz (s. 77)

“—Teğmenim, dedi biri. Tiyotora gelmiş Zile’ye. Ön ganepelerden beş sekiz goltuk ayırttık. Siz de bizim aziz misafirimizsiniz. Şeref verirsiniz.” (s. 77)

2.1.7.5. Dinî inanç bildirenler

2.1.7.5.1. Tevekkül, teslimiyet ve şükür bildirenler

akıbet Allah’a emanet (s. 19)

“Ben memuriyet icabı o günlerde Biga’da bulunuyordum. Yer gök asker kaynıyor. Cepheye sürülecek Mehmetçik dolu her bir taraf.. Arada bir bölüğü yola çıkıyor. Akıbet Allaha emanet.. Kötü haberler geliyor hep.” (s. 19)

Aklım Allah’a emanet (s. 72)

“Aklım Allaha emanet dersin ya, O hiç emanetçi değildir.. O sana canını, bedenini, aklını emanet etti. Allah aklı olmayan hiçbir şeyi kurtaramaz..” (s. 72)

Allah’ın kulu (s. 42)

“Bir Allahın kulu çıkıp da, yalan söylediğinin pişmanlığına düşmedi.” (s. 42)

çok şükür (s. 41, 44)

“Sıcak günde soğuk limonata içmiş gibi yüreğini serinletir. Sonra o geçici serinliğin acı bir yanıklığı oturur yüreğine.. ‘Çok şükür,’ der.” (s. 44)

emrine şükür (s. 44)

“İnsan çok korkak bir yaratık. Bu yüzden hep hayalhanesine sığınır. Bu hal ona rahatlık verir, ferahlık verir. Sıcak günde soğuk limonata içmiş gibi yüreğini serinletir. Sonra o geçici serinliğin acı bir yanıklığı oturur yüreğine.. ‘Çok şükür,’ der. ‘Emrine şükür,’ der. Ama, o şükür içindeki acı pası sıyırıp atamaz.” (s. 44)

evelallah (s. 42, 70)

“Adliye Nezaretine nice şekva şikâyetlerde bulundular. Soruşturmalar açıldı. Evvel Allah hepsinin içinden sıyrılıp çıktım.” (s. 42)

inşallah (s. 25, 99)

“—Müşkülünüzü halle gayret sarf edeceğim. Odamda fetvaları cem eylemiş ‘Halil’ isimli kalın bir kitap var. Bu gece ona bir göz atıp zât-ı âlilerinin vakıf dileğinize âyine olacak bir cevap bulurum inşallah..” (s. 25)

şükür (s. 34, 41, 44...)

“‘Çok şükür,’ der, ‘Emrine şükür,’ der. Ama, o şükür içindeki acı pası sıyırıp atamaz.” (s. 44)

takdir hakkın (s. 100)

“Şeriat hükümleri, Mecelle.. İçtimai tekâmüle hiçbir ayak uyduramıyor. Sen kalıyorsun ortada.. Katı hükümler.. Takdir hakkın sıfırın ortasında.” (s. 100)

ya Hak (s. 84)

“Otuz üç bitince keyfine göre ‘Vedâlin, âmin’ dersin.. Bir daha çevirirsin. Yeniden ne diyeceğini keyfine danış.. ‘Yâ Hak’ de, ‘Yâ Rahman,’ de ‘Yâ Rahim’ de.. Mübareğin ism-i celili bitmez ki..” (s. 84)

ya Râb (s. 92)

“Onuncu asırda Ebülülâ Maarri nam bir Arap feylozofu var. Irak’ın Maarri kasabasından.. Âma, yani kör. Bir gün, bir feryat bırakıyor: ‘Yarâb,’ diyor? Mecusi ateşini yakmış beni Sana çağırır.” (s. 92)

ya Rahman (s. 84)

“Otuz üç bitince keyfine göre ‘Vedâlin, âmin’ dersin.. Bir daha çevirirsin. Yeniden ne diyeceğini keyfine danış.. ‘Yâ Hak’ de, ‘Yâ Rahman,’ de ‘Yâ Rahim’ de.. Mübareğin ism-i celili bitmez ki..” (s. 84)

ya Rahim (s. 84)

“Otuz üç bitince keyfine göre ‘Vedâlin, âmin’ dersin.. Bir daha çevirirsin. Yeniden ne diyeceğini keyfine danış.. ‘Yâ Hak’ de, ‘Yâ Rahman,’ de ‘Yâ Rahim’ de.. Mübareğin ism-i celili bitmez ki..” (s. 84)

ya sabır (s. 84)

“Otuz üçlük ise, istersen her on birde bir: ‘Yâ sabır,’ dersin.” (s. 84)

2.1.7.5.2. Allah’a övgü, itaat ve yücelik bildirenler

Allahuekber (s. 47, 92)

“Uyduk imamı azize, Allahu ekber..” (s. 92)

Allah sorar (s. 98)

“Ben mi icat ettim bu tebligatı? Sarımsak yemedim ki, ağzım koksun.. Koyümüze bunu icat edenler aramızda.. Sözümü yutmam. Ben yutsam dahi içimdeki Allah bana sorar.” (s. 98)

hak Allahtandır (s. 96)

“Şimdi bana düşman gibi bakan bu kişiler, geçen yıl hasatta hakkımı gönderdiler de, bu yıl niye göndermediler? Niye yan çizelerler. Hak Allahtandır.” (s. 96)

Tanrı uludur (s. 36, 47, 75...)

“Bu aralık öğle ezanı okundu. ‘Tanrı uludur. Tanrı uludur.’” (s. 36)

2.1.7.5.3. İnanç uğruna mücadele ve fedakârlık bildirenler

Allah yoluna cenk ederiz (s. 70)

“‘Allah yoluna cenk ederiz’ derler ya, bizim iki adım ileri atıp, bir adım geri giden Mehter Takımı gibi, iki adım öte, bir adım geri..” (s. 70)

2.1.7.5.4. Allah’tan bereket ve hayır dilemek için kullanılanlar

elinin, yüzünün, ömrünün sadakası olsun (s. 26)

“Tarlalarının bir bölümünün davalarını sona erdirdin. Sattın, savdın. Kalanı da elinin, yüzünün, ömrünün sadakası olsun. Fitrene say. Zekâtına say.” (s. 26)

2.1.7.5.5. Dini değerlere bir şeyi yakıştırmama ve reddetme anlamı taşıyanlar

haşa (s. 36, 82, 108)

“Emri devletine karşı gelinir mi hiç? Haşaa.” (s. 82)

haşa ve kellâ (s. 36)

“Ben Allah olsaydım -haşa ve kellâ- bu insan denen mahluku yaratmazdım.” (s. 36)

2.1.7.5.6. Yemin ve dinî tanıklık bildirenler

vallaha (s. 103)

“Hakim soruyor:

—Garben Artin. Var mı Artin tarlası?

—Gözünü öpüyüm Hakim Bey. Bizim köyde Ermeni çoktu. Emme Artin diye biri yoktu.

Aha, o günleri yaşayanlar var bu cemaat içinde. Sorun onlara. Var mıydı bir Artin? (s. 103)

2.1.7.5.7. Ayetlerden alınmış kalıp ifadeler

âmin (s. 47, 84)

“Küçüklük, geçici rahatlık veren, sarhoşluk veren bir afyondur.. Bir de küçüklüğün arsız rahatlığına kavuşunca, yolunu belini keser.. Üstelik dur durak tanıtmaz. İşte o zaman: ‘Veled dalin, âmin..’” (s. 47)

eşhedü (s. 42, 85, 98)

“‘Ben yemin etmem, Allahı, dini, devleti ayaklar altına alamam,’ diyen bir kula raslamadım. Binlerce insan huzura gelip ‘eşhedüyü’ çöktü. Bir Allahın kulu çıkıp da, yalan söylediğinin pişmanlığına düşmedi.” (s. 42)

ve lâddâllîn (s. 47, 84)

“Küçüklük, geçici rahatlık veren, sarhoşluk veren bir afyondur.. Bir de küçüklüğün arsız rahatlığına kavuşunca, yolunu belini keser.. Üstelik dur durak tanıtmaz. İşte o zaman: ‘Veled dalin, âmin..’” (s. 47)

2.1.7.5.8. Bağışlama ve helalleşme bildirenler

helal edin hakkınızı (s. 94)

“Gelip arada bir kabrimde Kur’an okursa ruhum şâd olur. Ve alacak, verecek hikâyesini burda bırakıp ben size derim ki: Gördüğüm kadarıyla, hiçbirinizi sevmeden bu kıraç hayatı sürdürdük. Bundan sonra kanallarınıza su bağlamayın. Yüreğiniz varsa, ekinleri yeşersin. Ben gidiyorum. Helal edin hakkınızı..” (s. 94)

helal olsun (s. 46)

“Ona da, serçelere de helal olsun mecidyelerim..” (s. 46)

2.1.7.6. Dua, iyi niyet, dilek ve temenni bildirenler

Allah akıl fikir versin (s. 66)

“Masadakilere:

—Haydin namaza, diyor, dedi. Haydin namaza.. Duanızdan beni de cüda bırakmayın.. ‘Allah akıl fikir versin şu Hakim Bey’e’ deyin.. Deyin, deyin.. Amma, doksan üç yıldır vermediği akli duanız berekâtına vermez..” (s. 66)

Allah bağışlasın (s. 98)

“Gelecek Mıktar seçimlerinde de ben yokum. Vebalinize ortak olamam. Kendi aranızda şahitleriniz hazır. Hepsini Allah size bağışlasın.. Ben yok’um davanızda.. Herkes vebali ile düşer kara toprağa.. Haydi bana eyvallah..” (s. 98)

Allah cümlesine versin (s. 18)

“Allah cümlesine versin böyle bir evlâdı, diye içlerinden konuşmuşlardır..” (s. 18)

Allah garib kocasına sabır ihsan etsin (s. 35)

“Allah garib kocasına sabır ihsan etsin.. Böylelerinin çilesi insana ahreti kazandırır.” (s. 35)

Allah hayırlı geceler versin (s. 25)

“Sabah kahvaltınızda da netâici umumiyei arzedirim. Allah hayırlı geceler versin.” (s. 25)

Allah, herkesi önce kendine, sonra en yakınlarına, sağına soluna bağışlasın (s. 101)

“Bir kızım çıktı ortaya.. Osmanbey’deki kızım.. Allah, herkesi önce kendine, sonra en yakınlarına, sağına soluna bağışlasın. Kızım da, damadım da bu duamın dışında kalsın..” (s. 101)

Allah kimsenin yolunu şaşırtmasın (s. 108)

“—Allah kimsenin yolunu şaşırtmasın.. Üç bölük tarla için on, on beş yıl kendini sefil etti, rezil etti buralarda..” (s. 108)

Allah kimsenin yolunu yolsuza düşürmesin (s. 100)

“Rahmetli ile dünya evine girince parmaklarımın kaç karış olduğunu gördüm. ‘Allah kimsenin yolunu yolsuza düşürmesin,’ derler. Yol mu yolsuzdu? O mu yolsuzdu? Ben mi yolsuzdum? Bilmeden geldim, bilmeden gideceğim..” (s. 100)

Allah niyetiniz kadar versin (s. 96)

“Çiğ çiğ yiyecekmiş gibi bakıyorsunuz insana.. Allah niyetiniz kadar versin..” (s. 96)

Allah ömrünüzü mücdad buyursun (s. 24)

“—Allah ömrünüzü mücdad buyursun. Efendim, tekrar affı devletinize sığınırım. Yüce bağışınızdan elbette beni de nasibdar edersiniz.” (s. 24)

ben sağ, o selamet (s. 35, 46)

“Ben sağ, o selamet.. Bir daha da evliliği gözüm kesmedi..” (s. 35)

bereket versin (s. 73)

“Birinci sene tarlalardan koşam ile para aldım... Tarlalara verdiğim paranın aşağı yukarı üçte birini.. ‘Bereket versin,’ dedik... (s. 73)

berhudar ol (s. 70)

“‘Tarlalara verdiğin para, mahsulâtta iki üç yıla varmaz sıyrır evelallah kendini..’ ‘Sağol, berhudar ol,’ dedim yeniden..” (s. 70)

eline sağlık (s. 63)

“Araba deve boynuna giriyor. Çıkışa geçiyor. Boynu tüketince güneşin ilk ışığı adamın gözlerine doluyor. Ne yolu görebiliyor, ne karşıdan gelen aracı.. Ve Man kamyonunun altına giriyor. Man yutuyor mercedesi.. Her bir şey ‘eline sağlık’ oluyor..” (s. 63)

güle güle otur (s. 82)

“Kıracıya ‘Güle güle otur’ dedim.” (s. 82)

nur olsun toprağı (s. 86)

“—Ananın zulmünden, kala kala bir lütuf sen kalmışsın.. Yine de nur olsun toprağı.. Helallaşmadan gittik.” (s. 86)

nur olsun yattığı yer (s. 39)

“Rahmetle yâdediyorum. Nur olsun yattığı yer..” (s. 39)

ömrüne, sağlığına dua ederim (s. 33)

“Dinle yavrum: Gençsin, efendisın. Yaşından daha olgun bir halin var. Bu hal istidat alametidir. Ömrüne, sağlığına dua ederim. Be hey garip, senin duandan ne olur?” (s. 33)

paranın lütfundan da şerrinden de Tanrı sevdiği kulu korusun (s. 73)

“Bektaşî ne demiş: ‘Allah olmaya Allah değilsin, ama Allah’tan önce senin hükmün geçiyor dünyada..’ Öyle bir gâvur şeydir para.. Anayı babadan, kardeşi kardeşten yâri yârdan ayırır. Bir defa esaretine düşmeyegör.. O esaret aslında büyük bir talihsizliktir. İnsanın kendinden vazgeçmesidir.. Erimesi, tükenmesi, bitmesidir.. Kendi kendini inkâr etmesidir.. O çarka, o dişliye elini kaptıran kolunu alamaz.. Ve sonra o dişli tümüyle yutar insanın mânâsını.. Bunun burasına ‘para’ denmiş.. Gökten şahini indirir.. Ama, ‘suu, suu, su,’ diyen, her yağmur damlasına on altın veren, kucağında bir torba altın olanı çöl ortasında inlete inlete öldürür.. Paranın lütfundan da, şerrinden de Tanrı sevdiği kulu korusun..” (s. 73)

rahmetle yâd ediyorum (s. 39)

“Rahmetle yâdediyorum. Nur olsun yattığı yer..” (s. 39)

sen sağ, ben selamet (s. 45, 61, 67)

“Bizim hane-i mübarek Sivas yapılarını aratmadı. Sen sağ, ben selamet.. Takım taklavat düzdük.” (s. 45)

sizlere ömür (s. 84)

“Babamız sizlere ömür vefat etti.” (s. 84)

toprağın yüce merhametine havale edelim (s. 38)

“Dünyanın neresine el attımsa siyasetten başka bir şey görmedim. Kariya siyaset, eşe dosta siyaset, yarâna siyaset.. Tanrıyı da şu insanoğlu aklınca siyasetle idare eder. Namazı niyazı da siyaset. Sonunda sahtekârlıklarının buruk, acı çağla eriğini yerler. O çağla eriği

yokluktur. Yine onları da toprağın yüce merhametine havale edelim. Olsun bitsin....” (s. 38)

toprak sıkmasın (s. 108)

“Ağzı pek küfürlüydü.. Din, devlet, edep erkân tanımazdı. O ne sinkafı fıkralar.. O yaşa, o başa yakışır işler değildi.. Çoğumuzun imanını bozdu. Ne diyelim? Yine de toprak sıkmasın...” (s. 108)

yolunuz selamet olsun (s. 62)

“Kardeşim:

—On beş km. ötede bir BP istasyonu var. Bir de lokanta. Vakit akşam oldu. Orada bir şeyler yeyin. Arabalarınızda da biraz uyuyun. Sabah yolunuz selâmet olsun.” (s. 62)

2.1.7.7. Emir bildirenler

adi adım marş (s. 13, 14, 49...)

“—Bölüük, toplan. İstikamet Alay.. Adi adım marşş.” (s. 13)

bana bak (s. 20, 27, 95...)

“‘Bana bakın asker ağalar’ dedi. ‘Bana bakın! Kulağıma kadar geliyor. Sağda solda haşarılık yapıp çizgiden çıkıyormusunuz. Buz gibi şarapları içip, güzel güzel garırlarla yatıyormuşsunuz..’” (s. 20)

el çek (s. 58)

“El çek yavrum o işlerden... Bu işler dipsiz kuyu.. İnmesi olur da çıkması olmaz.. El çek o bataklıktan elini...” (s. 58)

hazır ol (s. 8, 112)

“‘Hazır ol’ komutundaki erin elleri, kolları bağlı. (s. 8)

sağa dön, sola dön (s. 7, 8, 9...)

“Sağa dön, sola dön. Tüfek as, tüfek çıkart.. Uygun adım marş..” (s. 7)

tüfek as, tüfek çıkart (s. 7, 9, 12...)

“Sağa dön, sola dön. Tüfek as, tüfek çıkart.. Uygun adım marş..” (s. 7)

uygun adım marş (s. 7, 8, 9...)

“Sağa dön, sola dön. Tüfek as, tüfek çıkart.. Uygun adım marş..” (s. 7)

2.1.7.8. Kararlılık ve ısrar bildirenler

her ne hal olursa olsun (s. 41)

“Her ne ise, her ne hal olursa olsun, insanı gördüğün yerde hemen pılını pırtını toplayacaksın..” (s. 41)

her ne ise (s. 35, 41, 48...)

“Her ne ise, her ne hal olursa olsun, insanı gördüğün yerde hemen pılını pırtını toplayacaksın..” (s. 41)

inadım inat (s. 81)

“Beni bağışlayın. Ama inadım inat. O parayla bir cami yaptırın. Adını da ‘Hadi ki Yedik Camii’ koyun..” (s. 81)

kim ne derse desin (s. 61)

“Kim ne derse desin bir Kader çizgisi var.” (s. 61)

ne olursa olsun (s. 36)

“Hakim ne olursa olsun, daim büyük itibar, ikram görmüştür ehaliden..” (s. 36)

Nuh der, peygamber demez (s. 103)

“Başka bir tarihe atılıyor mahkeme, çaresiz dönüyoruz.. ‘Git gel Konya altı saat..’ Edepsiz kavm ‘Nuh der, Peygamber demez..’” (s. 103)

ölmek var, dönmek yok (s. 103)

“Kendimi iyice şartlandırımdı. Ölmek var, dönmek yoktu artık.. On üç yıl ölmedik, dönmedik ama, bedenimizle de ruhumuzla da sürüm sürüm süründük.” (s. 103)

üçten dokuza şart olsun (s. 96)

“Üç gün ötesine senedim yok.. Ama, ben Hakim Canân isem, sizden hakkımı, tarlalarımın kalacak zırnığını almadan gidersem, Firavun defterine yazılan kul olayım. Mecusî Yezidî, münkirin teki olayım! Allah yedi katında, yedi misli zulüm etsin. Kırk katında kırk büküm beni.. Anam avradım olsun. Torunumunan zina etmiş kul olayım.. Üçten dokuza şart olsun.. Dip nenemi Kâbe yolunda zinâ etmiş kul olayım..” (s. 96)

2.1.7.9. Meydan okuma, tehdit, uyarı ve eleştiri bildirenler

astığım astık, kestiğim kestik (s. 55, 87)

“Astığım astık, kestiğim kestik.. Kadro gereği, altımda at, arkamda atlı seyis.” (s. 55)

gelen ağam, giden paşam (s. 109)

“Sefillîğe, yokluğa, muhanete boyun kırarsan, her bir musibete, ‘bendensin’ dersen, ‘gelen ağam, giden paşam’ demeyi bilersen seninle kimse başa çıkamaz..” (s. 109)

kendine gel (s. 57)

“Senin asaletine şu kerhane hikâyesi hiç mi hiç yakışmıyor. Azıcık kendine gel..” (s. 57)

otur, oturduğun yerde (s. 91)

“Otur, oturduğun yerde.. Benim de küfür kapımı açma..” (s. 91)

ver Allah’ın verdiği, vur Allah’ın vurduğuna (s. 47)

“Herkes kendi kağısını sürer. Kendi öküzünü nodullar. Her bir yön menfaat kağısı, her bir yan ‘nodul..’ ‘Ver Allahın verdiği, vur Allahın vurduğuna..’ Din, Devlet arada fayda aracı..” (s. 47)

2.1.7.10. Onay, kabul ve rahatlama bildirenler

başüstüne (s. 13, 21, 50...)

“Sülüsleriniz hazır. Erlerin akşam kumanyaları sizinle birlik istasyona ulaştırılacak. Zile’deki Muhafız Takım Komutanından Cephaneliği teslim alacaksın. Erler Askerlik Şubesindeki koğuştta yatacak.

—Başüstüne Komutanım.” (s. 13)

doğru (s. 41, 47)

“Niye kaçmadın bu insanlardan? Doğru. Herkes gibi ben de kaçmadım.” (s. 41)

evet (s. 17, 18, 24...)

“Boş bir masaya oturdum. Garson birden seğırtti:

—Hoş geldiniz Teğmenim, ne emredersiniz?

—Çay içirim.

—Biraz beklerseniz sizin için yeni bir dem tutarız.

Olur. Nasıl olsa vaktimiz bol..

Evet, vaktimiz oldu.” (s. 17)

ha şöyle (s. 58)

“Kucakladım Anneyi..

—Ha şöyle, dedim. Kurtar beni kerhane odalarından..” (s. 58)

hayhay (s. 24, 54, 77)

“Bir zat geldi yanıma. Efendiden gözüküyor.

—Beyefendi, dedi. Masamızı şereflendirmez misiniz?

—Olur, dedim. Hayhay, dedim.” (s. 24)

olsun bitsin (s. 38)

“Dünyanın neresine el attımsa siyasetten başka bir şey görmedim. Kariya siyaset, eşe dosta siyaset, yarâna siyaset.. Tanrıyı da şu insanoğlu aklınca siyasetle idare eder. Namazı niyazı da siyaset. Sonunda sahtekârlıklarının buruk, acı çağla eriğini yerler. O çağla eriği

yokluktur. Yine onları da toprağın yüce merhametine havale edelim. Olsun bitsin....” (s. 38)

olur (s. 17, 24, 75...)

“Boş bir masaya oturdum. Garson birden seğırtti:

—Hoş geldiniz Teğmenim, ne emredersiniz?

—Çay içerim.

—Biraz beklerseniz sizin için yeni bir dem tutarız.

Olur. Nasıl olsa vaktimiz bol..

Evet, vaktimiz boldu.” (s. 17)

pekâlâ (s. 50, 69)

“—Efendim, dedim, benim bu saatte cephaneliği kontrol etmem gerek..

—Pekâlâ, git yavrum.. Bir başka sohbette sözün sonunu getiririz..” (s. 50)

tabi (s. 63)

“İkinci arabada da bir genç erkek bir güzel kadın var. Kahkaha atıyorlar bol bol.. Sonra:

—Emniyet var?

—Tabi, tabi..” (s. 63)

tamam (s. 51, 54, 89...)

“Uyumuşum...

—Uyansana..

—Sabah mı oldu?

—Yok yok, duymuyor musun yatsı ezanı okunuyor.

—Tamam, dedim. Ben tam namazlığım..” (s. 51)

2.1.7.11. Rica, çaresizlik, yalvarma ve yakarma bildirenler

affınıza sığınarak (s. 24)

“Bendeniz yüce sıfatlarınıza ve affınıza sığınarak bir müşkülüm hususunda yardımlarınızı istirham ediyorum.” (s. 24)

Allah rızası için (s. 19, 36, 43...)

“Gayreti, fedakârlığı Allah rızası içindir.” (s. 19)

“Allah rızası için bir damla su.” (s. 73)

gözünü öpeyim (s. 103)

“Hakim soruyor:

—Garben Artin. Var mı Artin tarlası?

—Gözünü öpüyüm Hakim Bey. Bizim köyde Ermeni çoktu. Emme Artin diye biri yoktu. Aha, o günleri yaşayanlar var bu cemaat içinde. Sorun onlara. Var mıydı bir Artin? (s. 103)

müsaadenizle (s. 23)

“Çay beeş, demli yap..

Dünkü beşliler tekmil. Benimle altı oldular.

—Müsaadenizle efendim.

—Buyrun, buyrun, hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Oğlum bir çay daha..” (s. 23)

n’olur (s. 27, 106)

“—N’olur, beni karşıya geçir. Ben de yüreğimin yağından sana bir batman yağ vereyim..” (s. 27)

rica ederim (s. 75, 106)

“Ruhül Kudüs ve İsa hakkına istidamızın makam-ı Sadarete isâline tavassutunuzu hörmetlerimizle rica ederiz.” (s. 75)

2.1.7.12. Ünlem bildirenler

aah (s. 80, 85, 87)

“Aah, bir daha o çocukluk günlerime ulaşısam..” (s. 80)

aman (s. 93, 105, 110)

“Buda hasta.. O günlerde de söz verdiği bir kasabaya gidip vaaz verecek.. Ve sözünde kararlı.. Tilmizleri: ‘Aman efendim istirahat et. Hastasın, sağlığına kavuş, sonra yola düşeriz,’ demişler.” (s. 93)

be (s. 33, 79)

“Dinle yavrum: Gençsin, efendisin. Yaşından daha olgun bir halin var. Bu hal istidat alametidir. Ömrüne, sağlığına dua ederim. Be hey garip, senin duandan ne olur?” (s. 33)

çüş (s. 49)

“İnsan aklı bazan eşşekleşir. ‘Çüş’ derler durur. Nodul vururlar, yürür..” (s. 49)

ee (s. 17, 23, 41...)

“Sana haber vermeden gittim. Haber için bir olanak olmadı. Ee, şimdi nasılsın?” (s. 17)

ey (s. 71)

“Toparlanmış ve boşluğa bağırılmış: ‘Ey gökyüzü, her damla suyuna on altın..’ Çölün boşluğu ‘yook,’ diye yanıt vermiş..” (s. 71)

haa (s. 18, 100)

“—Efendim, Muhafız Takım Komutanı görevi ile Amasya’dan Takımım ile birlik geldim..

—Haa, şu cephanelik nöbetine?

—Evet efendim..” (s. 18)

hadi, haydi, haydin (s. 43, 60, 66...)

“Yüreklere, yüzleri ekşimiş eriğe döner. Sonra birbirine: ‘Haydin namaza,’ derler. Ben aralarında muvazene unsuruyum. Onların da garib acılarını yüreğimdeki küllüğe gömerim..” (s. 43)

“—Hadi teğmenim, dedi. Bir bardak şarabını içeyim.” (s. 60)

“Yatağın bitişiğindeki yer hasırına kebablı gazeteyi açtı:

—Haydi, dedi, âfiyet olsun..

Ve büyük bir iştah içinde tüketti lokmalarını..” (s. 68)

hey (s. 33, 101)

“Dinle yavrum: Gençsin, efendisiz. Yaşından daha olgun bir halin var. Bu hal istidat alametidir. Ömrüne, sağlığına dua ederim. Be hey garip, senin duandan ne olur?” (s. 33)

heyhat (s. 80)

“Aah, bir daha o çocukluk günlerime ulaşsam.. Allah, bir de geri geri saymaya, saydırmaya başlasa.. Doksan üçten seksen üçe düşsem.. Yetmiş üç, altmış üç, on üç.. Eskiali’yi yeniden birbirine katsam. Kadir günü Hırkayı Şerife giden kadınların, kızların eteklerini çeksem.. Lokum, şeker, simit satanlardan hissemi alsam.. Heyhat giden gün bir daha dönmüyor.” (s. 80)

ohh (s. 76, 103)

“Kendimden acımı alıyorum. Başka da çaresi yoktu. Ohh ahımı alıyorum kendimden ve de ferahlıyorum.” (s. 76)

poff (s. 87)

“Tren de bir gider ki benim gibi... Bir aah, bir poff. Hasılı kelâm zar zor bulduk Zile’yi..” (s. 87)

ula, ulan (s. 10, 32, 94...)

“—Ula, Abbas, dedi Ali. Hesabı kesip kerhaneye gidelim. Bentderesi’ne.” (s. 10)

“Ayağımızın dibinden geliyordu sesler:

—Ulan eşşoğlueşşek..

—Eşşoğlu sensin..” (s. 32)

vah (s. 65, 80, 112)

“‘Vah yandım’ sesleri dağılıyordu boşluğa..” (s. 65)

vay (s. 72, 87, 99...)

“Uyuyup gitmiş, torba altın kucağında. Uyandığı zaman sıcağın saçlarından tutup bedenini orta boşlukta sallandığını hissetmiş.. ‘Vay başım,’ diye söylenmiş. Başını devenin açtığı karın boşluğuna sokmuş... Yalandan bir serinlik duymuş..” (s. 72)

yahu (s. 45)

“Ehali Rabbani gözüксе de, saman altından su yürütür. Samandan saat yapar. Hemi de akrebi, yelkovanı yerli yerinde. ‘Yahu’ dersin kendi kendine. ‘Ne mübarek şu zât..’ (s. 45)

2.1.7.13. Selamlaşma ve karşılama bildirenler

aleykümselam (s. 94)

“Rahmetlinin oğullarından birini alıp köye vardım..

— Selamünaleyküm.

—Aleyküm selam.” (s. 94)

buyur (s. 12, 13, 23...)

“Bir sandalye gösterdi:

—Buyur, otur, dedi. Bugün de hava çok sıcak. Ceketini çıkarsam olur mu? Hele önce şu şapkanı ver..” (s. 12)

hayırlı sabahlar (s. 30)

“Başının bastondan kalktığını gördüm. Bana bakıyordu.

—Hayırlı sabahlar efendim, dedim.

—Hayırlı sabahlar Canân,

Oturdum. Çay söyledi hemen. İçtim birden.” (s. 30)

hoş bulduk (s. 9, 12, 17...)

“Orta boylu bir bekçi Emniyet adına nöbet tutuyordu. Selam çaktı:

—Hoş geldiniz Teğmenim, dedi.

—Hoş bulduk..” (s. 9)

hoş geldin, hoş geldiniz (s. 9, 12, 17...)

“Orta boylu bir bekçi Emniyet adına nöbet tutuyordu. Selam çaktı:

—Hoş geldiniz Teğmenim, dedi.

—Hoş bulduk..” (s. 9)

merhaba (s. 17, 18, 23...)

“—Merhaba Teğmen efendi.

—Merhaba efendim.

—Hoş geldin.

—Hoş bulduk efendim..” (s. 17)

ne haber? (s. 56)

“ —Ayağımız yola hazır. Bir şey sorup da ‘eyvallah’ diyeyim. Fikriye’den, Ablasından ne habar?

—Niye sordun giderayak aslanım?

—Aklıma geldiler de.. Allahaismarladık..” (s. 56)

sabahı şerifleriniz hayrolsun (s. 25)

“Sabah oldu. Odamdan salona geçtim. Baktım, bizimkiler hep birlik oturuyorlar. Güleç bir yüzle selamladım beyleri..

—Sabahı şerifleriniz hayrolsun..” (s. 25)

sefalar getirdin, getirdiniz (s. 23, 87)

“Çay beeş, demli yap..

Dünkü beşliler tekmil. Benimle altı oldular.

—Müsaadenizle efendim.

—Buyrun, buyrun, hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Oğlum bir çay daha..” (s. 23)

selam olsun (s. 88)

“Herkes kendi davasında.. Ve de çıkarında.. Sen sor bana? Kim, nerde kendi çıkarında değil? Nerde, kendi ötesinde Allah rızası için, nefes alıp veren bir insan? Ben görmedim.

Görenlere selam olsun..” (s. 88)

selamünaleyküm (s. 94)

“Rahmetlinin oğullarından birini alıp köye vardım..

— Selamünaleyküm.

—Aleyküm selam.” (s. 94)

2.1.7.14. Seslenme ve hitap bildirenler

be hey (s. 33, 101)

“Be hey garip, senin duandan ne olur?” (s. 33)

beyefendi (s. 24, 74)

“Akşam otel salonunda oturuyorum. Salon kalabalık. Bir zat geldi yanıma. Efendiden gözüktüyor.

—Beyfendi, dedi. Masamızı şereflendirmez misiniz?

—Olur, dedim. Hayhay, dedim.” (s. 24)

bey oğlum (s. 25)

“—Bey oğlum, dedim. İsmi âlinizi lütfeder misiniz?” (s. 25)

birader (s. 34)

“‘Biraderler,’ diyorum? Bunların hepsi uyduruk. Hayal hanesi geniş olanların yarı ayık, yarı uykuda uydurduğu şeyler.” (s. 34)

evlat, evladım (s. 18, 33, 38...)

“Mutasarrıfın huzuruna beş kuruşsuz gitsem, dilim lal olur. Konuşmayı şaşarım. Amma cebimde üç altın, beş altın olunca arslan kesilirim. Dilim açılır, belâgatım artar. Şahan kuş kesilirim eflâkinde. Olacaksa olur, olmayacaksa olmaz. Amma ben diyeceğimi derim altınlar sayesinde. Anladın mı aziz evladım..” (s. 75)

ey (s. 71)

“Toparlanmış ve boşluğa bağırılmış: ‘Ey gökyüzü, her damla suyuna on altın..’ Çölün boşluğu ‘yook,’ diye yanıt vermiş..” (s. 71)

yavrum (s. 18, 21, 35...)

“—Teğmen, yavrum! Masamıza buyursan da çayları birlikte içsek.” (s. 18)

2.1.7.15. Sitem ve hayıflanma bildirenler

al Allah kulunu, zapteyle delini (s. 56)

“Bir hayal dünyası içinde uçup dururken, bir Alay emri geldi. Şehir İnzibat Subaylığı da verilmişti bana.. ‘Al Allah kulunu, zapteyle delini..’” (s. 56)

anlat anlatabilirsən (s. 34)

“‘Hakim Bey, bu kitabı okudun mu?’ Buyrun cenaze namazına.. ‘Okusam ne olur, okumasam ne olur?’ Anlat anlatabilirsən..” (s. 34)

aşk olsun (s. 76, 82)

“Bu namaz da ne sık ki bir vakit bitmeden öbürü yetişiyor. Başa çıkana aşk olsun..” (s. 76)

buyurun cenaze namazına (s. 34)

“‘Hakim Bey, bu kitabı okudun mu?’ Buyrun cenaze namazına.. ‘Okusam ne olur, okumasam ne olur?’ Anlat anlatabilirsən..” (s. 34)

deme gitsin (s. 7, 35, 74...)

“Allahın belâsı kara bir sinek sürüsü zulüm kusuyordu üstümüze.. Tatarcık cinsinden bir yaratık. Küçük mü küçük. Biraz abartma olur ama, nerede ise mikroskopik..

Milyonlarcası bölük bölük bulutlar halinde bir inip bir kalkıyordu. Sık sık dağınık düzene dönüşüp saldırıya geçiyorlardı. Bir de acı yakıyorlardı ki, deme gitsin..” (s. 7)

gel gör ki (s. 45, 72, 80)

“Gel gör ki, ben bunlardan, o vasıflardan uzak bir garip kişiyim.” (s. 45)

hak getire (s. 35, 54, 85)

“Dirliksizin biriydi. Pireyi deve yapardı. Bir de geveze ki deme gitsin.. Azıcık güzelliği olsa hani? Güzellik hatırına biraz bir şeyler çekilir. O da hak getire. Ne ise göçüp gitti. Ben sağ, o selamet..” (s. 35)

ne gezer? (s. 76)

“Rahmetlik karım pek müsrif idi. Bir de gösteriş meraklısı.. Hani haspanın boyuna posuna yakışsaydı. Ne gezer!..” (s. 76)

sen bilirsın (s. 86)

“Yine sen bilirsın, ama gitmesen iyi edersin...” (s. 86)

söz bir taraftan girer, öbür taraftan çıkar (s. 109)

“Rahmetli konuşurken ağzımız açık dinlerdik. Anlayana çok şeyler söyledi. Amma bizim iki kulağımız arasında bir boru var. Söz bir taraftan girer, öbür taraftan çıkar.” (s. 109)

taş attı da kolu mu yoruldu (s. 29)

“Çekerek köylerinde sayısız değirmeni, tarlası, tapanı.. Taş attı da kolu mu yoruldu? Hepiciği Dede mirası..” (s. 29)

2.1.7.16. Şaşkınlık ve hayret bildirenler

Allah Allah (s. 40)

“Bir uzun süre sürdü dalgınlığı. Sonra toparlandı. Bir sigara daha yaktı.

—Bir gün, bir başka gün, diye mırıldandı. Sonra başını iki yana salladı:

—Allah Allah, dedi. Ne kadar da söyleyeceğim söz varmış..” (s. 40)

işe bak (s. 98)

“O, öldü gitti. Kemikleri kül ufak oldu. İşe bak, ben yine dünyadayım..” (s. 98)

neyin nesi? (s. 98)

“Komşular, bizim mahkeme ile ne işimiz var? Ekmedik, biçmedik. Kimsenin önünden geçmedik. Kimseden alacağımız, kimseye borcumuz yok. Bu mahkeme kâğıdı neyin nesi?” (s. 98)

2.1.7.17. Tespit ve saptama bildirenler

anasının kopyası (s. 99)

“Rahmetli anasının kopyası.. Huyda da, husta da..” (s. 99)

aslı faslı yok (s. 38)

“Arada sırada kendi kendime gülerim. Söylenirim: ‘İçimdeki rezilhane buradan bin kat pis ve berbat..’ İnsan dışında. İçine dönüp bakacak vakti yok. ‘O değişinin de aslı yok, faslı yok.’ Dedim ya, herkes kendi sahtekârlığı içinde..” (s. 38)

bok yerine gitti Niyazi (s. 79)

“Netice: ‘Eller şehit, biz gazi..’ Daha doğrusu ‘bok yerine gitti Niyazi..’” (s. 79)

bunun burası (s. 73, 78, 82...)

“Bunun burasına ‘para’ denmiş.. Gökten şahini indirir.” (s. 73)

tamı tamına (s. 35, 54, 79)

—Teğmenim işte atlar. Say, tam yetmiş at..

—Saydım, teslim aldım.

—İşte tek atlı arabalar. Tamı tamına elli adet..

—Tamam Üsteğmenim, saydım, teslim aldım.” (s. 54)

2.1.7.18. Teşekkür ve minnet bildirenler

sağ ol (s. 18, 31, 48...)

“Oturdum. Çay söyledi hemen. İçtim birden.

—Bir daha içer misin?

—Sağolun efendim..” (s. 31)

teşekkür, teşekkür ederim (s. 22, 24, 28...)

“—Saygı duyarım, teşekkür ederim... İyi geceler dileğiyle ayrıldım lokantadan..” (s. 22)

2.1.7.19. Vedalaşma ve uğurlama bildirenler

Allah’a ısmarladık (s. 56)

“ —Ayağımız yola hazır. Bir şey sorup da ‘eyvallah’ diyeyim. Fikriye’den, Ablasından ne habar?

—Niye sordun giderayak aslanım?

—Aklıma geldiler de.. Allahasımarladık..” (s. 56)

eyvallah (s. 21, 56, 89...)

“Masadakiler bastonunu çenesine dayamış kişiye ‘Eyvallah’ çökertip gazinoyu terkettiler. Ben de izin istedim saygılı saygılı. Bakışı yarı yüzümü yakaladı:

—Güle güle, yavrum, güle güle, dedi.” (s. 21)

güle güle (s. 21, 82)

“Masadakiler bastonunu çenesine dayamış kişiye ‘Eyvallah’ çökertip gazinoyu terkettiler. Ben de izin istedim saygılı saygılı. Bakışı yarı yüzümü yakaladı:

—Güle güle, yavrum, güle güle, dedi.” (s. 21)

iyi geceler (s. 22)

“—Saygı duyarım, teşekkür ederim... İyi geceler dileğiyle ayrıldım lokantadan..” (s. 22)

2.1.7.20. Yetinme, kanaat ve rıza bildirenler

Allah ne verdi ise (s. 12)

“Kadın bütün kıvraklığı ile kaş ile göz arası bir masa hazırladı. Kirazların olduğu günlerdi. Kiraz koydu bir büyük tabağa. Sonra, Allah ne verdi ise, bir şişe rakı birlik donattı sofrayı..” (s. 12)

ne verseler ana razı (s. 45)

“Hancı eskisi otelciye birkaç defa çıktım:

—Al şu otel ücretini, dedim.

—Alamam Hakim bey, Tenbihat var bana. ‘Zinhar Hakim beyden oda kirası alma’ diye.. Sonunda ‘bana bir bulun’ dedim. Bula bula bu derbederhaneyi bulmuşlar bana.. Ben de Fuzulî’ nin dediği gibi: ‘Ne verseler anarazı’ dedim.” (s. 45)

ne verseler ona razı (s. 73)

“Aslında paraya pek meyli olmayan bir adamdım. Kadılığım, Hakimliğimde, rüşvetin zerresini irtikâp etmedim.. Hiçbir zaman mürtekip olmadım.. Rıza felsefesine bağlıydım.. Aç açık kalmadım ömür boyu.. Derviş bir gönlüm vardı. Fuzulî’ nin dediği: ‘Ne verseler ona razı.’” (s. 73)

olacaksa olur, olmayacaksa olmaz (s. 75)

“Mutasarrıfın huzuruna beş kuruşuz gitsem, dilim lal olur. Konuşmayı şaşarım. Amma cebimde üç altın, beş altın olunca arslan kesilirim. Dilim açılır, belâgatım artar. Şahan kuş kesilirim eflâkinde. Olacaksa olur, olmayacaksa olmaz. Amma ben diyeceğimi derim altınlar sayesinde. Anladın mı aziz evladım..” (s. 75)

olana razılık (s. 17)

“Anlaşılan hiçbir ev sahibinin bir kiremit değiştirecek gücü yok.. Olana razılık..” (s. 17)

2.1.7.21. Kötü dilek ve nazardan korunma anlamı taşıyanlar

maazallah (s. 16)

“Otuz yıla yakın buradaymış bu mermiler.. Kapsulünde de, barutunda da hayır kalmamıştır herhal.. Ya, azıcık hayır kaldıysa, mazallah bir ateş alırsa, Zile’yi Kalesi ile birlik havaya uçurur diyorlar..” (s. 16)

2.1.7.22. Uzlaşma ve karşılıklı çıkar anlamı taşıyanlar

al gülüm, ver gülüm. (s. 41)

“İnsan arsızlığı beni de yedi tüketti. Arsızlıktan da başka sermayem kalmadı. Her zaman olduğu gibi şimdi de o arsızlık sermayesi ile asuvata -ahsi ita, alış veriş- ediyorum. ‘Al gülüm, ver gülüm.’ Olmaz olası böyle bir pazar elimizin altındaki..” (s. 41)

2.1.7.23. Umursamazlık ve kayıtsızlık bildirenler

bana ne (s. 81)

“Rahmetli karıma şöyle derdim: ‘Karşında kendini bilen bir adam var.’ Burun kıvrırır, omuz sallardı. ‘Bana ne?’ der gibi.. (s. 81)

2.1.7.24. Üzüntü ve hayal kırıklığı bildirenler

esef üstü esef (s. 63)

“İçim titredi birden.. ‘Bizim İran yolunu gösterdiğimiz arabalar olmasın bunlar?’ Esef üstü esef. Onlarmış.. Öğle sonu aydınlık bilgiyi aldım.” (s. 63)

2.1.7.25. Görev bilinci ve manevi sorumluluk bildirenler

makamım, postum peygamber postu (s. 40)

“Hakim önce kendini tanıyacak. Milletin, Devletin kul hakkı için kendine verdiği büyük mes’uliyetin, Allah indindeki vebalin şuuruna ulaşacak. ‘Makamım, postum Peygamber postu’ diyecek.” (s. 40)

2.1.7.26. Diğer kalıp sözler

atsan atılmaz, satsan satılmaz (s. 95)

“Demir kazık gibi kaldık karşılarında.. Atsan atılmaz, satsan satılmaz.” (s. 95)

el bebek, gül bebek (s. 44, 68, 79...)

“Zile’ye geldik, oturduk.. Adımız büyük. Hakim Bey.. Bizim de Hakimliğimizi boklayacak bir halimiz yok. Kurraların hasıyız. Ve ‘el bebek, gül bebek..’” (s. 44)

eller şehit, biz gazi (s. 79, 87)

“Netice: ‘Eller şehit, biz gazi.’ Daha doğrusu ‘bok yerine gitti Niyazi..’” (s. 79)

her inadin bir muradı vardır (s. 93)

“Her inadin bir muradı vardır. Hayrına mı, şerrine mi bilinmez..” (s. 93)

kan kusup kızılık şerbeti içtim demek (s. 35)

“Çekerim bu yalnızlığın çilesini. Kan kusarım, kızılık şerbeti içtimdi derim. Hırgürden, dırdırdan uzak bir ömür sürdürürüm.” (s. 35)

kaşla göz arası (s. 12, 42, 51...)

“El bebek Hakim olup da kaşla göz arası ehbab edinmemek olur mu?” (s. 42)

ne mutlu sana (s. 40)

“Senin karşında daha ciddi olmak, yüreğime daha çok eğilmek ihtiyacını duyuyorum. Ne mutlu sana..” (s. 40)

ne var ne yok (s. 66)

“Ne var, ne yok âlem-i dünyada?” (s. 66)

sizi seviyorum (s. 104)

“Ne halde olursanız olun, sizi seviyorum.” (s. 104)

tas at ip sallandır (s. 42)

“Her bir yön ‘kör kuyu’.. Tas at, ip sallandır. Ne tasta haber alırsın, ne ipten.. Ne de bir avuç sudan.. Kör kuyu her bir taraf..” (s. 42)

yer demir gök bakır (s. 72, 79)

“‘Bir çay yapsana’ diyorum. ‘Kolunda elin var. Kalk, çayını yap, bir çay da bana ver,’ diyor. Çayı yapıp götürüyorum. Bakıyorum, kaybolmuş.. ‘Nafile hanım, Nafile hanım..’ Yok. Yer demir, gök bakır..” (s. 79)

2.1.8. Terimler

İnsan düşüncesinin ve bilgi birikiminin aktarılmasında temel araçlardan biri dildir. Özellikle bilim, sanat, spor ve çeşitli meslek alanlarında ortaya çıkan özel kavramların ifade edilmesi için dile kazandırılan sözcükler, iletişimde açıklık ve kesinlik sağlar. Bu bağlamda, bir sözcüğün yalnızca genel değil, belirli bir uzmanlık alanındaki özel anlamını karşılamak üzere kullanılması “terim” olarak adlandırılmaktadır. Terimler, disiplinler arası bilgi aktarımını kolaylaştırmakla kalmaz, aynı zamanda alanlara özgü düşünme biçimlerinin de dilsel temsilini oluşturur. Dolayısıyla terimlerin doğru ve yerinde kullanımı, hem akademik hem de mesleki iletişimin etkinliğini artıran önemli bir unsurdur. Terim sözcükler, Türkçe Sözlük’te “Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime; ıstılah.” (2023, s. 3261) olarak; Vardar tarafından “Söz varlığının başka bir alanı ise terim anlamlı sözcüklerdir. Terim, özel bir bilgi ya da etkinlik alanına, bir bilim, uygulama ya da uzmanlık dalına özgü sözcük.” (1980, s. 141) olarak; Zülfikar tarafından “Anlamları dar ve sınırları olan terimler, bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının mensupları arasında kısa yoldan anlaşmayı sağlayan sözlerdir.” (1991, s. 20) şeklinde tanımlanmaktadır. Terimler, yalnızca bilimsel alanlarla sınırlı olmayan, hayatın pek çok farklı yönünde uzmanlaşmış bilgi ve uygulamaları yansıtan kavramlardır.

Her dilde, fizik, matematik, felsefe ve toplumbilim gibi bilim dallarından sahne sanatlarına, mimariden kuyumculuk, marangozluk gibi zanaatlara kadar uzanan geniş bir çerçeve içinde yer alan, bu dallara ait kavramların oluşturduğu bir terim sözvarlığı bulunur. Atom, molekül, alüminyum, bakteri nasıl bir terim olarak kabul edilirse, dişçilikteki dolgu, köprü, müzikteki soprano, alto, marangozluktaki diş de aynı biçimde birer terimdir (Aksan, 2021, s. 43).

Bu örnekler, terimlerin yalnızca teknik bilgi içeren alanlarda değil, gündelik yaşamda karşılaşılan pek çok mesleki ve sanatsal etkinlikte de sistemli bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Sonuç olarak, terimler dilin uzmanlık alanlarındaki ifadesini güçlendiren ve bilgi aktarımını mümkün kılan vazgeçilmez unsurlar olarak dilin yapısal ve işlevsel zenginliğine önemli katkılar sağlamaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, eserde yer alan terimler aşağıda listelenmiştir:

2.1.8.1. Askerlik terimleri

alay (s. 7, 8, 9...)

“Geçit resmine, gösteri yürüyüşüne katılan asker birliği ya da insan topluluğu.” (Tarih Terimleri Sözlüğü, 1974).

“Biz hattın üst bölümündeydik. Biz dediğim, 56. Piyade Alay1, 3. Tabur, 9. Bölük.” (s. 7) **asker** (s. 15, 19, 20...)

“Er.” (Zooloji Terimleri Sözlüğü, 1963).

“—Ben askeri çok severim. Mübarek millettir asker milleti.” (s. 19)

binbaşı (s. 53)

“Orduda rütbesi yüzbaşı ile yarbay arasında bulunan ve asıl görevi tabur komutanlığı olan subay.” (TS, 2023, s. 535).

“Bir Yarbay, bir Binbaşı ve de bendeniz Alay emri ile Cercürüm Kışlasını teslim almakla görevlendirildik.” (s. 53)

bölük (s. 7, 8, 13...)

“Aynı cephede birlikte görev alan küçük askerî birlik.” (TA).

“Ufak adımlarla bir gidip bir geliyordum bölük arası..” (s. 8)

cephe (s. 19, 20, 79)

“Üzerinde savaşın sürdüğü bölge.” (TS, 2023, s. 698).

“Suratı gevşedi. Cepheden söz açtı.”

çavuş (s. 16, 50, 55...)

“Osmanlı ordusunda üst komutanların buyruklarını ast komutanlara ulaştıran görevli.” (TTS, 1974).

“Kolları ‘pazubantlı’ iki er çıkarttım çarşıya.. Nöbet listesini koğuşun duvarına astırdım. Ve çavuşa talimatlarımı verdim.” (s. 16)

devir (s. 15, 16, 49...)

“Bir görevin bir kimseden bir başkasına geçmesi.” (TS, 2023, s. 991).

“Karşılıklı selam durduk. Devir teslim bitmişti.” (s. 16)

emir (s. 8, 9, 13...)

“Bir işin veya görevin yapılması için amirin astına verdiği yazılı veya sözlü talimat, buyruk.” (Kimya Terimleri Sözlüğü, 1981).

“Alay, Havza’dan Amasya’ya geldiğinde Alay Komutanının sözlü emri ile Şehir İnzibat Subayı olmuştum. Pazubantı taktım koluma.. Sanki yedi düvel, yedi dünya benden sorulur.. Sanki her şey benim emri komutam altında..” (s. 9)

emir eri (s. 58)

“Teğmen ve yukarısı üst düzey subayların hizmetinde bulunan er; hizmet eri, emirber.” (TS, 2023, s. 1180).

“Akşam üstü emir erim geldi istasyona:

—Komutanım, Anne seni beklediğini söyle dedi bana..” (s. 58)

er (s. 7, 8, 9...)

“Asker, nefer.” (Biyoloji Terimleri Sözlüğü, 1998).

“9. Bölük erleri talim yapıyordu komutamda..” (s. 7)

general (s. 13, 52, 53...)

“Bir ordunun en üst düzey subayı.” (TA).

“General bir kıt’ayı denetlemeye gelmiş. Bir Bölüğün önünde durmuş. Erler ‘hazır ol’ durumunda.” (s. 13)

harp (s. 47, 54)

“Savaş.” (TS, 2023, s. 1524).

“Samsun Hastanesinde kulak-burun-boğaz uzmanı iken harp darp gereği ikinci kez askere alınmış..” (s. 54)

inzibat (s. 8, 9, 42...)

“Silahlı kuvvetlerde, ordudaki düzeni sağlamak amacıyla görevlendirilmiş er.” (TS, 2023, s. 1723).

“Alay, Havza’dan Amasya’ya geldiğinde Alay Komutanının sözlü emri ile Şehir İnzibat Subayı olmuştum.” (s. 8)

jandarma (s. 97, 98)

“Yurt içinde genel güvenliği ve kamu düzenini korumakla görevli, yasa ve nizamların koyduğu hükümlerin yürütülmesini ve bunlara dayanan hükûmet emirlerinin yerine getirilmesini sağlayan silahlı askerî kuvvet.” (TS, 2023, s. 1781).

“Köylüyü başka arayan soran yok. Jandarma da işin gırgırında. Köyden nahiye gelen birine: ‘Sizin köyden falana bir tebligat var. Hemen karakola gelsin’ diye haber yolluyor.” (s. 97)

karakol (s. 97)

“Güvenlik kuvvetlerinin yerleşmiş bulundukları konut.” (TTS, 1974).

“Köyden nahiye gelen birine: ‘Sizin köyden falana bir tebligat var. Hemen karakola gelsin’ diye haber yolluyor.” (s. 97)

kışla (s. 53)

“Askerlerin toplu olarak barındıkları yapılar bütünü.” (TS, 2023, s. 2030).

“Bir Yarbay, bir Binbaşı ve de bendeniz Alay emri ile Cercürüm Kışlasını teslim almakla görevlendirildik.” (s. 53)

kolordu (s. 53, 54, 55)

“Değişik sayıda tümen ve savaş destek birliklerinden kurulu büyük askerî birlik.” (TS, 2023, s. 2078).

“İlk kez Yeşilırmak kıyısındaki şehrin ortasında sayılacak Askerî Gazinoyu devir teslim aldık. O zaman Merzifon’da 8. Kolordu vardı. Kolordu Komutanı Korgeneral Nazmi Gönenli de bu değişim işleri için Amasya’ya gelmiş..” (s. 53)

komuta (s. 7, 9)

“Askerî birliği ve onunla ilgili işleri yönetme görevi; kumanda.” (TS, 2023, s. 2085).

“9. Bölük erleri talim yapıyordu komutamda..” (s. 7)

komutan (s. 7, 8, 9...)

“Bir asker topluluğunun başı; kumandan, bey, mir.” (TS, 2023, s. 2085).

“Biz hattın üst bölümündeydik. Biz dediğim, 56. Piyade Alayı, 3. Tabur, 9. Bölük. Ve bendeniz 1. Takım Komutanı..” (s. 7)

korgeneral (s. 53)

“Genellikle 20.000 ile 50.000 kişilik birliğin başında bulunan askerî yönetici.” (TA).

“İlk kez Yeşilırmak kıyısındaki şehrin ortasında sayılacak Askerî Gazinoyu devir teslim aldık. O zaman Merzifon’da 8. Kolordu vardı. Kolordu Komutanı Korgeneral Nazmi Gönenli de bu değişim işleri için Amasya’ya gelmiş..” (s. 53)

kumanya (s. 13)

“Sefer durumundaki askerler için hazırlanan yiyecek.” (TS, 2023, s. 2155).

“Erlerin akşam kumanyaları sizinle birlik istasyona ulaştırılacak.” (s. 13)

mancınık (s. 65)

“Topun bulunmasından önce, kaleleri dövmek için taş gülle fırlatmakta kullanılan bir tür büyük sapan.” (TTS, 1974).

“Kaleye mancınıklarla taş yağıdırıyorlardı..” (s. 65)

muharebe (s. 79, 87)

“Savaşta yapılan çarpışmalardan her biri.” (TS, 2023, s. 2403).

““Cuma günü muharebe olmaz’ dediler.” (s. 79)

piyade (s. 7, 53)

“Yaya askeri.” (TTS, 1974).

“Biz hattın üst bölümündeydik. Biz dediğim, 56. Piyade Alayı, 3. Tabur, 9. Bölük.” (s. 7)

seferberlik (s. 19)

“Bir ülkenin silâhlı kuvvetlerini sefer durumuna getiren, ülkenin ekonomisini ve yönetimini savaş gereklerine uyacak biçime sokan hazırlık ve önlemlerin tümü.” (TTS, 1974).

“Seferberlik. Çanakkale’nin ikinci yılı.. Barut kokusu tüm bir dünyayı sarmış.” (s. 19)

subay (s. 8, 9, 11...)

“Silahlı kuvvetlerde asteğmenden orgeneral veya oramirale kadar rütbedeki asker.” (TS, 2023, s. 3033).

“Alay, Havza’dan Amasya’ya geldiğinde Alay Komutanının sözlü emri ile Şehir İnzibat Subayı olmuştum.” (s. 8)

sülüs (s. 13)

“Erata yolculuklarda indirim sağlayan belge.” (TS, 2023, s. 3052).

“Demiryollarıyla görüşüldü. Sülüsleriniz hazır. Erlerin akşam kumanyaları sizinle birlik istasyona ulaştırılacak.” (s. 13)

tabur (s. 7, 56, 57)

“Berkitilmiş tabya ve sığınak.” (TTS, 1974).

“Tabur Komutanlarının atı, arkalarında atlı seyis..” (s. 56)

takım (s. 7, 13, 14...)

“Bölüğü oluşturan birliklerden her biri.” (TS, 2023, s. 3155).

“Bu gece takımınla birlik Zile’ye gideceksin.” (s. 13)

talimat (s. 16, 50)

“Görevin gerektirdiği türlü hizmetlerin başarıyla yürütülmesi için kumandan, başkan veya daire başkanları tarafından verilen, o hizmetle ilgili sorumluluk, düzen ve ilkeleri içine alan buyruklar.” (TS, 2023, s. 3164).

“Doğruca Kaleye tırmandım. Takımdaki çavuşa talimatı verdim:

—Ben şimdilerde gelecek trenle Amasya’ya gidiyorum. Benim yokluğumu belli etme.. Ve de kimse Amasya’ya gittiğimi bilmesin..” (s. 50)

teğmen (s. 9, 15, 16...)

“Orduda rütbesi asteğmenle üsteğmen arasında olan, takım komutanlığı yapan subay; mülazım.” (TS, 2023, s. 3222).

“Orta boylu bir bekçi Emniyet adına nöbet tutuyordu. Selam çaktı:

—Hoş geldiniz Teğmenim, dedi.

—Hoş bulduk..” (s. 9)

top (s. 15)

“Gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah.” (TS, 2023, s. 3306).

“Teğmen arkadaş mührü söktü. Alaca bir ışık dolduruyordu içeriyi. Tahta ranzalar uzayıp gidiyordu aralıklı.. Üç beş kat. Ve de lebâleb -ağız birlik- top mermileri dolu...” (s. 15)

topçu (s. 15)

“Topların kullanışı, bakımı üzerine yetiştirilen asker sınıfı.” (TS, 2023, s. 3308).

“Pirinç kovanlar iyisinden puslanmış.. Çapları onluk, on ikilik var. Ben Topçu değilim ama, öyle geliyor bana.. Binlercesi kuzu gibi yatıyor ranzalarda..” (s. 15)

tümen (s. 53)

“On bin erden oluşan asker kuvveti.” (TS, 2023, s. 3353).

“II. Tümen’in Erzincan’a gitmesi kararlaştırılınca, bizim Havzadaki 56. Piyade Alayı Amasya’ya intikal etmişti.” (s. 53)

üsteğmen (s. 9, 54, 55)

“Orduda rütbesi teğmenle yüzbaşı arasında olan subay.” (TS, 2023, s. 3448).

“Bir üstteğmen taksitle yirmi dört liraya körüklü bir çizme satmıştı bana.” (s. 9)

yarbay (s. 53)

“Orduda rütbesi binbaşı ile albay arasında olan subay.” (TS, 2023, s. 3550).

“Bir Yarbay, bir Binbaşı ve de bendeniz Alay emri ile Cercürüm Kışlasını teslim almakla görevlendirildik.” (s. 53)

yedek subay (s. 9, 10, 54...)

“Askerliği meslek olarak seçmediği hâlde, yurt ödevi için kanunlara göre belli bir süre orduda subay olarak çalışan kimse.” (TS, 2023, s. 3587).

“Babam, yedek subay hazırlık kıt’asına, İskenderun’a giderken, kırmış ulamış, cebime ancak on iki buçuk lira koyabilmişti.” (s. 9)

2.1.8.2. Botanik terimler

ağaç (s. 22, 23, 25...)

“Odunsu kök, gövde ve dallarla yapraklardan oluşan, uzun ömürlü, gelişkin bitki.” (Coğrafya Terimleri Sözlüğü, 1980).

“İlk akşamın şamarını yemişti Cercürüm. Alaydan yana dönüp bakmadım. Yeşilirmak karanlığın suyuna gömülmüştü. Ağaçlar bedenlerini yitirmişlerdi. ‘Tikitak, tikitak, tikitak..’” (s. 64)

dal (s. 89)

“Bitkilerin çoğunlukla yapraksız olan, sapın değişik uzunluk veya büyüklükteki küçük sap ve sürgün kısımları.” (Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü).

“Dalda üzüm alacalıktan olgunlaşmak, gülümsemek ışığına yakalanmış.. Ayna tutmuş yüzüne.. Elma, dallarda kırmızıya el atmış. Erikler, koyu morun çapkın bir tavrını yakalamış.” (s. 89)

filiz (s. 99)

“Bitkilerin yapraklı sürgün ve diğer uzantılar gibi olgunlaşmamış toprak üstü kısımları.” (VHTS).

“Her ağaç baharı görünce filizlerine sesleniyor.” (s. 99)

kavak (s. 31, 67, 89...)

“Söğütgiller familyasından, yaprakları almalı dizilişli ve yapraklarını döken, bazı türlerinin kerestesi için kültürü yapılan bir cins.” (BTS, 1998).

“Güneş sıcak bir yumruk gibi çatıların camların üstüne oturmuştu.. Yine anahtarları verdi. Yine kavak, yamru yumru dik merdiveni tükettik. Yine açtık Hakim Bey’in saadethanesinin kapısını..” (s. 67)

meşe (s. 89)

“Kayıngiller familyasından olup her zaman yeşil yapraklı kalan bir ağaç türü.” (TA).

“Meşeler güvermiş, varsın güversin
Söyleyin gamsıza durmasın gelsin.” (s. 89)

söğüt (s. 89)

“Söğütgiller familyasından olup ince uzun yapraklı çoğunlukla sulak alanlarda yetişen ağaç türü.” (TA).

“Söğüt nazlı nazlı ırgalanır. Deredeki su akmasını unuttur. Dalda üzüm alacalıktan olgunlaşmak, gülümsemek ışığına yakalanmış.” (s. 89)

2.1.8.3. Coğrafi terimler

akşam (s. 13, 25, 62...)

“Gün batması ile tam karanlık olması arasındaki zaman.” (Gökbilim Terimleri Sözlüğü, 1969).

“İki araba peşimizden döndüler. Birlikte yol kavşağına geldik. Kardeşim:

—On beş km. ötede bir BP istasyonu var. Bir de lokanta. Vakit akşam oldu. Orada bir şeyler yeyin. Arabalarınızda da biraz uyuyun. Sabah yolunuz selâmet olsun, dedi.” (s. 62)

arazi (s. 63, 69)

“Yeryüzü parçası; yerey, toprak.” (TS, 2023, s. 224).

“Sorgun ovasından sonra arazi engebelidir.” (s. 63)

ay (s. 63, 84, 85...)

“Ay’ın gökyüzündeki hareketine bağlı olarak gerçekleşen 29,5 günlük süre.” (TA).

“Bu olay değil günlerce, aylarca beynimin etini yedi.” (s. 63)

bahar (s. 7, 46, 53...)

“İki anamevsim olan yaz ve kış birbirine bağlayan, daha çok orta kuşakta belirgin, 21 Mart-21 Haziran ile 23 Eylül-21 Aralık arasında kalan mevsimler.” (CTS, 1980).

“Bir yanını severdim rahmetlinin. Kış başlayıp, bahar burnunun ucunu gösterinceye dek, dört bir yönden ev önü avluyu, bahçeyi dolduran garip serçeleri beslemesi..” (s. 46)

batı (s. 76)

“Herhangi bir yerde, güneşin 21 Mart ve 23 Eylül’de battığı yön.” (CTS, 1980).

“Güneş batıya eğildi ve Hakim Bey’in pencere camına vurdu..” (s. 76)

bayır (s. 41, 60)

“Yeryüzünde düz olmayan, eğimli araziye verilen isim.” (TA).

“Ayağının önü dağ mı, bayır mı, ova mı, çöl mü, susuzluk mu?.. Her ne ise, her ne hal olursa olsun, insanı gördüğün yerde hemen pılını pırtını toplayacaksın..” (s. 41)

bulut (s. 59, 71, 112)

“Su buharının yoğunlaşmasıyla oluşan çeşitli renk ve büyüklükteki kütleler.” (TA).

“Bir yıldırım çakması perdeyi aralayıp içeri girdi. Sonra bir gök gürlemesi çatıları ezercesine şehrin üstüne dağıldı. Bulutlar birden iplerini bıraktı. Su memelerini sicim sicim boşaltmaya başladılar..” (s. 59)

çöl (s. 41, 61, 70...)

“Özellikle sıcak ve ılıman iklim bölgelerinde geniş alanlar kaplayan kurak, sürekli akıştan ve bitki örtüsünden yoksun, günlük ve mevsimlik sıcaklık ayrımları yüksek, nüfuslanma ve yerleşim olanakları çok sınırlı bölgelere verilen ad.” (CTS, 1980).

“Ayağının önü dağ mı, bayır mı, ova mı, çöl mü, susuzluk mu?.. Her ne ise, her ne hal olursa olsun, insanı gördüğün yerde hemen pılını pırtını toplayacaksın..” (s. 41)

dağ (s. 7, 41, 42)

“Yerkabuğunun çıkıntılı, yüksek; eğimli yamaçlarıyla çevresine egemen ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümlere verilen ad.” (CTS, 1980).

“Ayağının önü dağ mı, bayır mı, ova mı, çöl mü, susuzluk mu?..” (s. 41)

deniz (s. 22, 41)

“Kara parçaları arasında yer alan tuzlu su kütlesi.” (TA).

“Eski Yunan’da Epikür denen bir feylozof var. Meryem’den olma Allahın oğlu İsa’dan dört yüz yıl önce gelmiş dünyaya. Ne demiş biliyor musun bu akıllı deli: ‘İnsanı gördüğün yerde, kayığını hemen denize aç..’ Öyle, insanı gördüğün yerde deniz yoksa, hemen tabanına kuvvet kaçacaksın..” (s. 41)

dere (s. 89, 90)

“Sürekli ya da mevsimlik akan küçük tatlı akarsu.” (TA).

“Ateşler yakıldı. Külbastılar yapıldı. Hafifinden, poyrazından serin bir yel değil bedeni, yüreği okşar. Söğüt, nazlı nazlı ırgalanır. Deredeki su, akmasını unuttur.” (s. 89)

doğa (s. 89)

“İçinde canlıların yaşadığı yerküre, çevre. Tabiat.” (BTS, 1998).

“Adını bilmediğim bir armut türü, orta bir yel esişinde ‘pıt pıt’ bırakıyor olgunlarını. Südü sağılan bir koyun gibi rahatlıyor. Yel hızını tazeledikçe kavaklar bir sağa, bir sola ‘eyvallah’ tazeliyorlar. Doğadaki cümbüş uzayıp gidiyor.. Ki, deme gitsin..” (s. 89)

dünya (s. 8, 9, 10...)

“İnsan varoluşunun içinde yer aldığı çevre.” (Felsefe Terimleri Sözlüğü, 1975).

“Koca hakimın hakkının üstüne oturduk, ne oldu? Heeç. Ardından merhum arkadaşımın tarlalarının üstüne oturmaya çalışırlar.. Astıkları astık, kestikleri kestik olur. Ama, diyeceksin: ‘Senin iki haksızın bir dünya mı? Başkaları, binlercesi, on binlercesi yok mu?’ Var var.” (s. 87)

gece (s. 13, 14, 22...)

“Güneşin batmasından doğmasına dek süre zaman.” (TA).

“Kahkaha atıyorlar bol bol.. Sonra:

—Emniyet var?

—Tabi, tabi..

Ve arabalarında yorgunluklarını geceye teslim ediyorlardı. Sabah beşte uyanıyorlar. Ve yola çıkıyorlar..” (s. 63)

gök (s. 7, 19, 59...)

“Sema.” (Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu, 1963).

“Yer gök asker kaynıyor.” (s. 19)

gökyüzü (s. 71, 90)

“Gök.” (GBTS, 1969).

“Susuzluktan çatlayan dudakları son inimleri ile ıslanmış. Ve de bir feryat bırakmış: ‘Ey gökyüzü bir damla suyuna bir altın.’ Gökyüzünün maviliği güleç güleç.” (s. 71)

gün (s. 63, 84, 85...)

“Güneşin öğleden art arda iki geçişi arasındaki zaman süresi.” (GBTS, 1969).

“Bir gün bir mektup geldi Zile damgalı..” (s. 84)

gündüz (s. 27, 32, 65...)

“Gün.” (OÖTK, 1963).

“Mavi, gecede gündüzden daha yüce idi. Kalan yıldızlarla uğraşıyordu sadece..” (s. 65)

güneş (s. 13, 61, 63...)

“Işık ve ısı yayan büyük yıldız.” (TA).

“Kardeşim Abdi -ki oranın sahiplerinden- güneş başını alıp gitmeden: ‘Gidelim Ağabey.’ dedi.” (s. 61)

güz (s. 70, 74, 84)

“Yazı kışa bağlayan ara mevsimi, mevsimler.” (CTS, 1980).

“O yılın güzü tarlalara verdiğim paranın üçte birini aldım.” (s. 70)

ırmak (s. 27, 53)

“Boyu, beslenme teknesinin alanı, özellikle genişliği ve taşıdığı su niceliği bakımlarından en büyük anaakarsu.” (CTS, 1980).

“İrmağın üstündeki yel seni uçurmasın..” (s. 27)

kâinat (s. 67)

“Evren.” (TS, 2023, 1819).

“Zerreden, taa ucunu bucağını göremediğimiz koskoca bir kâinatın gayretine, gailisine düşmüş yüce kudret, seni kul hükmünde bir varlık kabul etmişse, ne senin namazına bakar, ne niyazına..” (s. 67)

kaya (s. 53)

“Kayaç.” (Yer Bilim Terimleri Sözlüğü, 1971).

“İrmak boyu birden yükselen dik kayalar insana ‘dikkat’ sinyalini çekiyor.” (s. 53)

kış (s. 46)

“Sürekliliği ve yeğlinliği yerel, doğal nedenlerle ayrımlı da olsa, kuzey, güney yarımyuvarında yılın sırasıyla 21 Aralık-21 Mart ve 21 Haziran-23 Eylül günleri arasında kalan bölümü.” (CTS, 1980).

“Bir yanını severdim rahmetlinin. Kış başlayıp, bahar burnunun ucunu gösterinceye dek, dört bir yönden ev önü avluyu, bahçeyi dolduran garip serçeleri beslemesi..” (s. 46)

kum (s. 70, 71, 72...)

“Çapları 20 mikronla 2 mm arasında değişen, taneleri birbirine bağlanmamış, oluşum ve bileşimleriyle ayrımlı tortul yığın.” (CTS, 1980).

“Deve uzanmış can yakan kumların üstüne..” (s. 70)

kumsal (s. 7)

“Az çok kalın bir kum katmanıyla örtülü ya da kum ve yassı çakılların birbirine karıştığı yalı şeridi.” (CTS, 1980).

“Kumsal düzlükten karışık sesler dağılıyordu dalgalı boşluğa.” (s. 7)

menderes (s. 7)

“Akarsuların geniş tabanlı vadilerde S harfine benzeyen kıvrımı.” (TS, 2023, s. 2330).

“Dağ dikliklerinin dibindeki Yeşilırmak büyük bir yorgunluk ve umursamazlık içinde menderesler çizerek ağır ağır Amasya’ya doğru yürüyordu.” (s. 7)

mevsim (s. 35, 53, 68)

“Dünya’nın Güneş etrafındaki hareketine bağlı olarak bir yıl içinde oluşan farklı iklim özelliklerine sahip dört ana zaman dilimi.” (TA).

“Şehir mi, kasaba mı her ne ise yerin birinde bir Boğa İstasyonu varmış. Mevsimde inekleri getirirler, boğalardan döl aldırırlarmış.” (s. 68)

ova (s. 7, 41, 63)

“Çevresine göre alçakta kalan geniş ve düz tarıma elverişli alan.” (TA).

“Ayağının önü dağ mı, bayır mı, ova mı, çöl mü, susuzluk mu?” (s. 41)

öğle (s. 20, 36, 63...)

“Güneşin öğlen çemberi üzerine geldiği an.” (CTS, 1980).

“Öğle sonu aydınlık bilgiyi aldım.” (s. 63)

poyraz (s. 89)

“Kuzeydoğudan esen, serin ya da soğuk ve kimi kez fırtına niteliğinde yerel rüzgâr.” (CTS, 1980).

“Hafifinden, poyrazından serin bir yel değil bedeni, yüreği okşar.” (s. 89)

sabah (s. 8, 13, 22...)

“Gün ağarmasından sonraki kısa zaman.” (GBTS, 1969).

“Kardeşim:

—On beş km. ötede bir BP istasyonu var. Bir de lokanta. Vakit akşam oldu. Orada bir şeyler yeyin. Arabalarınızda da biraz uyuyun. Sabah yolunuz selâmet olsun, dedi.” (s. 62)

taş (s. 29, 65, 78...)

“Kayaç.” (CTS, 1980).

“Kaleye mancınıklarla taş yağıdırıyorlardı.. Kaynar katranlar aktarıyorlardı Kaleden aşağı..” (s. 65)

toprak (s. 7, 27, 64...)

“Başka yerlerden taşınıp biriktirilen ya da yerli kayaların fiziksel, kimyasal ve dirimsel yollarla dağılıp çözülmeleriyle oluşan, türleri, kalınlığı, sürekliliği ve tarım bakımından değerleriyle ayrımlı yüzeysel örtü.” (CTS, 1980).

“Kanadının birini açıp, toprağa doğru eğmiş:

—Çık üstüne, demiş.” (s. 27)

yağmur (s. 60, 73)

“İklim olayının en önemli etkenlerinden biri; havayuvarındaki su buğusunun yoğunlaşmasıyla oluşan ve yeryüzüne düşen yağışın sıvı durumda olanı.” (CTS, 1980).

“Yağmur hızından bir şey yitirmeyeceğe benziyordu.” (s. 60)

yaz (s. 74)

“Kuzey yarımyuvarında yılın 21 Haziranla 23 Eylül günleri arasında kalan bölümünü kapsayan iki ana mevsimden biri.” (CTS, 1980).

“Bahar yaz ayları karışımında emekliliğim tebellüğ edildi.” (s. 74)

yel (s. 27, 89, 95)

“Rüzgâr.” (CTS, 1980).

“Kanadının birini açıp, toprağa doğru eğmiş:

—Çık üstüne, demiş. Irmağın üstündeki yel seni uçurmasın..” (s. 27)

yer (s. 60, 72, 78)

“Üzerinde yaşadığımız gezegen.” (GBTS, 1969).

“Gök yerden acısını alıyordu dışarda..” (s. 60)

yeryüzü (s. 65, 73, 92...)

“Yeryuvarlığının dış kesimi.” (CTS, 1980).

“Büyük bir açıklıktan gelmiştim. Nereye gidiyordum? Onu da bilecek bir yaş ve idrak ölçüsüne sahip değildim.. ‘Tikitak, tikitak, tikitak..’ ‘Anılar, anılar, anılar...’ Ve yeryüzünde olmanın büyük hazzı..” (s. 65)

yıl (s. 70, 74, 83...)

“Güneşin ilkbahar noktasından art arda iki geçişi arasında kalan zaman süresi; Yer’in Güneş çevresinde bir kez dolanması için geçen zaman.” (GBTS, 1969).

“Tarlalara verdiği para, mahsulâtta iki üç yıla varmaz sıyrır evellallah kendini..” (s. 70)

yıldırım (s. 59)

“Bulutlarla yeryüzü arasında oluşan elektrik boşalması.” (CTS, 1980).

“Bir yıldırım çakması perdeyi aralayıp içeri girdi.” (s. 59)

yıldız (s. 14, 65, 72)

“Geceleri gökyüzünde küçük parlak nokta şeklindeki cisimler.” (TA).

“Bir toprak yol ayağımın altında uzayıp gidiyordu.. Beş km. yol, Zile Kalesi.. Yıldızlar üstüme üstüme geldiler. (s. 65)

2.1.8.4. Dil ve edebiyat terimleri

ağıt (s. 28, 29, 91)

“Bir ölünün, gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini; arkada bıraktıklarının acılarını ya da büyük yıkımlarının acıklı etkilerini dile getiren halk şiir türü.” (Yazın Terimleri Sözlüğü, 1974).

“Sohbet masalarında yöre insanının geçmişteki öyküleri egemen oluyordu. Çoğu toprak konusunun oluşturduğu, ölümle sonuçlanan öyküler. Çok kez asan kesen, vuran, kıran bir kahraman olarak ortaya çıkıyor. Öldürülen köyün bir yiğidi ise ona da ağıtlar yakılıyordu.” (s. 28)

âşık (s. 89)

“Saz şairi.” (Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü, 1948).

“—Çal, söyle, âşık, dedim.” (s. 89)

beyit (s. 49)

“Çift dizeli olarak düzenlenen bir koşuğun her dize çifti.” (ESSTS, 1948).

“Terkib-i Bend’inin son beyitlerini şöyle bağlıyor:

‘Andan yüz çevirip dedim ey gavm olun agâh

Kim sizden ırağ ise Hakka yakındır’” (s. 49)

dize (s. 90)

“Belli bir şekle göre nazımlı olan ve bir koşukta en küçük birliği meydana getiren söz dizisi.” (ESSTS, 1948).

“Dilime takılmıştı geçmiş günden türkülerinden iki dize.” (s. 90)

dörtlük (s. 44)

“Halk yazmında, dört dizeden oluşan en küçük koşuk birimi.” (YTS, 1974).

“Şairin biri şöyle bir dörtlük döktürmüş:

Yerden göğe küp dikseler

Birbirine bent etseler

Altından birin çekseler

Seyreyle sen gümbürtüyü” (s. 44)

dram (s. 44)

“Tamamen trajedi gibi acı verici olmayan, komedi kadar da gülünç olmayan tiyatro türü.” (TA).

“Dışında her bir yön pembe, yeşil, içimde bir komedi, bir dram..” (s. 44)

fıkra (s. 20, 21, 23...)

“Tuhaf ve nükteli kısa hikâyecik.” (ESSTS, 1948).

“Yerinde güzel fıkralarda anlatırdı.” (s. 20)

gazete (s. 61, 68)

“Genellikle günlük, kimi zaman haftalık ya da haftada birkaç kez olmak üzere yayımlanan, güncel haber ve bilgileri veren süreli yayın.” (Kitaplık Bilim Terimleri Sözlüğü, 1974).

“Yatağın bitişiğindeki yer hasırına kebablı gazeteyi açtı:

—Haydi, dedi, âfiyet olsun..” (s. 68)

hikâye (s. 19, 20, 43...)

“Hayalde tasarlanan meraklı birtakım olayları anlatarak okuyanda heyecan veya zevk uyandıran ve çoğu ancak birkaç sayfa tutan yazı.” (ESSTS, 1948).

“Hoca da kürsüsünden indi..

—Bu hikâye de burda biter, dedi yaşlı kişi.

Masadakiler saygılı bir gülümseme bıraktılar..” (s. 20)

komedi (s. 44)

“İnsan davranışlarını ve olayları güldürü yoluyla anlatan tiyatro türü.” (TA).

“Dışında her bir yön pembe, yeşil, içimde bir komedi, bir dram..” (s. 44)

mektup (s. 36, 39, 84...)

“Duygu, düşünce, istek veya haber iletmek için kullanılan yazı türü.” (TA).

“Bir gün bir mektup geldi Zile damgalı..” (s. 84)

öykü (s. 8, 12, 28...)

“Çoğunlukla gerçek bir olayı kısa ve öz biçimde anlatan edebî tür.” (TA).

“Sohbet masalarında yöre insanının geçmişteki öyküleri egemen oluyordu.” (s. 28)

ravi (s. 43)

“Rivayet yani söylenti anlatana verilen ad.” (Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü, 1983).

“İşte, hikâye ortada.. Ravilerin rivayetinden ibaret değil.. El ortasında avuç içinde..” (s. 43)

şair (s. 39, 44, 49...)

“Şiir yazan veya söyleyen sanatçı.” (ESSTS, 1948).

“Bir Acem şairi şöyle demiş: ‘Men çi guyem, Tanburum çi zenend..’” (s. 39)

terkibibent (s. 49)

“Divan edebiyatında uyakları başka başka olan birkaç bentten oluşan ve her bendin sonunda kafiyeleri aynı birer beyti bulunan manzume biçimi.” (TS, 2023, s. 3262).

“16. asırda Ruhî Bağdadî nam bir şair var. Terkib-i Bend’ inin son beyitlerini şöyle bağlıyor:

‘Andan yüz çevirip dedim ey gavm olun agâh
Kim sizden ırağ ise Hakka yakındır’” (s. 49)

2.1.8.5. Dinî terimler

ahiret (s. 35, 81)

“Dinî inanışa göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza dek kalacağı ve Tanrı’ya hesap vereceği yer; öbür dünya, öteki dünya, ahret.” (TS, 2023, s. 87).

“Sözüm ona ahretimi kazanayım diye bir cami yaptırmaya niyet ettim.” (s. 81)

Allah (s. 7, 12, 18...)

“Semavi dinlere göre kâinatı ve kâinattaki her şeyi yaratan ve idare eden tek yüce varlık.” (TS, 2023, s. 151).

“Kiraz koydu bir büyük tabağa. Sonra, Allah ne verdi ise, bir şişe rakı birlik donattı sofrayı.” (s. 12)

Allahu Teâlâ (s. 104)

“Yüce Tanrı, ulu Allah.” (TS, 2023, s. 156).

“—Bana bakın? Allahu Teala namazda size ne söyledi? Ya da siz Ona ne söylediniz.” (s. 104)

amel (s. 108)

“Dinin buyruklarını yerine getirmek için yapılan iş, fiil veya hareket.” (TS, 2023, s. 174).

“Amel-i salih ile gittiğini sanmam.. Yine de Cenab-ı Mevlâm bilir.. Bence amel defteri karışık..” (s. 108)

ayet (s. 20)

“Kur’an’daki sureleri meydana getiren kelime veya cümlelerden her biri; ayetikerime.” (TS, 2023, s. 316).

“Düşmanı Allahın ‘Gahhar’ ismine havale etti. Sonra yarım duyulan bir ses ile üç beş âyet sıraladı. Ben de bir şey anlayamadım dediklerinden..” (s. 20)

Bektaşî (s. 24, 73)

“Hacı Bektaş Veli’nin (1242-1377) kurduğu tarikattan olan kimse.” (YTS, 1974).

“Daha önce Kadılık yaptığınızı söylediler. Affedici, bağışlayıcı olduğunuzdan, yol göstericiliğinizden söz açtılar. Çelebiliğinizi, Bektaşî meşreb hallerinizi anlattılar.” (s. 24)

Budist (s. 92)

“Budizm dininden olan kimse.” (TS, 2023, s. 620).

“Her hal dünyaya ilk gelişimde Budist imişim.” (s. 92)

camî (s. 9, 19, 47...)

“Müslümanların içinde toplanıp tapındıkları yapı.” (Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü, 1968).

“Gelelim bizim hikâyemize.. Biga’daki cepheye gitmek için sıra bekleyenler kendini namaza, niyaza vurmuş.. Hele bir de bir cami var ki, tümüyle asker dolu.. Üstelik Cuma namazlarında sivil ehaliden bir kişiye yer yok..” (s. 19)

cenaze namazı (s. 34, 107)

“Gömülmeden önce musalla taşına konulmuş cenazenin önünde diğer namazlardan farklı olarak rükûya ve secdeye varmadan yalnız ayakta kılınan namaz.” (TS, 2023, s. 695).

“Hüzünlü bir cenaze namazı kılındı. Sırtından bir türlü çıkarmadığı gri pardösüsü tabutun üstüne serilmişti.” (s. 107)

cennet (s. 20, 37, 38...)

“Dinî inanışlara göre imanlı ve iyi kimselerin ölümden sonra Allah tarafından mükâfat olarak konulacakları ve içinde ebediyen yaşayacakları, her türlü tasavvurun üstünde güzellik ve nimetlerle dolu yer; uçmak, behişt.” (TS, 2023, s. 696).

“Cümlesini yineledi: ‘Eveet, buz gibi şarapları içerseniz, güzel güzel garırlarla yatarsınız. Yarında Ruz-u mahşerde Cennet yerine alır mısınız babayı, alır mısınız babayı?’” (s. 20)

cuma (s. 109)

“Cuma namazı.” (TS, 2023, s. 733).

“Farzın üstüne bir çizgi çektin, insan heç yoksa, Cuma’da bir boy gösterir..” (s. 109)

cuma namazı (s. 19)

“Cuma günü öğle vaktinde cemaatle kılınan namaz; cuma.” (TS, 2023, s. 733).

“Gelelim bizim hikâyemize.. Biga’daki cepheye gitmek için sıra bekleyenler kendini namaza, niyaza vurmuş.. Hele bir de bir cami var ki, tümüyle asker dolu.. Üstelik Cuma namazlarında sivil ehaliden bir kişiye yer yok.. Asker er saat gelip camiye dolduruyor.” (s. 19)

cünüp (s. 20)

“Dinin buyurduğu biçimde henüz yıkanmadığı için temiz sayılmayan (kimse); cenabet.” (TS, 2023, s. 738).

“‘Cünüplüğü uzatmayın. Allah cünub gezenleri sevmez.’ sözlerini ekledi.” (s. 20)

defin ruhsatı (s. 106)

“Ölen kişinin kimliğinin ve ölüm nedeninin yer aldığı ve ölünün gömülmesinde adli açıdan herhangi bir sakınca olmadığını gösteren resmi belge.” (KTS, 1981).

“Biriniz gelin benimle.. Defin ruhsatını vereyim..” (s. 106)

din (s. 43, 47, 85...)

“Görünen, görünmeyen doğaüstü güç, nesne ya da varlığa inanma nedeniyle doğmuş olan ve bireylerin gerek birbirleriyle, gerek çevreleriyle ilişkilerini birtakım kutsal uygulama ve davranışlarla düzenleyen, sağlayan evrensel olgu.” (Halkbilim Terimleri Sözlüğü, 1978).

“Bir ömür boyumda da dini, devleti müslümanlığı menfaatine âlet edenden başka Allah rızası için soluk alan bir insana raslamadım..” (s. 43)

dua (s. 20, 24, 33...)

“Tek kişinin ya da din adamlarınca yönetilen tapınmaya, kutsamaya ve dinsel törene katılan kişilerin; yüce varlıkların, doğaüstü güçlerin yardım ve acımalarını sağlamaları, onları yumuşatmaları için seslenişleri, yakarışları.” (Budunbilim Terimleri Sözlüğü, 1973).

“Be hey garip, senin duandan ne olur?” (s. 33)

ezan (s. 36, 39, 49...)

“Müslümanlıkta namaz vaktini bildirmek için müezzinin yüksek sesle yaptığı çağrı.” (TS, 2023, s. 1242).

“Ağanın, paşanın, beyin sinsi zulmünden kendilerini kurtaramadılar.. Ben de bile bilmeye o zulüm çarkının dişlilerinden biri oldum. Sonunda aldım boyumun ölçüsünü. İdraksizliğin, insafsızlığından pay sahibi oldum. O çarkta bir dişli olarak dönüp durdum..
—Ezan mı okunuyor?

—Evet efendim.” (s. 49)

farz (s. 109)

“Namazların, terk edilmesine izin verilmeyen, vakti geçirilirse kaza edilmesi şart koşulan rekâtları.” (TS, 2023, s. 1259).

“Farzın üstüne bir çizgi çektin, insan heç yoksa, Cuma’da bir boy gösterir..” (s. 109)

fetva (s. 23, 24, 25)

“Bir sorunun dinî hukuk kurallarına göre çözümünü açıklamak amacıyla müftü veya şeyhülislam tarafından ilgili kişinin adı söylenmeden yapılan açıklama, hüküm veya cevap.” (TS, 2023, s. 1275).

“Merhaba, merhaba, merhaba..

—Merhaba efendim merhaba..

—Ee, sonra ne oldu?

—Sonra ne olacak? Fetvayı verdim.” (s. 23)

fıkıh (s. 39, 100)

“İslam hukukunda ana kaynaklardan yararlanılarak konulmuş olan din ve dünya işleri ile ilgili kuralların bütünü.” (TS, 2023, s. 1276).

“Ben yine zaman zaman, davasına göre, aklımca, gönlümce bir fıkıh, bir icmayı ümmet tutturur, kararı çekerdim..” (s. 100)

fitre (s. 26, 43, 108)

“Asli ve zorunlu ihtiyaçları dışında 80, 18 g altın veya bu değerde mala sahip olan Müslüman’ın zekâtı ayrı olarak ibadet niyetiyle Ramazan Bayramı’ndan önce fakirlere vermesi vacip olan sadaka; fitır sadakası.” (TS, 2023, s. 1296).

“Tarlalarının bir bölümünün davalarını sona erdirdin. Sattın, savdın. Kalanı da elinin, yüzünün, ömrünün sadakası olsun. Fitrene say. Zekâtına say. Geç ko git irezillik yatağından..” (s. 26)

gâvur (s. 7, 32, 55...)

“Müslüman olmayan kimse.” (TS, 2023, s. 1326).

—Ulan gâvur dölü.

—Gâvur dölü de sensin. Senin ananı, bacını, yedi sülaleni, gelmişi geçmişini.. Sonra sesler kesildi.” (s. 32)

gayrimüslim (s. 55)

“Müslüman olmayan kimse.” (TS, 2023, s. 1328).

“Erler arasında gayrimüslimler de var. Berber Rum. İki yazıcım Ermeni. Birkaç da Yahudi..” (s. 55)

gazi (s. 79, 87)

“Vatan uğruna yaralanan kimselere verilen ad.” (TA).

“Netice: ‘Eller şehit, biz gazi..’ Daha doğrusu ‘bok yerine gitti Niyazi..’” (s. 79)

hac (s. 70, 71)

“Genellikle tek tanrılı dinlerde kutsal olarak tanınan yerlerin, o dinden olanlarca yılın belli aylarında ziyaret edilmesi.” (TS, 2023, s. 1478).

“Adamın biri Hacca niyetlenmiş. Eyisinden zengin, bi zat.. Tek başına binmiş devesine.. Ve çıkmış yola..” (s. 70)

hacı (s. 21, 28, 29...)

“Din buyruklarını yerine getirmek için hacca gitmiş Müslüman.” (TS, 2023, s. 1479).

“Masama bir büyük tabak meyve koydu garson.

—Ben meyve istemedim ki..

—Üçüncü masadaki şoför Hacı bey gönderdi. Hörmetleri var..” (s. 21)

hafız (s. 74, 75, 91)

“Kur’an’ı bütünüyle ezbere bilen kimse.” (TS, 2023, s. 1484).

“Çorum’da mı, Yozgat’ta mı, oraların birinde Hafız Şahap diye, o güne göre okumuş, aklı başında bir zat varmış..” (s. 74)

Hak (s. 49, 75, 84...)

“Allah.” (TS, 2023, s. 1491).

“Andan yüz çevirip dedim ey gavm olun agâh

Kim sizden ırağ ise Hakka yakındır.” (s. 49)

Halveti (s. 79)

“İbadetlerini ıssız yerlerde yapan bir tarikat.” (TS, 2023, s. 1504).

“Tarîk-i Nakşibendî, Melâmî, Halvetî müntesibleriyle tanıştım.” (s. 79)

helal (s. 46, 76, 94)

“Dinin kurallarına aykırı olmayan, dinî bakımdan yasaklanmamış olan, haram karşıtı.” (TS, 2023, s. 1561).

“Bir yanını severdim rahmetlinin. Kış başlayıp, bahar burnunun ucunu gösterinceye dek, dört bir yönden ev önü avluyu, bahçeyi dolduran garip serçeleri beslemesi.. Sanarsın arpacı ile ortak.. Ona da, serçelere de helal olsun mecdiyelerim..” (s. 46)

hoca (s. 19, 20, 21...)

“İslam diniyle ilgili, bilgilerini geleneksel yollarla değil de kutsal kitap Kuran ve öteki yazılı dinsel belgelerden sağlayan, din konusunda halkı eğittiği gibi ona kovuşturması gereken yolu gösteren ve bu arada, Tanrıyla halk arasında bir tür elçilik görevi yapan din uzmanı.” (HBTS, 1978).

“Garip asker milleti yarı mahcup -utangılı- yarı umursamaz bir gülüş bırakıp dağılıp gitti. Hoca da kürsüsünden indi..” (s. 20)

icma (s. 39, 100)

“İslam bilginlerinin bir konuda fikir birliği etmeleri.” (TS, 2023, s. 1642).

“Ben yine zaman zaman, davasına göre, aklımca, gönlümce bir fıkıh, bir icmayı ümmet tutturur, kararı çekerdim..” (s. 100)

iman (s. 42, 108)

“İnanç.” (TS, 2023, s. 1699).

“Allah ellerinde, namus, din, iman ellerinde bedava ücretsiz bir sermaye.. Alsalar ne olur, satsalar ne olur? Bol bol aldılar, bol bol sattılar.” (s. 42)

Kâbe (s. 96)

“Mekke’de bulunan, Müslümanlarca kible olarak kabul edilen, hac ve umre ibadeti yapılırken tavaf edilen kutsal yer.” (TS, 2023, s. 1792).

“Dip nenemi Kâbe yolunda zinâ etmiş kul olayım.. Allahın münkir defterinde yazılmış kul olayım. Sizden hakkımı almadan, ne Zile’yi, ne de bu dünyayı terk etmem...” (s. 96)

kâfir (s. 11, 36, 55...)

“Tanrı’nın varlığını ve birliğini inkâr eden kimse.” (TS, 2023, s. 1812).

“—Rahat iç sigaranı.. Söyledim kâfir karıya. Yarım saat çıkmayacağımı.. Bedenim sancılar içinde..” (s. 11)

kamet (s. 47)

“Farz olan bir namazın başlamak üzere olduğunu ifade eden, ezana benzer çağrı.” (TS, 2023, s. 1844).

“Müezzin minarede ‘Tanrı uludur,’ der. Aşağı cami içi kamette ‘Allahu ekber’ i çökertir?” (s. 47)

kıraat (s. 110)

“Kur’an’ı belli kural ve işaretlere göre okuma.” (TS, 2023, s. 2011).

“—Cemaat, Hakim Canân’ın aziz ruhu için akşam-yatsı arası Kur’an kırat edilecek.” (s. 110)

kilise (s. 92)

“Hristiyan tapınağı.” (GÜSTS, 1968).

“Kilisenin çanı durmadan çalar, ‘Rab burada’ diye.” (s. 92)

Mecusi (s. 92, 96)

“Zerdüştlüğe inanan, ateşe tapan kimse.” (TA).

“Mecusi ateşini yakmış beni Sana çağırır.” (s. 92)

mescit (s. 49)

“Mahalle aralarında ağaçtan yapılmış, küçük tapınma yeri.” (GÜSTS, 1968).

“Bir mescite çil-ü pençah -kırk elli akçe- için gelen, devrin hakiminin geleceği saati bekleyen, halka yapmış namaz ehline söylüyor bu sözleri..” (s. 49)

minare (s. 47, 54, 75...)

“Camilerde ezan okunan, yüksek, ince yapılı kule.” (GÜSTS, 1968).

“Selçuklulardan kalmış, minaresi yıkık bir cami hastanenin deposu imiş.” (s. 54)

Müslüman (s. 19, 43)

“İslam dininden olan kimse.” (TS, 2023, s. 2440).

“Hintli müslümanı Irak cephesinde, Çanakkale’de Türk’ün Osmanlı’nın karşısına çıkarmış İngiliz..” (s. 19)

Nakşibendi (s. 79)

“Nakşibendilik tarikatından olan kimse.” (TS, 2023, s. 2458).

“Tarîk-i Nakşibendî, Melâmî, Halvetî müntesibleriyle tanıştım.” (s. 79)

namaz (s. 8, 19, 20...)

“İslam’ın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet.” (TS, 2023, s. 2460).

“Sekiz tekbir ile iki rekat Kurban Bayramı namazına hazır olun.” (s. 8)

Nuh (s. 103)

“‘İnat etmek, ayak diremek’ anlamındaki Nuh deyip peygamber dememek ve ‘çok eski, çoktan modası geçmiş, köhnemiş’ anlamındaki Nuh Nebi’den kalma deyimlerinde geçen bir söz.” (TS, 2023, s. 2504).

“Git gel Konya altı saat.. Edepsiz kavm ‘Nuh der, Peygamber demez..’” (s. 103)

öğle ezanı (s. 36, 66, 91)

“Öğle namazının vaktinin geldiğini bildirmek için okunan ezan; öğle.” (TS, 2023, s. 2582).

“Dediklerini hemen yaptım. Bu aralık öğle ezanı, okundu. ‘Tanrı uludur. Tanrı uludur.’” (s. 36)

öğle namazı (s. 20)

“Öğle vakti kılınan namaz; öğle.” (TS, 2023, s. 2582).

“Öğle namazı okundu bu aralık. Masadakiler bastonunu çenesine dayamış kişiye ‘Eyvallah’ çökertip gazinoyu terkettiler.” (s. 20)

ölüm (s. 21, 33, 36...)

“Ruhun gövdeden ayrılmasıyla açıklanan evrensel halk inancı.” (HBTS, 1978).

“İlk hocam olmuştu. Büyük bir hoca. Ama şimdi Zile’de bir başka mânâ hocası çıkmıştı karşıma.. Yok’ta var’ı, ‘varda yok’u, iyideki kötüyü, kötülükteki iyiyi gösteriyordu.. Ölümde yaşamayı, yaşamada ölümü.. Çirkindeki güzeli, güzellikte çirkinliği gösteriyordu.” (s. 21)

peygamber (s. 36, 38, 40...)

“Allah’ın buyruklarını insanlara iletmek için elçi olarak görevlendirdiği kimse; elçi.” (TS, 2023, s. 2694).

“İnsan kendinin Şeytanı, kendinin Peygamberi.. İnsanın içinden bir ses geliyorsa, hiçbir vaizin sesi içinde yankı bulmaz.” (s. 36)

Rab (s. 44, 70, 92...)

“Allah.” (TS, 2023, s. 2753).

“İnsan çok korkak bir yaratık. Bu yüzden hep hayalhanesine sığınır. Bu hal ona rahatlık verir, ferahlık verir. Sıcak günde soğuk limonata içmiş gibi yüreğini serinletir. Sonra o geçici serinliğin acı bir yanıklığı oturur yüreğine.. ‘Çok şükür,’ der. ‘Emrine şükür,’ der. Ama, o şükür içindeki acı pası sıyırıp atamaz. ‘Rabbim her halde beni sınıyor,’ der.” (s. 44)

Rabbani (s. 45, 96)

“Allah ile ilgili, Allah’a bağlı, ilahi, Allah’tan gelen.” (TS, 2023, s. 2753).

“Ehali Rabbani gözüke de, saman altından su yürütür.” (s. 45)

Rahman (s. 84)

“Herkes, her canlıya merhamet eden (Tanrı).” (TS, 2023, s. 2759).

“‘Yâ Hak’ de, ‘Yâ Rahman’ de, ‘Ya Rahim,’ de.. Mübareğin ism-i celili de bitmez ki..” (s. 84)

rekât (s. 8)

“Namazda bir kıyam, bir rükû ve iki secdeden oluşan bölüm.” (TS, 2023, s. 2772).

“Sekiz tekbir ile iki rekat Kurban Bayramı namazına hazır olun.” (s. 8)

ruh (s. 34, 47, 88...)

“Dinlerin ve birtakım ikinci felsefe öğretilerinin bedenden ayrı ve ölümsüz bir yaşamı olduğunu ileri sürdükleri varlık.” (Eğitim Terimleri Sözlüğü, 1974).

“Büyük bir topluluğa vaazını vermiş. ‘Tamam’ demiş. ‘Tamam. Ruhumun Tanrıya karışma saati geldi...’” (s. 93)

ruhban sınıfı (s. 35)

“Rahiplerin oluşturduğu dinsel sınıf.” (TS, 2023, s. 2793).

“Hristiyanlığın Ruhban Sınıfı gibi içe dönük, kapalı bir terbiye sistemi..” (s. 35)

şehit (s. 79, 87)

“Din yolunda canını veren kimse.” (TTS, 1974).

“Eller şehit, biz gazi.. Yine düştük yollara..” (s. 79)

şeriat (s. 39, 43, 47...)

“Müslümanlıkta dinsel yasa ve kurallar.” (TTS, 1974).

“Şurda bir Kaymakam var. Halk Partisi Reisinin kulu kölesi. Bir Parti Reisine bakıyorum, bir Kaymakama, bir tencerede kaynatamazsınız. Mustafa Kemali iki yanından yakalıyor şeriat ehli.” (s. 39)

şeytan (s. 36)

“Hz. Âdem’ e secde etmediği için cennetten kovulan, insanları Allah’ın emirlerine karşı kıskırtan, kötülüğe yönelten cin; iblis.” (TS, 2023, s. 3107).

“İnsan kendinin Şeytanı, kendinin Peygamberi.. İnsanın içinden bir ses geliyorsa, hiçbir vaizin sesi içinde yankı bulmaz.” (s. 36)

talkın (s. 108)

“Defnedilen Müslümanın kabri başında yapılan dua ve hatırlatma.” (TA).

“Hoca talkın’a durdu. Ve topluluk ağır aksak kasabaya doğru yürüdü.” (s. 108)

Tanrı (s. 33, 36, 47...)

“Evreni yaratan üstün ve kutsal varlık.” (TA).

“İnsan böyle demek istiyor, istiyor ama, hiçbir şeyi, olmuşu, olacağı değiştiremiyor. Gücü sınırlı.. Ve de o dediğinden şaşmıyor. Varsın şaşmasın. Her Tanrıya bir oyuncak lazım.” (s. 33)

tarikât (s. 43)

“Tasavvufa dayalı ve kimisi eski dinlerin kalıntılarını yaşatan, kimisi de şeriatın pek sert ve bencil yargılarını yumuşatmak gerekçesiyle oluşan türlü İslam öğretilerine verilen ad.” (YTS, 1974).

“Çürümüş medrese taliminden kapaklarını tekkelere, tarikatlara atan acaip, zavallı bir kavim.” (s. 43)

tekbir (s. 8, 105)

“Müslümanlıkta Tanrı’nın büyüklüğünü, yüceliğini anmak için söylenen ve ‘Allahuekber’ sözü ile başlayan dua.” (TS, 2023, s. 3225).

“Sekiz tekbir ile iki rekat Kurban Bayramı namazına hazır olun.” (s. 8)

tekke (s. 39, 43)

“Tasavvufî eğitim ve dini törenlerin yapıldığı yer.” (TA).

“Şu bizim namazcılar Cennet öküzleri. Birincisi tekke, türbe vesair yolla üçkâğıtçıların yolunu kesti. Ehl-i tegallübün yolunu kapadı.” (s. 39)

tevekkül (s. 33, 35, 36)

“Herhangi bir işte elinden geleni yapıp daha sonrasını Allah’a bırakma, Allah’a güvenme.” (TS, 2023, s. 3277).

“Hakimliği bıraksan ne yapacaksın? Tevekkül köşesine çekilip ölümü mü beklemek? (s. 36)

türbe (s. 39)

“Dinî ve tarihî öneme sahip kişilerin mezarının bulunduğu yapı.” (TA).

“Şu bizim namazcılar Cennet Öküzleri. Birincisi tekke, türbe vesair yolla üçkâğıtçıların yolunu kesti. Türkçe Ezan okuttu. Bir de İttihat Terakki artıklarını söz sahibi etti..” (s. 39)
ümme (s. 39, 100)

“Bir peygamberin getirdiklerine inanıp ona tabi olanların oluşturduğu topluluk.” (TS, 2023, s. 3438).

“Ben yine zaman zaman, davasına göre, aklımca, gönlümce bir fıkıh, bir icmayı ümmet tutturur, kararı çekerdim..” (s. 100)

vaaz (s. 19, 20, 93...)

“Cami, mescit vb. yerlerde vaizlerin yaptığı, genellikle öğüt niteliği taşıyan dinî konuşma; mevize.” (TS, 2023, s. 3459).

“Ve besmele ile vaazına girdi.” (s. 20)

yatsı (s. 110)

“Yatsı ezanı.” (TS, 2023, s. 3572).

“—Cemaat, Hakim Canân’ın aziz ruhu için akşam-yatsı arası Kur’an kırat edilecek.” (s. 110)

yatsı ezanı (s. 51)

“Yatsı namazının vaktinin geldiğini bildirmek için okunan ezan; yatsı.” (TS, 2023, s. 3572).

“—Sabah mı oldu?

—Yok yok, duymuyor musun yatsı ezanı okunuyor.

—Tamam, dedim. Ben tam namazlığım..” (s. 51)

yazgı (s. 61)

“Allah tarafından insanın başına gelmesi ezelde kararlaştırılmış olan şeyler; yazı, alın yazısı.” (TS, 2023, s. 3582).

“Bir yazgı var, bir çizgi var bizim egemen olmadığımız..” (s. 61)

zekât (s. 26, 43, 108)

“Şeriat kuralları gereğince varlıklı Müslümanların her yıl yoksullara vermek zorunda bulundukları, mallarının kırkta bir oranındaki kesimi.” (TTS, 1974).

“Tarlalarının bir bölümünün davalarını sona erdirdin. Sattın, savdın. Kalanı da elinin, yüzünün, ömrünün sadakası olsun. Fitrene say. Zekâtına say. Geç ko git irezillik yatağından..” (s. 26)

2.1.8.6. Duygu terimleri

keder (s. 21, 50, 91...)

“Herhangi bir kayıp sonrası yaşanan derin üzüntü.” (KTS, 1981).

“Şimdi sen nimet azgınsın.. Buldun, şımdın.. Otur, oturduğun yerde.. Benim de küfür kapımı açma.. Böyle konuşup, kendimi iyice sıkıştırdım. Ama içimde bir keder bunaltısı vardı. Dünya bir ben değildim.” (s. 91)

2.1.8.7. Eğitim terimleri

bilgi (s. 26, 63)

“Bir şeyi bilme hali.” (ETS, 1974).

“İçim titredi birden.. ‘Bizim İran yolunu gösterdiğimiz arabalar olmasın bunlar?’ Esef üstü esef. Onlarmış.. Öğle sonu aydınlık bilgiyi aldım.” (s. 63)

dersiâm (s. 79)

“Osmanlılarda, özel bir sınavla dersiâmlık aşamasını kazanmış hocalarca camilerde medrese öğrencilerine ve başka dinleyicilere verilen ders.” (TTS, 1974).

“Aklımca nice Dersiâmlardan feyz aldım.” (s. 79)

fakülte (s. 62)

“Bir üniversitenin, öğrenim alanı ya da uzmanlık konusu bakımından ayrılmış kollarından her biri.” (ETS, 1974).

“Benim fakülteden kalan yarım Farsçam var:

—İn rah, rah-ı İran nist..” (s. 62)

ilkokul (s. 74)

“Okuma-yazma, matematik gibi temel bilgilerin öğretildiği eğitim kademesi.” (TA).

“Yıl yıla devroldu. Bahar yaz ayları karışımında emekliliğim tebellüğ edildi. Aslında çok geç kalmıştı emekliliğim benim arsızlığımdan.. O zaman biraz da Hakim takımı kıttı. O aralık ilkokul öğretmenlerini Hukuk Mektebine kabul ettiler.” (s. 74)

medrese (s. 35, 43, 79...)

“İslam ülkelerinde, görenekçi yöntemlerle yürütülen öğretim kurumu.” (TTS, 1974).

“Çürümüş medrese taliminden kapaklarını tekkelere, tarikatlara atan acaip, zavallı bir kavim.” (s. 43)

öğretmen (s. 74)

“Bilgi, beceri kazandıran, öğrenci eğiten kimse.” (TA).

“Yıl yıla devroldu. Bahar yaz ayları karışımında emekliliğim tebellüğ edildi. Aslında çok geç kalmıştı emekliliğim benim arsızlığımdan.. O zaman biraz da Hakim takımı kıttı. O aralık ilkokul öğretmenlerini Hukuk Mektebine kabul ettiler.” (s. 74)

2.1.8.8. Ekonomi terimleri

akçe (s. 30, 49, 92)

“Her tür madensel para.” (TTS, 1974).

“Şu garib Türk ehalisini Osmanlı beş yüzyıl cehaletle besledi.. Akıl sermayesine bir akçe vermedi.” (s. 92)

aylık (s. 9, 111)

“Görevlilere, emeklilere ve bunların dul ve yetimlerine her ay ödenen para.” (Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü, 1972).

“Altmış dokuz lira aylık alıyorduk..” (s. 9)

banka (s. 108)

“İşlevlerine göre merkez bankası, kalkınma ve yatırım bankası ve ticari banka; sermaye yapısına göre ise kamu bankası, özel banka ve yabancı banka biçiminde sınıflandırılan finansal aracı kurum.” (İktisat Terimleri Sözlüğü, 2004).

“İstanbul, Şişli, Osmanbey’de koskoca apartumanı, bankalarda deste deste para..” (s. 108)

esnaf (s. 87, 97)

“Kendi emeği ve sermayesini kullanan, yanında az sayıda işçi çalıştıran, küçük sermaye ve zanaat sahibi.” (İTS, 2004).

“Haftanın bir günü, bir pazar olur, üç beş seyyar esnaf, ya gelir, ya gelmez.” (s. 87)

fiyat (s. 69, 82)

“Bir mala ya da hizmete biçilen değer.” (TA).

“İhaleye girmiş Hüseyin Efendi. Üç beş tarla da benim için almış.. Tarla fiyatı sudan ucuz..” (s. 69)

hazine (s. 29, 69, 108)

“Devlet gelirlerinin toplandığı ve giderlerinin yapıldığı kurum.” (İTS, 2004).

“Sahibi olmayan mülke hazine sahip çıkar..” (s. 69)

kira (s. 45, 83, 86)

“Bir malın kullanımı karşılığında kullanandan malın sahibine yapılan gelir aktarımı.” (İTS, 2004).

“Sana bakacak bir kadın buluruz. Eli ayağı düzgün.. Biz sana bakmıyoruz, sen bize bakıyorsun.. Sayende kira derdinden kurtulduk. Sonra sen benim babamsın..” (s. 86)

kuruş (s. 79, 81, 82)

“Bir Türk Lirasının yüzde biri değerindeki para.” (İTS, 2004).

“‘Üç kuruş verir konuşturursun, beş kuruş verir susturamazsın,’ derler ya işte o tamı tamına ben..” (s. 79)

lira (s. 9, 29, 30...)

“Lübnan, Libya, Mısır, Suriye, Ürdün ve Türkiye’de kullanılan ulusal para birimi.” (İTS, 2004).

“Subaylıkla birlikte elimiz para görmüştü.. Altmış dokuz lira aylık alıyorduk.” (s. 9)

maaş (s. 9, 29, 57)

“Türkiye’ de memurlara üretim sürecine katılmaları karşılığında belli sürelerde yapılan ödeme.” (İTS, 2004).

“Evim Çilhane’de. Dayalı döşeli bir oda. Ayda on üç lira veriyorum. Maaşım? Maaşım da 69 lira..” (s. 57)

mal (s. 69)

“İnsan gereksinimlerini doğrudan veya dolaylı olarak karşılama özelliğine sahip her türlü nesne.” (İTS, 2004).

“Oğlum yavrum ‘Emval-i metruke’ senin anlayacağın ‘terk edilmiş mal mülk’ demektir.” (s. 69)

mecidiye (s. 46)

“Bir Osmanlı altınının beşte biri değerindeki gümüş para.” (TTS, 1974).

“Bir yanını severdim rahmetlinin. Kış başlayıp, bahar burnunun ucunu gösterinceye dek, dört bir yönden ev önü avluyu, bahçeyi dolduran garip serçeleri beslemesi.. Sanarsın arpacı ile ortak.. Ona da, serçelere de helal olsun meciyeleri..” (s. 46)

müşteri (s. 9, 10, 84)

“Mal veya hizmetler için ödeme yapan kişi.” (İTS, 2004).

“Tarlanızı, hakkınızı biliyoruz. Ama, bizim onlarla cebelleşecek gücümüz yok. Üstelik tüm köy, bizim pılıpırtı müşterimiz. Onlarla kötü olmak istemeyiz.” (s. 84)

para (s. 9, 29, 52...)

“Bir ekonomide genel kabul gören, değişim aracı, değer koruma aracı ve hesap birimi işlevlerine sahip varlık.” (İTS, 2004).

“Subaylıkla birlikte elimiz para görmüştü.. Altmış dokuz lira aylık alıyorduk. Oysa o güne dek iki buçuk lira bizim için paraların en büyüğü idi, paşası idi..” (s. 9)

sarraf (s. 30)

“Yerli ve yabancı paraların değişimi, alım ve satımı ile uğraşan kişi.” (TMSGTS, 1972).

“Lira bozdurur sarraflara..” (s. 30)

tapu (s. 69, 85, 94...)

“Bir taşınmazın iyeliğinin, kimin olduğunu kanıtlamaya yarayan, iyeliğin sağladığı yetkileri kullanmaya olanak veren, tüzel bir değeri olan belge.” (KBTS, 1980).

“İhaleye girmiş Hüseyin Efendi. Üç beş tarla da benim için almış.. Tarla fiyatı sudan ucuz. Paralarını verdim.. Beş on gün geçmeden tapularını getirdiler.” (s. 69)

ucuz (s. 69)

“Bir mal ya da hizmetin değerinin altında fiyata sahip olması.” (TA).

“İhaleye girmiş Hüseyin Efendi. Üç beş tarla da benim için almış.. Tarla fiyatı sudan ucuz. Paralarını verdim..” (s. 69)

2.1.8.9. Felsefe terimleri

irade (s. 64, 106)

“İnsanın eylemlerini yönlendirme yetisi.” (TA).

“Sabır ve inatta büyük bir irade gücü vardı.” (s. 106)

nirvana (s. 92, 93)

“Budizmin ‘kurtuluş’ için kullandığı terim. Her türlü isteklerden, tutkulardan, duygulanımlardan kurtulup, ben’in ortadan kalktığı en yüksek ruh durumuna erişme.” (FTS, 1975).

“Doğrudan doğru Rabbimin zatına gideceğim.. Buda’da da Nirvana var.” (s. 92)

2.1.8.10. Fizik terimleri

denge (s. 66)

“Bir nesneyi etkileyen kuvvetlerin birleşkelerinin sıfır olduğu durum.” (Fizik Terimleri Sözlüğü, 1983).

“Eşşeğe yük vurulunca denge, yani muvazene olmayınca semerinen birlik yana çöker.” (s. 66)

2.1.8.11. Hayvancılık terimleri

kaşığı (s. 56)

“Atların sırtını temizlemekte kullanılan araç.” (ZATS, 1976).

“Akşam tımarı tavladayım. Tavla boyu yarı ışıık.. Kaşığı sesi, duyulmaz sanılan gebre sesi, atların hapşırması oynaşmaları, yalandan çift atışı, homurdanması, musuluğa işveli baş uzatması.. Atların hoşlaşıp sırtlarını bırakması, ahır kokusu.. Hepsi, hepsi hoşuma gidiyordu..” (s. 56)

küheylan (s. 56)

“Araplar tarafından kabul edilen, adını Arap kabilelerinden alan Arap atı ırkı içerisindeki erkekliğin, gücün ve dayanıklılığın sembolü olan bir tip.” (VHTS).

“Altımda küheylan bir at, ardımda atlı seyis..” (s. 56)

tavla (s. 46, 54, 55)

“Çevrenin atlar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla inşa edilen at barınağı.” (VHTS).

“Beyazıt Camii arkasında tavla vardı. Orada da yetmiş at, elli araba teslim aldım. Motorlu araç hak getire..” (s. 54)

tımar (s. 55, 56)

“Hayvanların kıl ve deri bakımı.” (TA).

“Kaşığı sesi, duyulmaz sanılan gebre sesi, atların hapşırması oynaşmaları, yalandan çift atışı, homurdanması, musuluğu işveli baş uzatması.. Atların hoşlaşıp sırtlarını bırakması, ahır kokusu.. Hepsi, hepsi hoşuma gidiyordu. Aleko, Artin, Moiz de tımardaydı. Önce hoşlaşmadılar, sonra alıştılar.” (s. 56)

2.1.8.12. Hukuk terimleri

adalet (s. 35, 36, 38...)

“Haklı ile haksızın ayırt edilmesi, haklıya hakkının verilmesi.” (KTS, 1981).

“Hakim ne olursa olsun, daim büyük itibar, ikram görmüştür ehaliden.. Kimi Allah rızası için adalete hürmetinden, kimi de işine geldiği, faydasına yonttuğu için..” (36)

dilekçe (s. 97)

“Bir işin yapılması, bir dileğin yerine getirilmesi için, kişilerin devlet dairelerine sundukları durum bildiren ve bir istek belirten yazı.” (YTS, 1974).

“Şaşkınlığım idrakimi davet etti. İlk dava dilekçesini yazdım. Başkâtibin huzuruna vardım.” (s. 97)

ehl-i vukuf (s. 102)

“Bilirkişi.” (VHTS).

“On üç yıllık bu sefaletime ilk keşifteki ehl-i vukuf seçilmiş deyyusların şahitlikleri sebep oldu.” (s. 102)

fezleke (s. 39)

“Özetlenerek yazılan yapıt.” (TTS, 1974).

“Ben top sesi Çanakkale’den gelirken Biga’da Kadı rütbesinde hakimdim. Mecelle’ ye kendi ölçülerimde fezleke yazardım.” (s. 39)

kadı (s. 24, 34, 38...)

“Osmanlılarda şeriat mahkemelerinin başında bulunan, aynı zamanda görev yeri ve çevresindeki düzenle ilgili yönetim ve denetim yetkileri bulunan yargıç.” (TTS, 1974).

“Haddimizi tecavüz edip Otel İdarehanesinden sorduk. ‘Şehrimizin muhterem hakimlerinden,’ dediler. Daha önce kadılık yaptığınızı söylediler.” (s. 24)

kanun (s. 33, 35, 39...)

“Hukuksal olarak yasama organları tarafından çıkarılan, toplumsal yaşamı ve insan etkinliklerini düzenlemeyi, denetlemeyi amaçlayan kamu otoritesinin yaptırım gücüyle uygulanan bağlayıcı kural.” (KTS, 1981).

“Mutlaka her canlı ölümü tadacak.. O şerbet içilecektir er geç.. ‘Hükmü kanunu tabiat böyledir..’ Öyle hüküm, öyle kanun olmaz olsun.” (s. 33)

Mecelle (s. 23, 25, 39...)

“Osmanlılarda ilk medenî kanun.” (TTS, 1974).

“Mecelle’ de bir madde var. Orada der ki: ‘Vakıf içinde mülk olmaz.’” (s. 23)

mübaşir (s. 36)

“Mahkemelerde ilgilileri yargıç önüne çıkarmak, ya da onlara bir şey bildirmekle yükümlü görevli.” (TTS, 1974).

“Hakimliği bırakıp ne yapacaksın? Tevekkül köşesine çekilip ölümü mü beklemek? Yoksa, avukatlık mı? Cübbeye bürünüp Adliye koridorlarında mübaşirin seslenişine kulak kabartmak? Bunu da içim çekmedi. En iyisi hakimlik.” (s. 36)

2.1.8.13. Kentlik terimleri

çarşı (s. 16, 17, 47...)

“Kent özeğinde ve kentin iş bölgesinde, genellikle taşıt dolaşımına kapalı olan ve yayaların alışverişine elverişli sokakların tümü.” (KBTS, 1980).

“Çarşı pazardaki kışkırık karpuzu da hayalimizin sultanı ettik..” (s. 78)

dükkan (s. 67)

“Esnafın perakende satış yaptığı, küçük zanaat sahiplerinin çalıştıkları yer, işyeri.” (İTS, 2004).

“Bir kebabçı dükkânının önünde durdu.” (s. 67)

İstanbul (s. 26, 35, 36...)

“1453’ten beri Osmanlı devletinin başkenti.” (TTS, 1974).

“Yavrum Canân emekliliğini iste. Geç koy git İstanbul’a.” (s. 35)

kasaba (s. 68, 87, 92...)

“Ülkemizde, nüfusu 2000 ile 20.000 arasında değişmekle birlikte, İngiltere’de 5000, öteki ülkelerde de değişik niceliklerde olan, bir bölüm kent işgörülerini kamuya sağladığı halde, kırsal özelliklerini henüz yitirmemiş bulunan küçük yerleşim yeri.” (KBTS, 1980)

“Şehir mi, kasaba mı her ne ise yerin birinde bir Boğa İstasyonuna sokmuşlar.” (s. 68)

kavşak (s. 62)

“İki ya da daha çok yolun kesiştiği ve taşıt gidiş gelişinin değişimine olanak verecek biçimde dolaşım gereçleriyle düzenlenmiş kent kesimi.” (Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 1980).

“İki araba peşimizden döndüler. Birlikte yol kavşağına geldik.” (s. 62)

köy (s. 62, 96, 97...)

“Birbirleriyle akraba olan ya da olmayan birden çok ailenin bir araya gelerek tarım yapmaya ya da hayvan yetiştirmeye elverişli yerey parçasının bir köşesinde kurdukları, alan ve sokaklar çevresinde toplanan küçük ya da büyük, dağınık ya da toplu yapılarla, bunların eklentilerinden oluşan evrensel ve geleneksel yerleşme yeri.” (HBTS, 1978).

“Yozgat’a on üç km.de Çalatlı köyü bitiminde bir yol ayrımı vardır.” (s. 62)

mahalle (s. 57, 80, 91...)

“Bir kentin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün, yönetim bakımından bölündüğü, yapı bölgeliklerinden ve insan topluluklarından oluşan en küçük parçalardan her biri.” (KBTS, 1980).

“Görmemiş miydim evimde, mahallemde, bitişik komşumda yokluğun sicim sicim büktüğü insanları?” (s. 91)

yol (s. 62, 65, 92...)

“İnsanların, bir yerden başka bir yere gitmek üzere üzerinden ya da içinden geçtikleri, yerleşim yerlerinin gelişme doğrultusunu yakından etkileyen ve düzentasarlarda önemli bir öge oluşturan yerler.” (KBTS, 1980).

“Çalatlı köyü bitiminde bir yol ayrımı vardır.” (s. 62)

2.1.8.14. Kimya terimleri

altın (s. 30, 66, 70...)

“Sarı renkli, yumuşak, dövülgen ve esnek bir soy metal.” (Metalbilim İşlem Terimleri Sözlüğü, 1972).

“Her birimiz birbirimize zulüm makinası.. Ben de dahil.. Ben de 24 ayar altın değilim.. Üç aşağı beş yukarı.. Her birimiz birbirimizi dengeleriz..” (s. 66)

bakır (s. 72, 79, 96)

“Kırmızımsı renkli, dövülgen, sünek, ısı ve elektrik iletkenliği yüksek bir metal.” (MİTS, 1972).

“‘Suu, suu, su.. Her damlaya on altın..’ Yer demir, gök bakır..” (s. 72)

barut (s. 15, 16, 19)

“Tutuşturulduğunda hızla yürüyen tepkimelerle oluşan gaz ürünlerinin yaptıkları basınçla patlayan, potasyum nitrat, toz odun kömürü ve kükürt karışımı.” (KTS, 2007).

“Otuz yıla yakın buradaymış bu mermiler.. Kapsülünde de, barutunda da hayır kalmamıştır herhal.. Ya, azıcık hayır kaldıysa mazallah bir ateş alırsa, Zile’yi Kalesi ile birlik havaya uçurur diyorlar.” (s. 16)

demir (s. 13, 56, 66...)

“768°C altında miktanışlılık özelliği gösteren, ak renkli dökme demir ve çeliklerin ana metali.” (MİTS, 1972).

“Bir demir, bir yıldız omuzumda.” (s. 56)

gümüş (s. 66)

“En iyi elektrik iletkeni olan, ak renkli, oldukça yumuşak, sünek bir soy metal.” (MİTS, 1972).

“Kaleden iniş mi olur

Ham demir gümüş mü olur” (s. 66)

katran (s. 65)

“Kömür ve yeryağından ısıt işlemler sonucu elde edilen kara kahve renkli, koyu bir hidrokarbon karışımı.” (KTS, 2007).

“Kaynar katranlar aktarıyorlardı Kaleden aşağı..” (s. 65)

su (s. 89)

“H₂O; yer yüzeyinin en büyük bölümünü oluşturan, kimyaca çok kalımlı renksiz, kokusuz, tatsız sıvı.” (KTS, 2007).

“Söğüt nazlı nazlı ırgalanır. Deredeki su akmasını unuttur. Dalda üzüm alacalıktan olgunlaşmak, gülümsemek ışığına yakalanmış.” (s. 89)

2.1.8.15. Malzeme ve nesne terimleri

kasnak (s. 78)

“Kıyıları oluk biçiminde, pervazlı, metal ya da tahtadan yapılmış teker çemberi.” (Çiftteker Terimleri Sözlüğü, 1970).

“Aslında insanda toprağın alçakgönüllülüğü vardır. Levhasının öbür yüzünde de gâvurluğun tümü.. Bunun burasına insan denmiş.. Defin derisine de vurur, kasnağına da..” (s. 78)

lastik (s. 26, 58 99)

“Doğal ya da yapay kauçuklara halk dilinde verilen ad.” (KTS, 2007).

“Sen, bir ses çılgınlığı ile kendinden geçerken, ben tedbire sahip çıkarım.. Ama, yine de çoluk çocuğun lastik sapanından kendimi kurtaramam. Bütün gafletim, insanlarla avuç içi bir yaşama isteğimden doğar..” (s. 99)

sapan (s. 99)

“Taş fırlatılan çocuk oyuncağı.” (ZATS, 1976).

“Sen, bir ses çılgınlığı ile kendinden geçerken, ben tedbire sahip çıkarım.. Ama, yine de çoluk çocuğun lastik sapanından kendimi kurtaramam. Bütün gafletim, insanlarla avuç içi bir yaşama isteğimden doğar..” (s. 99)

2.1.8.16. Mimari terimler

avlu (s. 46, 90, 97)

“Bir yapının ortasında, önünde ya da arkasında duvarlarla çevrili üstü açık alan, yer.” (GÜSTS, 1968).

“Şubenin avlusunda sesler birbirine karışıyordu.” (s. 90)

balkon (s. 64)

“Giriş katı üstündeki katlarda, yapı bedeni içinde ya da dışarı bir çıkıntı olarak yapılan, önü açık bölüm. Cumbanın önü açık olanı.” (GÜSTS, 1968).

“İstasyon İnzibat Subayı iken onu lojman balkonundan bir şeyler silkelerken görürdüm.” (s. 64)

han (s. 44, 87)

“Eskiden kent ve kasabalarda ya da önemli kavşak noktalarında, yolcuların hayvanları ile birlikte konakladıkları, içinde ahırları, yatacak odaları bulunan yapı.” (GÜSTS, 1968).

“Han otel arası bir yerde otel tuttular.” (s. 44)

havra (s. 92)

“Yahudi tapınağı.” (GÜSTS, 1968).

“Havradan ses gelir ‘bana gel’ diye..” (s. 92)

kale (s. 10, 15, 16...)

“Halk ile askerin düşman saldırısına karşı sığındıkları, kalın ve yüksek duvarlarla çevrili yapı.” (GÜSTS, 1968).

“Doğruca Kaleye tırmandım. Takımdaki çavuşa talimatı verdim:

—Ben şimdilerde gelecek trenle Amasya’ya gidiyorum. Benim yokluğumu belli etme.. Ve de kimse Amasya’ya gittiğimi bilmesin..” (s. 50)

2.1.8.17. Müzik terimleri

plak (s. 22, 30, 91...)

“Üzerine ses saptanan, çeşitli özdekten yapılmı teker.” (Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü, 1981).

“Gramofonda ‘Odeon rekor’ plaklar dönüyordu.” (s. 22)

saz (s. 23, 89, 90...)

“Halk müziğinde kullanılan telli çalgı.” (TA).

“İki garib kalmıştı yanımda. Biri sazının üstüne yıkılmış.. Uyarttım.

—Çal, söyle, âşık, dedim.” (s. 89)

şarkı (s. 78, 91, 104...)

“Ezgilenmek üzere veya o tarzda yazılan koşuk.” (ESSTS, 1948).

“Denizci elbisesi giymiş, sevimli bir kızcağız denizci şapkasını kaldırıyor, seyirciyi selamlıyor, marş şarkı karışımı bir şeyler söylüyordu keyifle..” (s. 78)

türkü (s. 90)

“Acı, özlem, sevinç gibi duyguları anlatan ezgili müzik.” (TA) .

“Dilime takılmıştı geçmiş günden türkülerinden iki dize.” (s. 90)

2.1.8.18. Ölçü terimleri

dakika (s. 15, 33, 55...)

“Bir saatin altmışta biri.” (MTS, 1983).

“Beş dakikada Şube’yi tümüyle ayağı kaldırdık.” (s. 15)

dirhem (s. 27, 37, 46...)

“3, 148 gram ağırlığında ve okkanın 400’de birine eşit ağırlık ölçüsü.” (İTS, 2004).

“İşte terazi, işte okka işte dirhem” (s. 27)

en (s. 81, 82)

“Genişlik.” (MTS, 1983).

“İnsan, insanda başlar, insanda biter.. En son insanda battım ben.. İdraksizliği, küçüklüğü kendime arkadaş edindikten sonra.. Terazimin okkası, dirhemi dağıldı dört bir tarafa.. Endazemin eni boyu ölçüldü.” (s. 81)

hafta (s. 61, 78, 83...)

“Yedi günlük zaman süresi.” (GBTS, 1969).

“Derlendiler, toparlandılar, hafta geçmeden geldiler.” (s. 83)

metre (s. 15, 17, 31...)

“Uzunluk ölçüsü, 100 santimetre.” (TMSGTS, 1972).

“Bastonun üstüne fazla varmıyordu Canân. Dik ve yiğit gözükmeye çalışıyordu.. Aralığı bir kırk elli metre tükettik. Selam verip bir kişi geçti sadece.” (s. 31)

okka (s. 27, 37, 46...)

“1283 gram büyüklüğündeki bir ağırlık ölçüsü.” (İTS, 2004).

“Serçe acı bir gülümseme dağıtmış ortalığa:

—Kartal Amca, demiş. Herkesin kendine göre okkası var, dirhemi var...” (s. 27)

santim (s. 31, 82)

“Santimetre.” (TS, 2023, s. 2849).

“Kumaşçılar kara kara düşünmeye başlamışlar.. Bir hile-i şeriye gerek.. Kendi aralarında ‘meşveret meclisi’ kurmuşlar. Aralarından bir akl-ı evvel çıkmış: ‘Arkadaşlar,’ demiş. Şah endazeyi on santim uzattı.” (s. 82)

terazi (s. 33, 35, 37...)

“Katı veya sıvı maddenin ağırlığını ölçen araç.” (Mantık Terimleri Sözlüğü, 1976).

“Terazimin okkası, dirhemi dağıldı dört bir tarafa.. Endazemin eni boyu ölçüldü..” (s. 81)

2.1.8.19. Sanat terimleri

sahne (s. 77, 78, 106)

“Gösterilerin seyirciye sunulduğu yer.” (TA).

“Minik bir sahne.. Bir darbuka, bir ud, bir klarnet ve iki okuyucu kadın.” (s. 77)

seyirci (s. 78)

“Toplu olarak bir yerde aynı oyunu ya da gösteriyi, gözle görünen bir durumu, kişiyi, olayı, tiyatro yapıtı içinde seyreden kişi.” (Tiyatro Terimleri Sözlüğü, 1966).

“Denizci elbisesi giymiş, sevimli bir kızcağız denizci şapkasını kaldırıyor, seyirciyi selamlıyor, marş şarkı karışımı bir şeyler söylüyordu keyifle..” (s. 78)

sinema (s. 77)

“İzleyicilerin filmleri topluca görebilmeleri için özel olarak yapılmış yapı.” (STTS, 1981).

“Küçük bir sinema salonu.. Dolmuş taşıyor. Bir sigara dumanı göz gözü görmüyor.” (s. 77)

tiyatro (s. 77)

“Sahne eseri, bu gibi eserlerin oynanma sanatı ve bunların oynandığı yer.” (ESSTS, 1948).

“—Teğmenim, dedi biri. Tiyatora gelmiş Zile’ye. Ön ganepelerden beş sekiz goltuk ayırttık. Siz de bizim aziz misafirimizsiniz. Şeref verirsiniz..” (s. 77)

2.1.8.20. Spor terimleri

gol (s. 111)

“Sayı.” (Ayaktopu Terimleri Sözlüğü, 1974).

“Sokakta iki mahalle arası taş kavgası ettik. Top oynadık kendi bir aramızda. Beni hep kaleci yaparlardı. Çok gol yerdim.” (s. 111)

kaleci (s. 111)

“Kalenin önünde duran, topun kaleye girmesini önlemekle görevli, topu ödek alanı içinde elle tutabilen ve kılık yönünden öbür oyuncularından ayrılan oyuncu.” (ATS, 1974).

“Sokakta iki mahalle arası taş kavgası ettik. Top oynadık kendi bir aramızda. Beni hep kaleci yaparlardı. Çok gol yerdim.” (s. 111)

2.1.8.21. Tarım terimleri

buğday (s. 70)

“Tahıl grubuna ait başaklı önemli tarım ürünlerinden biri.” (TA).

“Köylüler hakkım olan buğdayı kağnılarla Zile’ye, Hüseyin Efendi’ye getirmişler. O da ‘sağolun,’ demiş almış emaneti. Buğday pazarında satmış..” (s. 70)

hasat (s. 96)

“Ekin biçme, ürün kaldırma işi.” (Su Ürünleri Terimleri Sözlüğü, 2007).

“Ben bu köyde emval-i metrukeden altı adet tarla aldım. Tapuları cebimde, ortakçıları da aranızda.. Şimdi bana düşman gibi bakan bu kişiler, geçen yıl hasatta hakkımı gönderdiler de, bu yıl niye göndermediler? Niye yan çizerler.” (s. 96)

kağnı (s. 47, 70)

“Her nesnesi tahtadan yapılmış iki öküz ya da inek tarafından çekilen, çift tekerlekli araç.” (ZATS, 1976).

“Köylüler hakkım olan buğdayı kağnılarla Zile’ye, Hüseyin Efendi’ye getirmişler.” (s. 70)

tapan (s. 29)

“Tohum atıldıktan sonra toprağı düzeltmek, dışarda kalan tohumları gömmek üzere toprağın üzerinden bir hayvan yardımı ya da elle gezdirilen, gözlerine çalı sokulmuş merdiven ya da büyükçe tahta.” (Zanaat Terimleri Sözlüğü, 1976).

“Elinin altında dünyanın hazinesi var. Zile, Çekerek köylerinde sayısız değirmeni, tarlası, tapanı.. Taş attı da kolu mu yoruldu? Hepiciği Dede mirası..” (s. 29)

tarla (s. 26, 27, 29...)

“Tarım coğrafyasında, dar anlamıyla ‘sürülen, ekilen’ toprak.” (CTS, 1980).

“Yüz, yüz elli lira ütülenler oluyordu. Umursamıyordu hiçbiri.. Benim maaşım 68 lira idi. Şaşıp kalıyordum ortadaki para bolluğuna.. Bir A. A. Vardı. Dedesinden kalmış değirmenler, tarlalar..” (s. 29)

tohum (s. 36, 70)

“Bitkilerde döllenmeden sonra tohum taslaklarının gelişmesiyle meydana gelen yapı.” (BTS, 1998).

“Hüseyin Efendi: ‘Hakim bey’ dedi. ‘Ben sana aldığım beş tarlayı iki ortakçıya verdim. Tohum onlardan, emek onlardan. Çıkan mahsulâtın, yarısı onların, yarısı senin..” (s. 70)

2.1.8.22. Tarih terimleri

Eti (s. 65)

“Hitit.” (TS, 2023, s. 1226).

“Eti, Firik, Roma, Selçuklu, Osmanlı.. Sağa sola dağılmış, kol, kelle, bacak..” (s. 65)

ferman (s. 41, 82)

“Osmanlı devletinde padişahın verdiği, uyulması gerekli hükümleri taşıyan yazılı buyruk.” (TTS, 1974).

“Ortada ne Yunus’un, ne Mevlana’nın, ne Hacı Bektaş’ın ışığı, aydınlığı var. Ne de Dadaloğlu’nun: ‘Ferman Padişahın, dağlar bizimdir sesi..’” (s. 41)

halife (s. 19)

“Osmanlı padişahlarının kullandıkları sanlardan biri.” (TTS, 1974).

“Halifeyi rûyu zemini gıcına takan yok.” (s. 19)

mutasarrıf (s. 74, 75)

“Tanzimattan sonra, Osmanlı yönetim örgütünde sancakların yöneticisine verilen ad.” (TTS, 1974).

“Hafız Şahap diye, o güne göre okumuş, akli başında bir zat varmış.. Cerbezer biri, tuttuğunu koparan biri.. Değil mutasarrıfınan, sadaretle cebelleşen biri.. Kendi davası için değil halk için, Allah için..” (s. 74)

Osmanlı (s. 8, 15, 19...)

“Osman Gazi tarafından kurulan yaklaşık 600 yıl boyunca varlığını sürdürmüş Türk-İslam imparatorluğu.” (TA).

“Uyun imamı azize.. Uymuşlardı yüz yıllar boyu İmamı Azize.. Dedesi, dedesinin dedesi.. Son bölükleri de Şam’da, Yemen’de, Trablus’ta, Balkan’da, Çanakkale’de, Sarıkamış’ta imamı azize uyup şehitlik mertebesine ulaşmışlardı. Kemiklerini kurtlar kemirmişti Osmanlı saltanatı için. Paşalar, beyler için..” (s. 8)

padişah (s. 37, 41, 81...)

“Büyük hükümdar, Osmanlı hükümdarlarının sanı.” (TTS, 1974).

“Ömer Hayyam nice Şahın, Padişahın toprak olmuş bedenini çanak yapar, çömlek yapar, testi yapar. (s. 37)

parşömen (s. 54)

“Mısırdan papirüs alma olanağını yitiren Bergamalıların, koyun, keçi, özellikle dana derisinden yaptıkları bir tür yazı kâğıdı.” (KTTS, 1974).

“—Tamam Üsteğmenim, dedim. Ve hazırladığı iki parşömen kâğıt devir-teslim zabtına imzayı kondurdum.” (s. 54)

paşa (s. 8, 47, 48...)

“Osmanlılarda, sancakbeyi ve daha yüksek aşamalardaki yöneticilere, albaydan daha yüksek aşamadaki askerlere, beylerbeyi ve vezirlere; Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar yüksek bilimsel aşamalı kişilere verilen san.” (TTS, 1974).

“Uyun imamı azize.. Uymuşlardı yüz yıllar boyu İmamı Azize.. Dedesi, dedesinin dedesi.. Son bölükleri de Şam’da, Yemen’de, Trablus’ta, Balkan’da, Çanakkale’de, Sarıkamış’ta imamı azize uyup şehitlik mertebesine ulaşmışlardı. Kemiklerini kurtlar kemirmişti Osmanlı saltanatı için. Paşalar, beyler için..” (s. 8)

Rum (s. 55, 69)

“Eskiden Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan ve Roma yurttaşı haklarına sahip olan halk.” (TTS, 1974).

“Erler arasında gayrimüslimler de var. Berber Rum. İki yazıcım Ermeni. Birkaç da Yahudi..” (s. 55)

sultan (s. 57)

“Müslüman, özellikle Sünnî hükümdarların kullandıkları san.” (TTS, 1974).

“Saraydüzü’nün Sultan Selimin şehzadeligi zamanında ihya edildiği, türlü yapıtlarla süslendiği söylenir.” (s. 57)

Şah (s. 37, 82, 83...)

“İran veya Afgan hükümdarı.” (TS, 2023, s. 3074).

“Vaktiyle İran Şahlarından biri, bir ferman çıkarmış: ‘Endaze on santim büyüyecek, ama keten, basma, kumaş fiyatları bir kuruş artmayacak..’ Bunun burası şah ve fermanı.” (s. 82)

2.1.8.23. Tıp ve sağlık terimleri

boğaz (s. 54, 111)

“Konuşma cihazının gırtlak ile dil kökü ve geniz boşluğu arasında kalan ve konuşma sırasında içinden geçen seslere türlü renkler veren boru parçası biçimindeki kısmı.” (Gramer Terimleri Sözlüğü, 2003).

“Samsun Hastanesinde kulak-burun-boğaz uzmanı iken harp darp gereği ikinci kez askere alınmış..” (s. 54)

burun (s. 14, 35, 52...)

“Koku almaya yarayan, kıkırdak ve kemikten yapılmış organ.” (VHTS).

“Samsun Hastanesinde kulak-burun-boğaz uzmanı iken harp darp gereği ikinci kez askere alınmış..” (s. 54)

doktor (s. 54, 105, 106...)

“Bir fakülteyi ya da yüksek okulu bitirdikten sonra belli bir bilim dalında en yüksek öğrenim aşamasına vardığını, geçirdiği özel sınavla ve başarılı bir yapıyla gösterenlere verilen san.” (ETS, 1974).

“Doktor:

—Hay hay, dedi, buyrun, dedi.. Koridorda bize yol gösterdi.” (s. 54)

hasta (s. 54, 80, 93)

“Hastalık, kaza ya da yaralanma nedeniyle fizik veya ruh sağlığı bozulmuş ve tedavi edilmesi gereken birey, sayı.” (KTS, 1981).

“Salaş binanın odalarını dolaştık.

—İki karyola, iki yatak, iki battaniye..

—Tamam Üsteğmenim.. Hasta yatanlar hesaba dahil değil..” (s. 54)

hastane (s. 53, 54, 55...)

“Hastaların yatarak veya ayaktan tanı, tedavi, bakım hizmetlerinin hekim, hemşire ve diğer sağlık çalışanları tarafından verildiği, ikinci basamak sağlık bakım kuruluşu.” (KTS, 1981).

“Sözü Kolordu Komutanı aldı:

—Emir, telefonla bildirilecektir. Şimdi Kolorduya bağlı 32 numaralı Seyyar Hastanenin İnzibat Subaylığını devir ve teslim alacaksın..

—Başüstüne Generalim..

Ve emir üzre gidip 32 Nolu Seyyar Hastaneyi bir üsteğmenden devir ve teslim aldım.” (s. 54)

hekim (s. 58, 74)

“Eğitim süresi altı yıl olan tıp fakültesi eğitimini tamamlamış, sağlığın korunması ve geliştirilmesi, hastalıkların önlenmesi, hastalıkların tanınması ve tedavisinde yetkili olan sağlık ekibi üyesi, tabip, doktor.” (KTS, 1981).

“Azıcık kendine gel.. Erkeksin, gençsin. Damarlarınızda kanınız ılık akmaz. Alaf sarar her bir yönünüzü.. Kedinin damdan dama atladığı gibi karagözlü olursunuz... Hekim kim? Başından geçen..” (s. 58)

hemşire (s. 55)

“Hemşirelik mesleği ile ilgili belirlenen standartlar çerçevesinde temel eğitimini tamamlamış, sağlığın korunması ve geliştirilmesi, hastalıkların önlenmesi, hastalık durumunda bakım ve rehabilitasyonun sağlanması ile ilgili uygulamalarda yeterli ve yetkili olan sağlık ekibi üyesi.” (KTS, 1981).

“Baştıbb odasına döndü. Üsteğmen koluma girdi:

—Esas teslim edeceklerim, hastabakıcı odasında. Bir hemşire var. Evli. Ona dokunma.”
(s. 55)

ilaç (s. 107)

“Tıpta kullanılan ve biyolojik etkinliği olan saf bir kimyasal madde veya ona eş değeri olan bitkisel veya hayvansal kaynaklı, standart miktarda etkin madde içeren karışım.”
(VHTS).

“Garip annemi anımsadım. Bir yer yatağında, zehir zıkkım, soğuk bir Şubat gününün ilk alaca aydınlığında: ‘Yavrularım, yavrularım,’ diye inliyerek, gözümün önünde ölüşü geldi aklıma.. Otuz dört yaşında ilaç yapıp karnındaki düşürmek isterken kendi düşen Anam...” (s. 107)

kaza (s. 63)

“Beklenmedik bir anda karşılaşılan, yaralanma, geçici veya kalıcı sakatlık, mal kaybı ya da ölüm gibi durumlara yol açan olaylar.” (KTS, 1981).

“O zaman ne olurdu? Bilemem. Ama bu kaza olmayacaktı.” (s. 63)

kolera (s. 93)

“İnsanlarda; Vibrio Cholera’nın salgıladığı, kuvvetli bağırsak toksinine bağılı olarak sıvı ve elektrolit kaybı, şok, asidozis, kusma ve akut, yaygın bağırsak yangısıyla seyreden toksemik-bakteriyel hastalık.” (VHTS).

“Öyle hastayım ki, burada, hemen ölmem işten bile değil.. Ama ben söz verdiğim o vilayete gideceğim.. Son vaazımı vereceğim. Ve sonra orada öleceğim.. Nirvana... Dediğini yapmış. Veba, ya da kolera. Bunlardan biriyle eriyip tükenirken, o şehre varmış.” (s. 93)

veba (s. 93)

“Veba mikrobundan ileri gelen ve pirelerle bulaşan çok korkunç salgın hastalık; yumurcak.” (Asalakbilim Terimleri Sözlüğü, 1970).

“Öyle hastayım ki, burada, hemen ölmem işten bile değil.. Ama ben söz verdiğim o vilayete gideceğim.. Son vaazımı vereceğim. Ve sonra orada öleceğim.. Nirvana... Dediğini yapmış. Veba, ya da kolera. Bunlardan biriyle eriyip tükenirken, o şehre varmış.” (s. 93)

2.1.8.24. Toplum terimleri

ağa (s. 48)

“Osmanlı sarayında, yönetsel ve askerî örgütünde belli orun ve aşamadaki kişilere verilen ad.” (TTS, 1974).

“Ağanın, paşanın, beyin sinsi zulmünden kendilerini kurtaramadılar.” (s. 48)

bekçi (s. 9, 10, 51...)

“Sancaktar.” (TTS, 1974).

“Orta boylu bir bekçi Emniyet adına nöbet tutuyordu.” (s. 9)

bey (s. 8, 48)

“Yönetici ya da lider anlamına gelen saygı ifadesi.” (TA).

“Uyun imamı azize.. Uymuşlardı yüz yıllar boyu İmamı Azize.. Dedesi, dedesinin dedesi.. Son bölükleri de Şam’da, Yemen’de, Trablus’ta, Balkan’da, Çanakkale’de, Sarıkamış’ta imamı azize uyup şehitlik mertebesine ulaşmışlardı. Kemiklerini kurtlar kemirmişti Osmanlı saltanatı için. Paşalar, beyler için..” (s. 8)

devlet (s. 24, 39, 40...)

“Bir toprak parçası üzerinde yaşayan halkı yöneten siyasi yapı.” (TA).

“—Teveccühü devletinize teşekkür ederim, dedim. Eğer bir müşkülünüzü hâl faslında naçizane bir hizmetim olursa kendimi bahtiyar addederim..” (s. 24)

halk (s. 36, 38, 39...)

“Belli bir toprak üzerinde yaşayıp ortak değerleri paylaşan insan topluluğu.” (TA).

“Daha önce dedim ya, Hakime halkın itibarı büyük olur.” (s. 44)

kavim (s. 43, 103, 109)

“Aralarında töre, dil ve kültür ortaklığı bulunan, boy ve soy bakımından da birbirine bağlı insan topluluğu; budun.” (TS, 2023, s. 1941).

“Edepsiz kavm ‘Nuh der, Peygamber demez..’ Öp babanın elini.. Çocuk bağırmış: ‘Baba bir hırsız tuttum.’ ‘Al getir.’ ‘Gelmiyor.’ ‘Bırak gitsin.’ ‘Bırakmıyor.’” (s. 103)

köle (s. 96)

“Bir mal gibi alınıp satılan, kişisel hakları bulunmayan ve kendi tükettiğinden daha fazlasını üreterek artık ürün yaratan kişi.” (İTS, 2004).

“Kendi içimde üç otuz parça oldum. ‘Öp babanın elini..’ Kimin kulu, kimin kölesi olacaktım?” (s. 96)

köylü (s. 26, 48, 70...)

“Konukseverlik, gelenekçilik, yazgıcılık, toprağa bağlılık, doğaya bağımlılık, yeniliğe isteksizlik, okuma yazma yetersizliği vb. özellikleri olan, köyde yaşayan kimse.” (HBTS, 1978).

“Tarihlerinde duymadıkları sesi Kemal’den duydular: ‘Köylü milletin efendisidir.’” (s. 48)

2.1.8.25. Yöntembilim terimleri

kanı (s. 64)

“Bireyin belli bir konudaki süregelen ya da kalıcı düşünce, yargı ve değerlendirmelerinin toplu ürünü.” (Yöntembilim Terimleri Sözlüğü, 1981).

“Biz içimizde beraati sağladık ama, olayların oluşmasında, gelişmesinde, insanın hür iradesinin tek başına egemen olmadığı kanısına vardık.” (s. 64)

2.1.9. Yerel söyleyişler (ağız kullanımları)

Kullanıldığı coğrafya ve hâkim olan sosyal farklılıkların etkisiyle dil, bölgesel çeşitlilikler kazanmakta; bu çeşitlilikler, yerel ağızlara özgü söz ve ifadeler aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Yerel ağız özelliği taşıyan bu sözler, sadece fonetik ve dil bilgisi farklılıklarını değil, aynı zamanda o bölgenin tarihini, kültürünü ve yaşam biçimini yansıtan önemli dil unsurlarıdır. Bu bağlamda, yerel ağızlar aracılığıyla kullanılan ifadeler, toplumun kimliğini ve kültürel mirasını koruma ve yaşatma işlevi görürken, dilin zenginliği ve çeşitliliği açısından da büyük önem taşımaktadır. Türkiye’nin zengin kültürü, dilde de çeşitli bölgesel farklılıklar ve yerel ağız özellikleri şeklinde kendini göstermektedir. Bu farklılıklar, sadece telaffuz düzeyinde kalmayıp kelime kullanımı ve yapısal öğelerde de belirginleşmektedir.

Türk halkı doğduğu köyde, kasabada, şehirde, bölgede kullandığı dil özelliklerini bütün çabalara rağmen belli bir mevkiye geldiklerinde de korumaktadır. Güney Doğu Anadolu halkı, “kadın” kelimesinde olduğu gibi kalın “k” sesini yumuşatamaz, bilakis ziyadesiyle kalın telaffuz eder. Orta Anadolu halkı “görmek, göz, kütüphane” gibi kelimeleri “gormek, goz, kutuphane” biçiminde telaffuz eder. Bu durum “g ve k” sesleriyle kurulan hecelerde görülür. Trakya bölgesinde yaşayanlardan bazıları “alı saha” örneğinde olduğu gibi “h” sesini kullanamaz. “Alarak, gelerek” yerine “alaraktan, gelerekten” biçimini kullananlar Rumelilerdir. Ayrıca Güney Batı Anadolu halkı “dükkân, rüzgâr, kâr” kelimelerinde olduğu gibi ince “kân, gâr ve kâr” hecelerini kalın söyler. İmkân yerine “imkan”, “tezgâh” yerine “tezgah” der. “İsmaillen gittik”, “Erolnan baraberdik” gibi söyleyişler halk arasında sık sık duyulur. Batı Karadenizliler, “ona

dedim ki” yerine “dedim ona ki” şeklinde kullanır. Akdeniz kıyılarında balık satıcıları sokak aralarında “var balık der” de” balık var demez” (Zülfikar, 2018, s. 466-467).

Bu tür yerel ağız özellikleri, yalnızca bölgesel kimliğin bir göstergesi olmakla kalmaz, aynı zamanda dilin tarihsel gelişimi ve kültürel çeşitliliği hakkında da önemli ipuçları sunar. Bu bağlamda, yerel ağızların korunması ve incelenmesi, dilbilim açısından büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde, eserde yer alan yerel söyleyişler aşağıda listelenmiştir:

aceb (s. 29, 40, 100)

acaba (TA)

“Şimdi aceb nasıl Neyzen Tevfik?” (s. 40)

adliyeyinen (s. 98)

adliye ile (TA)

“Muhtar birden lafa girmiş: ‘Elbetim elbet çok işimiz var. Jandarmayınan, Adliyeyinen..’” (s. 98)

ağbey (s. 61, 88)

ağabey (TA)

“Kardeşim Abdi -ki oranın sahiplerinden- güneş başını alıp gitmeden: ‘Gidelim Ağbey,’ dedi.” (s. 61)

adresene (s. 74)

adresine (TA)

“Güzde ne mahsul çıkarsa, hemen paraya çevirir, adresene postalarım..” (s. 74)

aha (s. 103)

işte, işte burada (TA)

“Hakim soruyor:

—Garben Artin. Var mı Artin tarlası?

—Gözünü öpüyüm Hakim Bey. Bizim köyde Ermeni çoktu. Emme Artin diye biri yoktu. Aha, o günleri yaşayanlar var bu cemaat içinde. Sorun onlara. Var mıydı bir Artin?” (s. 103)

ahret (s. 35, 81)

ahiret (TA)

“Allah garib kocasına sabır ihsan etsin.. Böylelerinin çilesi insana ahreti kazandırır.” (s. 35)

ana guzusu (s. 18)

ana kuzusu (TA)

“Kendi içimde söylendim: ‘Ne kibar, ne saygılı, ne efendi, ne hörmetskâr, ne ana guzusu. Allah cümlesine versin böyle bir evlâdı,’ diye içlerinden konuşmuşlardır.” (s. 18)

apartuman (s. 68, 82, 108)

apartman (TA)

“Karımdan kızımdan söz açtım sana. Osmanbey’deki iki daireli apartumanımdan söz açtım.. -oysa söylememişti bunu-.” (s. 68)

babayın (s. 84)

babanın (TA)

“‘Hakim Bey’in hakkını niye Zile’ye getirmediniz? dedik.’ ‘Ne Hakim Bey’i?’ dediler. O, babayın hatırıydı..” (s. 84)

bazan (s. 33, 49, 61)

bazen (TA)

“Ölüm bazan dil dudak yakınlığında, bazan da yürüye yürüye bitiremediğin dağlar dağlar ötesinde..” (s. 33)

bi (s. 70)

bir (TA)

“Adamın biri Hacca niyetlenmiş. Eyisinden zengin, bi zat.. Tek başına binmiş devesine.. Ve çıkmış yola..” (s. 70)

birin (s. 44)

birini (TA)

“Yerden göğe küp dikseler

Birbirine bent etseler

Altından birin çekseler

Seyreyle sen gümbürtüyü” (s. 44)

çünkü (s. 99, 104)

çünkü (TA)

“Serçe, bülbüle ses veriyor, ‘Benim sesim, senden önce.. Sonraya da ben kalacağım.. Çünkü sende çılgınlık var. Bende sabır, tahammül..” (s. 99)

dakka (s. 97)

dakika (TA)

“Başkâtıp kanalı ile arzıhalleri sürdürdüm Hakim huzuruna.. Gün bekle, hafta bekle, ay bekle.. ‘Ben de böyle yapıyor muydum, milleti böyle bekletiyor muydum?’ Uzun uzun düşündüm. Bir dakkada hatıralarımı kalbur elekten geçirdim..” (s. 97)

deyup (s. 23)

deyip (TA)

“Şube odalarından birinden daktilo sesi geliyor. Kapıdaki nöbetçi er zamanı yelpazeliyor... Ben de ‘aşk ile şevk ile’ deyup Kale inişini tırmandım. Amacım gazino, kahve.” (s. 23)

diyalok (s. 18)

diyalog (TA)

“İki masa öteden geliyordu bu ses. Dört beş kişili bir masadan. En yaşlıydı seslenen. Birden sesler çoğaldı. Ellerini göğüslerine bastıra bastıra, yegân yegân (tek tek):

—Merhaba, hoş geldiniz..

—Merhaba efendim, hoş bulduk efendim..

Diyaloglar bir süre sürdü.” (s. 18)

ehali (s. 19, 36, 45...)

ahali (TA)

“Hakim ne olursa olsun, daim büyük itibar, ikram görmüştür ehaliden..” (s. 36)

ehbab (s. 42, 74, 75...)

ahbab (TA)

“El bebek Hakim olup da kaşla göz arası ehbab edinmemek olur mu?” (s. 42)

elbetim (s. 98)

elbet (TA)

“Elbetim elbet işimiz var. Jandarmayınan, Adliyyeyinen..” (s. 98)

emme (s. 103, 108)

ama (TA)

“Hakim soruyor:

—Garben Artin. Var mı Artin tarlası?

—Gözünü öpüyüm Hakim Bey. Bizim köyde Ermeni çoktu. Emme Artin diye biri yoktu. Aha, o günleri yaşayanlar var bu cemaat içinde. Sorun onlara. Var mıydı bir Artin?” (s. 103)

emmi (s. 28)

amca (TA)

“Haymeliğin yolu yayan

Dayan ey dizlerim dayan

Emmi atlı ben de yayan

Uyan Hacı Bey'im uyan

Allı gelin sana kurban” (s. 28)

eyi (s. 70, 78, 93)

iyi (TA)

“Adamın biri Hacca niyetlenmiş. Eyisinden zengin, bi zat.. Tek başına binmiş devesine..
Ve çıkmış yola..” (s. 70)

furun (s. 48)

fırın (TA)

“Günün birinde kahvede başbaşa beraberdik. Kulağıma eğilir gibi konuşmaya başladı:
—Hakim Bey, yarın öğle furunda güveç yaptırıyorum. Dükkânımıza teşrif etseniz de,
birlik bir öğle yemeği yesek.” (s. 48)

gadar (s. 102)

kadar (TA)

“Ben seksen yaşındayım, bugüne gadar burada Bogos’un tarlası diye bir tarla ne gördüm,
ne işittim, ne duydum..” (s. 102)

ganepe (s. 77)

kanepa (TA)

“—Teğmenim, dedi biri. Tiyatora gelmiş Zile’ye. Ön ganepelerden beş sekiz goltuk
ayırttık. Siz de bizim aziz misafirimizsiniz. Şeref verirsiniz..” (s. 77)

garı (s. 20, 58)

karı (TA)

“Buz gibi şarapları içip, güzel güzel garılarla yatıyormuşsunuz.” (s. 20)

garib (s. 19, 35, 43...)

garip (TA)

“Allah garib kocasına sabır ihsan etsin.. Böylelerinin çilesi insana ahreti kazandırır.” (s.
35)

gasvetli (s. 16)

kasvetli (TA)

“Gasvetli Takım Odasında saatlerimi geçirmek için bir neden yoktu. Ben de kendimi
Çarşı yönüne vurdum..” (s. 16)

gavim (s. 109)

kavim (TA)

“Ben Hakim Bey’in dininden şüphe ederim. Hangi gavimden? Bir türlü belli olmadı..” (s.
109)

gavm (s. 49, 80)

kavim (TA)

“Bunlar bir gavm.. Görünürde Allahın kulu, Muhammed’in sadık bendeleri..” (s. 80)

gaymağ (s. 70)

kaymak (TA)

“Önüme bir koşam pangonot yığdı. ‘Buyur Hakim Bey,’ dedi.. ‘Bala ver, gaymağa ver, yağa ver..’” (s. 70)

geç ko get irezillik yatağından (s. 26)

bırak git rezillik yatağından (TA)

“Tarlalarının bir bölümünün davalarını sona erdirdin. Sattın, savdın. Kalanı da elinin, yüzünün, ömrünün sadakası olsun. Fitrene say. Zekâtına say. Geç ko get irezillik yatağından.” (s. 26)

geru (s. 67)

geri (TA)

“Şimden geru vereceği aklı, ata atsan at yemez, ite atsan it yemez...” (s. 67)

gıran (s. 29)

kıran (TA)

“Sülalelerine ‘gıran’ mı girdi aceb?” (s. 29)

gızlar (s. 10)

kızlar (TA)

“—Gızlaar, çabuk çabuk bitirin işinizi. Bugün müşteri ağır bastı.” (s. 10)

goltuk (s. 77)

koltuk (TA)

“—Teğmenim, dedi biri. Tiyatora gelmiş Zile’ye. Ön ganepelerden beş sekiz goltuk ayırttık. Siz de bizim aziz misafirimizsiniz. Şeref verirsiniz..” (s. 77)

gomutanım (s. 13)

komutanım (TA)

“—Gomutanım, Bölük Gomutanım bölükle birlik seni hemen çağırıyor..” (s. 13)

gozel (s. 10, 69)

güzel (TA)

“—Şurada gozel kızlar var.” (s. 10)

gözel (s. 20)

güzel (TA)

“Buz gibi şarapları içip, gözel gözel garılarla yatıyormuşsunuz.” (s. 20)

hadin (s. 67)

hadi (TA)

“Hakim Canân garsona seslendi:

—Oğlum bize iki çay..

Sonra bana döndü:

—Hadin namaza.” (s. 67)

haydin (s. 43, 66)

haydi (TA)

“Topu birbirine atıp dururlar.. Yürekleri, yüzleri ekşimiş eriğe döner. Sonra birbirine:

‘Haydin namaza,’ derler.” (s. 43)

heç (s. 27, 29, 70...)

hiç (TA)

“A. A. İçin kulaklara ısıltı ulaştırıyorlardı: “Heç bir baba değmez.” (s. 29)

hemi de (s. 45, 78, 91...)

hem de (TA)

“Görmüştüm hemi de çoktan çok..” (s. 91)

hepiciği (s. 29)

hepsi (TA)

“Elinin altında dünyanın hazinesi var. Zile, Çekerek köylerinde sayısız değirmeni, tarlası, tapanı.. Taş attı da kolu mu yoruldu? Hepiciği Dede mirası..” (s. 29)

hepisi (s. 91)

hepsi (TA)

“Ağıt havaları yaralamıştı yüreğimin kulağını.. Hepisi de yokluğu, derdi, kederi pazara sürmüşler, bir alıcı bulamamış, yeniden yüreklerine sarmışlardı..” (s. 91)

herhal (s. 15, 92, 99)

herhalde (TA)

“Kapsülünde de, barutunda da hayır kalmamıştır herhal..” (s. 15)

hesab (s. 22)

hesap (TA)

“—Teğmenim, dedi. Kazamıza hoş geldiniz. Bizim, bütün Zile’nin misafirisiniz. Misafire hesap kestirildiğini gördünüz mü hiç?” (s. 22)

hörmet (s. 21, 75)

hürmet (TA)

“Masama bir büyük tabak meyve koydu garson.

—Ben meyve istemedim ki..

—Üçüncü masadaki şoför Hacı bey gönderdi. Hörmetleri var..” (s. 21)

hürmetkâr (s. 18)

hürmetkâr (TA)

“Kendi içimde söylendim: ‘Ne kibar, ne saygılı, ne efendi, ne hürmetkâr, ne ana guzusu.’”

(s. 18)

içtimdi (s. 35)

içtim (TA)

“Kan kusarım, kızcılık  erbeti içtimdi derim.” (s. 35)

insanınan (s. 82)

insan ile (TA)

“ nsanınan ba a çıkana a k olsun..” (s. 82)

jandarmayınan (s. 98)

jandarma ile (TA)

“Elbetim elbet çok i imiz var. Jandarmayınan, Adliyeyinen..” (s. 98)

kavm (s. 103)

kavim (TA)

“Edepsiz kavm ‘Nuh der, Peygamber demez..’” (s. 103)

kaysı (s. 25, 81)

kayısı (TA)

“Kan kırmızı karpuzları, kaysıları,  eftalileri, vi neleri, kirazları görür, canım  eker, ama cami hatırına birine bir kuru  vermezdim.” (s. 81)

kebab (s. 67, 68)

kebap (TA)

“—Buyur, Hakim bey, dediler.

— ki kişilik kebab yavrum, iki kişilik kebab..” (s. 67)

ko (s. 103)

koy (TA)

““Bırak  u son davayı. Geç ko git.’ diyorum içimden..” (s. 103)

ko am (s. 70, 73)

avuç (TS)

“ n me bir ko am pangonot yı dı.” (s. 70)

koy (s. 98)

köy (TA)

“Ben mi icat ettim bu tebligatı? Sarımsak yemedim ki a zım koksun. Koy m ze bunu icat edenler aramızda..” (s. 98)

kuşüm (s. 70, 74)

kuşku (TA)

“Kucaklaştık: ‘Tarlalar sana emanet,’ dedim. ‘Hiç kuşüm olmasın Hakim Bey?’” (s. 74)

mahcub (s. 22)

mahcup (TA)

“Mahcub, suçlu bir bakışla:

—Teğmenim, dedi. Kazamıza hoş geldiniz. Bizim, bütün Zile’nin misafirisiniz. Misafire hesap kestirildiğini gördünüz mü hiç?” (s. 22)

mıktar (s. 98)

muhtar (TA)

“Gelecek Mıktar seçimlerinde de ben yokum.” (s. 98)

mutasarrıfınan (s. 74)

mutasarrıf ile (TA)

“Çorum’da mı, Yozgat’ta mı, oraların birinde Hafız Şahap diye, o güne göre okumuş, akli başında bir zat varmış.. Cerbezer biri, tuttuğunu koparan biri.. Değil mutasarrıfınan, sadaretle cebelleşen biri.. Kendi davası için değil halk için, Allah için.. Hakimin, Hekimin, Mutasarrıfın, ehl-i mütegalibin zulmü karşısında isyan eden, Sadarete teller yağdıran biri..” (s. 74)

mücdad (s. 24)

müjdat (TA)

“—Allah ömrünüzü mücdad buyursun. Efendim tekrar affı devletinize sığınırım.” (s. 24)

ne habar? (s. 56)

ne haber (TA)

“Fikriye’den, Ablasından ne habar?” (s. 56)

nerde? (s. 58, 76, 88)

nerede (TA)

“—Evet, efendim nerde kalmıştık?” (s. 76)

öğleninen (s. 29)

öğlen ile (TA)

“Haymelikten indirdiler

Tomafile bindirdiler

Öğleninen ikindinin arasında.

Hacı Beyi öldürdüler

Uyan Hacı Bey’im uyan” (s. 29)

öpüyüm (s. 103)

öpeyim (TA)

“—Gözünü öpüyüm Hakim Bey. Bizim köyde Ermeni çoktu. Emme Artin diye biri yoktu. Aha, o günleri yaşayanlar var bu cemaat içinde. Sorun onlara. Var mıydı bir Artin?” (s. 103)

pangonot (s. 70)

banknot (TA)

“Önüme bir koşam pangonot yığdı.” (s. 70)

semerinen (s. 66)

semeri ile (TA)

“Eşşeğe yük vurulunca denge, yani muvazene olmayınca semerinen birlik bir yana çöker.” (s. 66)

südü (s. 89)

sütü (TA)

“Adını bilmediğim bir armut türü, orta bir yel esişinde ‘pıt pıt’ bırakıyor olgunlarını. Südü sağılan bir koyun gibi rahatlıyor.” (s. 89)

şimden (s. 67)

şimdi, şimdiden (TA)

“Şimden geru vereceği aklı, ata atsan at yemez, ite atsan it yemez...” (s. 67)

tesbit (s. 107)

tespit (TA)

“—Defteri bulun, defteri.. Parasını da tesbit edin..” (s. 107)

tiyatora (s. 77)

tiyatro (TA)

“Teğmenim, dedi biri. Tiyatora gelmiş Zile’ye. Ön ganepelerden beş sekiz goltuk ayırttık. Siz de bizim aziz misafirimizsiniz. Şeref verirsiniz..” (s. 77)

tomafil (s. 29)

otomobil (TA)

“Haymelikten indirdiler

Tomafille bindirdiler.

Öğleninen ikindinin arasında

Hacı Beyi öldürdüler” (s. 29)

torunumunan (s. 96)

torunum ile (TA)

“Ama, ben Hakim Canân isem, sizden hakkımı, tarlalarımın kalacak zırnığını almadan gidersem, Firavun defterine yazılan kul olayım. Mecusî Yezidî, münkirin teki olayım! Allah yedi katında, yedi misli zulüm etsin. Kırk katında kırk büküm beni.. Anam avradım olsun. Torunumunan zina etmiş kul olayım.. Üçten dokuza şart olsun.. Dip nenemi Kâbe yolunda zinâ etmiş kul olayım..” (s. 96)

ula (s. 10)

ulan (TA)

“—Ula, Abbas, dedi Ali. Hesabı kesip kerhaneye gidelim.” (s. 10)

vallaha (s. 103)

vallahi (TS)

“—Vallaha, biz bu köyde Artin diye birini ne gördük, ne tanıdık..” (s. 103)

yoo (s. 26)

yok (TA)

“Hakim Bey her bir sözü karşılamış: ‘Yoo,’ demiş ‘işte bir bu işe karşıyım.’” (s. 26)

zalıh (s. 72)

zalim (TA)

“Başını devenin karın boşluğundan çıkarmış. Ama, gel gör ki, yer zalım, gök zalım, güneş zalım.. Her bir yön pul pul sarı ışık.. Titreşir de titreşir..” (s. 72)

2.1.10. Adlar

Dilin anlam dünyasını oluşturan ve varlıkları, kavramları dilsel olarak sınıflandırıp adlandırmaya yarayan temel sözcük türlerinden biri adlardır. Bir dilde anlamın oluşması ve iletişimin sağlıklı bir biçimde kurulabilmesi için adlara ihtiyaç vardır. Adlar, yalnızca somut varlıkları değil; soyut ifadeleri, duyguları, durumları ifade edebilme kapasitesiyle dilin anlam dünyasını şekillendirir. Bu yönüyle adlar, hem bireysel hem de toplumsal düşüncenin dildeki karşılığı olarak, iletişimde vazgeçilmez bir rol üstlenmektedir. Ad sözcüğü, Türkçe Sözlük’te “Canlı ve cansız varlıkları, kavramları, durumları karşılayan kelime; isim.” (2023, s. 40) olarak; Banguoğlu tarafından “Gerçekte veya tasavvurda bir varlığa ad olan kelimelere ad (substantif) deriz: taş, kavak, güvercin, Turgut, güçlük, şeref, düşünce gibi.” (1974, s. 319) olarak; Hacıeminoğlu tarafından “İsimler varlık, nesne ve mefhum bildiren sözlerdir.” (1991, s. 12) olarak; Ediskun tarafından “Varlıkları ya da eylemleri bildiren; tanıtan kelimeye isim denir.” (1999, s. 103) şeklinde; Ergin tarafından “İsimler canlı cansız bütün varlıkları ve kavramları

karşılayan varlıkların ve kavramların adları olan kelimelerdir.” (Ergin, 2009, s. 218) şeklinde tanımlanmaktadır. İsimler, dilin sınıflandırma işlevini yerine getirmesinde önemli bir rol oynar ve çeşitli ölçütlere göre farklı türlere ayrılır.

Canlı ya da cansız varlıkları karşılayan isimler verilişlerine göre özel ve cins isimler olmak üzere iki başlık altında toplanır. Özel isim, bir tek varlığa, bir tek kavrama verilmiş olan isme denir. Özel isim, bir cinsin, bir türün ortak adı değil, bir tek varlığın adıdır. Özel isim, yalnızca, o varlığı tanıyanlarca bilinen bir addır (Ediskun, 1999, s. 104-105).

Bu yönüyle özel isimler, anlam bakımından sınırlı fakat tanımlama özelliği güçlü olan adlardır ve yazım kuralları açısından da ayırt edici özellikler taşırlar. Cins isimler ise, özel isimlerin aksine, aynı türden olan bütün varlıkları kapsayan ve tek bir varlığa özgü olmayan genel adlardır.

Cins isim, aynı cinsten varlıkların, kavramların ortak adıdır. Cins ismi, bir cinsin, türün, çeşidin adıdır. Örneğin, hayvan, kuş, kartal, serçe, güvercin, kanat, tüy, pençe, ruh, zekâ birer cins ismidir; çünkü dünyada bir hayvan, bir kartal, bir serçe, bir güvercin, bir kanat, bir tüy, bir pençe, bir ruh, bir zekâ cinsi, türü, çeşidi bulunmaktadır. Topluluk ismi, biçimce tekil olduğu halde, bir topluluğa isim olan kelimedir: Sürü – bölük – ordu – heyet – kurul – sınıf – ulus – dizi – düzine – komisyon... gibi.” (Ediskun, 1999, s. 106-108).

Adlar öteden beri gösterdikleri nesnelerin tek bir kişi, belli bir varlık ya da düşünce oluşuna göre özel ad (nom propre, proper noun, Eigennamen) ve aynı türden varlıkların tümünü anlatan tür adı (nom commun, commun noun, Gattungsnamen) olmak üzere ikiye ayrılır. Özel adlar kişi, hayvan, yer, yerleşme alanı, coğrafya adları, ulus, ülke, kurum, kuruluş, belli bir düşünce ya da din adı olmak üzere çeşitli adları içerir. Tür adı ise doğadaki çeşitli varlıklara, soyut kavramlara verilen genel addır (Aksan, 2015, s. 85). Çalışmanın bu bölümünde, eserde yer alan adlar aşağıda listelenmiştir:

2.1.10.1. Özel adlar

2.1.10.1.1. Dil adları

Farsça (s. 62)

“Benim Fakülten kalal yarı Farsçam var:

—İn rah, rah-ı İran nist..” (s. 62)

Türkçe (s. 39, 62)

“Türkçe Ezan okuttu. Bir de İttihat Terakki artıklarını söz sahibi etti.” (s. 39)

2.1.10.1.2. Din, inanç, mezhep ve tarikat adları

Alevi (s. 29, 30)

“Akılsız Alevi milleti halı, kilim denk ederler, altın akçe ile doldururlar.” (s. 30)

Hristiyanlık (s. 35)

“Hıristiyanlığın Ruhban Sınıfı gibi içe dönük, kapalı bir terbiye sistemi..” (s. 35)

Melami (s. 79)

“Tarîk-i Nakşibendî, Melâmî, Halvetî müntesibleriyle tanıştım..” (s. 79)

Tarik-i Nakşibendi (s. 79)

“Tarîk-i Nakşibendî, Melâmî, Halvetî müntesibiyle tanıştım..” (s. 79)

2.1.10.1.3. Gazete, dergi ve kitap adları

Bozok gazetesi (s. 61)

“On beş yıldır Bozok Gazetesini yayımlıyorum.” (s. 61)

2.1.10.1.4. Hayvanlara verilen özel adlar

Aleko (s. 56)

“Kaşağı sesi, duyulmaz sanılan gebre sesi, atların hapşırması, yalandan çifte atışı, homurdanması, musuluğu işveli baş uzatması.. Atların hoşlaşıp sırtlarını bırakması, ahır kokusu.. Hepsi, hepsi hoşuma gidiyordu. Aleko, Artin, Moiz de tımardaydı. Önce hoşlaşmadılar, sonra alıştılar.” (s. 56)

Artin (s. 56)

“Kaşağı sesi, duyulmaz sanılan gebre sesi, atların hapşırması, yalandan çifte atışı, homurdanması, musuluğu işveli baş uzatması.. Atların hoşlaşıp sırtlarını bırakması, ahır kokusu.. Hepsi, hepsi hoşuma gidiyordu. Aleko, Artin, Moiz de tımardaydı. Önce hoşlaşmadılar, sonra alıştılar.” (s. 56)

Moiz (s. 56)

“Kaşağı sesi, duyulmaz sanılan gebre sesi, atların hapşırması, yalandan çifte atışı, homurdanması, musuluğu işveli baş uzatması.. Atların hoşlaşıp sırtlarını bırakması, ahır kokusu.. Hepsi, hepsi hoşuma gidiyordu. Aleko, Artin, Moiz de tımardaydı. Önce hoşlaşmadılar, sonra alıştılar.” (s. 56)

2.1.10.1.5. Kişi ad ve soyadları

Abbas (s. 10)

“—Ula, Abbas dedi Ali. Hesabı kesip kerhaneye gidelim. Bentderesi’ne..” (s. 10)

Abdi (s. 61, 62)

“Kardeşim Abdi -ki oranın sahiplerinden- güneş başını alıp gitmeden: ‘Gidelim Ağbey,’ dedi.” (s. 61)

Ali (s. 9, 10, 34...)

“Biz, Kırşehirli Ali birlikte Ulus’taki İmren Lokantasına oturduk.” (s. 9)

Aslı (s. 34)

“En akıllı geçineni eline hurafe dolu bir kitap almış. Okuyanlar kendi rivayetlerine göre: Leyla ile Mecnun’u, Ferhat ile Şirin’i, Kerem ile Aslı’yı, Battalgazi, Eba Müslimi Horasanî, Medet ya Ali, Hayber Kalesi, daha nice efsaneler..” (s. 34)

Battalgazi (s. 34)

“En akıllı geçineni eline hurafe dolu bir kitap almış. Okuyanlar kendi rivayetlerine göre: Leyla ile Mecnun’u, Ferhat ile Şirin’i, Kerem ile Aslı’yı, Battalgazi, Eba Müslimi Horasanî, Medet ya Ali, Hayber Kalesi, daha nice efsaneler..” (s. 34)

Bekir (s. 84)

“Durumu arzeder, hürmetle ellerinizden öperiz..

Bekir ve Seyfi” (s. 84)

Beytullah (s. 71)

“Ben hacca gidiyorum, Beytullah’a yüz sürmeye gidiyorum.” (s. 71)

Buda (s. 92, 93)

“—Oğul sen Buda’yı bilir misin? Buda benim gibi inatçı bir adam.” (s. 92)

Burhan (s. 91)

“Hafız Burhan söylüyordu:

‘Her yer karanlık, pür nur o mevki

Mağrib mi yoksa mahşer mi Yarab’” (s. 91)

Dadaloğlu (s. 41)

“Ortada ne Yunus’un, ne Mevlana’nın, ne Hacı Bektaş’ın ışığı, aydınlığı var. Ne de Dadaloğlu’nun: ‘Ferman Padişahın, dağlar bizimdir sesi..’” (s. 41)

Eba Müslimi Horasanî (s. 34)

“En akıllı geçineni eline hurafe dolu bir kitap almış. Okuyanlar kendi rivayetlerine göre: Leyla ile Mecnun’u, Ferhat ile Şirin’i, Kerem ile Aslı’yı, Battalgazi, Eba Müslimi Horasanî, Medet ya Ali, Hayber Kalesi, daha nice efsaneler..” (s. 34)

Ebü’l-Alâ el-Maarri (s. 92)

“Onuncu asırda Ebülülâ Maarri nam bir Arap feylozofu var. Irak’ın Maarri kasabasından..” (s. 92)

Emin Kâ (s. 102)

“—Hakim Bey, ben de seksenine dayak dayadım. Emin Kâ’ın dediği gibi, Bogos nam bir Ermeninin buralarda bir tarlası olduğunu ne gördüm, ne işittim.” (s. 102)

Epikür (s. 41)

“Eski Yunan’da Epikür denen bir feylozof var.” (s. 41)

Ferhat (s. 34)

“En akıllı geçineni eline hurafe dolu bir kitap almış. Okuyanlar kendi rivayetlerine göre: Leyla ile Mecnun’u, Ferhat ile Şirin’i, Kerem ile Aslı’yı, Battalgazi, Eba Müslimi Horasanî, Medet ya Ali, Hayber Kalesi, daha nice efsaneler..” (s. 34)

Fikriye (s. 56)

“—Ayağımız yola hazır. Bir şey sorup da ‘eyvallah’ diyeyim. Fikriye’den, Ablasından ne habar?” (s. 56)

Fuzulî (s. 37, 45, 73)

“Ömer Hayyam nice Şahın, Padişahın toprak olmuş bedenini çanak yapar, çömlek yapar, testi yapar. Ve o testilere şarap doldurup eşe dosta, yaranâ sunar. Fuzulî de ‘Kûze eylen toprağım, kılın ânınla yâre su’ der.” (s. 37)

Garben Artin (s. 102)

“Hakim soruyor:

—Garben Artin. Var mı Artin tarlası?

—Gözünü öpüyüm Hakim Bey. Bizim köyde Ermeni çoktu. Emme Artin diye biri yoktu. Aha, o günleri yaşayanlar var bu cemaat içinde. Sorun onlara. Var mıydı bir Artin?” (s. 102)

Hacı Bektaş (s. 41, 73)

“Ortada ne Yunus’un, ne Mevlana’nın, ne Hacı Bektaş’ın ışığı, aydınlığı var. Ne de Dadaloğlu’nun: ‘Ferman Padişahın, dağlar bizimdir sesi..’” (s. 41)

Hamza (s. 63)

“İstasyona bakan Hamza ilgi gösteriyor.” (s. 63)

Hüseyin (s. 48, 69, 70)

“Kahve ehalisi arasında bir Hüseyin efendi vardı.” (s. 48)

Hız. Ömer (s. 38)

“Halk ta hakime bir başka gözle bakar. Onu Peygamber Vekili Hz. Ömer rütbesinde bilir.” (s. 38)

İsa (s. 41, 74, 75)

“Meryem’den olma Allahın oğlu İsa’dan dört yüz yıl önce gelmiş dünyaya.” (s. 41)

İsmet (s. 47)

“İsmet Paşa da iyi adam ama, bunları görmüyor mu?” (s. 47)

Kemal (s. 19, 47)

“Moral tümüyle bozuk.. Ama, rahmetlik Mustafa Kemal dayanıyor.” (s. 19)

Kerem (s. 34)

“En akıllı geçineni eline hurafe dolu bir kitap almış. Okuyanlar kendi rivayetlerine göre: Leyla ile Mecnun’u, Ferhat ile Şirin’i, Kerem ile Aslı’yı, Battalgazi, Eba Müslimi Horasanî, Medet ya Ali, Hayber Kalesi, daha nice efsaneler..” (s. 34)

Leyla (s. 34)

“En akıllı geçineni eline hurafe dolu bir kitap almış. Okuyanlar kendi rivayetlerine göre: Leyla ile Mecnun’u, Ferhat ile Şirin’i, Kerem ile Aslı’yı, Battalgazi, Eba Müslimi Horasanî, Medet ya Ali, Hayber Kalesi, daha nice efsaneler..” (s. 34)

Mama (s. 10)

“Mama’dan başka bir kadın gözükmüyordu, ortalarda..” (s. 10)

Mecnun (s. 34)

“En akıllı geçineni eline hurafe dolu bir kitap almış. Okuyanlar kendi rivayetlerine göre: Leyla ile Mecnun’u, Ferhat ile Şirin’i, Kerem ile Aslı’yı, Battalgazi, Eba Müslimi Horasanî, Medet ya Ali, Hayber Kalesi, daha nice efsaneler..” (s. 34)

Meryem (s. 41)

“Meryem’den olma Allahın oğlu İsa’dan dört yüz yıl önce gelmiş dünyaya.” (s. 41)

Mevlana (s. 41)

“Ortada ne Yunus’un, ne Mevlana’nın, ne Hacı Bektaş’ın ışığı, aydınlığı var. Ne de Dadaloğlu’nun: ‘Ferman Padişahın, dağlar bizimdir sesi..’” (s. 41)

Muhammed (s. 80)

“Görünürde Allahın kulu, Muhammed’in sadık bendeleri..” (s. 80)

Mustafa (s. 62)

“Ertesi sabah, saat, saatlerin dokuzu. Otelin salonunda oturuyorum. Birilerin biri girdi salona:

—Duydunuz mu? diye bağırdı. Akdağmadeni yakınlarında bizim Yeşil Mustafa’nın Man arabası altına İran plakalı bir mercedes araba girmiş, içindeki biri erkek, biri kadın iki kişi külhaş olup gitmiş. Arkadaki ikinci araba canını zor kurtarmış..” (s. 62)

Mustafa Kemal (s. 19, 39, 47...)

“Moral tümüyle bozuk.. Ama, rahmetlik Mustafa Kemal dayanıyor.” (s. 19)

Nafie (s. 79)

“Benim gevezeliğim bitmez yavrum. ‘Üç kuruş verir konuşturursun, beş kuruş verir, susturamazsın,’ derler ya, işte o tamı tamına ben.. Sanıyorum, ‘üç diyorum, beş diyorum.’ İpi sapı belirsiz. Bizim Nafile hanım gibi..” (s. 79)

Nazmi Gönenli (s. 53)

“Kolordu Komutanı Korgeneral Nazmi Gönenli de bu değişim işleri için Amasya’ya gelmiş..” (s. 53)

Neyzen Tevfik (s. 40)

“Şimdi aceb nasıldır Neyzen Tevfik?” (s. 40)

Niyazi (s. 79)

“Netice: ‘Eller şehit, biz gazi..’ Daha doğrusu ‘bok yerine gitti Niyazi..’” (s. 79)

Ömer Hayyam (s. 37)

“Ömer Hayyam nice Şahın, Padişahın toprak olmuş bedenini çanak yapar, çömlek yapar, testi yapar. Ve o testilere şarap doldurup eşe dosta, yaranâ sunar. Fuzulî de ‘Kûze eylen toprağım, kılın ânınla yâre su’ der.” (s. 37)

Ruhî Bağdadî (s. 46, 49)

“Palaspâre-i rind-i beduş, kâse bekef

Zekât-ı mey verilir bir diyara dek gideriz’ diyen Ruhî Bağdadî’nin sanki tilmiziyim..” (s. 46)

Seyfî (s. 84)

“Durumu arzeder, hürmetle ellerinizden öperiz..

Bekir ve Seyfî” (s. 84)

Sinan (s. 92)

“Bakma Sinan’ın diktiği o muhteşem abidelere.. Saf, masum milyonlarca insan girdi çıktı. Allaha minnetlerini, teşekkürlerini sunmak istediler.” (s. 92)

Sultan Selim (s. 57)

“Saraydüzü’nün Sultan Selimin şehzadeligi zamanında ihya edildiği, türlü yapıtlarla süslendiği söylenir.” (s. 57)

Şahap (s. 74, 75)

“Çorum’da mı, Yozgat’ta mı, oraların birinde Hafız Şahap diye, o güne göre okumuş, akılı başında bir zat varmış..” (s. 74)

Şarken Bogos (s. 102)

“Hakimin elinde tapu. Soruyor:

—Şarken Bogos tarlası. Ne diyorsun ihtiyar?

İhtiyar, sakalını avuç içinde topluyor, sahtekâr bakışını boşluğa uzatıyor ve:

—Hakim Bey, diyor. Ben seksen yaşındayım, bugüne kadar burada Bogos’un tarlası diye bir tarla ne gördüm, ne işittim, ne duydum..” (s. 102)

Şirin (s. 34)

“En akıllı geçineni eline hurafe dolu bir kitap almış. Okuyanlar kendi rivayetlerine göre: Leyla ile Mecnun’u, Ferhat ile Şirin’i, Kerem ile Aslı’yı, Battalgazi, Eba Müslimi Horasanî, Medet ya Ali, Hayber Kalesi, daha nice efsaneler..” (s. 34)

Vahit (s. 52, 56, 57)

“Bir kahve vardı istasyon yakınında. Vahit Ağanın kahvesi..” (s. 52)

Yunus (s. 41)

“Ortada ne Yunus’un, ne Mevlana’nın, ne Hacı Bektaş’ın ışığı, aydınlığı var. Ne de Dadaloğlu’nun: ‘Ferman Padişahın, dağlar bizimdir sesi..’” (s. 41)

Yunus Nadi (s. 39)

“Ben bir gün Biga’da hakim iken mektuplarla Yunus Nadi ile de kavgaya giriştim.” (s. 39)

Ziya Paşa (s. 49)

“Ziya Paşa da:

‘Anlar ki verirler lâf ile dünyaya nizâmât
Bin türlü teseyyüp bulunur hanelerinde’” (s. 49)

2.1.10.1.6. Marka adları

BP (s. 61, 62)

“Yozgat-Sorgun arasında kardeşlerimin BP benzin istasyonları vardı.” (s. 61)

Man (s. 62, 63)

“Ertesi sabah, saat, saatlerin dokuzu. Otelin salonunda oturuyorum. Birilerin biri girdi salona:

—Duydunuz mu? diye bağırdı. Akdağmadeni yakınlarında bizim Yeşil Mustafa’nın Man arabası altına İran plakalı bir mercedes araba girmiş, içindeki biri erkek, biri kadın iki kişi külhaş olup gitmiş.” (s. 62)

Mersedes (s. 62, 63)

“Ertesi sabah, saat, saatlerin dokuzu. Otelin salonunda oturuyorum. Birilerin biri girdi salona:

—Duydunuz mu? diye bağırdı. Akdağmadeni yakınlarında bizim Yeşil Mustafa’nın Man arabası altına İran plakalı bir mercedes araba girmiş, içindeki biri erkek, biri kadın iki kişi külhaş olup gitmiş.” (s. 62)

2.1.10.1.7. Millet ve devlet adları

Arap (s. 19, 56, 92)

“Barut kokusu tüm bir dünyayı sarmış. Ve bir can alafı Osmanlının üstünde.. Osmanlı dersem de garib Türk ehalsinin üstünde.. Arabı İngilizile ile birlik..” (s. 19)

Arnavut (s. 17)

“Ayağımın altı Arnavut kaldırımı..” (s. 17)

Ermeni (s. 55, 69, 102...)

“İki yazıcıym Ermeni. Birkaç da Yahudi.. Onlara da ayak üstü bir hizmet bordrosu hazırlanmış..” (s. 55)

Firik (s. 65)

“Eti, Firik, Roma, Selçuklu, Osmanlı.. Sağa sola dağılmış, kol, kelle, bacak..” (s. 65)

Hintli (s. 19)

“Hintli müslümanı Irak cephesinde, Çanakkale’de Türk’ün Osmanlı’nın karşısına çıkarmış İngiliz..” (s. 19)

İngiliz (s. 19)

“Barut kokusu tüm bir dünyayı sarmış. Ve bir can alafı Osmanlının üstünde.. Osmanlı dersem de garib Türk ehalsinin üstünde.. Arabı İngilizile ile birlik..” (s. 19)

Roma (s. 16, 65)

“Eti, Firik, Roma, Selçuklu, Osmanlı.. Sağa sola dağılmış, kol, kelle, bacak..” (s. 65)

Selçuklu (s. 54, 65, 95)

“Ve emir üzre gidip 32 Nolu Seyyar Hastaneyi bir üsteğmenden devir ve teslim aldım.. Selçuklardan kalmış, minaresi yıkık bir cami hastanenin deposu imiş..” (s. 54)

Türk (s. 8, 19, 92)

“Ve bir can alafı Osmanlının üstünde.. Osmanlı dersem de garib Türk ehalsinin üstünde..” (s. 19)

Türkmen (s. 95)

“Kadılığım, hakimliğim, ölen karım, çoluk çocuk, insan, Türkmen, Selçuk, Osmanlı, Mustafa Kemal, Tanrı uludur, Haydarpaşa-Zile hattı, ispiro ocağım, çaydanlık saniye ölçüsünde aklımdan gelip geçtiler..” (s. 95)

Yahudi (s. 55)

“İki yazıcım Ermeni. Birkaç da Yahudi.. Onlara da ayak üstü bir hizmet bordrosu hazırlanmış..” (s. 55)

Yunan (s. 41)

“Eski Yunan’da Epikür denen bir feylozof var.” (s. 41)

2.1.10.1.8. Özel gün, tarih ve kavram adları**Cumhuriyet** (s. 23, 34, 47...)

“Cumhuriyet ilân edilmiş. Alahülalemler Sivas Kongresinin de beşinci yılı..” (s. 23)

Hırkayı Şerif (s. 80)

“Kadir günü Hırkayı Şerife giden kadınların, kızların eteklerini çeksem.. Lokum, şeker, simit satanlardan hissemi alsam..” (s. 80)

Kadir Günü (s. 80)

“Kadir günü Hırkayı Şerife giden kadınların, kızların eteklerini çeksem.. Lokum, şeker, simit satanlardan hissemi alsam..” (s. 80)

Kur’an (s. 93, 110)

“Gelip arada bir kabrimde Kur’an okursa ruhum şâd olur.” (s. 93)

Kurban Bayramı (s. 8)

“Sekiz tekbir ile iki rekat Kurban Bayramı namazına hazır olun.” (s. 8)

Mecelle (s. 23, 25, 39...)

“Bahis Mecelle’deki bir madde ile başlıyor.” (s. 25)

Sivas Kongresi (s. 23)

“Cumhuriyet ilân edilmiş. Alahülalemler Sivas Kongresinin de beşinci yılı..” (s. 23)

2.1.10.1.9. Yer adları**Akdağmadeni** (s. 62)

“Ertesi sabah, saat, saatlerin dokuzu. Otelin salonunda oturuyorum. Birilerin biri girdi salona:

—Duydunuz mu? diye bağırdı. Akdağmadeni yakınlarında bizim Yeşil Mustafa’nın Man arabası altına İran plakalı bir mercedes araba girmiş, içindeki biri erkek, biri kadın iki kişi külhaş olup gitmiş.” (s. 62)

Alaca (s. 62, 63)

“Yozgat’a on üç km.de Çalatlı köyü bitiminde bir yol ayrımı vardır. Bir yol Sivas’a gider, bir yol da Alaca ve Çorum’a.. İkisi de tarihî yoldur. Biri Orta Anadolu’yu Samsun’a, yani Karadeniz’e bağlar, bir yol da Sivas, Erzincan, Erzurum, Kars çizgisi ile Kafkas iline..” (s. 62)

Allah-u Ekber (s. 14)

“Yemen’de, Fizan’da, Trablus’ta, Allahü Ekberlerde askerlik yapan, ‘yeşil ekinler gibi biçilen’ dip dedelerinden daha şanslı sayılırlardı.” (s. 14)

Amasya (s. 7, 8, 13...)

“Dağ dikliklerinin dibindeki Yeşilırmak büyük bir yorgunluk ve umursamazlık içinde menderesler çizerek ağır ağır Amasya’ya doğru yürüyordu.” (s. 7)

Anadolu (s. 8, 15, 17...)

“Ne arıyor bu mermiler Anadolu’nun göbeğinde?” (s. 15)

Ankara (s. 9, 12, 87)

“Birden başımı alıp gittim yedi sekiz ay öncesine.. Ve de Ankara’ya..” (s. 9)

Avusturya (s. 74)

“Avusturya-Macaristan Sefiri Beyefendiye,
İstanbul” (s. 74)

Bağdat (s. 87)

“Herkesin evinin önünden Bağdat’a yol gider.. Herkes evinin önünden yola çıksın ve haklılık Bağdat’ında buluşsun..” (s. 87)

Balkan (s. 8)

“Dedesi, dedesinin dedesi.. Son bölükleri de Şam’da, Yemen’de, Trablus’ta, Balkan’da, Çanakkale’de, Sarıkamış’ta imamı azize uyup şehitlik mertebesine ulaşmışlardı.” (s. 8)

Bentderesi (s. 10, 12)

“Biraz önce anlattığım Bentderesi öyküsü bir saniye içinde us’umdan geldi geçti.” (s. 12)

Beyoğlu (s. 83)

“Fatihlisi, Eyüblüsü, Kadıköylüsü, hasılı tüm İstanbullusu ‘Beyoğlu’na çıktı’ diye öğünürlerdi.” (s. 83)

Biga (s. 19, 39)

“Hintli müslümanı Irak cephesinde, Çanakkale’de Türk’ün Osmanlı’nın karşısına çıkarmış İngiliz.. Ben memuriyet icabı o günlerde Biga’da bulunuyordum.” (s. 19)

Cercürüm (s. 7, 12, 13...)

“Cercürüm yanıyordu.” (s. 12)

Çalatlı (s. 62)

“Yozgat’a on üç km.de Çalatlı köyü bitiminde bir yol ayrımı vardır. Bir yol Sivas’a gider, bir yol da Alaca ve Çorum’a..” (s. 62)

Çamlıca (s. 23, 104)

“Sazlar çalınır Çamlıcanın bahçelerinde
Bülbül sesi var şarkıların nağmelerinde” (s. 104)

Çanakkale (s. 8, 15, 19...)

“Seferberlik. Çanakkale’nin ikinci yılı..” (s. 19)

Çekerek (s. 29)

“Elinin altında dünyanın hazinesi var. Zile, Çekerek köylerinde sayısız değirmeni, tarlası, tapanı..” (s. 29)

Çilhane (s. 57)

“Çilhane bir mahalle adıdır.” (s. 57)

Çorum (s. 62, 74)

“Yozgat’a on üç km.de Çalatlı köyü bitiminde bir yol ayrımı vardır. Bir yol Sivas’a gider, bir yol da Alaca ve Çorum’a..” (s. 62)

Erzincan (s. 53, 62)

“II. Tümen’in Erzincan’a gitmesi kararlaştırılınca, bizim Havzadaki 56. Piyade Alayı Amasya’ya intikal emrini aldı.” (s. 53)

Erzurum (s. 62)

“Yozgat’a on üç km.de Çalatlı köyü bitiminde bir yol ayrımı vardır. Bir yol Sivas’a gider, bir yol da Alaca ve Çorum’a.. İkisi de tarihî yoldur. Biri Orta Anadolu’yu Samsun’a, yani Karadeniz’e bağlar, bir yol da Sivas, Erzincan, Erzurum, Kars çizgisi ile Kafkas iline..” (s. 62)

Eskiali (s. 76, 80, 82)

“Biz aslen Fatihliyiz. Büyük yangında yanıp gitmiş evimiz. Malta-Eskiali rampasında.” (s. 76)

Eskişehir (s. 87)

“Damadım, kızım beni Haydarpaşa’dan uğurladılar. Eller şehit biz gazi.. Yine düştük yollara.. Eskişehir, Ankara.. İndir, bindir. Kayseri-Sivas-Samsun..” (s. 87)

Eyüp (s. 83)

“Fatihlisi, Eyüblüsü, Kadıköylüsü, hasılı tüm İstanbullusu ‘Beyoğlu’na çıktı’ diye öğünürlerdi.” (s. 83)

Fatih (s. 76, 79, 82...)

“Biz aslen Fatihliyiz. Büyük yangında yanıp gitmiş evimiz. Malta-Eskiali rampasında.”

(s. 76)

Feruz (s. 93)

“Feruz’daki alacağımı bağışlayın..” (s. 93)

Fizan (s. 14)

“Yemen’de, Fizan’da, Trablus’ta, Allahü Ekberlerde askerlik yapan, ‘yeşil ekinler gibi biçilen’ dip dedelerinden daha şanslı sayılırlardı.” (s. 14)

Galatasaray (s. 83)

“Fatihlisi, Eyüblüsü, Kadıköylüsü, hasılı tüm İstanbullusu ‘Beyoğlu’na çıktı’ diye öğünürlerdi. Ben de arada bir tramvaya biner, Galatasaray’da inerdim.” (s. 83)

Girit (s. 79)

“Girit giderken onlar ‘hu’ çekiyorlardı..” (s. 79)

Hacıbektaş (s. 29)

“Bir de Hacıbektaş’tan gelmiş Çelebi..” (s. 29)

Halep (s. 102)

“İşte geldim gidiyorum, şen olasin Halep şehri, diyemedim. Ve de sonra ‘El içinde vasiyet ettik, ölmeyince olmaz’ demişiz üstelik..” (s. 102)

Havza (s. 8, 14, 53)

“Alay, Havza’dan Amasya’ya geldiğinde Alay Komutanının sözlü emri ile Şehir İnzibat Subayı olmuştum.” (s. 8)

Hayber (s. 34)

“En akıllı geçineni eline hurafe dolu bir kitap almış. Okuyanlar kendi rivayetlerine göre: Leyla ile Mecnun’u, Ferhat ile Şirin’i, Kerem ile Aslı’yı, Battalgazi, Eba Müslimi Horasanî, Medet ya Ali, Hayber Kalesi, daha nice efsaneler..” (s. 34)

Haydarpaşa (s. 74, 87, 95)

“Kadılığım, hakimliğim, ölen karım, çoluk çocuk, insan, Türkmen, Selçuk, Osmanlı, Mustafa Kemal, Tanrı uludur, Haydarpaşa-Zile hattı, ispirto ocağım, çaydanlık saniye ölçüsünde aklımdan gelip geçtiler..” (s. 95)

Hindistan (s. 109)

“Köylü milleti iğnenin deliğinden Hindistan’ı seyreder..” (s. 109)

Irak (s. 15, 19, 92)

“Ne arıyor bu mermiler Anadolu’nun göbeğinde? Kafkas’a da uzak, Irak’a da..” (s. 15)

İran (s. 62, 63, 82)

“—Duydunuz mu? diye bağırdı. Akdağmadeni yakınlarında bizim Yeşil Mustafa’nın Man arabası altına İran plakalı bir mercedes araba girmiş, içindeki biri erkek, biri kadın iki kişi külhaş olup gitmiş.” (s. 62)

İskenderun (s. 9)

“Babam, yedek subay hazırlık kıt’asına, İskenderun’a giderken, kırmış ulamış, cebime ancak on iki buçuk lira koyabilmişti.” (s. 9)

İstanbul (s. 26, 35, 36...)

“Yavrum Canân emekliliğini iste. Geç koy git İstanbul’a.” (s. 35)

Kâbe (s. 96)

“Dip nenemi Kâbe yolunda zinâ etmiş kul olayım..” (s. 96)

Kadıköy (s. 83)

“Fatihlisi, Eyüblüsü, Kadıköylüsü, hasılı tüm İstanbullusu ‘Beyoğlu’na çıktı’ diye öğünürlerdi.” (s. 83)

Kafkas (s. 15, 62)

“Ne arıyor bu mermiler Anadolu’nun göbeğinde? Kafkas’a da uzak, Irak’a da..” (s. 15)

Karadeniz (s. 62)

“Yozgat’a on üç km.de Çalatlı köyü bitiminde bir yol ayrımı vardır. Bir yol Sivas’a gider, bir yol da Alaca ve Çorum’a.. İkisi de tarihî yoldur. Biri Orta Anadolu’yu Samsun’a, yani Karadeniz’e bağlar, bir yol da Sivas, Erzincan, Erzurum, Kars çizgisi ile Kafkas iline..” (s. 62)

Kars (s. 62)

“Yozgat’a on üç km.de Çalatlı köyü bitiminde bir yol ayrımı vardır. Bir yol Sivas’a gider, bir yol da Alaca ve Çorum’a.. İkisi de tarihî yoldur. Biri Orta Anadolu’yu Samsun’a, yani Karadeniz’e bağlar, bir yol da Sivas, Erzincan, Erzurum, Kars çizgisi ile Kafkas iline..” (s. 62)

Kayseri (s. 87)

“Damadım, kızım beni Haydarpaşa’dan uğurladılar. Eller şehit biz gazi.. Yine düştük yollara.. Eskişehir, Ankara.. İndir, bindir. Kayseri-Sivas-Samsun..” (s. 87)

Kırşehir (s. 9, 10)

“Biz, Kırşehirli Ali birlikte Ulus’taki İmren Lokantasına oturduk.” (s. 9)

Konya (s. 103)

“Git gel Konya altı saat..” (s. 103)

Kudüs (s. 75)

“Ruhül Kudüs ve İsa hakkına istidamızın makam-ı Sadarete isâline tavassutunuzu hürmetlerimizle rica ederiz.” (s. 75)

Maarri (s. 92)

“Onuncu asırda Ebülülâ Maarri nam bir Arap feylozofu var. Irak’ın Maarri kasabasından..” (s. 92)

Macaristan (s. 74)

“Avusturya-Macaristan Sefiri Beyefendiye,
İstanbul” (s. 74)

Malta (s. 76, 82)

“Biz aslen Fatihliyiz. Büyük yangında yanıp gitmiş evimiz. Malta-Eskiali rampasında.” (s. 76)

Merzifon (s. 53)

“İlk kez Yeşilirmak kıyısındaki şehrin ortasında sayılacak Askerî Gazinoyu devir teslim aldık. O zaman Merzifon’da 8. Kolordu var.” (s. 53)

Orta Anadolu (s. 62)

“Yozgat’a on üç km.de Çalatlı köyü bitiminde bir yol ayrımı vardır. Bir yol Sivas’a gider, bir yol da Alaca ve Çorum’a.. İkisi de tarihî yoldur. Biri Orta Anadolu’yu Samsun’a, yani Karadeniz’e bağlar, bir yol da Sivas, Erzincan, Erzurum, Kars çizgisi ile Kafkas iline..” (s. 62)

Osmanbey (s. 68, 82, 99...)

“Karımdan kızımdan söz açtım sana. Osmanbey’deki iki daireli apartumanımdan söz açtım..-oysa söylememişti bunu-.” (s. 68)

Samsun (s. 14, 52, 54...)

“Uyumak için uyandım, ikinci vaktine, akşam vaktine, Samsun’dan trenin geleceği saate kadar buradayım.” (s. 14)

Saraydüzü (s. 57)

“Saraydüzü’nün Sultan Selimin şehzadeliği zamanında ihya edildiği, türlü yapıtlarla süslendiği söylenir.” (s. 57)

Sarıkamış (s. 8)

“Son bölükleri de Şam’da, Yemen’de, Trablus’ta, Balkan’da, Çanakkale’de, Sarıkamış’ta imamı azize uyup şehitlik mertebesine ulaşmışlardı.” (s. 8)

Sirkeci (s. 76, 82)

“Ya, o çerçöp kızı? İstanbul’da kocası ile.. Ben Sirkeci otellerinde..” (s. 76)

Sivas (s. 23, 35, 38...)

“Cumhuriyet ilân edilmiş. Alahülaleml Sivas Kongresinin de beşinci yılı..” (s. 23)

Sorgun (s. 61, 63)

“Sorgun ovasından sonra arazi engebelidir.” (s. 63)

Şam (s. 8, 72)

“Sen Şam’dan eşin dostun birlik yola çıksaydın, zor gününde bir el omuzunu tutardı.” (s. 72)

Şişli (s. 82, 108)

“İstanbul, Şişli, Osmanbey’de koskoca apartumanı, bankalarda deste deste para..” (s. 108)

Trablus (s. 8, 14)

“Yemen’de, Fizan’da, Trablus’ta, Allahü Ekberlerde askerlik yapan, ‘yeşil ekinler gibi biçilen’ dip dedelerinden daha şanslı sayılırlardı..” (s. 14)

Turhal (s. 14)

“Yolumuz uzun sayılmazdı. Turhal-Zile..” (s. 14)

Ulus (s. 9)

“Hepimize yakın bir çoğunluk aşağıya, Ulus’a kaydık.” (s. 9)

Yemen (s. 8, 14, 77)

“Dedesı, dedesinin dedesi.. Son bölükleri de Şam’da, Yemen’de, Trablus’ta, Balkan’da, Çanakkale’de, Sarıkamış’ta imamı azize uyup şehitlik mertebesine ulaşmışlardı.” (s. 8)

Yeşilırmak (s. 7, 14, 53...)

“Dağ dikliklerinin dibindeki Yeşilırmak büyük bir yorgunluk ve umursamazlık içinde menderesler çizerek ağır ağır Amasya’ya doğru yürüyordu.” (s. 7)

Yozgat (s. 28, 61, 62...)

“Aynı toprağın çocuğu sayılırdık Zilelilerle.. Yozgat ilinin kuzey komşusu bir ilçe..” (s. 28)

Zile (s. 13, 14, 15...)

“Zile İstasyonuna çıkış yaptı..” (s. 14)

Zincirlikaya (s. 53)

“Amasya Kalesi ile o zaman o mâlum evin üstündeki Zincirlikaya o kadar birbirine yakın ki, biraz abartma payı olsa da, iki kayalığın nirengilerine oturan iki kişi, sesleri sıtma görmemişse karşıdan karşıya rahat rahat konuşurlar..” (s. 53)

2.1.10.2. Cins adlar

2.1.10.2.1. Akrabalık bildiren adlar

abla (s. 56, 57, 58...)

“Ablassı yol geişı bana uğradı.” (s. 58)

ağabey (s. 56, 61, 88)

“Kardeşim Abdi -ki oranın sahiplerinden- güneş başını alıp gitmeden: “Gidelim Ağbey,” dedi. (s. 61)

amca (s. 27, 84)

“Muhterem Amca

Babamız sizlere ömür vefat etti.” (s. 84)

ana (s. 27, 32, 35...)

“Huyda husta, boyda bosta tıpatıp anasının burnundan düşmüş.” (s. 35)

anne (s. 57, 58, 59...)

““Anne’ derdim ona. O da ‘Yavrum’ diye kucaklardı beni..” (s. 57)

avrat (s. 27, 96, 102)

“Her bir tüm anam, avradım, gelmişim geleceğim üstüne, üçten dokuza şart ettim.” (s. 27)

baba (s. 9, 20, 29...)

“A. A. için kulaklara fısıltı ulaştırıyorlardı: ‘Heç bir baba değmez.’” (s. 29)

bacı (s. 32, 57, 58...)

“Beni de mahveden o kenef, bacısını, seninkini on yedi yaşında beş yüz lira karşılığı Pancar Kralına sattı..” (s. 57)

çocuk (s. 11, 17, 26...)

“Minder, yastık getirdiler, rahmetli ahababın çocukları..” (s. 100)

damat (s. 82, 86, 87...)

“Beni hiç aramayan kızım, damadım, nasıl olduysa geldiğimi duymuşlar, adresimi bulmuşlar.” (s. 82)

dede (s. 8, 14, 29...)

“Dedesinden kalmış değirmenler, tarlalar..” (s. 29)

emmi (s. 28)

“Haymeliğin yolu yayan

Dayan ey dizlerim dayan

Emmi atlı ben de yayan

Uyan Hacı Bey'im uyan

Allı gelin sana kurban" (s. 28)

eş (s. 38)

"Karıya siyaset, eşe dosta siyaset, yarâna siyaset.." (s. 38)

hala (s. 59)

"—Evvel kızımı getirdim. Kızım la anlaşamazsa, o gider halasını gönderirir." (s. 59)

kardeş (s. 61, 62, 73...)

"Kardeşim Abdi -ki oranın sahiplerinden- güneş başını alıp gitmeden: 'Gidelim Ağbey,' dedi. Ve yola çıktık." (s. 61)

karı (s. 38, 68, 81...)

"Dünyanın neresine el attımsa siyasetten başka bir şey görmedim. Karıya siyaset, eşe dosta siyaset, yarâna siyaset.. Tanrıyı da şu insanoğlu aklınca siyasetle idare eder. Namazı niyazı da siyaset. Sonunda sahtekârlıklarının buruk, acı çağla eriğini yerler." (s. 38)

kız (s. 35, 36, 59...)

"Karımdan kızımdan söz açtım sana." (s. 68)

koca (s. 35, 76)

"Allah garib kocasına sabır ihsan etsin.." (s. 35)

nene (s. 96)

"Dip nenemi Kâbe yolunda zinâ etmiş kul olayım.." (s. 96)

oğul (s. 78, 81, 92...)

"Sözüm ona, oğulları babalarının vasiyetini yerine getirmişler." (s. 81)

torun (s. 96)

"Allah yedi katında, yedi misli zulüm etsin. Kırk katında kırk büküm beni.. Anam avradım olsun. Torunumunan zina etmiş kul olayım.. Üçten dokuza şart olsun.. Dip nenemi Kâbe yolunda zinâ etmiş kul olayım.." (s. 96)

2.1.10.2.2. Bitki, meyve ve sebze adları

ağaç (s. 22, 23, 25...)

"Bir kişi bağını vakf ederse, bağın içindeki ağaçlar mülk olarak kalmaz." (s. 23)

armut (s. 89)

"Adını bilmediğim bir armut türü, orta bir yel esişinde 'pıt pıt' bırakıyor olgunlarını." (s. 89)

bakla (s. 35)

“Kurtlu baklanın kör alıcısı olur’ derler.” (s. 35)

buğday (s. 70)

“Köylüler hakkım olan buğdayı kağnılarla Zile’ye, Hüseyin Efendi’ye getirmişler.” (s. 70)

çağla eriği (s. 38)

“Dünyanın neresine el attımsa siyasetten başka bir şey görmedim. Kariya siyaset, eşe dosta siyaset, yarâna siyaset.. Tanrıyı da şu insanoğlu aklınca siyasetle idare eder. Namazı niyazı da siyaset. Sonunda sahtekârlıklarının buruk, acı çağla eriğini yerler.” (s. 38)

çiğdem (s. 88)

“İnsan arsızlığı yaşama sermayesi yapmayınca, yürek nefesi daralır. Al’ı al, moru mor göremez. Renkler birbirine karışır. Lalenin rengini gül yutar. Çiğdem rengini sümbül.. Bir alışveriş alıp başını gider.” (s. 88)

elma (s. 68, 89)

“Elma, dallarda kırmızıya el atmış.” (s. 89)

erik (s. 25, 43, 89)

“Bir kimse bir dönüm bağını vakf eylese, bağın içindeki emsal erik, kaysı ve diğer ağaçlar sahibine mülk olarak kalamazlar.” (s. 25)

fide (s. 43)

“Ondan da, o tomurcuktan da bir zakkum fidesi yeşerir.” (s. 43)

gül (s. 41, 44, 68...)

“İnsan arsızlığı yaşama sermayesi yapmayınca, yürek nefesi daralır. Al’ı al, moru mor göremez. Renkler birbirine karışır. Lalenin rengini gül yutar. Çiğdem rengini sümbül.. Bir alışveriş alıp başını gider.” (s. 88)

karpuz (s. 78, 79, 81...)

“Çarşı pazardaki kıcıkırık karpuzu da hayalimizin sultanı ettik..” (s. 79)

kavak (s. 31, 67, 89...)

“Yel hızını tazeledikçe kavaklar bir sağa, bir sola ‘eyvallah’ tazeliyorlar.” (s. 89)

kayısı (s. 25, 81)

“Bir kimse bir dönüm bağını vakf eylese, bağın içindeki emsal erik, kaysı ve diğer ağaçlar sahibine mülk olarak kalamazlar.” (s. 25)

kızılçık (s. 35)

“Kan kusarım, kızılçık şerbeti içtimdi derim.” (s. 35)

kiraz (s. 12, 13, 53...)

“Kirazların oluştuğu günlerdi. Kiraz koydu bir büyük tabağa.” (s. 12)

lale (s. 88)

“İnsan arsızlığı yaşama sermayesi yapmayınca, yürek nefesi daralır. Al’ı al, moru mor göremez. Renkler birbirine karışır. Lalenin rengini g l yutar.  iğdemin rengini sümbül.. Bir alışveriş alıp başını gider.” (s. 88)

meşe (s. 89)

“Meşeler g vermiş, varsın g versin
Söyleyin gamsıza durmasın gelsin.” (s. 89)

muşmula (s. 68)

“ r k muşmulaya,  r k elmaya çevirirler.” (s. 68)

sarımsak (s. 88, 98)

“Ağzımdaki sarımsak kokusu değil, ruhuma sinmiş pis koku, arsız arsız bir tesellide yürek komşum oldu.” (s. 88)

s g t (s. 89)

“Sögüt nazlı nazlı ırgalanır. Deredeki su akmasını unuttur. Dalda  z m alacalıktan olgunlaşmak, gülümsemek ışığına yakalanmış.” (s. 89)

sümbül (s. 88)

“İnsan arsızlığı yaşama sermayesi yapmayınca, yürek nefesi daralır. Al’ı al, moru mor göremez. Renkler birbirine karışır. Lalenin rengini g l yutar.  iğdemin rengini sümbül.. Bir alışveriş alıp başını gider.” (s. 88)

şeftali (s. 81)

“Kan kırmızı karpuzları, kaysıları, şeftalileri, vişneleri, kirazları görür, canım  eker, ama cami hatırına birine bir kuruş vermezdim.” (s. 81)

 z m (s. 89)

“Sögüt nazlı nazlı ırgalanır. Deredeki su akmasını unuttur. Dalda  z m alacalıktan olgunlaşmak, gülümsemek ışığına yakalanmış.” (s. 89)

vişne (s. 81)

“Kan kırmızı karpuzları, kaysıları, şeftalileri, vişneleri, kirazları görür, canım  eker, ama cami hatırına birine bir kuruş vermezdim.” (s. 81)

zakkum (s. 43)

“İnsan bir defa kendinden vazgeçince, o kişiye yel alır süpürür, sel alır süpürür. Sonunda ‘ata atsan at yemez, ite atsan it yemez..’ Ama o bitikliğinin arsızlığında yeni bir hayat tomurcuğu yeşertmeye çalışır. Ondan da, o tomurcuktan da bir zakkum fidesi yeşerir.” (s. 43)

2.1.10.2.3. Hayvan adları

aslan, arslan (s. 56, 75)

“Mutasarrıfın huzuruna beş kuruşsuz gitsem, dilim lal olur. Konuşmayı şaşırıyorum. Amma cebimde üç altın, beş altın olunca arslan kesilirim.” (s. 75)

at (s. 25, 54, 56...)

“—Nazif efendi. Gecenin bir yarısını zât-i âlinizin müşkülünü hal için gayret atımı koştum.” (s. 25)

balık (s. 80)

“Tezgâhlarda balıkların türlü çeşidi.. Canı çekiyor. Ama kararlı. ‘Hadi ki yedik’ diyor, uzaklaşıyor ordan.” (s. 80)

bit (s. 32)

“—Otur şu yatağın ayak ucuna! Korkma bit yok..” (s. 32)

boğa (s. 68, 69)

“Bir döl zamanı, öğürsek on yirmi ineği Boğa İstasyonuna sokmuşlar.” (s. 68)

bülbül (s. 99, 104)

“Serçe, bülbüle ses veriyor, ‘Benim sesim, senden önce..’” (s. 99)

deve (s. 35, 70, 72)

“Dirliksizin biriydi. Pireyi deve yapardı.” (s. 35)

domuz (s. 101)

“Kendilerini de, karşılarındakileri de boka buladıklarını bilmiyor muydun? Domuzuna biliyordun..” (s. 101)

eşek (s. 32, 49, 67...)

“Bir köpek çenilemesi pencereyi aralayıp içeriye doldu. Kısa süreli bir eşek anırması odada dolaştı.” (s. 32)

inek (s. 68)

“Bir döl zamanı, öğürsek on yirmi ineği Boğa İstasyonuna sokmuşlar.” (s. 68)

it (s. 32, 67, 88)

“Ayağımızın dibinden geliyordu sesler:

—Ulan eşşoğlueşşek..

—Eşşoğlu sensin..

—Öyleyse it sıpası.

—İt sıpası da sensin.. (s. 32)

karga (s. 34, 37)

“Mecnunun başına karga yuva yapmış, kaç yıl o yuvada oturmuş da Mecnun Leylâ’nın aşkı yüzünden bunun farkına varmamış..” (s. 34)

karınca (s. 79)

“İşine gelince karıncadan bir batman yağ çıkartırsın. İşine gelmeyince, ‘nasip, kısmet’ dersin..” (s. 79)

kartal (s. 26, 27)

“—Kartal Amca, senden bir isteğim var.” (s. 26)

katır (s. 99)

“Atı eşşeğe bindirmişler katır çıkmış.” (s. 99)

keçi (s. 79, 99)

“Kılkeçiden tiftik keçi doğmaz.” (s. 99)

keci (s. 58)

“Kedinin damdan dama atladığı gibi karagözlü olursunuz.” (s. 58)

kıl keçi (s. 99)

“Kılkeçiden tiftik keçi doğmaz.” (s. 99)

koyun (s. 89)

“Adını bilmediğim bir armut türü, orta bir yel esişinde ‘pıt pıt’ bırakıyor olgunlarını. Südü sağılan bir koyun gibi rahatlıyor.” (s. 89)

köpek (s. 14, 32, 67)

“Köpek sesleri dolmaya başladı kulaklarımıza..” (s. 14)

kurt (s. 8, 35, 96)

“Kemiklerini kurtlar kemirmişti Osmanlı saltanatı için.” (s. 8)

kuş (s. 41, 60, 61...)

“Bir kuş hafifliği ile gelip yanıma kondu..” (s. 60)

kuzu (s. 15, 18)

“Pirinç kovanlar iyisinden puslanmış.. Çapları onluk, on ikilik var. Ben Topçu değilim ama, öyle geliyor bana.. Binlercesi kuzu gibi yatıyor ranzalarda..” (s. 15)

öküz (s. 38, 39, 47)

“Bizim masa cemaatinin hepsi cennet öküzü.” (s. 38)

ördek (s. 12, 101)

“Şaşkın ördekler gibi bakıyordum odanın dört bir yönüne..” (s. 12)

örümcek (s. 34)

“Cehalet örümcekten kötü beyinlerini kaplamış.” (s. 34)

pire (s. 35)

“Dirliksizin biriydi. Pireyi deve yapardı.” (s. 35)

serçe (s. 22, 26, 27...)

“Serçenin gevezeliği tükenmemiş. Gölgenin boyu gittikçe kısalıyor.” (s. 22)

sıpa (s. 32, 84)

“Eşşek bir sıpa doğurdu, kuyruksuz, kulaksız.” (s. 84)

sinek (s. 7, 8, 12...)

“Sıcağın, zulüm kusan sineğin zulmünden biraz olsun kurtulmak için mendilimi ‘sözüm ona’ şapkamın altında siper etmişim.” (s. 8)

şahin (s. 73, 90)

“Bunun burasına ‘para’ denmiş.. Gökten şahini indirir..” (s. 73)

tataarcık (s. 7)

“İpıl ıpıl titreşimli saırışik yetmezmiş gibi, Allahın belâsı kara bir sinek sürüsü zulüm kusuyordu üstümüze.. Tataarcık cinsinden bir yaratık.” (s. 7)

tavuk (s. 55)

“Kız da kuluçka tavuk gibi.. ‘Yat’ desen hemen yatar.” (s. 55)

tiftik keçi (s. 99)

“Kılkeçiden tiftik keçi doğmaz.” (s. 99)

tilki (s. 85)

“Din, devlet tanımaz, sahtekârlık yürek sermayesidir. Ama, gizlemeyi bilir.. Bu işte tilkiye rahmet okutur..” (s. 85)

tosun (s. 42)

“Senin hür vicdanın oraya varıncaya kadar tosun dürtüsü olur.” (s. 42)

turna (s. 90)

“Gökyüzünde bölük bölük turnalar

Yok mu insafınız aldı dert beni,

Şahin kanadında yavru kuş gibi

Tuttu dört yanımdan yoldu dert beni” (s. 90)

2.1.10.2.4. Lakap, meslek, ünvan ve rütbe adları

ağa (s. 48, 52, 56...)

“Ağanın, paşanın, beyin sinsi zulmünden kendilerini kurtaramadılar..” (s. 48)

âlim (s. 43, 83, 108)

“Edib, âlim zatların sohbet yuvası idi..” (s. 83)

asker (s. 15, 19, 20...)

“Çok geçmeden asker bastırdı. Daha sonra bir Hoca askerlerin omuzlarından yolu yara yara kürsüsüne geldi..” (s. 19)

aşçı (s. 44)

“Sağım solum birden kalabalıklaştı. Aşçıda yemek bedava..” (s. 44)

âşık (s. 89)

“—Çal, söyle, âşık, dedim.” (s. 89)

avukat (s. 36)

“Hakimliği bıraksan ne yapacaksın? Tevekkül köşesine çekilip ölümü mü beklemek? Yoksa, avukatlık mı?” (s. 36)

başkâtip (s. 97)

“Şaşkınlığım idrakimi davet etti. İlk dava dilekçesini yazdım. Başkâtibin huzuruna vardım..” (s. 97)

baştabip (s. 54, 55)

“Baştabip odasına girdik. Temiz yüzlü, babacan, kırkını aşmış bir kişi gördüm karşımda..” (s. 54)

bekçi (s. 9, 10, 51...)

“Orta boylu bir bekçi Emniyet adına nöbet tutuyordu.” (s. 9)

berber (s. 55)

“Erler arasında gayrimüslimler de var. Berber Rum. İki yazıcım Ermeni. Birkaç da Yahudi..” (s. 55)

bey (s. 8, 21, 23...)

“—Üçüncü masadaki şoför Hacı bey gönderdi. Hörmetleri var.” (s. 21)

beyefendi (s. 24, 74)

“Akşam otel salonunda oturuyorum. Salon kalabalık. Bir zat geldi yanıma. Efendiden gözükmüyor.

—Beyefendi, dedi. Masamızı şereflelendirmez misiniz?

—Olur, dedim. Hayhay, dedim.” (s. 24)

binbaşı (s. 53)

“Bir Yarbay, bir Binbaşı ve de bendeniz Alay emri ile Cercürüm Kışlasını teslim almakla görevlendirildik.” (s. 53)

çanakçı (s. 37)

“Benim toprak olacak bedenim binlerce yıl sonra bir kiremitçinin, bir çanakçı, çömlekçinin eline geçse, senin toz kül ufak olan bedenini çamur çamur yağursalar, elden ele atsalar, çömlek testi olup kırk pazarda satsalar.” (s. 37)

çavuş (s. 16, 50, 55...)

“Doğruca Kaleye tırmandım. Takımdaki çavuşa talimat verdim.” (s. 50)

celebi (s. 24, 29)

“Çelebiliğinizi, Bektaşî meşreb hallerinizi anlattılar.” (s. 24)

çömlekçi (s. 37)

“Benim toprak olacak bedenim binlerce yıl sonra bir kiremitçinin, bir çanakçı, çömlekçinin eline geçse, senin toz kül ufak olan bedenini çamur çamur yağursalar, elden ele atsalar, çömlek testi olup kırk pazarda satsalar.” (s. 37)

dersiâm (s. 79)

“Ben taa Fatih Medresesinden geldim. Aklımca nice Dersiâmlardan feyz aldım.” (s. 79)

doktor (s. 54, 105, 106...)

“Doktor:

—Hay hay, dedi, buyrun, dedi.. Koridorda bize yol gösterdi.” (s. 54)

efendi (s. 16, 17, 25...)

“—Nazif efendi. Gecenin bir yarısını zât-i âlinizin müşkülünü hal için gayret atımı koştum.” (s. 25)

er (s. 7, 8, 22...)

“9. Bölük erleri talim yapıyordu komutamda..” (s. 7)

esnaf (s. 87, 97)

“Haftanın bir günü, bir Pazar olur, üç beş seyyar esnaf, ya gelir, ya gelmez. Motor yok. At, eşşek, kıkıkkırık tekleme araba..” (s. 87)

faytoncu (s. 50)

“Faytoncu o kör alaca içinde beni tanımıştı:

—Hoş geldiniz teğmenim, dedi.” (s. 50)

feylesof (s. 41, 92)

“Belki bilmezsin, okumamışsındır. Gözüne çarpmamıştır. Eski Yunan’da Epikür denen bir feylozof var.” (s. 41)

Firavun (s. 96)

“Ama, ben Hakim Canân isem, sizden hakkımı, tarlalarımın kalacak zırnığını almadan gidersem, Firavun defterine yazılan kul olayım.” (s. 96)

garson (s. 17, 18, 21...)

“Garson saygıyla dikildi başıma..

—Yarım şişe rakı, köfte, çoban salatası..” (s. 21)

gazeteci (s. 61)

“Aslında işim gazetecilik. On beş yıldır Bozok Gazetesini yayımlıyorum.” (s. 61)

general (s. 13, 52, 53...)

“Sözü Kolordu Komutanı aldı:

—Emir, telefonla bildirilecektir. Şimdi Kolorduya bağlı 32 numaralı Seyyar Hastanenin İnzibat Subaylığını devir ve teslim alacaksın..

—Başüstüne Generalim..” (s. 53)

hacı (s. 21, 28, 29...)

“Masama bir büyük tabak meyve koydu garson.

—Ben meyve istemedim ki..

—Üçüncü masadaki şoför Hacı bey gönderdi. Hörmetleri var..” (s. 21)

hafız (s. 74, 75, 91)

“Hafız Şahap diye, o güne göre okumuş, aklı başında bir zat varmış.” (s. 74)

hakim (s. 23, 24, 25...)

“Bana baktı Hakim bey:

—Bir şey anladın Teğmenim. Bir keyifli günümde sana da anlatırım Teğmenim..” (s. 23)

hancı (s. 45)

“Hancı eskisi otelciye birkaç defa çıkıştım:

—Al şu otel ücretini, dedim.” (s. 45)

hanım (s. 62, 79)

“Arabada direksiyonda olan, kırk, kırk beşlerinde gözüken yiğitçe, derli toplu, yanında güzel bir hanım oturan adam:

—Berhudar şod, dedi.” (s. 62)

hastabakıcı (s. 55, 56)

“Baştabip odasına döndü. Üsteğmen koluma girdi:

—Esas teslim edeceklerim, hastabakıcı odasında. Bir hemşire var. Evli. Ona dokunma.” (s. 55)

hekim (s. 58, 74)

“Azıcık kendine gel.. Erkeksin, gençsin. Damarlarınızda kanınız ılık akmaz. Alaf sarar her bir yönünüzü.. Kedinin damdan dama atladığı gibi karagözlü olursunuz... Hekim kim? Başından geçen..” (s. 58)

hemşire (s. 55)

“Baştabip odasına döndü. Üsteğmen koluma girdi:

—Esas teslim edeceklerim, hastabakıcı odasında. Bir hemşire var. Evli. Ona dokunma.”
(s. 55)

hoca (s. 19, 20, 21...)

“Çok geçmeden asker bastırdı. Daha sonra bir Hoca askerlerin omuzlarından yolu yara yara kürsüsüne geldi..” (s. 19)

imam (s. 8, 19, 92)

“Sekiz tekbir ile iki rekat Kurban Bayramı namazına hazır olun. Uyun imamı azize.. Uymuşlardı yüz yıllar boyu İmamı Azize..” (s. 8)

inzibat muhafız subayı (s. 42)

“Şimdi beş on bin tosunu kasaplık edip Emniyet Kuvvetinin eline vereceksin. Tabii biri de senin eline düşer, inzibat muhafız subayı olduğun için..” (s. 42)

inzibat subayı (s. 54, 78)

“—Baştabibimiz, işte yeni İnzibat Subayınız, dedi Üsteğmen. Atı, arabayı, depoyu teslim ettim. Müsaadelerinizle hastanedeki malzemeleri de teslim edeceğim..” (s. 54)

istasyon inzibat subayı (s. 64)

“İstasyon İnzibat Subayı iken aklını takmıştı bana..” (s. 64)

jandarma (s. 97, 98)

“Köylüyü başka arayan soran yok.. Jandarma da işin gırgırında..” (s. 97)

kadı (s. 24, 34, 38...)

“Daha önce kadılık yaptığınızı söylediler.” (s. 24)

kahveci (s. 56)

“Kahveci Vahit Ağa:

—Trenin sesi duyuldu Teğmenim, dedi. (s. 56)

kaymakam (s. 38, 39)

“Şurda bir Kaymakam var. Halk Partisi Reisinin kulu kölesi.” (s. 38)

kebabçı (s. 67)

“Bir kebabçı dükkânının önünde durdu.” (s. 67)

kiremitçi (s. 37)

“Benim toprak olacak bedenim binlerce yıl sonra bir kiremitçinin, bir çanakçı, çömlekçinin eline geçse, senin toz kül ufak olan bedenini çamur çamur yuğursalar, elden ele atsalar, çömlek testi olup kırk pazarda satsalar.” (s. 37)

komutan (s. 7, 8, 9...)

“Tabur Komutanlarının atı, arkalarında atlı seyisi vardı.” (s. 56)

korgeneral (s. 53)

“İlk kez Yeşilırmak kıyısındaki şehrin ortasında sayılacak Askerî Gazinoyu devir teslim aldık. O zaman Merzifon’da 8. Kolordu var. Kolordu Komutanı Korgeneral Nazmi Gönenli de bu değişim işleri için Amasya’ya gelmiş..” (s. 53)

makinist (s. 112)

“İlk selamı İstasyon Şef’ine çaktım. Raylar yaylandılar. Makinist acı bir ayrılık düdüğü çaldı.” (s. 112)

manifaturacı (s. 69, 94)

“Neyse, yine diyeceğimize dönelim. Bir gün manifaturacı dostum:

—Hakim Bey, dedi. Emvâl-i metrukeden Maliye çok ucuz fiyatlarla tarla satıyor.” (s. 69)

muallim (s. 38)

“Halk ta hakime bir başka gözle bakar. Onu Peygamber Vekili Hz. Ömer rütbesinde bilir. Peygamber postunda sanar. Ben aslında o rütbeyi, o postu Muallime yakıştırırım.” (s. 38)

muhafız takım komutanı (s. 13, 18, 90)

“Yirmi bir yaşında, sağlıklı bir kişi idim. Üstelik koskoca bir teğmen ve de Zile Muhafız Takım Komutanı..” (s. 90)

muhtar (s. 98)

“Tebliğatı Muhtara koşmuşlar: Odada üç beş kişi var.” (s. 98)

mutasarrıf (s. 74, 75)

“Hafız Şahap diye, o güne göre okumuş, akli başında bir zat varmış.. Cerbezer biri, tuttuğunu koparan biri.. Değil mutasarrıfınan, sadaretle cebelleşen biri..” (s. 74)

mübaşir (s. 36)

“Hakimliği bırakıp ne yapacaksın? Tevekkül köşesine çekilip ölümü mü beklemek? Yoksa, avukatlık mı? Cübbeye bürünüp Adliye koridorlarında mübaşirin seslenişine kulak kabartmak? Bunu da içim çekmedi. En iyisi hakimlik.” (s. 36)

müezzin (s. 47, 92)

“Müezzin minarede ‘Tanrı uludur,’ der.” (s. 47)

nahiye müdürü (s. 97)

“Atlı bir postacı var. On otuz tarafa yetiyecek. Zorun zoru bir iş... Çoğu defa Nahiye Müdürlerine bırakıyor köy postalarını..” (s. 97)

otelci (s. 45)

“Hancı eskisi otelciye birkaç defa çıktım:

—Al şu otel ücretini, dedim.” (s. 45)

öğretmen (s. 74)

“Yıl yıla devroldu. Bahar yaz ayları karışımında emekliliğim tebellüğ edildi. Aslında çok geç kalmıştı emekliliğim benim arsızlığımdan.. O zaman biraz da Hakim takımı kıttı. O aralık ilkokul öğretmenlerini Hukuk Mektebine kabul ettiler.” (s. 74)

paşa (s. 8, 47, 48...)

“İsmet Paşa da iyi adam ama, bunları görmüyor mu?” (s. 47)

postacı (s. 97)

“Atlı bir postacı var. On otuz tarafa yetişecek. Zorun zoru bir iş...” (s. 97)

sadaret (s. 74, 75)

“Hafız Şahap diye, o güne göre okumuş, akli başında bir zat varmış.. Cerbezer biri, tuttuğunu koparan biri.. Değil mutasarrıfınan, sadaretle cebelleşen biri..” (s. 74)

sanatkâr (s. 83)

“Büyük bir salon.. Şairler, sanatkârlar gelirdi.” (s. 83)

sarraf (s. 30)

“Akçenin bir bölümünü kumara verir burada. Lira bozdurur sarraflara..” (s. 30)

seyis (s. 55, 56)

“Astığım astık, kestiğim kestik.. Kadro gereği, altımda at, arkamda atlı seyis..” (s. 55)

subay (s. 8, 9, 11...)

“Alay, Havza’dan Amasya’ya geldiğinde Alay Komutanının sözlü emri ile Şehir İnzibat Subayı olmuştum.” (s. 8)

sultan (s. 57)

“Saraydüzü’nün Sultan Selimin şehzadeligi zamanında ihya edildiği, türlü yapıtlarla süslendiği söylenir.” (s. 57)

şair (s. 39, 44, 49...)

“Bir Acem şairi şöyle demiş: ‘Men çi guyem, Tanburum çi zenend.’” (s. 39)

şef (s. 50, 112)

“Erler istasyon binasının gölgesine sığındılar. Ben de Şef’in yanına gittim.” (s. 112)

teğmen (s. 9, 15, 16...)

“Orta boylu bir bekçi Emniyet adına nöbet tutuyordu. Selam çaktı:

—Hoş geldiniz Teğmenim, dedi.” (s. 9)

tellal (s. 90)

“Bu dert verdi benim ile el ele

Çok uğraştım konamadım bir dala,

Giyittim, kuşattım verdim tellala

Satılmadı yine buldu dert beni.” (s. 90)

tilmiz (s. 46, 93)

“Tilmizleri: ‘Aman efendim istirahat et. Hastasın, sağlığına kavuş, sonra yola düşeriz,’ demişler.” (s. 93)

üsteğmen (s. 9, 54, 55)

“Bir üsteğmen taksitle yirmi dört liraya körüklü bir çizme satmıştı bana.” (s. 9)

vaiz (s. 36, 37)

“İnsanın içinden bir ses geliyorsa, hiçbir vaizin sesi içinde yankı bulmaz.” (s. 37)

yarbay (s. 53)

“Bir Yarbay, bir Binbaşı ve de bendeniz Alay emri ile Cercürüm Kışlasını teslim almakla görevlendirildik.” (s. 53)

yazıcı (s. 55)

“İki yazıcım Ermeni. Birkaç da Yahudi.. Onlara da ayak üstü bir hizmet bordrosu hazırlanmış..” (s. 55)

2.1.10.2.5. Renk adları

al (s. 88, 99)

“İnsan arsızlığı yaşama sermayesi yapmayınca, yürek nefesi daralır. Al’ı al, moru mor göremez. Renkler birbirine karışır. Lalenin rengini gül yutar. Çiğdemin rengini sümbül.. Bir alışveriş alıp başını gider.” (s. 88)

alaca (s. 12, 15, 31...)

“Gözümü araladığım zaman ilk alaca ışığı başucumda buldum, ‘ben neredeyim?’ diye mırıldandım.” (s. 12)

bej (s. 30)

“Üzerinden yaz kış çıkarmadığı bej renk pardesüsü sırtında büyük bir kamburluk yaratmıştı.” (s. 30)

beyaz (s. 54, 99)

“Subay elbisesinin üstüne beyaz, bembeyaz bir pardesü giymişti.” (s. 54)

kara (s. 7, 77, 98...)

“Herkes vebali ile düşer kara toprağa..” (s. 98)

kırmızı (s. 16, 61, 78...)

“Kırmızı mum eritildi. Kapının kanatları ağır ağır kapatıldı.” (s. 16)

mavi (s. 7, 13, 14...)

“Yıldızlar göz kırpyordu koyu maviliğe..” (s. 14)

mor (s. 88, 89, 99)

“İnsan arsızlığı yaşama sermayesi yapmayınca, yürek nefesi daralır. Al’ı al, moru mor göremez. Renkler birbirine karışır. Lalenin rengini gül yutar. Çiğdemin rengini sümbül.. Bir alışveriş alıp başını gider.” (s. 88)

pembe (s. 44)

“Dışında her bir yön pembe, yeşil, içimde bir komedi, bir dram..” (s. 44)

sarı (s. 7, 12, 31...)

“Gök mavisinden toprağa düşen sarı ışık pul pul titriyordu.” (s. 7)

siyah (s. 7, 58, 99)

“Bizim bulunduğumuz yönde, burnumuzun dibinde karışık bir siyah çizgi ovayı ikiye bölüyordu.” (s. 7)

yeşil (s. 14, 31, 44...)

“Yemen’de, Fizan’da, Trablus’ta, Allahü Ekberlerde askerlik yapan, ‘yeşil ekinler gibi biçilen’ dip dedelerinden daha şanslı sayılırlardı.” (s. 14)

2.1.10.2.6. Taşıt adları

araba (s. 54, 62, 63...)

“Beyazıt Camii arkasında tavla vardı. Orada da yetmiş at, elli araba teslim aldım. Motorlu araç hak getire..” (s. 54)

fayton (s. 50)

“Hızlı adımlarla Kalenin yokuşunu tükettim. Faytonumsu bir araç buldum.” (s. 50)

kağnı (s. 47, 70)

“Herkes kendi kağnısını sürer.” (s. 47)

kamyon (s. 63, 64)

“Ve Man kamyonunun altına giriyor. Man yutuyor mersedesi..” (s. 63)

kayık (s. 41)

“Eski Yunan’da Epikür denen bir feylozof var. Meryem’den olma Allahın oğlu İsa’dan dört yüz yıl önce gelmiş dünyaya. Ne demiş biliyor musun bu akıllı deli: ‘İnsanı gördüğün yerde, kayığını hemen denize aç..’ Öyle, insanı gördüğün yerde deniz yoksa, hemen tabanına kuvvet kaçacaksın..” (s. 41)

kompartıman (s. 64)

“Vagonların ‘tiktak’ları arttı. Yaylanıyordu kompartımanlar.” (s. 64)

lokomotif (s. 50, 112)

“Lokomotif ağır ağır soluyarak istasyona girdi.” (s. 50)

motor (s. 87, 97)

“Haftanın bir günü, bir Pazar olur, üç beş seyyar esnaf, ya gelir, ya gelmez. Motor yok. At, eşek, kıkıkkırık tekleme araba..” (s. 87)

tramvay (s. 83)

“Fatihlisi, Eyüblüsü, Kadıköylüsü, hasılı tüm İstanbullusu ‘Beyoğlu’na çıktı’ diye öğünürlerdi. Ben de arada bir tramvaya biner, Galatasaray’da inerdim.” (s. 83)

tren (s. 7, 14, 36...)

“Bizim bulunduğumuz yönde, burnumuzun dibinde karışık bir siyah çizgi ovayı ikiye bölüyordu. Tren hattıydı bu.” (s. 7)

vagon (s. 14, 64)

“Vagonların ‘tiktak’ları arttı. Yaylanıyordu kompartımanlar.” (s. 64)

2.1.10.2.7. Vücut bölümleri ve organ adları

ağız (s. 15, 34, 108...)

“Ağız pek küfürlüydü.. Din, devlet, edep erkân tanımazdı.” (s. 108)

“Rahmetli konuşurken ağzımız açık dinlerdik.” (s. 109)

ayak (s. 8, 9, 14...)

“Ufak adımlarla bir gelip bir gidiyordum Bölük arası.. Ama gittikçe ayaklarıma yorgunluk çöküyordu.” (s. 8)

bacak (s. 11, 51, 65)

“Ömrümde ilk kez kalçalara kadar açık bacaklar görüyordum.” (s. 11)

bağırsak (s. 72)

“Aklına esmiş. ‘Devenin bağırsaklarında su kalmıştır.’ Bağırsakları yarmış. Kupkuru.” (s. 72)

baş (s. 17, 32, 33...)

“Bedenimizi sandalyeye çivileyip alıp başımızı gittik.” (s. 17)

“El elde, el başta.. İneceğim hiçbir iniş, çıkacağım hiçbir yokuş kalmadı..” (s. 101)

“Doktor, dudağına yapışık sigarasını sağa sola oynata oynata, başı, kolları masaya dağılmış Canân’ın üstüne eğildi.” (s. 106)

bel (s. 17)

“Belime bağlı ellerimi doğal oluşuna bıraktım.” (s. 17)

beyin (s. 26, 34, 63...)

“Bu olay değil günlerce, aylarca beynimin etini yedi.” (s. 63)

boğaz (s. 54, 111)

“Samsun Hastanesinde kulak-burun-boğaz uzmanı iken harp darp gereği ikinci kez askere alınmış..” (s. 54)

boyun (s. 8, 22, 77...)

“Anlıyordum bu cefakeş Türk insanı, bu gereksiz, geçersiz zulme de boyun eğiyordu.” (s. 8)

“Adamla göz göze geldik. Yalın, iten, boynu yarı sola bükük bakıyordu bana..” (s. 22)

burun (s. 14, 35, 52...)

“Burunlarına dolan tozlar hapşırtıyordu   beşini..” (s. 14)

ciğer (s. 78, 86)

“Hakimlik zamanında hakkını bir yerine beş verenler, sen kuvvetten düştükten sonra, ellerinden gelse, kol atar, yüreğinden ciğerini sökerler.” (s. 86)

Çene (s. 18, 20, 30...)

“Hep çenesini bastonuna dayamış yaşlı kişi soruyordu.” (s. 18)

damar (s. 43, 58)

“İşte, hikâye ortada.. Ravilerin rivayetinden ibaret değil.. El ortasında avuç içinde.. Nabızda damarın attığı gibi.. İnsan çok korkak bir yaratık.” (s. 43)

deri (s. 73)

“Aklına esmiş. ‘Devenin bağırsaklarında su kalmıştır.’ Bağırsakları yarmış. Kupkuru. Büzülmüş ince, kıvrılan, uzayan bir izgi.. Yüzünü devenin karın boşluğu derisine sürmüş. Kösele...” (s. 73)

dil (s. 33, 44, 46...)

“ l m bazan dil dudak yakınlığında, bazan da yürüye yürüye bitiremediğin dağlar dağlar ötesinde..” (s. 33)

“Dilime takılmıştı geçmiş günden türkülerinden iki dize:

dirsek (s. 20, 109)

“Sağ elinin dirseğini kürsünün korkuluğuna dayadı. Elini yumruk yaptı dirseğinde.” (s. 20)

“—Namazını, niyazını Allah soracak. Lakin, ben bunun gibi namaza dirsek çevirmiş bir adam görmedim.” (s. 109)

diş (s. 13, 71)

“ nce yalamış eti. Dudakları yitirdiği suya doyamamış. Yeniden yalamış.. Yok, yok, yok. Sudan bir zerre. Sonra dişlerini ete geçirmiş.” (s. 71)

diz (s. 32, 33)

“Dizine dayadığı elindeki sigaranın külü yine uzayıp gidiyordu.” (s. 32)

dudak (s. 33, 46, 56...)

“Ölüm bazan dil dudak yakınlığında, bazan da yürüye yürüye bitiremediğin dağlar dağlar ötesinde..” (s. 33)

el (s. 11, 12, 16...)

“‘Hazır ol’ komutundaki erin elleri, kolları bağlı.” (s. 8)

“El elde, el başta.. İneceğim hiçbir iniş, çıkacağım hiçbir yokuş kalmadı..” (s. 101)

“Elini versen, kolunu kaptıracağını biliyordun. Bu işin sonunun kendi kendine ‘lades’ olacağını da biliyordun.” (s. 101)

“Kahve önünde buldum kendimi. İsteğim el vermedi. Meyhaneye yöneldim.” (s. 110)

gırtlak (s. 67)

“Kalk, sözümü gırtlığımda düğümlettin.. Diyeceğimi sona bağlayayım.” (s. 67)

göğüs (s. 11, 18)

“Güzel, anlamlı bir yüzü, derli toplu bedeni vardı. Göğüs yapısı düzgündü.” (s. 11)

göz (s. 7, 9, 10...)

“Bir iki tek vurduktan sonra gözlerimiz ışıldadı.” (s. 10)

“Bu aralık masa gözünü çekti.” (s. 106)

hücre (s. 26)

“—Artık isim öğrenecek, isme tahsis edecek beyin hücrem kalmadı.” (s. 26)

kalça (s. 11, 71, 72)

“Ömrümde ilk kez kalçalara kadar açık bacaklar görüyordum.” (s. 11)

kanat (s. 26, 27, 99)

“Çocuklar kanadımın birini kırdılar.” (s. 27)

karın (s. 47, 71, 72...)

“İnsan kendinin hem zengini, hem de fakiridir. Ama insan çoğunluğu işin fakir kuyruğundan tutar. Davaları küçüklüktedir. Küçüklükten hoşlanırlar. Ve yürek karınlarını küçüklükle doyururlar.” (s. 47)

kaş (s. 12, 19, 20...)

“Kadın bütün kıvraklığı ile kaş ile göz arası bir masa hazırladı.” (s. 12)

“Bu aralık ciddileşti. Kaşları iyiden aşağı düştü.” (s. 20)

kelle (s. 65, 66, 67)

“Eti, Firik, Roma, Selçuklu, Osmanlı.. Sağa sola dağılmış, kol, kelle, bacak..” (s. 65)

kemik (s. 8, 66, 71...)

“Eti, Firik, Roma, Selçuklu, Osmanlı.. Sağa sola dağılmış, kol, kelle, bacak.. Ufalıp kül olmuş kemikler.” (s. 66)

kıç (s. 69, 78, 87...)

“İneğin dişilik cilvesi tutmuş, sürtünmüş, burnuna vurmuş, önüne kıçını çevirmiş.” (s. 69)

kol (s. 8, 9, 16...)

“‘Hazır ol’ komutundaki erin elleri, kolları bağlı.” (s. 8)

kulak (s. 14, 20, 29...)

“Köpek sesleri dolmaya başladı kulaklarımıza..” (s. 14)

“‘Bana bakın asker ağalar’ dedi. ‘Bana bakın!’ Kulağıma kadar geliyor. Sağda solda haşarılık yapıp çizgiden çıkıyormuşsunuz.” (s. 20)

omuz (s. 12, 19, 32...)

“Daha üç beş adım atmadan bir el omuz yakamdan tuttu.” (s. 12)

saç (s. 12, 51, 72)

“Rahat, gairesiz yorgun bir yüz, dağınık saçlar ortasında tatlı tatlı uyuyordu.” (s. 12)

sakal (s. 102)

“İhtiyar, sakalını avuç içinde topluyor, sahtekâr bakışını boşluğa uzatıyor ve:

—Hakim Bey, diyor. Ben seksen yaşındayım, bugüne kadar burada Bogos’un tarlası diye bir tarla ne gördüm, ne işittim, ne duydum..” (s. 102)

sırt (s. 13, 30, 56...)

“General bir kıt’ayı denetlemeye gelmiş. Bir Bölüğün önünde durmuş. Erler ‘hazır ol’ durumunda. Bir ere komut vermiş:

—Aç sırt çantayı.

Er, heyecanla açmış. Çantanın içinde bir de diş fırçası var.” (s. 13)

tırnak (s. 65, 76)

“Genelevdeki sevgilim takmıştı tırnağını bellek altıma..” (s. 65)

yanak (s. 112)

“Yanaklarımdan iki damla gözyaşının aşağılara doğru kaydığını hissettim.” (s. 112)

yüz (s. 8, 10, 12...)

“‘Hazır ol’ dan kurtulup bir eli boşa dönmüşse, bolca yüzünü tokatlıyordu.” (s. 8)

2.1.10.2.8. Yiyecek adları

bal (s. 22, 70)

“Ağaç meyvesine daldan bal aktarıyor.” (s. 22)

Çökelek (s. 81)

“Sizin rızıklarınızdan da kestim. Kuru ekmek, ökelekle sizi de terbiye ettim.” (s. 81)

ekmek (s. 81)

“Sizin rızıklarınızdan da kestim. Kuru ekmek, ökelekle sizi de terbiye ettim.” (s. 81)

et (s. 37)

“ömleğinde etler, sebzeler pişirseler. Testi yapıp şarap doldursalar..” (s. 37)

güveç (s. 48)

“—Hakim Bey, yarın öğle fûrunda güveç yaptırıyorum. Dükkânımıza teşrif etseniz de, birlik bir öğle yemeği yesek.” (s. 48)

hoşaf (s. 69)

“Tarlaların fiyatları hoşaf parası bile değil...” (s. 69)

kaymak (s. 70)

“Önüme bir koşam pangonot yığdı. ‘Buyur Hakim bey,’ dedi.. ‘Bala ver, gaymağa ver, yağa ver..’” (s. 70)

kebab (s. 21, 67, 68)

“—Buyur, Hakim bey, dediler.

—İki kişilik kebab yavrum, iki kişilik kebab..” (s. 67)

köfte (s. 21)

“Garson saygıyla dikildi başıma..

—Yarım şişe rakı, köfte, çoban salatası..” (s. 21)

külbastı (s. 89)

“Halılı, kilimli yer sofraları kuruldu. Ateşler yakıldı. Külbastılar yapıldı.” (s. 89)

lokum (s. 80)

“Kadir günü Hırkayı Şerife giden kadınların, kızların eteklerini çeksem.. Lokum, şeker, simit satanlardan hissemi alsam..” (s. 80)

pekmez (s. 51)

“—Zile’nin pekmezi iyi olur..” (s. 51)

simit (s. 80)

“Kadir günü Hırkayı Şerife giden kadınların, kızların eteklerini çeksem.. Lokum, şeker, simit satanlardan hissemi alsam..” (s. 80)

şeker (s. 80)

“Kadir günü Hırkayı Şerife giden kadınların, kızların eteklerini çeksem.. Lokum, şeker, simit satanlardan hissemi alsam..” (s. 80)

yağ (s. 70)

“Önüme bir koşam pangonot yığdı. ‘Buyur Hakim bey,’ dedi.. ‘Bala ver, gaymağa ver, yağa ver..’” (s. 70)

2.1.11. Ayetler

Çalışmanın bu bölümünde, eserde yer alan ayetler aşağıda listelenmiştir:

elhükmü lillah (s. 106)

“—Elhükmü lillah.. Emanetini iadeli taahhütlü sahibi aslisine havale etmiş.” (s. 106)

kunfe yekun ileyhi (s. 108)

“Mezara kadar omuzlarda taşındı. Ben de birkaç kez tabutuna omuz verdim. Kunfe yekun ve ileyhi turcaun.” (s. 108)

ve ileyhi turcaûn (s. 37)

“Ve ileyhi turcaun.. Her şey aslına döner.” (s. 37)

ve lâddâllîn (s. 47, 84)

“Otuz üç bitince keyfine göre ‘Veleddalin, âmin..’ dersin..” (s. 47)

3. SONUÇ

Bir milletin duygu ve düşüncelerinin yansıması, kültürel birikiminin ise en önemli taşıyıcısı dildir. Bu sebeple bir toplumun kültürüne, tarihine ve sosyolojisine ulaşmanın en etkili yollarından biri o toplumun söz varlığına yönelmektir. Söz varlığı, bireylerin ve toplumların duygu ve düşünce dünyasını, gelenek ve göreneklerini, toplumsal yaşamını yansıtır. Bu çalışma, söz varlığının kapsamını somut bir örnek üzerinden inceleyerek Türk edebiyatındaki yerini ortaya koymayı amaçlamıştır.

Bu çalışmada Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Abbas Sayar'ın "Anılarda Yumak Yumak" adlı eseri üzerinden yazarın dili kullanımındaki özgünlüğü, yerel ağız özelliği gösteren sözcüklere hâkimiyeti ve söz varlığına katkısı detaylı şekilde ele alınmıştır. Eserde yer alan yabancı kökenli sözcükler, deyimler, atasözleri, argo sözler, yerel sözcükler, ikilemeler, adlar, ayetler, terimler ve kalıp sözler tespit edilmiştir. Yazarın bu söz varlığı unsurlarını cümlede ne şekilde ve ne sıklıkta kullandığı saptanarak Türk dilinin söz varlığı açısından zengin bir dil olduğu ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada Abbas Sayar'ın eserlerinden birinin seçilmesinin temel nedeni, yazarın diğer eserleri üzerine yapılmış tez çalışmalarının mevcut oluşudur. Söz konusu eser üzerinden yapılan bu çalışma ile mevcut çalışmalara tamamlayıcı bir katkı sunmak amaçlanmıştır.

Elde edilen bulgular, Abbas Sayar'ın yalnızca roman ve hikâye yazarı değil; aynı zamanda yerel söyleyişlerin ve kültürel değerlerin taşıyıcısı olduğunu göstermektedir. Sayar, yaşadığı çevrenin dilini ustalıkla eserlerine yansıtmış, bu yönüyle Türkçenin söz varlığına derinlik katan bir edebiyatçı kimliği kazanmıştır.

Çalışmanın sonunda ulaşılan veriler, nicel olarak ifade edilmiş, aşağıda grafiksel olarak sunulmuştur. Çalışmada yer alan deyimlerin anlamlarının tespitinde öncelikli olarak Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe Sözlük temel alınmıştır. Türkçe Sözlük'te yer almayan deyimlerin anlamlandırılmasında ise Ömer Asım Aksoy'un 1995 tarihli Deyimler Sözlüğü'nden yararlanılmıştır. Her iki kaynakta da karşılığı bulunmayan veya karşılığı cümle bağlamıyla bağdaşmayan deyimler, tarafımca anlamlandırılarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Hiçbir sınıflandırmaya dâhil edilemeyen kalıp sözler "Diğer kalıp sözler" başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, incelenen romanın yalnızca söz varlığı ele alınmış; yazım, noktalama ve biçimsel özellikler gibi dilbilgisel unsurlar inceleme kapsamı dışında bırakılmış ve bu unsurlara ilişkin herhangi bir değerlendirmede bulunulmamıştır.

“Anılarda Yumak Yumak” adlı eserde; 1.266 yabancı kökenli sözcük, 396 deyim, 6 atasözü, 204 tekrar öbeği, 188 kalıp söz, 289 terim sözcük, 152 özel ad, 238 cins ad, 38 argo söz, 4 ayet ve 79 yerel söyleyiş olmak üzere toplamda 2.861 söz varlığı unsuru tespit edilmiştir. Yazar, söz varlığı unsuru olarak en az ayetlerden yararlanmıştır. Ulusların yaşam tecrübesini yansıtan ve öğüt niteliği taşıyan kalıplaşmış ifadeler olan atasözleri yazarın söz varlığında az oranda kullanılmıştır. Eserin tamamında 6 atasözüne rastlanmıştır. Bu atasözlerinin tamamı Türkçe Sözlük'te geçmektedir. Söz konusu eserde “*Amasya'nın bardağı, biri olmazsa biri daha*” atasözü yerine “*Amasya'nın bir dağı, o olmazsa öbür dağı*” ifadesinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Abbas Sayar'ın bu ifadeyi tercih etmesi onun dilsel yaratıcılığını ve yerel anlatım biçimlerine olan hâkimiyetini ortaya koymaktadır. Yazarın “*Amasya'nın bir dağı, o olmazsa öbür dağı*” şeklindeki kullanımı, ya Amasya'da bulunan Bar Dağı'na yapılan yerel bir gönderme olarak ya da “biri olmazsa diğeri olur” anlamına gelecek bir ifade olarak değerlendirilebilir. Yapılan bu değişiklik, yalnızca dilsel bir dönüşüm değil; aynı zamanda sözlü kültürün yazıya aktarımı sürecindeki bir farklılık olarak ifade edilebilir. Ayrıca yazar, halk arasında “*Hangi taş pekse (katıysa), başını ona vur*” şeklinde ifade edilen sözü, eserinde “*Hangi taş sert ise başını ona vur*” biçiminde kullanmıştır. Bu kullanım, onun söz varlığını zenginleştirme ve okuyucuya daha anlaşılır bir söylem sunma çabasını yansıtır. Günlük dilde sıkça kullanılan ve dilin bir parçası hâline gelen kalıplaşmış söz öbekleri olan deyimlere yazar eserinde sıkça yer vermiştir. Eserde geçen 396 deyiminin anlamı cümle bağlamına uygun olmaması sebebiyle 69'u tarafımızca anlamlandırılmıştır. Bu deyimlere “*keyfi yerinde olmak*”, “*kötü olmak*”, “*yiyip bitirmek*”, “*zora koşmak*” gibi örnekler verilebilir. Tespit edilen deyimlerin 294'üne Türkçe Sözlük'te yer verilmiş, 33'üne ise Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde yer verilmiştir. Çalışmanın en önemli neticelerinden biri 69 adet deyme bağlamdan hareketle yeni anlamlar yüklenmesidir.

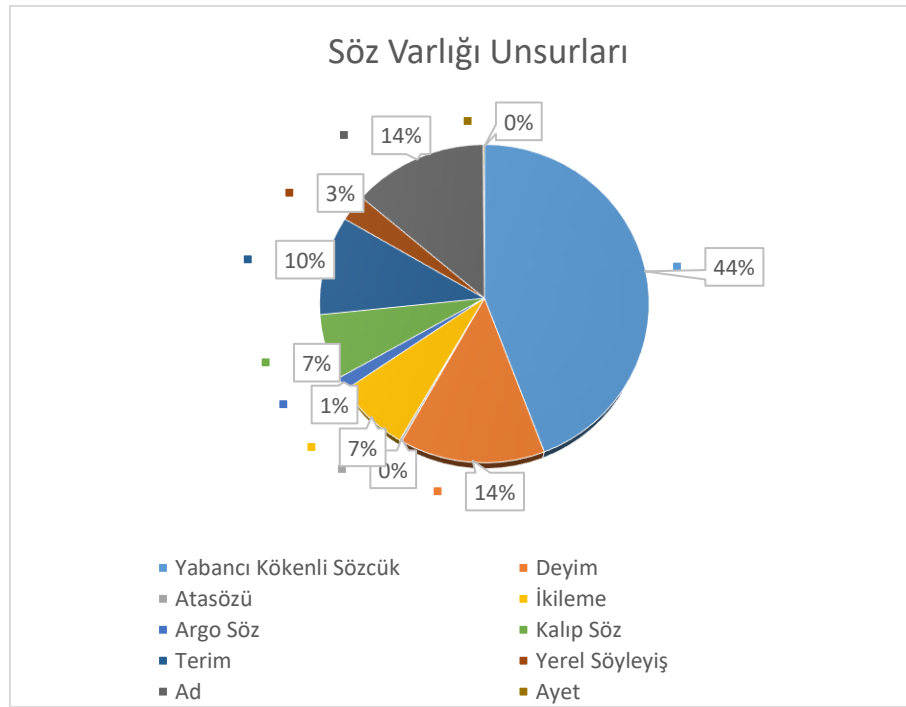
Söz varlığı unsurları tespit edilen eser, ikilemeler konusunda da zengindir. Eserde 204 ikileme tespit edilmiştir. Bunlar da kendi içerisinde anlam ve yapı bakımından ikilemeler olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Biri anlamlı diğeri anlamsız sözcüklerin bir araya gelerek oluşturduğu ikilemeler başlığı altında yer verilen “boy bos” ikilemesinin yazımı TDK tarafından “boy pos” olarak değiştirilmiş olsa da bu çalışmada söz varlığı incelenen eserdeki şekliyle verilmiş, yazımında düzeltme yapılmamıştır. Ayrıca yalın durumdaki aynı adlarla kurulan ikilemeler başlığı altında yer verilen “göre göre” ifadesi “göz göre göre” olarak geçmekte ve deyimleşmiş ikileme sayılmaktadır.

Çeşitli alanlara ait olduğu düşünülen 290 adet terim tespit edilen eserde terimler, 25 farklı başlık altında tasnif edilmiştir. Bu başlıklar kendi içerisinde askerlik (37), botanik (6), coğrafi (42), dil ve edebiyat (15), dinî (71), duygu (1), eğitim (6), ekonomi (17), felsefe (2), fizik (1), hayvancılık (4), hukuk (8), kentlik (8), kimya (7), malzeme ve nesne terimleri (3), mimari (5), müzik (4), ölçü (8), sanat (4), spor (2), tarım (6), tarih (11), tıp ve sağlık (11), toplum (8), yöntembilim (1) olarak ifade edilmiştir.

Abbas Sayar eserinde kalıp sözlere de gereken önemi vermiştir. Eserde yer alan kalıp sözler, eser kahramanlarının günlük yaşamdaki iletişim biçimini yansıtmaktadır. Eserde belirli durumlarda alışılmış şekilde kullanılan 188 kalıp söze yer verilmiştir. Kendi içerisinde af, özür ve bağışlama bildirenler (1); alay, küçümseme ve hafife alma bildirenler (4); beddua, küfür ve kızgınlık bildirenler (6) ; birini, bir şeyi yüceltmek, saygı duymak için kullanılanlar (9); dinî inanç bildirenler (28); dua, iyi niyet, dilek ve temenni bildirenler (25); emir bildirenler (7); kararlılık ve ısrar bildirenler (8); meydan okuma, tehdit, uyarı ve eleştiri bildirenler (5); onay, kabul ve rahatlama bildirenler (10); rica, çaresizlik, yalvarma ve yakarma bildirenler (6); ünlem bildirenler (16); selamlaşma ve karşılama bildirenler (11); seslenme ve hitap bildirenler (7); sitem ve hayıflanma bildirenler (11); şaşkınlık ve hayret bildirenler (3); tespit ve saptama bildirenler (5); teşekkür ve minnet bildirenler (2); vedalaşma ve uğurlama bildirenler (4); yetinme, kanaat ve rıza bildirenler (5); kötü dilek ve nazardan korunma bildirenler (1); uzlaşma ve karşılıklı çıkar anlamı taşıyanlar (1); umursamazlık ve kayıtsızlık bildirenler (1); üzüntü ve hayal kırıklığı bildirenler (1); görev bilinci ve manevi sorumluluk bildirenler (1); diğer kalıp sözler (11) olmak üzere 27 başlık altında tasnif edilmiştir.

Çalışmada yabancı kökenli sözcük olduğu düşünülen 1.266 sözcük tespit edilmiştir. Bunlar kendi içerisinde Almanca sözcükler (2), Arapça sözcükler (730), Bulgarca sözcükler (2), Çince sözcükler (1), Ermenice sözcükler (1), Farsça sözcükler (300), Fransızca sözcükler (91), İbranice sözcükler (1), İngilizce sözcükler (3), İspanyolca sözcükler (1), İtalyanca sözcükler (35), Macarca sözcükler (1), Moğolca sözcükler (1), Rumca sözcükler (17), Rusça sözcükler (3), Sanskritçe sözcükler (1), Sırpça sözcükler (1), Soğdca sözcükler (1), Yunanca sözcükler (3), Arapça + Farsça sözcükler (15), Arapça + Türkçe sözcükler (38), Farsça + Arapça sözcükler (4), Farsça + Türkçe sözcükler (4), Fransızca + Almanca sözcükler (1), Fransızca + Slavca sözcükler (1), Türkçe + Arapça sözcükler (5), Türkçe + Farsça sözcükler (3) başlıkları altında tasnif edilmiştir.

Son olarak söz varlığı tespit edilen eserde 38 argo söz ve 79 yerel söyleyiş özelliği gösteren söz tespit edilmiştir. Bağlamdan hareketle argo olduğu düşünülen 7 sözcük tarafımızca anlamlandırılmıştır. Bunlar “*ahmak*”, “*bok*”, “*çüş*”, “*kari*”, “*kıç*”, “*uçurmak*”, “*yan çizmek*” sözcükleridir. Eserin geçtiği coğrafyanın dili karakterlerin diline de yansımış olup yerel ağız özelliği gösteren bazı sözcükler şöyle yer bulmuştur: “*kadar* yerine *gadar*”, “*kari* yerine *garı*”, “*kaymak* yerine *gaymağ*”, “*muhtar* yerine *mıktar*”, “*tiyatroya* yerine *tiyatora*” gibi...

Şekil 3.1. Söz varlığı unsurları 1

Bu veriler, Abbas Sayar’ın dil kullanımında yerel unsurları ön planda tuttuğunu ve söz varlığını zenginleştiren yapıları bilinçli biçimde eserine yansıttığını ortaya koymaktadır. Sayısal verilerle desteklenen bu çalışma, hem Abbas Sayar’ın dilsel tercihlerini somut biçimde gözler önüne sermiş hem de edebi eserlerin söz varlığı çalışmalarına kaynaklık edebileceğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Ağıt, S. (2022). *Abbas Sayar'ın eserleri üzerinden Türkiye'nin toplumsal yapı analizi*. [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Aksan, D. (2001). *Türkçenin gücü*. Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2001). *Türkiye Türkçesinin dünü, bugünü, yarını*. Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil (Ana çizgileriyle dilbilim)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2021). *Türkçenin sözvarlığı*. Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1995). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İnkılâp yayınevi.
- Aktunç, H. (1998). *Türkçenin büyük argo sözlüğü*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin grameri*. Baha Matbaası.
- Bingölçe, F. (2011). *Osmanlı argosu sözlüğü*. Altüst Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1930). *Orhun abidelerinde atalarsözü*. Halk Bilgisi Haberleri.
- Devellioğlu, F. (1980). *Türk argosu sözlüğü*. Aydın Kitabevi.
- Ediskun, H. (1999). *Türk dilbilgisi*. Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk dili*. (2. Basım). Grafiker Yayınları.
- Emre, A. C. (1946). *Türk dilbilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2008). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Bizim Büro Basım Evi.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Ergüzel, M. (2007). *Dil ve kültür üzerine yazılar I*. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe el kitabı*. Akçağ Yayınları.
- Güz N., Öztokat, E., Rifat, M., Senemoğlu O., Sözer, E. ve Vardar, B. (1980). *Dilbilim ve dilbilgisi terimleri sözlüğü*. (1. Basım). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk dilinde fiiller*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin söz dizimi*. Kesit Yayınları.

- Hatipoğlu, V. (1964). *Atasözleri ve deyimler*. Türk Dili.
- Hatipoğlu, V. (1981). *Türk dilinde ikileme*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karababa, S. (2013). *Feyza Hepçilingirler'in romanlarında söz varlığı*. [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Karabulut, R. (2011). *Nail Abbas Sayar: hayatı, edebî kişiliği ve eserleri üzerine bir araştırma*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Karahan, L. (2009). *Türkçede söz dizimi*. Akçağ Yayınları.
- Kızılgöl, F. (2015). *Abbas Sayar'ın "Yılkı Atı" adlı eserinde söz dizimi*. [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*. (1. Basım). Cem Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. TDK Yayınları.
- Sayar, A. (2002). *Anılarda yumak yumak*. Ötüken Yayınları.
- Sağlık Şahin, S. (2009). Türkmen Türkçesinde hayvan adlarının olumsuz anlamda kullanımları üzerine. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2/1, 16-27.
- Şahin, H. (2004). *Türkçede organ isimleriyle kurulmuş deyimler*. (1. Basım). Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Tuğluk, M. E. (2012). *Atasözlerinin sınıflandırılması ve yapısal özellikleri*. [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Tuğluk, M. E. (2013). Atasözlerini içine alan kullanım kalıpları. *International Journal of Social Science*, 6/2, 1851-1874. http://dx.doi.org/10.9761/jasss_652
- Tuğluk, M. E. (2021). Kerb-nâme'de geçen ikilemeler üzerine. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Halil ÇEÇEN'e Armağan, 113-137.
- Türk Dil Kurumu. (1948). *Edebiyat ve söz sanatı terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1963). *Orta Öğretim Kılavuzu*. TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1963). *Zooloji terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1966). *Tiyatro terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1968). *Güzel sanatlar terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1969). *Gökbilim terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1970). *Asalakbilim terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1970). *Çiftteker terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1971). *Yer bilim terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1972). *Metalbilim işlem terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1972). *Tecim, maliye, sayışmanlık ve güvence terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1973). *Budunbilim terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1974). *Ayaktopu terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1974). *Eğitim terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1974). *Kitaplıkbilim terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1974). *Tarih terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1974). *Yazın terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1975). *Felsefe terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1976). *Mantık terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1976). *Zanaat terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1978). *Halkbilim terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1980). *Coğrafya terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1980). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1981). *Kimya terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1981). *Sinema ve televizyon terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1981). *Yöntembilim terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1983). *Fizik terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (1998). *Biyoloji terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2003). *Grammer terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2004). *İktisat terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2007). *Su ürünleri terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.

Türk Dil Kurumu. (2023). *Türkçe sözlük*. TDK Yayınları.

Türkçe Tıp Dili Kurulu. (2006). *Türkçe tıp dili kılavuzu*. Kocaeli Üniversitesi Basımevi.

Yaş, Emin. (2017). *Dilin genel durumu ve dillerin karşılaştırılması olanağı*. Cinius Yayınları.

Zülfikar, H. (1991). *Terim sorunları ve terim yapma yolları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Zülfikar, H. (2018). *Söz varlığı, yazım ve anlatım açısından Türkçedeki gelişmeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.